

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**İZMİT (NİKOMEDİA)
KÜLTÜR VARLIKLARI VE ARKEOLOJİK TURİZM**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tulu ÇİFTÇİ GÖKKADAR

KOCAELİ 2018

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**İZMİT (NİKOMEDİA)
KÜLTÜR VARLIKLARI VE ARKEOLOJİK TURİZM**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tulu ÇİFTÇİ GÖKKADAR

Prof. Dr. Ayşe ÇALIK ROSS

KOCAELİ 2018

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**İZMİT (NİKOMEDİA)
KÜLTÜR VARLIKLARI VE ARKEOLOJİK TURİZM**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Tulu ÇİFTÇİ GÖKKADAR

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:

26.09.2018/24

Jüri Başkanı:

Prof. Dr. Ayşe GALIK

ROSS

Jüri Üyesi:

Prof. Dr. Ayşe Teber

ÖKSE

Jüri Üyesi:

Dr. Öğr. Üyesi Meral ORTAÇ

M. Ortac

KOCAELİ 2018

ÖNSÖZ

İzmit (Nikomedia) antik dönemlerden günümüze kadar yerleşim için elverişli ve tercih edilen bir kent olmuştur. Bunun temel sebebi kentin coğrafi açıdan stratejik bir noktada kurulmuş olmasıdır. Türkiye'nin bulunduğu coğrafi alan, çağlar boyunca Doğu ile Batı arasında köprü, Kuzey ile Güney arasında kanal niteliğinde bir işlev içinde olmuştur. İzmit (Nikomedia) ve çevresi (Bithynia) bu geçiş alanının küçük ölçekte bir benzeri ve kilit noktası olma özelliğini taşımaktadır. Arkeolojik açıdan önemli veriler sağlayacak olan İzmit kenti ve çevresindeki bilimsel çalışmalar, 2004 yılında Kocaeli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün kurulması ile ivme kazanmıştır. 2005 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı adına Kocaeli Üniversitesi tarafından Prof. Dr. Ayşe ÇALIK ROSS başkanlığında Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzeysel Araştırmaları başlatılmıştır. Günümüze kadar sürdürülmüş ve halen devam etmekte olan Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzeysel Araştırmaları, İzmit kentinin ve çevresinin tarihine, coğrafyasına ve arkeolojisine ışık tutmakta, arkeoloji açısından önemli veriler ortaya çıkarmaktadır. Arkeolojik olarak az çalışılmış olan bu bölge üzerinde yapılan çalışmalar son on yılda artmış, kent ve bölge bilimsel açıdan daha çok önem kazanmıştır.

İzmit'in tarihi ve arkeolojisine olan yönelimim, içinde doğup büyüdüğüm kent İzmit olduğu için çocukluk yıllarımda oluşmuş olmakla birlikte, Kocaeli Üniversitesi Kartepe Turizm Meslek Yüksek Okulu'nda ders vermeye başladığım 2001 yılından sonra ortaya çıkmıştır. Rehberlik dersi kapsamında Rehberlik Programı öğrencilerimizle birlikte gerçekleştirdiğimiz İzmit Yürüyüş Gezileri kenti turizm açısından daha iyi algılamamıza yardımcı olmuştur.

Nikomedia ve Bithynia arkeolojisi üzerine çalışma yapmaya karar verdikten sonra, Kocaeli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde almış olduğum eğitim, İzmit kentini yeni bir anlayış ve bilimsel bir bakış açısıyla görmeye başlamamı sağlamıştır. Bu konuda büyük emekleri olan, tez konumum belirlenmesi aşamasında ve tüm tez çalışmalarım boyunca kıymetli fikirleriyle beni yönlendiren, her zaman desteğini benden esirgemeyen, çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Ayşe ÇALIK ROSS'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Arkeoloji disiplini kavramamı sağlayan ve beni yetiştiren çok değerli hocam Prof. Dr. Ayşe Tuba ÖKSE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Değerli hocalarım Doç. Dr. şengül AYDINGÜN'e, Doç. Dr. Füsun TÜLEK'e, Dr. Erdal NAL'a teşekkür ederim. Çok değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Meral ORTA'a tez çalışmamı değerlendirerek tezim hakkındaki yapıcı görüşleri ile kıymetli katkılarımı aktardığı için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bilimsel çalışmalarına bilgi ve görüşleriyle destek olan Dr. Öğr. Üyesi Jonathan Maurice ROSS'a, Dr. Öğr yesi Armağan YILDIRIM'a, Öğr. Gör. mran ERGAN KAYA'ya, Öğr. Gör. Halil NEY'e, Jeoloji Yük. Müh. Kamil ILGIN'a, Arş. Gör. Günay KARAHAN'a mteşekkrim. Tez çalışmamda görüşlerini paylaşarak her zaman yardımcı olan çok değerli ekip arkadaşlarım Arkeolog Emre EKİN'e ve Arkeolog Onur GİRGIN'e çok teşekkür ederim. Tez çalışmamı okuyarak tezim hakkındaki görüşlerini paylaşan, İzmit yryşlerimizde ve alan incelemelerimizde beni yalnız bırakmayan çok değerli ekip arkadaşlarım Arkeolog Kübranur KALAYCI'ya ve Arkeolog Ali Aytaç ÇOMAK'a çok teşekkür ederim.

İzmit ve çevresindeki rehberlik eğitim gezilerinin düzenlenmesinde her zaman yardımcı olan KO Kartepe Turizm Meslek Yüksekokulu Sekreteri Fethiye POLAT'a ve Sevil BOSTANCI'ya çok teşekkür ederim. İzmit yryşlerimizde yanımda olan değerli rehber ğrencilerim Hanife AKYÜZ'e ve nder NAY'a mteşekkrim. Kocaeli hakkındaki turizm verilerine ulaşmak için başvurduğumuzda alaka göstererek bu verileri bizimle paylaşan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden şube Müdür Vekili Hülya ZER'e çok teşekkür ederim. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı'na, Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı'na, Körfez Belediyesi ve İzmit Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlükleri'ne sağlamış oldukları yayımlar için mteşekkrim.

Tez çalışmalarım esnasında sabırla beni dinleyen ve desteğini esirgemeyen kardeşim Grhan GÖKKADAR'a teşekkürü borç bilirim. Bana her zaman anlayışla ve sabırla destek olan eşim Gökhan GÖKKADAR'a kalpten teşekkür ederim. Hayatımın sonuna kadar bilimsel eğitim almam yönünde beni destekleyen rahmetli babam Ercüment ÇİFTÇİ'ye her zaman minnettirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR LİSTESİ	VI
HARİTALAR LİSTESİ	VIII
RESİMLER LİSTESİ	XII
EKLER LİSTESİ	XVIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

COĞRAFYA

1.1. İZMİT COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ	7
1.1.1. Kentin Jeopolitik Özellikleri	7
1.1.2. Kentin Konumu ve Alanı	8
1.1.3. Kent Nüfusu	9
1.1.4. İzmit Körfezi	9
1.1.5. İzmit ve Yollar	11
1.1.6. Yer Şekilleri	12
1.1.7. İklim, Bitki Örtüsü ve Doğal Kaynaklar	13
1.1.8. Kent Merkezi ve Mahalleler	15
1.1.9. Kuzey Anadolu Fay Zonu	17

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ COĞRAFYA

2.1. BİTHYNİA VE NİKOMEDIA	19
2.1.1. Bithynia ve Halkları	19
2.1.2. Bithynia Fiziki Coğrafyası	28
2.1.3. Bithynia Yerleşimleri	33
2.1.4. Nikomedia: İzmit Adının Kökeni ve Kentin Kuruluşu	35
2.1.5. Antik Edebi Kaynaklarda Nikomedia Coğrafyası	41
2.1.6. Nikomedia'nın Doğal Kaynakları	43
2.1.7. Tarihi Depremler	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TARİH VE ARKEOLOJİ

3.1. İZMİT TARİHİ VE ARKEOLOJİSİ	54
3.1.1. Erken Dönemler	54
3.1.2. Arkaik Dönem	59
3.1.3. Klasik Dönem	62
3.1.4. Hellenistik Dönem	66
3.1.5. Roma Dönemi	79
3.1.4. Bizans Dönemi	91
3.1.5. Osmanlı Dönemi	92
3.1.6. Cumhuriyet Dönemi	94

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KÜLTÜR VARLIKLARI

4.1. KÜLTÜR VARLIĞI KAVRAMI	95
4.1.1. Kültür Varlığı Tanımı	95
4.1.2. Taşınmaz Kültür Varlıkları	102
4.1.3. Taşınır Kültür Varlıkları	103
4.1.4. Somut Olmayan Kültür Varlıkları	104
4.1.5. Dünyada ve Uluslararası Alanda Kültür Varlığı Kavramı	104
4.1.6. Kültür Mirası Tanımı	107
4.2. İZMİT'İN KÜLTÜR VARLIKLARI	109
4.2.1. İzmit'in Taşınmaz Kültür Varlıkları	109
4.2.1.1. Nikomedia Surları	118
4.2.1.2. Nekropoller ve Tümülüsler	121
4.2.1.2.1. Kanlıbağ Tümülüsü	123
4.2.1.2.2. Yenidoğan - Gültepe Nekropolü ve Martyrion	125
4.2.1.2.3. Üçtepeler ve Kabaoğlu Köyü Tümülüsleri	127
4.2.1.3. Su Yapıları ve Su Yolları (Akuadükler)	130
4.2.1.3.1. Kabaoğlu Antik Su Kemeri	133
4.2.1.3.2. Paşasuyu Su Yolu	133
4.2.1.3.3. İn Bayırı Sarnıcı	135
4.2.1.3.4. Nymphaion (Antikal Çeşme)	135
4.2.1.4. Nikomedia Antik Tiyatrosu	136

4.2.1.5. Agora ve Hamam Kalıntıları	137
4.2.1.6. Çukurbağ Antik Roma Kompleksi	138
4.2.1.7. Aziz Pantelemon Manastırı	138
4.2.1.8. Eski Kilise (İstiklal İlkokulu)	138
4.2.1.9. Orhan Cami	139
4.2.1.10. Pertev Paşa Külliyesi	139
4.2.1.11. Sultan Abdülaziz Av Köşkü (Kasr-ı Hümayun)	139
4.2.1.12. Saat Kulesi	140
4.2.1.13. Sırrı Paşa Konağı	140
4.2.1.14. Atatürk Heykeli	141
4.2.2. İzmit'in Taşınır Kültür Varlıkları	141
4.2.3. İzmit'in Somut Olmayan Kültür Varlıkları	143

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARKEOLOJİK TURİZM

5.1. GENEL TANIMLAR	144
5.1.1. Turizm Kavramı	144
5.1.2. Kültür Turizmi	147
5.1.3. Arkeolojik Turizm Tanımı	148
5.1.4. Arkeoturizm ile Kültür Turizmi Arasındaki Fark	149
5.2. İZMİT'TE ARKEOLOJİK TURİZM	150
5.2.1. İzmit'te Arkeotur Rotaları	152
5.2.2. İzmit'te Arkeotururlar	153
5.2.3. İzmit'te Arkeotur Disiplini	153
SONUÇ	156
KAYNAKÇA	158
HARİTALAR	178
RESİMLER	187
EKLER	217
ÖZGEÇMİŞ	225

ÖZET

Bu çalışma İzmit'te kent arkeolojisinin ve arkeolojik turizmin birbirini destekleyerek interaktif bir şekilde geliştirilmesi amacıyla yapılmıştır. Bu çalışmada İzmit tarihi ve arkeolojisi ile ilgili antik kaynaklar, yapılan araştırmalar ve yayınlar incelenerek kentin tarihi, arkeolojisi ve kültür varlıklarının bütünsel olarak derinlemesine anlaşılması üzerinde durulmuştur.

Coğrafi konumundan kaynaklanan jeopolitik yapısını geçmişten günümüze kadar taşımış olan İzmit (Nikomedia) Hellenistik Dönem'de Bithynia Krallığı'nın, sonra da Roma İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. Ancak İzmit içinde yaşayan tarih, arkeoloji ve kültür varlıkları ile tanınmamaktadır. İzmit tarihinin, arkeolojisinin ve kültür varlıklarının arkeolojik turizm ile yerel topluma olduğu kadar ulusal ve uluslararası alanlarda kamuya tanıtılması mümkündür. Bu şekilde kamu bilincinde kent tarihinin daha derinden algılanması ve kültür varlıklarının koruma sorumluluğu taşıyan bir bakış açısından anlaşılması sağlanabilir. Arkeolojik turizm, arkeoloji çalışmalarını destekleyecek ve kültür varlıklarını kültürel kimliği oluşturan kentsel öz değer olarak kabul edecek sosyo-kültürel altyapının oluşmasına yüksek değerde bir katkı sağlayacaktır. İzmit kenti içinde arkeolojik turizmin kent arkeolojisi ile olumlu bir yönde etkileşerek geliştirilmesi disiplinlerarası ortak bir çalışma ile gerçekleştirilebilir ve bu şekilde kentin kültür varlıklarının gelecek nesillere aktarılacak üzere korunması desteklenebilir.

Anahtar Sözcükler: İzmit, Nikomedia, Arkeoloji, Kültür Varlıkları, Arkeolojik Turizm.

ABSTRACT

The purpose of this study is to contribute to the interactive progress of urban archaeology and archaeological tourism in İzmit. The ancient literary sources, previous studies, archaeological work and publications on Nicomedia and Bithynia have been researched and evaluated for attaining a deeper understanding of the history, archaeology as well as the cultural properties at İzmit.

In the Hellenistic age Nicomedia was the capital of the Kingdom of Bithynia. When Emperor Diocletian stationed himself in Nicomedia AD 284, the city became the ruling capital and the military core of the Roman Empire. In our day the depth of the history and the archaeological heritage in İzmit is not well understood among the public. Archaeological tourism can promote the history and the archaeology of İzmit not only to her own people but also to the national and international public, thus giving the local community a way to understand at a deeper level their indigenous history and the cultural properties. Archaeotourism can initiate the establishment of a socio-cultural environment in which people will regard the cultural properties as a part of their own cultural identity. Furthermore, it can support the growth of urban archaeology in the city. Urban archaeology and archaeological tourism, while interacting to cooperate with each other, can enhance the protection of the city's cultural heritage for the generations to come.

Keywords: İzmit, Nicomedia, Archaeology, Cultural Property, Archaeological Tourism

KISALTMALAR LİSTESİ

AAN	Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi
AIA	Amerika Arkeoloji Enstitüsü (Archaeological Institute of America)
AIENT	Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği (The International Association of Scientific Experts in Tourism)
EEK	Eski Eserler Kanunu
bkz.	bakınız
ca.	civarında, yaklaşık
Har.	Harita
ICOMOS	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council on Monuments and Sites)
IUCN	Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature)
KTB	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
KVMGM	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
KKVKK	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
KTVKK	T.C. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
KKE	Kocaeli Kültür Envanteri
KOÜ	T.C. Kocaeli Üniversitesi
Lev.	Levha
MBS	T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi

MÖ.	Milattan Önce
MS.	Milattan Sonra
Res.	Resim
SEKA	Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A.Ş.
No.	Numara
yy.	yüzyıl
TDK	T.C. Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRSAB	Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
UNWTO	Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (United Nations World Tourism Organisation)

HARİTALAR LİSTESİ

LEVHA I:

Harita 1: İzmit'in Yerküredeki Konumu

https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1P98gy9wn6xb58AAzQKVb_owVYM&msa=0&ie=UTF8&t=h&ll=38.98313753708266%2C35.6009920000002&spn=4.89973%2C16.946209&source=embed&z=4

07.04.2018, 17:02

Harita 2: İzmit'in Türkiyede'ki Konumu

https://www.google.com.tr/maps/place/%C4%B0zmit,+Kocaeli/data=!4m2!3m1!1s0x14cb4f66644bfb9d:0x82690ee7586b7eb9?sa=X&ved=2ahUKEwiQkrXIlLjdAhVQ_aQKHbn-AlwQ8gEwAHoECAYQAQ

07.04.2018, 17:05

LEVHA II:

Harita 3: İzmit Körfezi'nin Uydudan Görünümü

<https://www.google.com.tr/maps/place/K%C3%B6rfez,+41780+K%C3%B6rfez%2FKocaeli/@40.7695319,29.4972075,10z/data=!4m5!3m4!1s0x14cb397cc65877dd:0x6bea1d6d12dcde8!8m2!3d40.776382!4d29.737718>

07.04.2018, 17:10

Harita 4: İzmit Körfezi ve İzmit'in Uydudan Görünümü

<https://www.google.com.tr/maps/place/K%C3%B6rfez,+41780+K%C3%B6rfez%2FKocaeli/@40.7695319,29.4972075,10z/data=!4m5!3m4!1s0x14cb397cc65877dd:0x6bea1d6d12dcde8!8m2!3d40.776382!4d29.7389751>

07.04.2018, 17:17

LEVHA III:

Harita 5: Kocaeli İli ve İlçeleri

[//www.google.com.tr/search?q=kocaeli+ili+ve+ilceleri+harita+uydu&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj6n6XBw9ndAhVltosKHbIcAWYQ_AUICygC&biw=720&bih=779#imgrc=LWAm_Vz3dpMg-M: /](http://www.google.com.tr/search?q=kocaeli+ili+ve+ilceleri+harita+uydu&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj6n6XBw9ndAhVltosKHbIcAWYQ_AUICygC&biw=720&bih=779#imgrc=LWAm_Vz3dpMg-M:)

03.05.2016, 18:20

Harita 6: Kocaeli İli ve İlçeleri

LEVHA IV:

Harita 7: Antik Çağ'da Anadolu ve Trakya

<http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00maplinks/mughal/cluvermaps/xasiaminor.jpg>

07.04.2018, 19:18

Harita 8: Antik Çağ'da Anadolu ve Trakya

<http://ancienthistory.about.com/od/aneancientmaps/f/AsiaMinorRegion.htm>

07.04.2018, 19:30

LEVHA V:

Harita 9: Antik Çağ'da Nikomedia ve Çevresi

<http://people.duke.edu/~jds15/clst-012/pontusBithynia.html>

07.04.2018, 17:45

Harita 10: Antik Çağ'da Bithynia ve Çevresi

<http://ancienthistory.about.com/od/aneancientmaps/f/AsiaMinorRegion.htm>

07.04.2018, 17:48

LEVHA VI:

Harita 11: Roma Dönemi'nde Ana Yol Ağı

<https://www.ancient.eu/uploads/images/3017.jpg?v=1485680858> /

21.10.2015, 20:10

Harita 12: İzmit'in Geçiş Güzergâhları Üzerindeki Konumu

Bosch, E. Clemens (1937). İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi (Çev. Osman Nuri

Arıdağ). İstanbul: Devlet Basımevi.

LEVHA VII:

Harita 13: Hellenistik Dönem'de Bithynia ve Anadolu

http://www.emersonkent.com/map_archive/asia_minor_188_63_bc.htm

08.04.2018, 17:45

Harita 14: Hellenistik Dönem'in Sonuna Doğru Roma Yönetimi Altında Anadolu

http://www.emersonkent.com/map_archive/asia_minor_188_63_bc.htm

08.04.2018, 17:47

LEVHA VIII:

Harita 15: Roma Yönetimi Altında Anadolu ve Bithynia

http://www.emersonkent.com/map_archive/asia_minor_188_63_bc.htm

17.04.2018, 17:50

Harita 16: Diokletianus ve Tetrarşi Dönemi'nde Roma İmparatorluğu

http://i.ytimg.com/vi/6cwf8e_RSfw/hqdefault.jpg

17.04.2018, 17:53

LEVHA IX:

Harita 17: İzmit Antik Kent Alanı ve Surlar

Fıratlı, Nezih (1971). İzmit Şehri ve Eski Eserleri Rehberi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Harita 18: İzmit'teki Sit Alanları

Erdoğan, Nihal, Sonay Ayyıldız, Mehtap Özbayraktar (2011). Tarihi İzmit Kent Merkezi Mahalleler - Sokaklar - Mimari Eserler. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

RESİMLER LİSTESİ

LEVHA I:

Resim 1: İzmit Kentinin İzmit Körfezi'nden Genel Görünümü

LEVHA II:

Resim 2: I. Nikomedes Sikkesi

<https://www.cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=64937> / 26.04.2018, 17.05

Resim 3: I. Prusias Sikkesi

<https://www.forumancientcoins.com/catalog/roman-and-greek-coins.asp?param=14039q00.jpg&vpar=1094&zpg=12224&fld=https://www.forumancientcoins.com/Coins/> 26.04.2018, 17.08

Resim 4: II. Prusias Sikkesi

<https://www.forumancientcoins.com/catalog/roman-and-greek-coins.asp?param=14037q00.jpg&vpar=1094&zpg=12222&fld=https://www.forumancientcoins.com/Coins/> 26.04.2018, 17.10

LEVHA III:

Resim 5: II. Nikomedes Sikkesi

http://www.wildwinds.com/coins/greece/bithynia/kings/nikomedes_II/i.html
26.04.2018, 17.14

Resim 6: III. Nikomedes Sikkesi

http://www.wildwinds.com/coins/greece/bithynia/kings/nikomedes_II/i.html
26.04.2018, 17.18

Resim 7: IV. Nikomedes Sikkesi

<https://www.coinarchives.com/ea7c726f80143826318508f4122b8949/img/valuations/328/image00106.jpg> / 26.04.2018, 17.21

LEVHA IV:

Resim 8: Hadrianus Dönemi'ne ait Sikke, “*Restitutori Nicomedeia*”

<https://nomosag.com/default.aspx?page=ucAuctionDetails&auctionid=14&id=02.02.2018>, 17.19

Resim 9: Nikomedia'nın “*Üç Kez Neokoros*” Olarak Betimlendiği,

I. Valerianus Dönemi'ne (MS. 256-258) ait Sikke

Çalık Ross, 2007, Antik İzmit Nikomedia, İstanbul.

Resim 10: İmparator Commodus Dönemi'ne (MS. 180-192) ait Sikke
<https://www.deamoneta.com/auctions/view/544/399> / 08.01.2018, 15.21

LEVHA V:

Resim 11: Diokletianus Dönemi'ne (MS. 284-305) ait Sikke
<https://www.coinarchives.com/23e3520525fd29bcef14d16f124bf975/img/cng/e/429/image00362.jpg> / 13.02.2018, 15.21

Resim 12: Diokletianus Portre Başı
<https://www.timesnews.gr/dioklitianos-itan-romeos-aftokratoras-apo-284-eos-305/> 13.02.2018, 15.24

Resim 13: Porfir Tetrarşi Heykel Grubu
<https://visioenvanconstantijn.wordpress.com/2018/02/02/tetrarchen/>
13.01.2018, 15.28

LEVHA VI:

Resim 14: II. Basileos'un Menologion'undaki Diokletianus Zulmü Tasviri
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:20,000_martyrs_of_Nicomedia_\(Menologion_of_Basil_II\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:20,000_martyrs_of_Nicomedia_(Menologion_of_Basil_II).jpg) / 11.03.2017, 18.25

Resim 15: Nikomedia ve Aziz George, Paolo Veronese Tablosu
<http://www.arthistory.paulhillart.co.uk/renaissance/veronese/the-martyrdom-of-saint-george-paolo-veronese/> 11.03.2017, 18.28

Resim 16: Aziz George'nin Şehit Edilmesi, Bernardo Martorell Tablosu
http://all-art.org/gothic_era/14.html / 11.03.2017, 18.35

LEVHA VII:

Resim 17: Nikomedia Surları / Bayraktar Burcu

Resim 18: Nikomedia Surları / Bayraktar Burcu Batısı (Dış Surlar)

LEVHA VIII:

Resim 19: Bayraktar Burcu'ndan Güneydoğuya Doğru Bakış (Dış Surlar)

Resim 20: Nikomedia Surları / Bayraktar Burcu Güneydoğusu (Dış Surlar)

LEVHA IX:

Resim 21: Kanlıbağ Tümülüs Kazısı, Arşiv Görüntüsü

https://www.academia.edu/35638249/N%C4%B0KOMED%C4%B0ANIN_ROMA_ve_B%C4%B0ZANS_D%C3%96NEM%C4%B0NE_A%C4%B0T_MEZAR_BULGULARI_I%C5%9EI%C4%9EINDA_TOPLUM_YAPISINI_N_ANAL%C4%B0Z%C4%B0 / 08.05.2018, 17.36

Resim 22: Zincirlikuyu Tümülüsü Mezar Odası

http://www.tutap.com.tr/detay_tanitim/kocaeli-arkeoloji-muzesi/1137

08.05.2018, 17.42

LEVHA X:

Resim 23: Gültepe Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı (Önceki Görünümü)

<https://www.turizm.info.tr/gultepe-nekropolu/> 14.07.2018, 11.11

Resim 24: Gültepe Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı (2018 Yılı)

LEVHA XI:

Resim 25: Gültepe Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı ve Martyrion

http://www.izmit.bel.tr/mekanlar/gultepe-nekropolu_44.html

14.07.2018, 11.24

Resim 26: Üçtepel, Aytepe Tümülüsü (7 No.lu Tümülüs)

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kocaeli/gezilecek_yer/uc-tepelertumulusu-zmit / 14.07.2018, 13.21

LEVHA XII:

Resim 27: Kabaoğlu Su Kemerı

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kocaeli/gezilecek_yer/antik-su-kemerı

28.04.2018, 10.49

Resim 28: Paşasuyu 14 No.lu Su Kemerı

http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/karendergi_5af10.pdf

28.04.2018, 13.19

LEVHA XIII:

Resim 29: Paşasuyu 18 No.lu Su Kemerı

http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/karendergi_5af10.pdf / 28.04.2018, 13.23

Resim 30: Paşasuyu 11 No.lu Su Kemerli

http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/karendergi_5af10.pdf / 28.04.2018, 13.41

LEVHA XIV:

Resim 31: Nikomedia Antik Tiyatro Alanı

2005 Yılı Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları Arşivi

Resim 32: Nikomedia Antik Tiyatrosu

LEVHA XV:

Resim 33: Nikomedia Antik Tiyatrosu Duğu Yönü

2005 Yılı Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları Arşivi

Resim 34: Nikomedia Antik Tiyatrosu Güney Yönü

2005 Yılı Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları Arşivi

LEVHA XVI:

Resim 35: SEKA Arazisi, Agora/ Liman Alanı Yapı Kalıntıları

Resim 36: Agora/ Liman Alanı, Gemi Sahibi Stration'un Oğlu Ioustos Onuruna Yazıt

Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları Arşivi

LEVHA XVII:

Resim 37: Orhan Mahallesi / İç Kale'den SEKA Alanının Görünümü

Resim 38: SEKA Kağıt Müzesi'nden İzmit Kale'sine Doğru Bakış

LEVHA XVIII:

Resim 39: SEKA Kağıt Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi

Resim 40: SEKA Kağıt Müzesi

Resim 41: SEKA Kağıt Müzesi Şayfer Salonu

LEVHA XIX:

Resim 42: Çukurbağ Antik Roma Kompleksi Alanı

<https://www.antiquity.ac.uk/projgall/sare346> / 21.05.2018, 18.29

Resim 43: Çukurbağ Antik Roma Alanı Buluntularından Polikrom Rölyef
<https://www.antiquity.ac.uk/projgall/sare346> / 21.05.2018, 18.29

LEVHA XX:

Resim 44: Diokletianus Dönemi'ne Tarihlenen Polikrom Rölyef
<https://www.antiquity.ac.uk/projgall/sare346> / 21.05.2018, 18.29

Resim 45: Çukurbağ Buluntularından Polikrom Rölyef
<https://www.antiquity.ac.uk/projgall/sare346> / 21.05.2018, 18.29

LEVHA XXI:

Resim 46: Aziz Pantelemon Manastırı

<https://docplayer.biz.tr/13740672-Osmanli-doneminde-nicomedia-izmit-te-farkli-dinlerin-birlikte-hosgoru-icinde-yasam-kesitine-bir-ornek-pantaleimon-manastiri.html> / 23.09.2018, 10:15

Resim 47: Aziz Pantelemon Manastırı Kalıntıları

Resim 48: Manastır Kalıntıları

LEVHA XXII:

Resim 49: Eski Kilise (İstiklal İlkokulu) ve Kapanca Sokak

Resim 50: Sırrı Paşa Konağı

<http://www.bizimyaka.com/haber-25522-Kocaelinin-90-yillik-tarihi-mirasi-ortaya-cikti> / 15.08.2018, 14:55

LEVHA XXIII:

Resim 51: Orhan Cami Genel Görünüm

Resim 52: Orhan Cami'nden İzmit Körfezi'nin Görünümü

LEVHA XXIV:

Resim 53: Pertev Paşa Külliyesi (Yeni Cuma Cami)

<http://www.kocaeliburada.com/yasam/yayin/eski-fotograflarla-kocaeli>
02.02.2018, 18.51

Resim 54: Pertev Paşa Külliyesi (Yeni Cuma Cami)

<https://i.pinimg.com/736x/b2/09/30/b20930c396a1ace80bfl1d55d1ebe5a6d.jpg>
g / 02.02.2018, 18.55

LEVHA XXV:

Resim 55: Sultan Abdülaziz Av Köşkü (Kasr-ı Hümayun) Eski Görünümü

<http://www.kocaeliburada.com/yasam/yayin/eski-fotograflarla-kocaeli>
11.04.2018, 14.58

Resim 56: Sultan Abdülaziz Av Köşkü (Kasr-ı Hümayun) Bugünkü Görünüm

LEVHA XXVI:

Resim 57: İzmit Atatürk Heykeli

<http://gezgorkocaeli.com/gezi-rehberi/ataaturk-heykeli/> 14.03.2018, 11.23

Resim 58: İzmit Saat Kulesi

<https://www.narsanat.com/saat-kulelerinin-tarihi/izmit-saat-kulesi/>
14.03.2018, 11.23

LEVHA XXVII:

Resim 59: İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesi

Resim 60: İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi - Taşınır Kültür Varlıkları

LEVHA XXVIII:

Resim 61: İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi - Taşınır Kültür Varlıkları

Resim 62: İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi - Taşınır Kültür Varlıkları

LEVHA XXIX:

Resim 63: Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları, 2005 Yılında İzmit'te Taranan Alan

Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları Arşivi

Resim 64: Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları Ekibi - 2011 Yılı

Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları Arşivi

LEVHA XXX:

Resim 65: Ian HODDER Tarafından Yazılan Not

EKLER LİSTESİ

- 1- Nikomedia Depremleri
- 2- Arkeotur Planı 1
- 3- Arkeotur Planı 2
- 4- Arkeotur Planı 3
- 5- Arkeo Çocuk Turu Planı
- 6- Arkeotur Rotası 1
- 7- Arkeotur Rotası 2
- 8- Arkeotur Rotası 3

GİRİŞ

İzmit'in tarihi, arkeolojisi ve kültür varlıkları bugün Türkiye'de toplum tarafından çok az bilinmekte ve gereğince tanınmamaktadır. Kentin içinde yaşadığı derin tarih ve arkeolojik miras sadece Türkiye'de değil tüm dünyada henüz hak ettiği şekilde bilinmemektedir. İzmit'te yaşayan insanlar, yaşamlarının ve varlıklarının çok önemli bir parçası olan kent tarihinin, arkeolojisinin ve kültür varlıklarının önemini tam anlamıyla kavrayamamaktadırlar.

Bu tez çalışmamızdaki amaç öncelikle İzmit kentinin tarihi ve arkeolojisi ile birlikte kültür varlıklarına ışık tutabilmektir. Bu çalışma, ulusal ve uluslararası alanda İzmit kentinin tarihi, arkeolojisi ve kültür varlıkları hakkında bir bilinç oluşturulması için kültür turizminin bir çeşidi olan arkeolojik turizmin İzmit'te uygulanabilirliği yönünde bir araştırmadır.

Kültür turizmi, ziyaret edilen yerdeki kültürel ve doğal mirası görmeyi, incelemeyi, anlamayı amaçlayan turizm çeşidi olarak tanımlanabilir. Günümüzde kültür turizmi çok geniş kapsamlı bir kitle turizmi haline gelmiştir. Kültür turizminin bir dalı olan arkeolojik turizm ise daha özgün ve özel bir *sorumlu turizm* faaliyetidir. Arkeolojik turizm Türkiye ve de İzmit için önemli bir çalışma disiplini oluşturmaktadır.

Son yıllarda, Türkiye büyüyen dünya turizmi içerisinde önemli gelişmeler kaydetmiştir. 1980'lerden itibaren Türkiye aktif dış turizmde sürekli artan bir büyümeyi başarmıştır. 1980 yılında, Türkiye'ye 1 milyon 288 bin yabancı turist gelmiş ve 326,6 milyon dolar turizm geliri sağlanmıştır. 1990 yılında, bu sayı 5 milyon 389 bin turiste çıkmış ve 3,2 milyar dolar turizm geliri elde edilmiştir. 2000 yılında yabancı turist sayısı 10 milyon 428 bin kişiye çıkmış ve turizmden 7,6 milyar dolar döviz kazancı sağlanmıştır. 2000 ile 2011 yılları arasında kaydedilen gelişme de etkileyicidir. Bu yıllarda, Türkiye'ye gelen turist sayısı ve turizm geliri yaklaşık olarak, 3 kat artmıştır. 2011 yılında, Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı 30 milyon 456 bin kişiye, turizm geliri ise 20,8 milyar dolara ulaşmıştır. Dünyada turizmi olumsuz etkileyen birçok güvenlik krizine, ekonomik krizlere, ayrıca Türkiye'de

1999 yılında yaşanan deprem felaketine rağmen Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün açıklamasına göre, 2011'de uluslararası turist varışı, dünyada en çok artış kaydeden ülke Türkiye olmuştur. 2011 yılında Türkiye, turist varışlarına göre dünya sıralamasında 6. turizm gelirine göre ise 12. durumdadır. 2016'da yaşanan güvenlik krizleri sonucu elim bir dönem geçiren Türkiye turizmi, 2017 yılında hızlı bir toparlanma kaydetmiştir. UNWTO verilerine göre, 2017 yılında bir önceki yıla oranla yabancı ziyaretçi sayısında % 24.1 artış olmuştur. 2017'de Türkiye turist varışları açısından dünya sıralamasında 8. durumdadır (UNWTO, 2018: 8-9). 2017'de 38 milyon 620 bin 346 yabancı ziyaretçi Türkiye'ye gelmiştir. Ülkenin turizm geliri 26,3 milyar dolar olmuş, ancak yabancı ziyaretçilerin, ziyaret esnasında yaptıkları kişi başı ortalama harcamanın giderek düşmekte olduğu da kaydedilmiştir (TÜRSAB, 2018). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB) tarafından hazırlanan ve 2007 yılında yürürlüğe giren "Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı 2013" de açıklandığı üzere, turizmin çeşitlendirilmesi ve özellikle kültür turizminin geliştirilerek uygulanması öngörülmüştür (KTB, 2018).

Türkiye'nin genel turizm verileri dikkate alınarak Kocaeli'ndeki turizm faaliyetleri incelendiğinde, 3505 kilometrekarelik yüzölçümü ile Türkiye'nin alan açısından küçük, sanayi ve ekonomi açısından büyük vilayeti Kocaeli'nde turizm ve kültür turizmi faaliyetlerinin çok az olduğu söylenebilir (Sarışık, 2006, 963-980). Aktif dış turizm olarak tanımlanan, yurt dışından gelen yabancı ziyaretçilerin oluşturduğu turizm faaliyeti de Kocaeli'nde çok az seviyededir. Kocaeli İl Turizm Müdürlüğü'nden aldığımız verilere göre; 2000 yılında, 3964'ü yabancı, toplam 43.944 ziyaretçi Kocaeli'ndeki otellerde konaklamıştır. 2010 yılında 38.368'i yabancı toplam 269.931 ziyaretçi, ortalama 2 gece konaklayarak Kocaeli'nde kalmıştır. 2017 yılında ziyaretçi sayıları artmış 105.322'si yabancı olmak üzere toplam 749.133 ziyaretçi, ortalama 2 gece konaklayarak vilayeti ziyaret etmiştir. 2017 yılında, İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ni 8.849 kişi, Abdülaziz Av Köşkü Saray Müzesi'ni 15.635 kişi, Atatürk ve Redif Müzesi'ni 3.134 kişi ziyaret etmiştir (KTB, 2018). Kocaeli'nde 1 milyon 883 bin 270 kişinin, İzmit'te 360 bin 409 kişinin yaşadığı ve de İzmit'in İstanbul'a sadece 90 km. mesafede olduğu göz önüne alındığında, İzmit Müzeleri ziyaretçi sayılarının çok düşük olduğu anlaşılmaktadır. Kocaeli ve İzmit doğal çevresi, tarihi, arkeolojisi ve kültür varlıkları ile kuvvetli bir turizm potansiyeli taşımaktadır (Çoban, 2015: 122). Kentin İstanbul'a

yakınlığı ayrıca bir avantaj olabilir. İstanbul'u bir yılda ziyaret eden yabancı turist sayısı, Kocaeli'ni bir yılda ziyaret eden yabancı turist sayısından yüz kat daha fazladır. İstanbul'u 2012 yılında 9 milyon 381 bin yabancı turist ziyaret etmiştir. 2017 yılında bu sayı 10 milyon 840 bine çıkmıştır (Çelik, 2017: 4).

Coğrafi konumundan kaynaklanan jeopolitik önemini geçmişten günümüze korumuş olan İzmit, antik adıyla Nikomedia tarihte önce Bithynia Krallığı'na sonra da Roma İmparatorluğu'na başkentlik yapmıştır. Ancak kent bugün bünyesinde taşıdığı tarih, arkeoloji ve kültür varlıkları ile henüz hiç tanınmamaktadır. Geçmişin eşsiz güzellikteki mavi limanı İzmit Körfezi ve İzmit, bugün sanayinin sunağına yatırılmış, siyah beyaz bir "Hüzün Körfezi" olarak tanımlanmaktadır (Atlas Dergisi, 2011: 116-132).

Kocaeli, Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan ana yol hattının kilit noktasında bulunmaktadır. Asya ile Avrupa'yı birleştiren tüm ana yollar İzmit'ten geçmektedir. Bu yollar İzmit'te dünyanın en güvenli limanlarından biri olan İzmit körfezi ile birleşir. Marmara Denizi'nin doğu ucunda uzun bir iç deniz halinde olan İzmit Körfezi korunaklı ve geniş bir doğal limandır. Kent, aktif fay hattına rağmen İzmit körfezinin kıyısındaki konumu, büyük doğal limanı, Karadeniz kıyıları ve karayolları ile stratejik önemini sürekli korumaktadır. Anadolu yarımadası, Akdeniz havzasında, geçmişten günümüze, coğrafi ve kültürel olarak eşsiz bir doğal köprü oluşturur. Tarih boyunca, bu köprüdeki önemli bir geçit kapısı Bithynia bölgesi olmuştur (Çalık Ross, 2007a: 9).

Bithynia, merkezi Nikomedia olan tarihi bir bölgedir. Bithynia tarihi bölgesi: bugünkü Kocaeli, Yalova, Sakarya, Bolu, Düzce illerimizin tümünü, Zonguldak, Bursa, Bilecik illerinin batı ve kuzey bölümleri ile İstanbul'un Anadolu yakasının tamamını içine alır. Birçok Bithynia antik kenti geçmişten günümüze kadar önemli yerleşimler olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Nikomedia (İzmit), Kalkhedon (Kadıköy), Khrysopolis (Üsküdar), Amykos (Beykoz), Dakıbyza (Gebze), Libyssa (Dil İskelesi), Klaudiopolis (Bolu), Sandarake (Zonguldak), Agrileion-Belo Kome (Bilecik), Prusa (Bursa), Nikaia (İznik) bu yerleşimlerden sadece bazılarıdır (Strabon; Umar, 2004).

Nikomedia, Bithynia bölgesinin yönetim merkezi ve Bithynia Krallığı'nın başkenti olmuştur. Nikomedia kenti, M.Ö. 264 yılında Bithynia kralı I. Nikomedes

tarafından kurulmuştur ve kent adını kralın isminden almıştır (Strabon, 1987: 42). Bithynia krallarının sonuncusu olan, IV. Nikomedes vasiyetiyle krallık topraklarını Roma'ya miras bırakmış ve M.Ö. 74 yılında, Bithynia, Roma senatosu tarafından yönetilmeye başlanmıştır. M.S. 284 yılında, Roma ordusu Doğu seferinden dönerken ölen İmparator Numerianus'un yerine Muhafızbaşı Diokletianus Nikomedia'da imparator olmuştur. Nikomedia'ya yerleşen Diokletianus kenti Roma İmparatorluğu'nun en önemli dört merkezinden biri haline getirmiştir. Bu dönemde Nikomedia görkemli bir başkent olmuş, kentte bölgeye özgün sanat üslupları gelişmiştir. Bir darphanenin bulunduğu Nikomedia'da basılan ve günümüze kadar ulaşan sikkeler şehrin geçmişteki anıtsal yapıları ve tapınakları hakkında bilgiler ortaya koymaktadır (Foss, 2002; Zeyrek, 2005; Ulugün vd 2007; Çalık-Ross, 2007). Nikomedia'nın Hristiyanlık tarihinde de çok önemli bir yeri vardır. Kent, İmparator Diokletianus ve İmparator Galerius dönemlerinde Hristiyan inancını taşımaya başlayan birçok ilk Hristiyan'ın ağır zulümler görerek öldürüldüğü bir yer olmuştur. Anadolu'da Aziz Yorgi olarak bilinen ve dünyanın birçok yerinde adına kiliseler yaptırılmış olup, Gürcistan'a da adı verilmiş olan Aziz Saint George da bunlardan biridir. Ancak bu zulümlerin ardından, Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlığı kabul sürecini başlatan, iki önemli resmi ferman Nikomedia'da yayınlanmıştır. Bu fermanların ilki MS. 311 yılında, İmparator Galerius tarafından, kendisi ölüm döşegindeyken yayınlanan *Hoşgörü Fermanı*'dır. İkincisi ise Hristiyanların can ve mal güvenliğinin sağlanmasını taahhüt eden, ön görüşmeleri Milano'da yapıldığı için *Milano Fermanı* olarak adlandırılmış olan ve MS. 313 yılında Nikomedia'da yayınlanan fermanıdır (Keresztes, 1983: 379-399; Knipfing, 1922: 693-705; Mitchell, 1988: 105-124; Lemerle, 1994: 16-17).

Bugün İzmit'te yapılan arkeolojik çalışmalar ile ortaya çıkan buluntular şehrin geçmişteki güçlü yönetimsel ve askeri yapısına, mimari ihtişamına ve de sanatsal zenginliğine biraz olsun ışık tutmaktadır. Bu buluntuların bir kısmı İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde, "İstanbul'un Çevre Kültürleri; Bithynia" bölümünde, büyük bir kısmı da İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir.

2005 yılından bugüne T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı adına Kocaeli Üniversitesi tarafından, Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross başkanlığında yürütülen Kocaeli İli ve İlçeleri Yüze Araştırmaları'nda birçok önemli buluntu ortaya çıkarılmıştır.

180 kilometrelik antik Roma yolları ağı ve bu yolların kalıntıları tespit edilmiştir. İzmit şehri Orhan Mahallesi içinde bulunan, Nikomedia'nın büyük Antik Tiyatrosu incelenmiş ve detaylı çizimleri yapılmıştır. Mevcut kalıntılara bakılarak bu tiyatronun, yaklaşık 164 m. cavea çapı ve 40 m. yüksekliği ile Anadolu'nun en büyük Antik Tiyatrosu olabileceği tespit edilmiştir (Çalık-Ross, 2006: 916-918)

Ayrıca yapılan diğer bilimsel araştırmalar ve arkeolojik çalışmalar ile İzmit şehir merkezinin içindeki Çukurbağ kazı alanında büyük bir devlet binasının kalıntıları ve heykeltraşlık malzemeleri ortaya çıkarılmıştır. Nikomedia valisi Plinius'un M.S. 2 yy.'m başında bölgede yaptığı su işlerini, İmparator Traianus'a bildiren mektuplarında anlatılan su sistemlerinin kalıntıları, bugünkü Paşasuyu su sistemi, su yolları, kanalları ve kemerleri bölgede tespit edilmiştir (Aksoy, 2000; Ünal, 2001; Galitekin, 2006; Çalık-Ross, 2007). Şehir merkezinde, Tepecik Mahallesi'nde, Anadolu'nun tarihi anıtsal çeşme binalarının en büyüklerinden olan bir nymphaeon tespit edilmiştir (Fıratlı, 1971). Antik Nikomedia şehir surlarının ayakta kalan bazı kısımları bugünde görülebilmektedir (Foss, 2002). İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin yanı sıra, Kocaeli/İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde de şehirde bulunan arkeolojik malzemenin bir kısmı ziyarete açıktır. Antik Nikomedia'nın önemli bir bölümü olan bugünkü SEKA alanında ise büyük bir arkeolojik potansiyel ve kültür mirası ortaya çıkarılmayı ve korunmayı beklemektedir.

İzmit'te günümüze kadar gelen tarih ve kültür varlıkları bilim insanlarının çalışmalarıyla ortaya çıkarılmaktadır. Ancak toprak altında ve üstünde bulunan kültür varlıkları ve dikkatle korunması gerekli olan arkeolojik kültürel miras sanayinin ve kentleşmenin sebep olduğu bir tahribatın tehdidi altındadır.

İzmit'te sorumlu turizm anlayışı çerçevesinde arkeolojik turizm çalışmaları yapılabilir. Arkeolojik turizmin oluşturulmasıyla kentin kültür varlıkları korunarak, gelecek nesillere tarih bilinciyle birlikte aktarılabilir.

Tezin ilk bölümünde Kocaeli ili, İzmit ilçesinin sahip olduğu jeopolitik ve coğrafi özellikler, kente ait nüfus, iklim koşulları, bitki örtüsü ve fay zonu hakkında bilgiler aktarılmıştır.

İkinci bölümde ise İzmit'in tarihi coğrafyası incelenmiştir. Kentin, Antik Çağ'da içinde yer almış olduğu Bithynia bölgesi üzerinde durulmuş, yerleşim yeri

hakkında antik kaynaklara dayanılarak bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu bölümde kentin kuruluş süreci anlatılmış, edebi kaynaklarda şehrin coğrafyasının ne şekilde betimlendiği örneklendirilmiş, doğal kaynaklarına değinilmiş ve bölgede yaşanan tarihi depremler hakkındaki bilgiler aktarılmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde ise Erken Dönemlerden başlanarak, Cumhuriyet Dönemi'ne dek bölgenin ve kentin geçirdiği dönemler; Arkaik, Klasik, Hellenistik, Roma, Bizans, Osmanlı ve son olarak da Cumhuriyet Dönemi anlatılmıştır. Bu dönemler tanımlanırken yoğunlukla Hellenistik ve Roma üzerinde durulmuş, İzmit kentine özgün tarihi olgular vurgulanmıştır.

Dördüncü kısımda kültürümüzün temelini oluşturan kültür varlıkları kavramına değinilmiş, taşınır, taşınmaz kültür varlıkları tanıtılmış ve örneklendirilmiştir. Somut olmayan kültür varlıklarına da bu kısımda değinilerek, tanımı aktarılmıştır. Yine bu bölümde uluslararası alanda kültür varlığı kavramsal açıdan incelenmiş ve kültür mirası tanımı yapılmıştır. Ayrıca bu bölümde kapsam lokalize edilerek tezin ana konusu olan İzmit'e ait kültür varlıkları incelenmiştir. İzmit ilçesine ait taşınır-taşınmaz kültür varlıklarına örneklendirmeler yapılmış, ayrıca somut olmayan kültür varlıkları da tanımlanmıştır.

Beşinci bölümde ise genel tanımlar başlığı altında turizm kavramı irdelenerek alt kolu olan kültür turizmi tanımlanmış, tezin temel konusunu oluşturan arkeolojik turizm kavramı açıklanmıştır. Ayrıca İzmit için planlanan arkeotur rotaları aktarılmıştır. Son olarak arkeotur disiplini üzerinde durulmuş arkeoturlar için gerekli görülen çalışma disiplini örneklendirilerek açıklanmıştır.

Tez yazım aşamasında kentin ve içinde bulunduğu bölgenin tarihi coğrafyası ve arkeolojisinin anlaşılması için antik kaynakların Türkçe ve İngilizce çevirileri taranmıştır. Ayrıca antik kaynakların farklı çevirilerinden karşılaştırmalı olarak da yararlanılmaya çalışılmıştır. Türkiye genelinde ve İzmit'te gerçekleştirilen, tez yazarının görev yapmış olduğu turizm eğitim çalışmaları ile bu çalışmalardan elde edilen deneyim ve gözlemler tezin oluşumuna yön vermiş ve ışık tutmuştur. Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları sonuçları kapsamında elde edilen bulgular tezin şekil almasına katkı sağlamıştır. Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları'nda elde edilen bulgu, bilgi ve görsellerin yayın hakları Araştırma Başkanı Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross'a aittir. Kendisine, sadece bu tez çalışmasında kullanılmak üzere paylaştığı veriler, bilgiler ve görseller için teşekkürü bir borç bilirim.

BİRİNCİ BÖLÜM

COĞRAFYA

1.1. İZMİT COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ

1.1.1. Kentin Jeopolitik Özellikleri

İzmit, konumu ve coğrafi özellikleri nedeniyle antik çağlardan bugüne kadar jeopolitik yapısı güçlü, yaşam alanı olarak tercih edilen, stratejik bir yerleşim yeri olmuştur. (Bosch, 1937: 28; Fıratlı, 1959: 5; Öztüre, 1969:1; Fıratlı, 1971: 1; Özdoğan, 1995: 349; Foss, 2002:1; Zeyrek, 2005: 9; Çalık Ross, 2007a: 9; Güney, 2012b: 1467).

Coğrafi konum, jeolojik ve jeomorfolojik yapı, iklim, flora, fauna, yer üstü ve yer altı kaynakları gibi coğrafi unsurlar bir yerin jeopolitik¹ önemini belirlemektedir. Coğrafi unsurların zenginliği ve elverişliliği ölçüsünde o yerin jeopolitik yapısı güçlenmektedir (Güney, 2012b: 1468-1469).

Türkiye'nin jeopolitik durumu, Akdeniz Havzası'ndaki merkezi konumu; Afrika, Asya ve Avrupa kıtaları arasındaki yeri, doğu-batı yönünde uzanan dağlar ile uzun nehirlerin biçimlendirdiği, çeşitli iklimlerin bereketlendirdiği Anadolu ve Trakya yarımadaı, Çanakkale ve İstanbul boğazları, uygarlık tarihine ışık tutan tarihi, kültürel varlığı ve benzeri nedenlerle önem arz eder. Türkiye'nin, Doğu ile Batı arasında köprü ve de Kuzey ile Güney arasında kanal niteliğinde bir coğrafyada bulunmasından dolayı jeopolitik açıdan "anahtar" bir ülke olduğu düşünülebilir.

---

¹ Jeopolitik kelimesi köken olarak Eski Yunanca bir kelimedir. "Gea" ve "politeia" kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. "Gea" yer, dünya anlamına gelir. Kısaca politika olarak çevrilen "politeia" kelimesi kökeninde, sur duvarları ile çevrili bir yerleşim yerinde; "polis" de (kentte) yaşayan insanların vatandaşlık hakları, toplumsal ilişkileri, oluşturdukları yönetim ve siyaset şekli anlamlarını taşır (Güney, 2012b: 1468). Selanik'in güneydoğusunda, Halkidiki Yarımadası'nda bulunan antik Stagira'da doğan Aristoteles (MÖ. 384-322) Politika adlı eserinde, insanı bir politik canlı (*politikon zoon*) olarak tanımlar. Bu tanımlı kentte (*polis*) yaşayan canlı şekilde çevirmek de mümkündür. Aristoteles'in "politik canlı" tanımını, kent yaşamına pozitif katkıda bulunan canlı varlık; itibarlı insan şeklinde çevirmek ise daha isabetli olabilir (Aristoteles, Politics I. 11-13; Bekker-Nielsen, 2008: 13).

Türkiye coğrafyası içinde özel bir alan olan İzmit ve çevresi jeopolitik yönden Anadolu Yarımadası ile benzerlik göstermektedir. İzmit ve çevresi, “geçiş noktası”, “bağlantı noktası”, “kavşak noktası”, “geçit kapısı”, “kilit noktası” şeklinde tanımlanabilen stratejik bir kırılma alanıdır (**Lev. I, Har. 1, Har. 2**). Bir köprü kapısı ve kilit noktası özelliği taşıyan bu stratejik alanın merkezinde İzmit kenti bulunmaktadır. Kentin kurulmuş olduğu mevki dar bir geçidin kilit noktası gibidir. Askeri açıdan bakıldığında bir “tıkama mevzi” (choke point) olarak görülebilir (Güney, 2012b: 1482).

1.1.2. Kentin Konumu ve Alanı

İzmit kenti, Türkiye'nin kuzeybatısında, Marmara Bölgesi'nin Çatalca-Kocaeli Bölümü'nde, Kocaeli Yarımadası üzerindedir. Kent, Marmara Denizi kıyısında ve aynı zamanda Karadeniz'e de yakın olan bir konumda bulunmaktadır. Kent yerleşimi, İzmit Körfezi'nin kuzeydoğu bitim yerindeki dar kıyı şeridi ile Kocaeli Platosunun güneyindeki tepelerin kıyıya doğru inen güney yamaçları üzerinde kurulmuştur (**Lev. I, Res. 1**). Kent stratejik konumu, limanın mevcudiyeti, elverişli iklimi, çevresindeki büyük ormanları, tatlı su kaynakları, verimli tarım arazileri gibi zengin doğal kaynakları ve bunların tümünün oluşturduğu özel coğrafyası sebebiyle ayrıcalıklı bir konumdadır (Fıratlı, 1959: 5; Çalık-Ross, 2007: 19; Güney, 2012b: 1471-1473; Tuncel, 2015: 35-38).

Kocaeli ili sınırları içinde bulunan İzmit, ilin on iki ilçesi arasında merkez ilçedir. Kocaeli ili, batısında İstanbul, doğusunda Sakarya, güneyinde Bursa, güneybatısında Yalova illeri, kuzeyinde Karadeniz ile sınırlanmıştır (Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018) Kocaeli vilayet alanı coğrafi koordinat sisteminde 29° 22' ve 30° 21' Doğu boylamları ile 40° 31' ve 41° 13' Kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. İzmit'in bugünkü ilçe alanı, 29° 51' ve 30° 15' Doğu boylamları ile 40° 43' ve 40° 58' Kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. İzmit kent merkezi 40° 46' Kuzey enlemi, 29° 55' Doğu boylamı üzerindedir (Gülgeç ve Dikmen, 1970: 2; Zeyrek, 2005: 14; Çalık Ross, 2007a: 14; Google Maps, 2018; Mapszoom, 2018).

İzmit kent merkezinin 6 km. doğusundan, Köseköy mevkidenden geçen 30° doğu boylamı referans meridyeni olarak alınmakta ve Türkiye’de yerel saat için esas kabul edilmektedir (Gülgeç ve Dikmen, 1970: 2; Büyükakın vd 2010: 19-31). Kocaeli’nin vilayet alanı 3505 km² dir. İzmit’in ilçe alanı 480 km² dir (Harita Genel Komutanlığı Ulusal Haritacılık Kurumu [HGK], 2014: 9). Kocaeli’nde bir Büyükşehir Belediyesi ve on iki ilçe Belediyesi olmak üzere toplam on üç belediye bulunmaktadır. Bunlar Çayırova, Darıca, Gebze, Dilovası, Körfez, Derince, Kandıra, İzmit, Kartepe, Başiskele, Gölcük, Karamürsel Belediyeleri’dir (**Lev. III, Har. 5, Har. 6**).

1.1.3. Kent Nüfusu

İzmit, bugün Türkiye’nin en yoğun endüstri merkezlerinden biri olup, İstanbul’dan sonra gelen ikinci büyük sanayi metropolüdür (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2014: 13). Bu sebeple Kocaeli göç almakta ve nüfusu her yıl artmaktadır. Kocaeli Büyükşehir nüfusu, 2017 yılı verilerine göre, 1 milyon 883 bin 270 kişi, İzmit’in ilçe nüfusu 360 bin 409 kişidir (TÜİK, 2018). İzmit ilçesi, büyük bir nüfus yoğunluğuna sahiptir. Kocaeli il genelinde kilometrekareye düşen kişi sayısı 537 iken, nüfus yoğunluğu İzmit’te kilometrekarede 750 kişidir. Kocaeli Türkiye’de nüfus yoğunluğu en yüksek, İstanbul’dan sonra ikinci şehirdir. Yıllık nüfus artış hızının son on yıldaki ortalaması binde 26,99 olan Kocaeli, Türkiye’de yıllık nüfus artış hızı en yüksek ilk on il arasındadır (TÜİK, 2017).

1.1.4. İzmit Körfezi

Marmara Denizi, tarihi adıyla “Propontis”, Akdeniz havzasının Karadeniz’e çıkış yaptığı yerde bir “Öndeniz” havzası oluşturur². Akdeniz Havzası içinde, Marmara Denizi adeta bir göle benzer ve bir boğum yeri gibidir. Oluşturduğu kara ve

---

² Antik kaynaklarda Marmara Denizi “Propontis” (Προποντις) olarak tanımlanmaktadır (Strabon, XII.3.2, XII.4.1, XIII.1.22, XIV.2.14). Kelimenin kök anlamı göz önüne alındığında, “pro” (προ) ve “pontis” (ποντις), Marmara Denizi’nin, Antik Çağ’da Karadeniz’den önceki, “Öndeniz” olarak algılandığı düşünülebilir. Bugün, Marmara Denizini, mikro bölgeler arasında bağlantı kuran konumundan dolayı, Küçük Ara Deniz; “Minör Mare Internum” olarak gören ve Akdeniz’e benzeten çalışmalar vardır. Bunların arasında, Braudel’in Akdeniz’ini yeniden yorumlayan, Horden ve Purcell’in “The Corrupting Sea” adlı çalışması önemlidir (Güney, 2012b: 1470).

deniz bağlantıları dikkate alındığında, Marmara Denizinin Akdeniz'in bir benzeri olduğu, bir mikro Akdeniz olduğu söylenebilir. Doğal kaynaklar yönünden de verimli olan Marmara, küçük ölçekte, Akdeniz gibi stratejik bir iç denizdir (Güney, 2012b: 1470). Marmara Denizi doğuda, karanın içine uzun bir girinti ile sokulur ve büyük bir körfez ortaya çıkarır. İzmit Körfezi adını verdiğimiz bu uzun körfez, doğal olarak gayet korunaklı ve liman olarak çok elverişlidir (**Lev. II, Har. 3, Har. 4**). Körfezin bitim yeri, antik zamanlardan beri bir liman kenti için gereken en iyi coğrafi şartları sunmuştur. Bu sebeple Hellenistik dönemden günümüze kadar İzmit Körfezi'nde tersaneler kurulmuş, önemli askeri ve ticari limanlar faaliyet göstermiştir (Çalık Ross, 2007a: 18; Tuncel, 2015: 35-36).

İzmit Körfezi tektonik etkenler ile oluşmuş bir depresyon alanıdır. Körfez, Kuzey Anadolu Fay Zonu sistemi içinde bulunan doğu-batı yönlü bir grabendir. Sismik aktiviteler sonucunda Marmara Denizi, doğuya doğru karanın içine sokularak dar ve boğumlu bir girinti oluşturmuştur. İzmit Körfezi'nin uzunluğu yaklaşık 50 km olup, genişliği 1,8 km. ile 9,6 km. arasında değişmektedir (Karakılıç, 2016: 366). Körfez, Darıca'nın batısında bulunan Yelkenkaya Burnu ile Yalova'nın doğusunda bulunan Çatalburun arasındaki hattan başlar. Körfez doğuda, İzmit Ovasının başladığı yerde, Kirazdere Deltasında sonlanır. İzmit Körfezi, en geniş yeri olan Hereke-Karamürsel arasında 9,6 km. genişliktedir. Dil Burnu ile Hersek Burnu arasında daralır, genişliği 2,7 km. ye düşer. Körfez'in en dar yeri, 1,8 km. genişlikte olan Derince-Gölcük arasındadır. İzmit Körfezi'nin daraldığı yerlerde birbirinden ayrılmış, üç küçük iç basen oluşmuştur. İzmit şehri önlerinde, Körfez'in en doğu baseninde dip derinlikleri 10-30 m. arasında değişir. Ortada yer alan basen Körfez'in en büyük basenidir (170km²). Ortadaki basende dip derinlikleri değişkendir. Orta basenin kuzey kıyılarında 50 m. kadar olan dip derinlikleri, güney kısımlarında, Değirmendere açıklarında 200 m. ye kadar iner. Dil Burnu ve Hersek Burnu arasında derinlik 50 m. dir. Batı baseninin alanı yaklaşık 100km² dir. Burada dip konturu, batıya doğru hızla derinleşerek, 200 m. ye ulaşır. Toplam kıyı uzunluğu 130 km. olan İzmit Körfezi'nin kıyı şeridinin % 75,88'i alçak kıyılardan oluşur. Kıyılarda 31 adet delta alanı bulunmaktadır (Hoşgören, 1995: 343; Özturan vd 2007: 154; Tuncel, 2015: 35; Uzun, 2015: 353-358).

İzmit Körfezi, büyük olmakla birlikte korunaklı ve kolay müdafaa edilebilecek bir deniz sahası olduğu için dünyanın en iyi limanlarından biri olarak kabul edilir (Bosch, 1937: 6). Kocaeli Liman Başkanlığı verilerine göre, 2015 yılında İzmit Körfezi'nde, ikisi kamuya ait, otuzu özel toplam otuz beş liman işletmesi faal halde bulunmaktadır. Bu limanlarda otuz üç iskele, otuz bir rıhtım ve beş platform mevcuttur (Kocaeli Ticaret Odası [KOTO], 2015: 104).

1.1.5. İzmit ve Yollar

İzmit kenti, Marmara Denizi ve Boğazlardan geçen kuzey-güney yönündeki deniz yolları ile Kocaeli Yarımadası üzerinden geçen doğu-batı yönündeki kara yolları kavşağını kontrol eden bir pozisyonda kurulmuştur. Bu açıdan bakıldığında, İzmit'in İstanbul ile kıyaslanabilecek kadar ehemmiyetli bir coğrafi konumda olduğu söylenebilir³ (**Lev. VI, Har. 12**). (Bosch, 1937: 6-7). İzmit yerleşimi önemli kara ve deniz yollarının kesiştiği, stratejik bir kavşakta bulunmaktadır (Fıratlı, 1971: 1).

Doğu ile Batı'yı, Anadolu Yarımadası üzerinden birbirine bağlayan ana güzergâhtaki tüm kara yolları ve demir yolları Kocaeli Yarımadası üzerinden geçmektedir. Kocaeli Yarımadası kuzey-güney yönünde dar bir alandır. İzmit Körfezi kıyıları ile Karadeniz kıyıları arasında yaklaşık, en fazla 50 km. mesafe bulunmaktadır. Topoğrafyanın gerektirdiği şekilde, tüm karayolları ve demiryolları bu dar alan içinden ve bu alanın kilit noktası olan İzmit kentinin içinden geçmektedir. Kocaeli Yarımadası'nın güneyinde, Körfez'in kuzey kıyıları boyunca, dar bir kıyı şeridi mevcuttur (Tuncel, 2015: 36). Bu kıyı şeridi üzerinden Avrupa'yı Asya'ya ve İstanbul'u Ankara'ya bağlayan yoğun ulaşım yolları geçmektedir. Kıyı boyunca, güneyde demiryolları (konvansiyonel hat ve hızlı tren hattı), ortada

---

³ Clemens Emin Bosch, 1937 yılında basılan "İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi" adlı kitabında verdiği haritada; İzmit'in Trakya ve Anadolu üzerinden geçen ana yol güzergâhı üzerindeki stratejik konumunu göstermiş, Yakın Doğu'dan Anadolu'ya ve Avrupa'ya geçişin iki kilit noktasını, İzmit ve Kilikya olarak belirtmiştir. Bu haritada, İssos savaşının geçtiği yer olan Pınarus/Payas Çayı ve Payas ovası mevki (Ozener ve Çalık, 1994: 153-175) Kilikya Boğazı olarak işaretlenmiştir. Adana-Pozantı arasındaki Gülek Boğazı tarihi coğrafyada Kilikya Kapıları, Antakya-İskenderun arasındaki Belen Geçidi ise Suriye Kapıları olarak bilinir. Geçmişten günümüze, Kilikya ve Bithynia (Kocaeli Yarımadası) Anadolu üzerinden geçişin, Bosch'un haritasında da belirttiği gibi, iki kilit noktası olmuştur. Bu iki bölgenin kontrolü, bütün Anadolu Yarımadası'nın hakimiyeti için her zaman çok stratejik olmuştur. Bu sebeple, Bithynia ve Kilikya Anadolu'da jeopolitik açıdan en önemli iki bölge olarak görülmektedir (**Lev. VI, Har. 12**).

İstanbul-Ankara karayolu (D100), kuzeyde kısaca TEM (Trans-European Motorway) olarak adlandırılan, Trans-Avrupa Otoyolu'nun bir bölümü olan Anadolu Otoyolu (O-4) bulunur (Karayolları Genel Müdürlüğü [KGM], 2015). Bu işlek yollar, İzmit Körfezi'nin kuzey kıyılarına paralel şekilde, yan yana ilerler, Körfez'in bitiminde İzmit kentinin içinden geçerek, doğuya doğru, Sapanca Gölü'nün kuzey ve güney kıyıları boyunca devam ederek, İç Anadolu Platosuna çıkarlar. İzmit-İstanbul arası mesafe, D 100 (E-5) adı verilen kara yolu üzerinden 94 km. dir. Ayrıca, İzmit-İstanbul arasında bugün kullanılmayan bir yol mevcuttur ki "Dağ Yolu" veya "Eski İstanbul Yolu" denilen bu yol, İzmit'in kuzeyinden dolaşarak, Samandıra üzerinden Üsküdar'a ulaşır. Bu yol üzerinden İzmit-İstanbul arası mesafe 110 km. dir (Fıratlı, 1959: 5). İzmit Körfezi'nin güney kıyılarında, Samanlı Dağlarının kuzey eteklerine paralel olarak ilerleyen, D 130 adı verilen, önemli bir kara yolu daha bulunmaktadır. Bu yol İzmit'i Yalova, Orhangazi, Bursa üzerinden Ege Bölgesine ve Anadolu'nun Batı kıyılarına bağlar. Aynı yol, Yalova'nın doğusunda, Karamürsel'de güneye doğru ayrılarak, Samanlı Dağları'nı Yalacdere mevkiinden aşar, İznik üzerinden İç Anadolu'ya bağlanır. Bu yol da önemli ve tarihi bir güzergâhtır (Tuncel, 2015: 36).

Kent, bugün de geçmişte olduğu gibi, yoğunluğu her gün artmakta olan, şehirler, ülkeler ve kıtalararası bir ulaşım ağının kilit noktasında; stratejik bir merkezinde yer almaktadır. Bu yoğun ulaşım ağına, Kuzey Marmara Otoyolu gibi proje ve yapım aşamasında olan yolların da eklenmesi öngörülmektedir (Kuzey Marmara Otoyolu: 2018).

1.1.6. Yer Şekilleri

İzmit'i çevreleyen alanın jeomorfolojik yapısını üç ana unsur oluşturmaktadır. Bunlar kuzeyde, Kocaeli Platosu, güneyde Samanlı Dağları, ortada İzmit Körfezi çanağı ve bu çanağın doğu uzantısı olan alüvyal İzmit Ovası ile Sapanca Gölü'dür (Uzun ve Özcan, 2014: 274; Garipoğlu ve Uzun, 2014: 11). İzmit Körfezi'ni Karadeniz'den, bir peneplen (yontukdüz) plato sahası olan Kocaeli Platosu ayırır. Kocaeli Yarımadası üzerinde bulunan Kocaeli Platosu, genelinde 200 - 400 m. yüksekliğe sahip tepelerden oluşmuş alçak bir plato sahasıdır. Bu platonun en yüksek yeri, İzmit'in kuzeybatısında bulunan, 645 m. yükseklikteki Çene Dağı'dır.

İzmit Körfezi'nin güneyinde, Samanlı Dağları Körfez kıyılarına paralel olarak yükselmektedir. Samanlı Dağları, Sakarya Nehri'nin batısından başlayarak, Geyve Boğazı'ndan, Yalova'nın batısındaki Armutlu Yarımadası'nda Bozburun'a kadar doğu-batı yönünde uzanan, 120 km. uzunluğunda bir dağ kütleşi teşkil eder. Bu dağların en yüksek noktası, İzmit'in güney doğusunda, Gökdağ kesiminde bulunan, 1601 m. yüksekliğinde ki Kartepe'dir (Keltepe) (Tuncel, 2015: 36).

1.1.7. İklim, Bitki Örtüsü ve Doğal Kaynaklar

İzmit ve çevresinin, güneyden Samanlı Dağları gibi yüksek bir kütle ile kuzeyden ise önemli bir yükseltiye sahip olmayan, parçalanmış, arızalı tepeliklerle kaplanmış olması, bölgenin iklimini belirleyen ana faktördür. Güneyden gelen hava kütleleri Samanlı Dağları tarafından engellenir. Kuzeyde yükselti olmayışı sebebiyle, kuzeyden gelen hava kütleleri ile Karadeniz etkisi, iç kısımlara ve Samanlı Dağları'na kadar taşınır. Kocaeli genelinde, Akdeniz iklimi ile Karadeniz iklimleri arasında bir geçiş iklimi karakteri taşıyan Marmara iklimi görülür. Ancak Kocaeli iklimi, nemlilik ve yağış açısından, Karadeniz iklimine daha çok yakınlık gösterir. Karadeniz ikliminin etkisi, İzmit kent merkezinden ziyade, ilin Samanlı Dağları üzerindeki yüksek güney kesimlerinde, kuzey iç kesimlerinde ve Karadeniz kıyılarında çok belirgindir. İzmit Körfezi'nin doğu ucunun kuzey kıyılarındaki tepelerin güneye bakan yamaçlarında kurulu olan şehir merkezinde daha ılıman bir kıyı iklimi gözlemlenir. Yaz-kış ve gece-gündüz sıcaklık farklarının kuvvetli olmayışı, yağış çokluğu, kısa yaz kuraklığı, karın yerde kalış süresinin az oluşu İzmit şehir merkezindeki iklim özellikleridir (Yılmaz, 1997: 17-74). İzmit'te yıllık ortalama sıcaklık 14,7 °C derecedir. İzmit'te ölçülen en yüksek hava sıcaklığı 42,9°C (21 Ağustos 1945), en düşük hava sıcaklığı -18°C derece (9 Şubat 1929) olarak kaydedilmiştir (Aksoy, 2002: 3-4). İzmit'te yıllık ortalama yağış miktarı 784,6 mm. olarak ölçülmüştür (Büyükkakın vd 2010: 22).

İzmit Körfezi'nin doğusunda, Körfez'in bittiği yerde İzmit Ovası başlar. İzmit Ovası, doğuda Büyük Derbent Eşiği'nden sonra gelen ve bir çukurluk olan Sapanca Gölü'ne kadar devam eder. İzmit Ovası, İzmit Körfezi ile Sapanca Gölü arasında ki çöküntü oluşunda, alüvyon birikiminden oluşmuş, kuvaternere ait bir düzlüktür

(Tuncel, 2015: 36). İzmit Körfezi'nin 17 km. doğusunda bulunan ve önemli bir tatlı su kaynağı olan Sapanca Gölü'nün yüzölçümü 47 km² dir. Deniz yüzeyinden 30 m. yükseklikte olan Sapanca Gölü'nün en derin yeri 61 metredir. Gölün, bugün 7 km² si Kocaeli ili sınırları içindedir (Aksoy, 2002: 3-4; Büyükakın vd 2013: 20). İzmit Körfezi'nin, Pleistosen Dönem'de Sapanca Gölü ile birleşik olduğu ve Sakarya Nehri ile bağlantılı olduğu bilinmektedir. Holosen Dönem'de, İzmit Körfezi'nin Sapanca Gölü ve Sakarya Nehri ile olan bağlantısı alüvyon birikimleri nedeniyle kopmuştur (Uludağ, 2003: 134; Türkeş, 2013: 1-25).

İzmit ve çevresi tatlı su kaynakları açısından zengindir. Yaşam için zaruri ihtiyaç olan suyun kentte ve çevresinde bulunması İzmit'in, bugün olduğu kadar Antik Çağ'da da tercih edilir bir yerleşim yeri olmasını sağlamış ve jeopolitik önemini arttırmıştır. Bölgedeki başlıca tatlı su kaynakları, Samanlı Dağları'ndan doğan Kirazdere (Kilezdere), Çene Dağı'ndan çıkan Çenesuyu, Bıçkı Dere yatağında bulunan Paşasuyu ve Sapanca Gölüdür (Çalık-Ross, 2007: 19; Güney, 2012b: 1473-1474). Bölgede bir kısmı Marmara Denizi'ne, bir kısmı Karadeniz'e ulaşan birçok dere bulunmaktadır. Ağva'da Karadeniz'e ulaşan, 50 km. uzunluğundaki Koca Deresi (Göksu) ve İzmit Ovası'nda Marmara'ya ulaşan 47 km. uzunluğundaki Kirazdere bu dereler arasında en uzun olanlarıdır. Kocaeli'nin ana su kaynağı olan Yuvacık Baraj Gölü, İzmit'in on kilometre güneyinde bulunmaktadır. Bu baraj gölü, İzmit ovasında Körfez'e ulaşan Kirazdere, Kazandere ve Serindere'den beslenmektedir. Kentin kuzeyinde bulunan Namazgâh Barajı, Namazgâh Deresi üzerinde kurulmuştur (İzmit Su Anonim Şirketi [İSAŞ], 2014). Ayrıca, İzmit'in kuzeyinde ve kuzeydoğusunda dereler üzerinde oluşturulmuş çok sayıda gölet bulunmaktadır. Körfez'e dökülen Bıçkı Deresi üzerinde Bıçkıdere Göleti, Koca Deresi (Göksu) üzerinde Tahtalı Göleti, Koca Dere üzerinde Sipahiler Göleti ve Sevindikli Barajı, Çağlan Deresi üzerinde Çağırğan Göleti, Davul Dere üzerinde Davul Dere Göleti, Yukarıdüz Deresi üzerinde Ütük Göleti, Ketenciler'de Ketence ve Kurtdere göletleri bulunmaktadır (Google Maps, 2018).

İzmit çevresinde çeşitli ve zengin bir bitki örtüsü ile kaplı verimli araziler vardır (Zeyrek, 2005: 15). Samanlı Dağları'nda ve Karadeniz kıyılarına yakın alanlarda sık ormanlar vardır. Bu ormanlarda kayın, köknar, meşe, gürgen, karaçam, kestane, ıhlamur ve çınar ağaçları bulunur (Büyükakın vd 2013: 22). İzmit Körfezi

kıyılarında makiler, zeytinlikler ve kızılçam gibi Akdeniz'e özgü bitkiler görülür (Aksoy, 2002: 3). Çevredeki verimli arazilerde fındık, kiraz, armut, ayva, erik, elma, ceviz, incir, kivi, üzüm, vişne, nar, Trabzon hurması ve dut ağaçlarının yetiştirildiği bahçelik alanlar vardır (Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, 2014: 24). İzmit ovasında, endüstriyel amaçlı kavak ağacı yetiştirilir (Aksoy, 2011: 33).

1.1.8. Kent Merkezi ve Mahalleler

İzmit kent merkezi, Körfez'in kuzeydoğu ucunda, engebeli ve dik yamaçlar üzerinde kurulmuştur. Kentin kurulu olduğu alanın jeolojik yapısı Paleozoik, Mesozoik ve Senozoik yaşlı kayalardan meydana gelmiştir. Kentin yer aldığı tepeler ve körfez arasındaki kıyı şeridinde dar bir kıyı düzlüğü bulunmaktadır. Bu kıyı düzlüğü, Pleistosen Döneme ait yaşlı kıvrımlar ile kuvaternere ait kıyı alüvyonları ve genç körfez çökelleri üzerindedir (Zeyrek, 2005: 14).

Kentin merkezindeki yerleşimler, en yüksek yeri 230 m. olan dört tepenin güney yamaçları üzerinden İzmit Körfezi'nin kıyılarına doğru inmektedir. Bu tepeler, Cumhuriyet Dönemi İzmit'inde Kale, Alaca, Kabaran ve Paç adları ile bilinmektedir. Kale tepesinde yerleşim, farklı evrelerde oluşturulmuş, kısmen yapay olan terasların geniş basamakları üzerinde bulunmaktadır (Zeyrek, 2005: 14-15).

İzmit'te dik ve engebeli bir alanda kurulmuş olan yerleşimin planlanmasında arazinin topoğrafyası yönlendirici olmuştur. Antik kentin yerleşim planının, ana caddeler çevresinde gelişen ve birbirini dik kesen sokakların oluşturduğu ızgara plan sisteminin yamaca uygulanmış bir şekli olduğu görülmüştür (Erdoğan vd 2011: 23). İzmit kent merkezinde yapılan araştırmalar ışığında, Hellenistik dönemde, antik İzmit'te "Hippodamos tarzı" kent planının uygulanmış olduğu düşünülebilir. Hellenistik dönemde surlarla ile çevrili olan antik İzmit, Roma ve Bizans dönemlerinde de sur içi alanı yerleşim yeri olarak kullanmıştır. Yerleşimler daha öncekiler üzerine kurulmuş; kent antik kentin üzerinde yaşamaya devam etmiştir. Katmanlaşarak Cumhuriyet dönemine kadar gelen kent yerleşiminin, Osmanlı döneminde de aynı alanda devam ettiği ve sur dışındaki yamaçlar üzerine taşarak genişlediği bilinmektedir (Erdoğan, 2015: 1542).

Bugün, İzmit kent merkezinde, geçmiş dönemlerden günümüze ulaşan, kent tarihinin izlenebileceği çok az alan kalmıştır. Nikomedia antik kentinin ilk kurulduğu yerler olan tarihi alanlar, bugün İzmit Belediyesi idari sınırları içindedir. Tarihi kent merkezi, 2008 yılı öncesinde Saraybahçe⁴ Belediyesi sınırları içindedir. 2008 yılında yapılan düzenleme ile Saraybahçe, Kuruçeşme, Bekirpaşa, Alikahya ve Akmeşe Belediyeleri birleştirilmiş ve İzmit Belediyesi oluşturulmuştur. Bugün, İzmit'in kent merkezinde, önceden Saraybahçe Belediyesi içinde olan 26 mahalle bulunmaktadır (Erdoğan vd 2011: 40). Bu mahaller şunlardır: Akçakoca, Hacıhasan, Veliahmet, Orhan, Kozluk, Kemalpaşa, Tepecik, Ömerağa, Karabaş, Cedit, Çukurbağ, Hacıhızır, Terzibayırı, Topçular, Turgut, Gültepe, Zabitan, Fatih, Tüysüzler, Yenidoğan, Serdar, Yenimahalle, Şirintepe, Cumhuriyet, Sanayi ve Körfez mahalleleri.

İzmit Kent Merkezi'ndeki bu mahallelerde, I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanları, Kentsel Sit Alanları ve Doğal Sit Alanları mevcuttur. İzmit merkezindeki tarihi alanların bir kısmı, 2003 yılında kabul edilen, İzmit İçkale ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı ile koruma altına alınmıştır. Bu imar planı içinde kalan mahalleler, kentin ilk kurulduğu yamaçlarda bulunan, Akçakoca, Hacıhasan, Veliahmet ve Orhan mahalleleridir. Akçakoca ve Hacıhasan mahalleleri kentsel ve arkeolojik koruma alanı içindedirler. Orhan ve Veliahmet mahalleleri kentsel ve arkeolojik koruma alanının hem içinde hem dışında bulunmaktadırlar. Antik İzmit (Nikomedia)'in yerleşim alanı üzerinde yaşamakta olan bu dört mahallede, halen tarihsel kimliğin sürdürüldüğü söylenebilir (Erdoğan, 2015: 1542-1544).

İzmit kent merkezinin bulunduğu alanın büyük bölümü tepeler ve dik yamaçlar üzerindedir. Bu topoğrafya, engebeli olmasına rağmen gayet korunaklı ve yerleşim için elverişli bir alandır. Kentin tepeleri, ilk kurulduğu zamandan bugüne kadar, doğal bir savunma sistemi sağlamışlardır (Zeyrek, 2005: 15; Güney, 2012b: 1472). Bu tepeler saldırılara karşı bir savunma sistemi oluşturmakla birlikte, kuzeyden gelen soğuk hava ve sert iklim şartlarına karşı da kenti korumuştur. Kentin yamaçlardaki alanının deprem sarsıntılarına karşı daha dayanıklı olduğu da bilinmektedir. Bu bölümde özetlemeye çalıştığımız coğrafi özellikler, jeopolitik açıdan kentin üstünlükleri olarak görülebilir.

---

⁴ “Saray Müze” olarak ziyarete açılmış olan Sultan Abdülaziz'in Av Köşkü'nün (Kasr-ı Hümayun) bahçesi ve çevresi, İzmitliler tarafından “Saray Bahçesi” olarak adlandırılmaktadır.

1.1.9. Kuzey Anadolu Fay Zonu

İzmit ve Çevresinin elverişli coğrafi özellikleri karşısında bir tek dezavantajı olduğu söylenebilir. Bu dezavantaj, kent merkezinin güneyinden geçen Kuzey Anadolu Fayıdır (Güney, 2012b: 1472). İzmit, aktif bir deprem kuşağı olan Kuzey Anadolu Fay Zonu içinde bulunmaktadır. Kuzey Anadolu Fayı (KAF) ya da Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ) olarak adlandırılan, bu yer kabuğu kırığı ve çatlakları dünyanın en önemli aktif, diri faylarından biridir. KAF içerisinde birçok fay parçasını barındırdığı için bir zon niteliği taşımaktadır ve bu yüzden, son yıllarda Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ) olarak tanımlanmaktadır (Karakılçık, 2016: 369). KAFZ 1500 km uzunluğunda bir fay sistemidir. KAFZ, Anadolu Levhası ile Avrasya Levhası arasında bulunmaktadır ve Anadolu Levhasının kuzey sınırını oluşturur. Afrika Levhası ve Arap Levhası kuzey yönünde hareket etmekte ve Doğu Anadolu'da bir sıkışma rejimi ile Batı Anadolu'da bir açılma rejimi yaratmaktadır. Anadolu Levhası doğudan batıya doğru kaçmaktadır (Aksoy, 2002: 6; Akkargan, 2005: 4). KAFZ'nun batı kısmında oluşan sismik boşluk alanı, 17 Ağustos 1999, saat 03:02 de, 29.95° Doğu boylamı üzerinde kırılmıştır (Karakılçık, 2016: 369). İzmit kenti, tarihinde çok defa olduğu şekilde, yer sarsıntıları ile gelen bir yıkımı bir defa daha yaşamıştır.

Depremler Marmara Bölgesi'nde çağlar boyunca sürekli olarak gerçekleşmiştir. Bu bölgede, her yüzyılda bir tekrar ederek yerleşimleri yıkan ve çok sayıda insanın ölümüne sebep olan büyük depremler kaydedilmiştir (Şahin, 2000: 14). Depremlerin oluşturduğu yıkımlar İzmit'in jeopolitik önemini azaltmamıştır. Depremler tarafından çağlar boyunca, defalarca yıkılan İzmit kenti, eski yerinde yeniden imar edilmiştir. Bu durum aslında, kentin kurulmuş olduğu yerin bir yaşam alanı olarak ne kadar uygun ve elverişli bir yer olduğuna işaret etmektedir (Güney, 2012b: 1472; Doğanç, 2016: 95).

Kent ve çevresi, yaşam alanı olarak doğal kaynakları zengin ve elverişli bir yer olmakla birlikte terk edilemeyecek kadar stratejik bir yerdir. Ancak kent stratejik bir noktada; etrafı denizlerle çevrili bir yarımada üzerinde ve önemli yolların geçit alanında bulunmasının getirdiği zorlukları ve kırılganlığı tarih boyunca taşımıştır.

Clemens Bosch'un söylediği gibi; bu kent uzun süre harabe halinde kalamayacak kadar önemli bir noktadadır. Bilakis daha kuvvetli ve daha mamur bir şekilde, doğal olarak ki farklı adlar altında, aynı yerde yeniden yaşam bulmak onun yazgısıdır (Bosch, 1937: 17). İzmit kenti, Hellenistik Dönem'den, belki de daha önceki çağlardan bugüne kadar, birçok defa yıkılmasına rağmen, tekrar tekrar imar edilerek, aynı mevkide yaşamını sürdürmeye devam etmiştir (Fıratlı, 1971: 1; Jones, 1998: 155; Foss, 2002:16; Çalık Ross vd 2005: 763).

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ COĞRAFYA

2.1. BİTHYNİA VE NİKOMEDİA

2.1.1. Bithynia ve Halkları

İstanbul Boğazı'ndan, Bursa'ya çekilecek dikey bir çizgiyle Sakarya Nehri arasında kalan bölge, M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren, Hellen ve Latince yazılmış antik edebi kaynaklarda *Bithynia* (Βιθυνία) olarak geçmektedir (**Lev. V, Har. 10**) (Şahin, 2000: 1; Texier, 1997: 40; Çalık-Ross, 2007:30). Bithynia hakkında Strabon⁵, *Geographika*'da şöyle yazar:

“Bithynia, doğuda Paphlagonialılar ve Mariandyner ve bir kısmı Epiketonlar; kuzeyde, Sangarios Irmağı'nın döküldüğü yerlerden Byzantion ve Khalkedon Denizi'nin ağzına kadar Pontos Denizi tarafından; batıda, Propontis; güneye doğru, Mysia ve Hellespontos Phrygia'sı da denen Phrygia Epiktetos⁶ ile sınırlanmıştır.” (Strabon, XII.4.1).

Bithynia, İstanbul ilinin Anadolu yakasını, Kocaeli, Sakarya, Bolu illerinin tümünü, Zonguldak ilinin batı kısmını, Bilecik ilinin, Bozüyük'ün güneyi hariç tümünü, Bursa ilinin, Orhaneli Çayı ile Ulubat Gölü'nün batısı hariç büyük kısmını, Ankara'nın Nallıhan, Çayırhan ve Beypazarı yöresini kapsamaktaydı (Umar, 2004: 1-2).

---

⁵ Strabon, MÖ. 64 veya 63 yılında Amaseia'da (Amasya) doğmuştur. Coğrafyacı Strabon, Pontos krallarının yanında önemli görevlerde bulunan soylu ve varlıklı bir aileye doğmuş, iyi eğitim almış ve Roma topraklarında çokça gezmiştir. Genç yaşta, Aydın yakınlarındaki antik Nysa kentinde, Artemidoros'un yanında öğrenim görmüştür. Amisos'lu seçkin coğrafyacı Tyrannion, Stoacı filozof ve tarihçi Poseidonios gibi döneminin önemli hocalarından ders almıştır. Birçok sefer Roma'ya gitmiştir. MS. 21 yılında Amaseia'da öldüğü kabul edilir. Strabon, olgunluk döneminde, tahminen MS.18-19 yıllarında, Roma'da 17 kitaplık *Geographumena* (*Geographika*) adlı eserini yazmıştır. Eski Yunanca yazılmış olan yapıtın XII, XIII, XIV. kitapları Türkiye'nin tarihi coğrafyasını anlatmaktadır.

⁶ Bithynia ile Mysia arasında bulunan bu topraklar, kısmen Mysia, kısmen Bithynia'nın içinde kalmışlardır. Bu topraklar, MÖ. 184 yılında, Apameia antlaşmasından sonra Bergama kralı II. Eumenes'in eline geçmiştir. Bithynia kralı I. Prusias/Prousius'ın elinden alınmıştır. Bu yüzden yöre adına “sonradan kazanılmış” anlamına gelen “epiktetos” eklenmiş ve bu yöreye Phrygia Epiktetos denmiştir (Sevin, 2016: 239). Aslında buraya ilk zamanlar Küçük Phrygia denirdi (Strabon, XII.4.3).

Bithynia, güneyde Phrygia, Mysia, Paphlagonia, güneydoğuda Galatia bölgeleri ile komşuydu. Zaman içinde sınırları değişiklik göstermiş olan bölge, batıdan Bosporos Thrakios (İstanbul Boğazı) ve Propontis (Marmara Denizi), kuzeyden Pontos Euksinos (Karadeniz) ile sınırlanmıştı (**Lev. IV, Har. 7, Har. 8**). Erken dönemde daha dar bir alanı kapsamakta olan Bithynia, MÖ. 5. yüzyılın sonlarından itibaren doğuya doğru genişlemiş, sınırları Billaios (Filyos) ve Parthenios (Bartın) çaylarına kadar ilerlemişti. Bithynia'nın güneyde sınırını Mysia Olympos'u (Uludağ) ve Rhyndakos/Atranos (Orhaneli) Çayı oluşturmuştur (Sevin, 2016: 35-37).

Bithynia adını, Thrak kökenli bir halk olan *Bithynler*'den almıştır. Bithynler, kuzeybatı Anadolu'ya, Boğazlar üzerinden geçerek Avrupa'dan gelmiş, çeşitli Thrak halklarından bir boydur (Sevin, 2016: 33). MÖ. 2. binyılın ikinci yarısında Thrakia'dan⁷ çıkan Thrak halkları, batıdan doğuya doğru göç etmeye başlamış, Anadolu'nun kuzeybatı köşesindeki topraklara yerleşmişlerdir. Bilge Umar'a göre, güçlü olasılıkla, Bi- ögesi ön-ek işlevindeydi ve "halkı" anlamını taşıyordu. Bu durumda, Bithynia kelimesi "*Thyn Halkının Ülkesi*" anlamına gelmektedir (Umar, 2004: 2, 29).

İonyalı ozan Homeros⁸ tarafından, MÖ. 9 yy. da aktarılan İlyada destanında, Bithynia'nın, Bithynialılar'ın veya Thyner'in adı bulunmamaktadır. Homeros, bölgeden uzak Askania ve bereketli Askania olarak, bölge halklarından ise Phrygialılar ve Mysialılar olarak bahsetmektedir (Sevin, 2016: 33). Homeros, Troialılar ile birlikte savaşmaya gelen halkların adlarını sayarken, Paphlagonialılar'dan sonra, Mysialılar'ı söylemeden önce, Odios ile Epistrophos'un komuta ettiği Alizonlar'ın (Αλιζώνων) adlarını verir. Alizonların, kaptanları Odios ve Epistrophos ile uzaklardan, gümüşün yurdu Alybe'den (Αλύβης) geldiklerini söyler. Alizonların, Bithynia bölgesinin eski halklarından olabileceği düşünülse de Strabon'un da üzerinde durduğu bu konu açıklığa kavuşmuş değildir (Homeros, II. 856-858, V. 38-42, XIII. 792).

---

⁷ Thrakia: Kuzeyden Skythia, güneyden Ege Denizi, batıdan Makedonia, doğudan Karadeniz ve Marmara Denizi ile sınırlanmış ülke, bkz. Strabon, 2005: 380.

⁸⁸ Antik yazında "Khios'lu adam" veya "Khios'lu ve İzmirli" şeklinde geçer (Homeros, 2008:10).

İlyada destanında, İonya'lı ozan Homeros, Troia savaşına katılan Anadolu halkları hakkında şöyle söyler:

“*Phorkys*’le tanrıya benzer *Askanios* yönetir *Phrygialıları*,
Uzak Askania’dan⁹ gelmişlerdir onlar,
Savaşa girmek için yanıp tutuşurlar...” (Homeros, II. 860-865).

“*Savaşçı Paris*’in sözleri kazandı kardeşinin kalbini.
O gürültülü savaşın ortasına daldılar,
Yanlarında bereketli Askania’dan¹⁰ adamlar,
Bir gün önce gelmişler Troialılara destek olmaya:
Kebrion, asil Pulydamas, Phlakes, Orthaios,
Tanrıya benzeyen Polyphetes, Palmys, Askanios, Hippothion oğlu Morus.
Şimdi Zeus onları savaşa sevk etti.
Troialılar ilerlediler,
Zeus’un gürlmesi ile patlayan fırtına gibi...” (Homeros, XIII. 920-940).

Strabon’un belirttiği gibi, Homeros İlyada’da Anadolu’nun kuzey batısında yaşamakta olan halkların sadece bazılarında söz eder. Paphlagonialılar, Phrygialılar ve Mysialılar’dan söz ettiği halde, Mariandynler, Thyner, Bithynler veya Bebrykler’den söz etmez. Strabon, Homeros’un bu halklardan söz etmemesinin sebebi onları bilmediğinden değildir, sadece hepsini saymamaktadır, ayrıca ozan¹¹ bu şekilde irdelemek konuya bir açıklık getirmeyecektir şeklinde yazar (Strabon. XII.3.22.23.27).

MÖ. 2. binyılda, Anadolu’nun kuzey batı köşesine, önce *Hellespontos* (Çanakkale Boğazı) ve sonra *Bosporos* (İstanbul Boğazı) üzerinden geçerek Thrakia’dan gelen, Thrak kökenli birçok kavim yerleşmiştir. Birbirinden farklı adlar taşıyan bu Thrak kavimleri, Propontis çevresinde, ayrı ama birbirine komşu yörelere yerleşmiştir. Çeşitli adlar ile anılan bu Thrak boylarının yerleşim alanları ile aralarındaki sınırları tam olarak ortaya koymak mümkün değildir. Kuzeybatı

---

⁹ Askania Gölü (İznik Gölü) ile Mysia arasındaki topraklara Askania deniyordu. Phrygia Epiktetos’un bir parçası olan Askania, Phrygia ve Mysia Askania’sı olmak üzere ikiye ayrılmıştı.

¹⁰ Geographika’da, Strabon Mysia Askania’sı ve Phrygia Askania’sı olmak üzere iki ayrı Askania olduğu yazar. Strabon, ozan Homeros uzak Askania derken Phrygia Askania’sını, bereketli Askania sözleriyle ise Troya’ya daha yakın olan Mysia Askania’sını ima ediyordu der. Bkz. Strabon XII. 4.5.

¹¹ Strabon, Geographika’da, en çok yararlandığı kaynak olan Homeros’dan “Ozan” diye söz eder.

Anadolu'ya yerleşen Thraklar arasında adları en çok duyulan boylar, Homeros'un da İlyada'da söz ettiği, Propontis'in güneyinde yerleşen Mysler ve Phrygler'dir.

Antik yazarlar, MÖ. 7. yüzyıl öncesinde, Marmara Denizi'nin doğusunda ve Kocaeli Yarımadası'nda yaşamakta olan *Bebryk* (Βεβρυκ) adında Thrak kökenli bir kavimden söz ederler (Sevin, 2016: 34). Apollonius Rhodios ve Appianus gibi İskenderiyeli yazarların eserlerinde, *Bebryk* adı, bölgede yaşayan Kral Amikos'un halkı olarak, *Bebrykia* da ülkesinin adı olarak verilmektedir (**Lev. V, Har. 9**).

MÖ. 296 yılında doğmuş, İskenderiye'de yaşamış ve İskenderiye kütüphanesinin yöneticiliğini yapmış olan Apollonius Rhodios, *Argonautika* adlı yapıtının, II. kitabında, Propontis'in ve de Bosporos'un doğu kıyılarında yaşayan Kral Amykos¹² (Αμύκος) ve *Bebryk* (Βεβρυκ) halkını anlatır. Kral Amykos, bir nymph olan Bithyn Melie'nin (Βιθυνις Μελίη) Poseidon'dan olan, küstah, kaba ve kibirli oğludur. Deniz kıyısında bir çiftliği ve öküz ahırları olan Amykos her geçeni durdurur ve onunla dövüşmeden geçmesine izin vermez. *Bebryk*lerin kralı Amykos, Argonatlar tarafından öldürülür. Apollonius, kralları öldürülen "kaba *Bebryk*ler" in *Bebrykia*'nın içlerine doğru kaçtıklarını ancak aptallıklarından orada, başka bir acı kaderin onları beklediğini anlayamadıklarını yazar; maden yatakları olan toprakları kontrol etmek için sürekli savaştıkları komşuları Mariandynlerin, kralları ölen *Bebryk*lerin üzüm bağlarını ve köylerini hemen yağmalamaya başladıklarını söyler. Argo denizcileri ise, *Bebrykia*'dan ihtiyaçları olan tüm ganimetleri alıp, ertesi gün boğazın girdaplı sularında, karşı kıyılara doğru dümen tutarlar.

Argonautika'da Bosporos'un doğusundan Bithyn Toprakları (Βιθυνίδι), Bithynialılar'm (Βιθυνῶν) ülkesi olarak söz edilir: "*Ertesi gün, halatlarını Bithynia topraklarının karşındaki kıyıya bağladılar. Orada denizin kıyısında Agenor oğlu Phineus'un*¹³ *evi vardı...*" (Apollonius, II. 1-180; II. 347). Bilgin bir kâhin olan

---

¹² Bilge Umar'a göre, Amykos'un (Beykoz) yer adı oluşu, onlardan daha eski kültürlerden gelen adlara anlam ve köken uyduracak bir mythos (öykü) yaratma geleneğine yasa gibi bağlı olan Hellenler'den kaynaklanmaktadır. Anadolu'da birçok yer adında olduğu gibi; Amykos / Beykoz yerleşiminin adının kökeninde de güçlü olasılıkla, daha erken kültürden, Luvi / Pelasgos dilinden gelen Amuka kelimesi bulunmaktadır. Luvi dilinde, Amuka, Am(a)-u(wa)-ka, "Ana-tapınağı-yeri" anlamına gelmektedir ve bu da yöredeki Ana Tanrıça tapınmasına işaret ediyordu (Umar, 2004: 50).

¹³ Phineus (Phynee): Thrakların efsanevi kralı. Texier, İstanbul Boğazı ile İzmit Körfezi arasında yaşayan Thynienler'in, Kral Phynee'nin ülkesinden gelmiş olduklarını söyler (Texier, 1997, Çev. Kaplanoğlu: 46) ve Kocaeli Yarımadası için Tynyalılar (Thyniens) Yarımadası der (Texier, 2002, Çev. A. Suat:16,103).

Phineus, Argo denizcilerine Bosporos'un zorlu akıntılarını aşabilmek ve sonrası için yol gösterici bilgiler verir. Bithynia kıyıları boyunca ilerlemelerini, Kara Kumsalı ve hızlı akan Rhebas (Riva) Nehri'ni geçip, Thynias Adası'ndaki limana varıncaya kadar, kırılan dalgalara çok dikkat etmelerini söyler. Ayrıca, Phineus, Argo denizcilerine, Boğaz'dan Karadeniz'e çıkarken, kayalara ve rüzgâra karşı çok dikkatli olmaları; önce tekneden salacakları bir güvercinin yol göstericiliğine, sonra da tanrılara edecekleri dualardan çok kendi kollarının gücüne güvenmeleri gerektiği şeklinde tavsiyede bulunur (Apollonius, II.178-351).

MS. 2. yüzyılda yaşamış olan, İskenderiyeli Appianus, Roma Tarihi adlı eserinin, XII. Kitabında (Mitridat Savaşları), Bithynia hakkında bazı bilgiler aktarır. Appianus, Hellenler'in görüşüne göre, Troia savaşına Rhesos'un (Ρήσος) liderliğinde gelen *Thraklar* (Θρακῆς), kralları Rhesos öldürülünce, Bosporos kıyılarına kaçmışlardır şeklinde yazar. Homeros'un açıkladığı gibi, Troia savaşına katılan Thrak kralı, yel gibi giden, kardan beyaz, iri atların sahibi *Rhesos ve soylu on iki arkadaşı*, uykularında "en yiğit Akhalılar" olan Odysseus ve Diomedes tarafından öldürülünce ve güneş ışınlarına benzeyen, tek tırnaklı atları çalınca (Homeros,1928: X.434-560), geriye kalan Thraklar (at yetiştiren Thraklar) Bosporos kıyılarına; boğazın en dar olduğu yere giderler. Ancak gemileri olmadığı için karşı kıyıya geçemezler. Orada kalırlar ve Bebrykia (Βεβρυκία) adlı bu ülkeye yerleşirler. Bazılarına göre ise at yetiştiren Thraklar karşı kıyıya geçerler ve Byzantion'un ötesindeki *Thrak Bithynia*'sı denen ülkeye giderler. Orada *Bithya Nehri* boyunca yerleşirler. Ancak orada açlıkla karşılaştıkları için tekrar Bebrykia'ya geri dönmek zorunda kalırlar. Bebrykia'ya, *Bithya Nehri*'nden dolayı Bithynia adını verirler. Appianus, belki de Bebrykia adını, zaman içinde, bilinçsizce Bithynia olarak değiştirdiler, zaten Bithynia ile Bebrykia arasında çok bir fark yoktur diye yazar. Appianus, "bazıları ise bu toprakların adının ülkenin ilk kralı, Zeus'un Thrakia'dan olma oğlu Kral Bithys'den geldiğini söylemektedir, bu yüzden bu iki ülkeye Thrakia ve Bithynia adı verilmiştir" diyerek bir başka görüş daha olduğunu yazar. Appianus, Bithynia adının kökeni hakkında bu şekilde birkaç farklı görüş olduğunu belirtmiştir.

Appianus'un, Byzantion'un batıya doğru ötesinde bulunan *Bithya Nehri*'nden söz ederek, Kral Rhesos'un halkı olan Thrakların, Troia savaşından gelip, İstanbul Boğaz'ını doğudan batıya doğru geçip, bir süre bu nehir kıyısında yerleştikten sonra

tekrar Boğaz'ın doğusuna döndükleri şeklinde verdiği bilgi dikkat çekicidir. Burada Appianus; Byzantion'un batı yönünde ilerisindeki *Thrak Bithynia*'sı (Θρακῶν τῶν Βιθυνῶν) adı verilen topraklara geçtiler, *Bithya Nehri* kırsına yerleştiler ama orda barmamayarak geri Bebrykia'a döndüler demektir (Appianus, XII. I.1). Bu aktarım Byzantion'un batısının o dönemde Thrak Bithynia'sı olduğu anlamını taşımaktadır, ancak Appianus'un yazdıklarından buna tam olarak açıklık getirmek mümkün değildir.

Bithynia (Βιθυνία) adını veren, antik edebi kaynaklar içinde mevcut en erken tarihli kaynaklar, Herodotos'un (MÖ. 484-425) *Historiae* (I. 28; III. 89-90; VII. 75), Thukydides'in (MÖ. 455-400) *Peloponnesos Savaşları Tarihi* (IV. LXXV. 2) ve Ksenophon'un (MÖ. 430-355) *Anabasis* (6. IV. 1-8) ile *Hellenika* (I. III. 2-8) adlı eserleridir. Ayrıca, Bithynia'nın sınırları hakkında bilgi içeren bir diğer erken kaynak olarak da Skylaks'ın *Periplous*¹⁴ adlı eseri bilinmektedir.

Anadolu'nun en önemli Antik Çağ yazarlarından olan gezgin ve gözlemci, *Herodotos, Historiae (Herodot Tarihi)* adlı eserinde¹⁵ Bithynia ve halkları; *Thraklar, Thyntler ve Bithyntler* hakkında şu bilgileri verir:

“Günler günlere katıldı. Halys ırmağının beri yakasındaki ulusların, Kilikia ve Lykia'dan gayri hepsi boyun eğmiş, Kroisos'un egemenliğini tanımışlardı. Bunlar; Lydialılar, Phrygialılar, Mysialılar, Mariandyntler, Khalybler, Paphlagonialılar, Thraklar, Thyntler, Bithynialılar ve Karlar, İonlar, Dorlar, Aiollar, Pamphyliyalılar'dı.” (Herodotos, I. 28).

“Thraklar savaşa tilki derisi başlıklarla gidiyorlardı; zırh gömleklerinin üzerine geniş, alacalı pelerinler atmışlardı; ayaklarında ve dizlerinde geyik derisinden pabuçlar vardı; mızrak, küçük hafif bir kalkan ve kısa bir hançer taşıyorlardı. Asya'ya geçtikten sonra Bithynialılar adını almışlardı; kendi

---

¹⁴ Skylaks'a atfedilen bu eserin yazılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. *Periplous*' da MÖ. 4 yüzyılda kurulan kentlere dair verilen bilgiler, aslında eserin bu yüzyılda adını bilmediğimiz bir yazar tarafından kaleme alındığına işaret etmektedir. Bu sebeple bu eserin yazarı Pseudo-Skylaks olarak da adlandırılır (Arslan, 2012b: 239).

¹⁵ *Herodotos* (MÖ. 490 - 425) Halikarnasos'da (Bodrum) doğmuş, Samos adasında sürgünde yaşamış, daha sonra Atinalılar ile birlikte yerleştiği ve sadakatle bağlandığı Thurium'da (Thurii kenti, Güney İtalya) ölmüştür. *Historiae (Herodot Tarihi)* dokuz kitaptan oluşmaktadır. Herodotos bu eserini, zamanın edebiyat dili olan İon dilinde yazmıştır. Azra Erhat'a göre Herodotos'un *Historiae*'sı İon dilinin en güzel anıtlarından biridir. Günümüze tüm bölümleri ulaşan bu başyapıt arkeoloji, folklor ve tarihi hep birlikte kapsamaktadır (Herodotos, 1973: 11-21).

dediklerine göre, eskiden Strymonialılar adını taşırlarmış, çünkü Strymon¹⁶ kıyılarında otururlarmış; ‘Troyalılarla Mysialılar’ derler, ‘bizi kovdular ata yurdumuzdan.’ Bu Asya Thraklarının başında, Atrabanos oğlu Bassakes vardı.” (Herodotos, VII. 75).

Periplous (İskân Edilmiş Avrupa, Asya ve Afrika Denizi’nin Çevresindeki Seyr-ü Seferi) adlı eser, Bithynia hakkında kısa ama önemli bilgiler içeren bir antik kaynaktır. Periplous, MÖ. 6. yüzyılda yaşamış Karyandalı¹⁷ denizci Skylaks’a (Pseudo-Skylaks) atfedilmiştir. Eser Karadeniz, Akdeniz ve Afrika kıyıları ile buralardaki yerleşimlerin tarihi coğrafyası hakkında kısa ancak önemli bilgiler verir (Sevin, 2016: 35; Çalık Ross, 2007a: 30-31; Arslan, 2012b: 239). Periplous’da Bithynia ve sınırları hakkında şu bilgiler bulunmaktadır:

“Bithynialılar: Mariandynialılar’dan¹⁸ sonra, Trakya Bithynialılar’ı vardır. Ardından Sangarios Irmağı ile diğer bir ırmak olan Artanes¹⁹, (üzerinde Herakleialılar’ın yaşadığı) Tynias Adası ve Rhebas Irmağı gelir. Ardından direkt olarak bu şekilde ilerlenince ve daha önce sözünü etmiş olduğumuz Karadeniz’in ağzındaki tapınak yer alır. Bu tapıktan sonra, Trakya dışındaki Kalkhedon kenti ve ondan sonra Olbia Körfezi’ne²⁰ gelinir. Mariandynialılar’ın topraklarından Olbia Körfezi’nin sonuna kadarki sahil yolculuğu (çünkü Bithynialılar’ın Trakya’sı bu derece büyüktür) üç gün alır.” (Skylaks. 92).

Atinalı yazar Ksenophon’un Anabasis (Onbinlerin Dönüşü) ve Hellenica adlı eserleri Bithynia’nın, Hellenistik Dönem öncesindeki coğrafyası ve siyasi durumu hakkında önemli bilgiler içerirler. M.Ö. 430-355 yılları arasında yaşamış ve Sokrates’in öğrencilerinden olmuş, Atinalı Ksenophon’un bu eserleri, Klasik

---

¹⁶ Strymon; Bulgaristan’ın batı kısmından doğan, Kuzeydoğu Yunanistan’da, Kavala’nın 50km batısında Orfani Körfezine dökülen Struma Irmağı.

¹⁷ Karyanda / Karianda: Muğla-Bodrum karayolu üzerindeki Güvercinlik koyu karşısında bulunan Salih adası üzerinde olduğu düşünülse de, lokalizasyonu henüz kesin olarak yapılmamış antik yerleşim yeri (Umar, 1993: 397; Arslan, 2012b: 239; Sevin, 2016: 145, Sarı, 2016: 50).

¹⁸ Mariandynia: Paphlagonia ve Bithynia arasında bulunan, Herakleia Pontika’yı (Karadeniz Ereğlisi) içine alan topraklara verilen ad. Strabon, burada yaşayan halka Kaukonlar ya da Mariandyn’ler dendiğini, krallarının adının Mariandynos olduğunu ve bu halkın Herakleia’yı kurarak bölgeyi kolonize eden Miletoslular tarafından köleleştirilmeye çalışıldığını yazar. Bkz. Strabon, XII.3.2-6.

¹⁹ Artanes: Uludere, Rhebas: Riva Deresi, Thynia: Kefken Adası (Sevin, 2016: 39).

²⁰ Olbia Körfezi: İzmit Körfezi.

Dönem’de Bithynia’daki doğal çevre, yaşam ve politik yapı hakkında bilgi veren en önemli kaynaklar olarak kabul edilirler (Çalık Ross, 2007a: 31).

Ksenophon, *Anabasis* (Onbinlerin Dönüşü) adlı eserinde²¹ Bithynia ve Kalpe (Kerpe-Kocaeli) hakkında şu şekilde bilgi verir:

“Herakleialılar’dan gemi sağlayan Arkadialılar, apansız Bithynialılar’a baskın verip elden geldiğince çok ganimet elde etmek için ilk önce yelken açtılar. Thrakia’nın²² ortasına yakın bir yerde bulunan Kalpe limanına çıkarma yaptılar.” (Ksenophon, *Anabasis* 6. II. 17).

“Arkadialılar Kalpe limanına gece vardıklarından, denizden yaklaşık olarak otuz stadion²³ kadar içerde bulunan ilk köylere yürüdüler.” (Ksenophon, *Anabasis* 6. III. 2).

“O gün Kalpe’de liman yakınında kumsalda açık ordugâh kurdular. Kalpe limanı adı verilen bu yer Asya Thrakia’sındadır. Pontos Eukseinos’un girişinde bulunan ve Herakleia’ya kadar uzanan Thrakia, Pontos’a giderken sağda kalır. Kürekle ilerleyen savaş kadırgasıyla Byzantion’dan Herakleia’ya ulaşmak için bir gün gerekir. Byzantion ile Herakleia arasında dost ya da Yunanlı hiçbir şehir yoktur; yalnız bir deniz kazası sonucunda ya da herhangi bir nedenle ellerine düşen Yunanlılara çok kıyıcı davrandıkları söylenen Bithynia Thrakları (Θρᾶκες Βιθυνοί) bulunur. Kalpe limanı deniz yoluyla bu şehirlerin birinden öbürüne gidilirken Byzantion ile Herakleia arasında yarı yoldadır. Yüksek bir burun denize doğru uzanır; denize uzanan kısım en alçak kısmının yüksekliği yirmi kulaçtan aşağı olmayan sarp bir kayadır. Bu burnu karaya bağlayan kıstağın uzunluğu yaklaşık olarak dört yüz ayaktır; kıstağın iç kısmı on bin kişiyi barındırmaya yeterlidir. Kayanın eteğinde kumsalı batıya bakan liman yer alır. Asıl kıyıda yüksek burnun altında büyük bir tatlı su pınarı vardır. Deniz kıyısında her türden birçok ağaç,

---

²¹ *Atinalı Ksenophon*, M.Ö. 401 yılında, Spartalı kuvvetlere ve paralı askerlere katılarak, Pers kralı Artakserkses’e karşı kardeşi Kyros tarafından düzenlenen sefere gitmiştir. *Ksenophon Anabasis*’i, bu sefer esnasında ve dönüşünde, gün gün tuttuğu notlarından yazmıştır. Eserde, toplam on beş ay süren sefer; Sardes’den (Sart-Manisa) başlayıp Güney Mezopotamya’daki Kunaksa’da sonlanan ilerleyişin ardından, ordunun / Onbinler’in Anadolu’nun doğusundan Karadeniz kıyılarına ulaşması, sonra denizden Kalpe’ye (Kerpe-Kocaeli) vararak orda karaya çıkmaları ve sonunda Pergamon’a (Bergama) dönüşleri anlatılır (Ksenophon, 1973: 7-10, VIII. 25).

²² Ksenophon burada Bithynia’ya Asya Thrakia’sı demek yerine kısaca Thrakia diyor.

²³ Antik Çağ’da kullanılan bir uzunluk birimi olan *stadion* metrik sistemde 185.4 m. ye tekabül eder.

özellikle gemi yapımına elverişli ağaçlar vardır. Dağ, toprakların iç kısmına yirmi stadion kadar uzanır; burası taşsız bir topraktır. Yirmi stadion'dan uzun olan deniz kıyısı her türden büyük ağaçlarla örtülüdür. Ülkenin geri kalan kısmı güzel ve geniştir birçok kalabalık köy vardır; çünkü toprak arpa, buğday, her çeşit sebze, darı, susam, yeterince incir, hoş bir şarap çekilen birçok üzüm ve zeytin ağacı dışında her tür bitki üretir. Ülke böyle bir ülkeydi.” (Anabasis 6. IV. 1-8).

MÖ. 5. yüzyılın ortalarından itibaren antik kaynaklarda, bölge için *Bithynia* adının yazılı olarak verildiğini görmekteyiz. Eserlerinden alıntı yaparak incelemeye çalıştığımız antik yazarlar: Herodotos (MÖ. 484-425) *Historiae* (I. 28; III. 89-90; VII.75), Skylaks (MÖ. 6. yy. ?) *Periplus* (92), Thukydidis (MÖ. 455-400) *Peloponnessos Savaşları Tarihi* (IV. LXXV. 2) ve Ksenophon (MÖ. 430-355) *Hellenica* (I. III. 2-8) ile Anabasis (6. IV. 1-8) adlı eserlerinde bölgeden: *Asya Thrakyası*, *Thrakia*, *Bithynia Thrakyası*, *Bithynia* adları ile söz etmekte ve halklarından da “*Thrak olan Thynler ve Bithynler*”, “*Asya Thrakları*”, “*Thrak Bithynialılar*”, “*Bithynia Thrakları*”, “*Bithynialılar*” ifadeleriyle söz etmektedirler²⁴.

Herodotos, Pers egemenliği altına giren, Halys'in (Kızılırmak) batısındaki Anadolu halklarını sayarken *Bithynialılar* için: “*İkisi de Thrak olan Thynler ve Bithynler*” (Θρήκες οί Θυνοί τε καί Βιθυνοί) ifadesini kullanır (Herodotos, I. 28).

MS. 1. yüzyılda yaşamış olan, Romalı yazar ve devlet adamı Yaşlı/Büyük Plinius, Doğa Tarihi adlı yapıtının, V. kitabında *Bithynia* hakkında bilgi verir. Yaşlı Plinius, Mysialılar, Phrygialılar ve *Bithynialılar*'ın adlarını Avrupa'dan göç eden üç kavimden almış olduklarını, bunların Moes (Moesi), Bryg (Brygi) ve Thyn (Thyni) kavimleri olduğunu belirtir. *Bithynia*'daki Karadeniz kıyılarının tümünün Thynler tarafından iskân edildiğini, iç kesimler de ise *Bithynler*'in yaşadığını belirtir (Plinius, V. XL.142; XLIV.151).

Antik kaynaklardan anlaşıldığı üzere, *Bithynia Bölgesi*'nde, MÖ. 12. yüzyılda Boğazlar üzerinden geçerek *Thrakia*'dan gelmiş kavimler bulunmaktaydı. Bu

---

²⁴ Βιθυνος Θρακας (Hellenica,I.11.2); Βιθυνος (Hellenica,I.11.5); Βιθυνίδα Θρακην (Hellenica, III.11.2); Βιθυνων (Hellenica,III.11.4); Βιθυνοί (Hellenica,III.11.5); Βιθυνίδα (Hellenica,III.11.5); Βιθυνοίς (Anabasis, VI.11.17; VI.11.24); Θράκης Βιθυνοί (Anabasis,VI.11.2); Βιθυνων (Anabasis,VI.11.26; VI.11.26). Βιθυνῶη Θρακῶν (Thukydidis, IV. LXXV.2).

kavimlerin Anadolu'ya girişleri ani bir akın şeklinde olmamış, uzun yıllar devam etmişti (Doğancı, 2001: 35). Propontis'in güneyinde kalan kısımlara Moes (Moesos)/ Mys (Mysi) ve Bryg (Brygos)/ Phryg (Phryges/ Frig), doğusunda kalan kısımlara Thyn (Thynos)/ Bithyn (Bithyni) adlarını taşıyan Thrak halkları yerleşmişlerdi. Bu halkların hepsi farklı Thrak boylarıydılar (Sevin, 2016: 33).

2.1.2. Bithynia Fiziki Coğrafyası

Bithynia Bölgesi'nin en yüksek kısmını, 2543 m. yüksekliğe sahip bir dağ kütleli olan Olympos (Uludağ) dağı oluşturur. MÖ. II. bin yıldan beri, bu dağın batı ve güneybatısındaki düzlüklerde Mys'lerin yaşamakta olduğu ve bölgenin Mysia olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Bundan dolayı, bu dağ *Olympios Mysius* ya da Mysia Olympos'u olarak tanımlanmıştır (Plinius, V.XL.147). Bölgenin kuzeyinde, Astakos (Samanlı) Dağları vardır. Bu dağlar, *Sinus Kios* (Gemlik Körfezi) ve *Askania* (İznik Gölü) ile *Sinus Olbianus* (İzmit Körfezi) ve *Sophon* (Sapanca) Gölü arasında doğu-batı yönünde uzanan sıradağlardır. Bazı kaynaklarda, Arganthonios Dağları olarak da adlandırılan bu sıradağlar, üç ana kütlede (Sophon, Libon, Arganthonios) oluşurlar ve doğuda *Sangarios*'dan (Sakarya Nehri) batıda *Posidium*'a (Bozburun) kadar uzanırlar (Texier, 2002: 150). Bu sıradağların en yüksek yeri, 1601m. yükseklikte olan *Sophon* (Gökdağ/Keltepe/Kartepe) dağıdır (**Lev. V, Har. 9**). Yunanca ve Latince antik kaynaklarda, Bithynia'nın en büyük körfezi olan İzmit Körfezi karşımıza *Olbianos Kolpos* / *Astakenos Kolpos* / *Sinus Olbianus* / *Sinus Astakenus* adları ile çıkar. *Astakos Körfezi*'nin doğusunda *Sophon Gölü* (Sapanca) bulunur. Bazı kaynaklarda bu gölün adı *Sunonensis*, *Sunon* ya da *Baana* olarak verilir (Ammianus, XXVI.8.3; Strabon, XII.4.2; Plinius, V.XL; Texier, 2002: 142; Sevin, 2016: 37-41).

Bithynia'da bir kısmı Pontos Euxenios'a bir kısmı da Propontis'e ulaşan birçok akarsuyun bulunduğunu antik kaynaklar belirtmektedir. Strabon, Kalkhedon ile Herakleia arasında birçok akarsu vardır diye yazar. Bu yörede bulunan *Psillis*

(Ψύλλις) (*Ağva Deresi*), *Kalpas*²⁵ (Κάλπας) ve *Sangarios*'un (Σαγγάριος) (Sakarya Irmağı) adlarını belirterek, *Sangarios*'dan ozanın da bahis ettiğini ekler. Strabon, *Sangarios*'un, Pessinous'dan yaklaşık 150 stadion/stadya (27.75km.) uzaktaki *Sangia* (Σαγγία) köyü yakınlarından doğduğunu, büyük bölümünün Phrygia Epiktetos topraklarında aktığını, bir kısmının da Bithynia'da aktığını yazar. Strabon'un yazdığına göre; Sangarios ile Hellespontos Phrygia'sında bulunan Modra'dan (Μοδρών)(Mudurnu) doğan *Gallos* (Γάλλος) Irmağının (Mudurnu Suyu) birleştiği yerden Nikomedeia'ya mesafe 300 stadion'dan (55.5km.) biraz daha fazladır. Modra (Mudurnu) yöresinin Hellespontos Phrygiası'nda olduğunu belirtir. Phrygia Epiktetos ile Hellespontos Phrygiası'nın aynı ülke olduğunu yazan Strabon şöyle der:

“Burası Phrygia Epiktetos’la aynı ülkedir, vaktiyle Bithynialılar tarafından zapt edilmiştir. Evvelce gidiş geliş uygun olmadığı halde şimdi elverişli olan ırmak (Sangarios), denize döküldüğü yerde Bithynia’nın sınırını oluşturur. Bu kıyının açığında Thynia Adası bulunur. Akoniton²⁶ denen bitki Herakleia topraklarında yetişir. Bu kent Kalkhedonia tapınağından aşağı yukarı bin beş yüz stadion ve Sangarios Irmağı’ndan da beş yüz stadion uzaklıktadır.” (Strabon, XII.3.7).

Eski Yunanca antik kaynaklarda, adı *Sangarios* (Σαγγάριος) olarak geçen, Anadolu'nun uzunluk bakımından, Halys (Kızılırmak) ve Euphrates'den (Fırat Irmağı) sonra üçüncü en uzun nehri olan Sakarya Nehri (824 km.) (Doğan, 2015: 33-35), MÖ. II. binyıla ait Hitit belgelerinde *Sahirija* olarak geçmektedir (Sevin, 2005: 38). Homeros'un İlyada destanında Sangarios kıyılarından Phrygia toprakları olarak söz edilmektedir. İlyada'da, Troya Kralı Priamos, bölge coğrafyası hakkında şöyle der:

*“Üzüm bağları ile dolu Phrygia topraklarına gitmiştim bir zamanlar,
Orada Sangarios kıyılarında, ne kalabalık ordugâhlar görmüştüm,
Pırıl pırıl küheylanların efendisi birçok Phrygialı savaşçıyla doluydu,
Tanrıya benzeyen Mygdon ve Otreus’un halkı da ordaydı.*

²⁵ Kalpas; Kalpe'de (Kerpe), Kalpas limanında Karadeniz'e ulaşan bir dere olabilir. Güçlü'nün belirttiği şekilde Kefken yakınlarında bir akarsu, Anadere (?) olabilir (Güçlü, 2007: 4). Sevin, Kalpas'ın Anadere olduğunu belirtir (Sevin, 2016: 39).

²⁶ Akoniton (ἀκόνιτον), kurtboğan otu, kaplanboğan otu ya da bildircin otu olarak bilinir; düğün çiçeğigiller (Ranunculaceae) familyasından çok zehirli bir bitki cinsi olan akoniton bugün de bölgede yetişmektedir.

*Erkeğe denk Amazonlar'ın saldırıya geçtikleri o gün,
Ben de Phrygialılar'ın müttefiki olarak ordaydım,
Fakat Amazonlar bile bu parlak gözlü Akhalılar kadar kalabalık değillerdi.”*
(Homeros, III. 180-190.)

Troya Kralı Priamos'un karısı Hekabe, Sangarios kıyılarında oturan Phrygialı Dymas'ın kızıdır. Hekabe'nin erkek kardeşi Asios da Troialılar'a destek olmaya gidenler arasındadır:

*“Tam bu sırada Apollon yanına geldi.
Hektor'un dayısına, güçlü Asios'a benzemişti.
Asios, Hekabe'nin kardeşi, Dymas'ın oğluydu,
Dymas, Sangarios kıyılarında, Phrygia'da otururdu.”*
(Homeros, XVI. 712-718.)

Yaşlı Plinius, *Naturalis Historia* (Doğa Tarihi) adlı yapıtında, Bithynia'nın Karadeniz kıyıları hakkında bilgi verir. Boğaz'dan Karadeniz'e çıkılınca, Bithynia kıyılarında önce, *Rhesus* olarak da adlandırılan, *Rebas* (Rhibas, Riva) deresi bulunur, sonra *Syris* ve *Kalpe* limanı (Port Calpas) gelir. Phrygia'dan doğan *Sangarius*'a akan büyük akarsu kolları vardır, bunların içinde en büyükleri, *Tembrogius* (Porsuk Çayı) ve *Gallus* (Mudurnu Suyu) dur. Plinius, *Sangarius*'un adının genelde *Sagiarius* olarak yazıldığını belirtir. Sangarius'dan sonra Coralius, Mariandyni toprakları başlar. Burada Heraklia Koyu ve *Lykus* (Aydınlar Çayı) ırmağı üzerinde bulunan ve *Heraklia* (*Herakleia Pontika*) kenti vardır. Burası Boğazın girişinden 200 mil uzaklıktadır. Sonra, Akonito (akonit) zehinden dolayı kötü bir nam salmış olan *Portus Akonae* (Akona Limanı) bulunmaktadır. Plinius, akoniton (ἀκόνιτον) adlı bitkiden²⁷ elde edilen akonito (akonit) adlı bir zehirden söz etmekte ve limanın adının bu zehirden geldiğini söylemektedir. Strabon da akonitin Herakleia topraklarında yetiştiğini belirtir (Strabon, 12.3.7). Akona Limanından sonra, *Akherusia Mağarası*, *Paedopides*, *Calliehorus* ve *Sonautes* çayları bulunmaktadır. *Herakleia* ile *Tium* kenti ve *Billaios* (Billis/Filyos/Yenice) Irmağı arası 38 mildir. Bu ırmağın ötesinde, bazılarının *Pylaemenia Halkı* dedikleri *Paphlogonia Halkı* vardır (Plinius, VI. I. 3-11.6). Bithynia bölgesinin, Karadeniz'de bulunan tek limanı *Kalpe* /

---

²⁷Antik kaynaklardaki bilgiler, bu zehrin, öldürme amacı ile çeşitli şekillerde kullanıldığına, ok ve mızrak gibi savaş aletlerinin uçlarına bu zehrin sürüldüğüne işaret etmektedir (Grout, 2017).

Kalpas (Kerpe) limanıdır. *Herakleia Pontika*'dan (Kardeniz Ereğlisi) kıyı boyunca Bosphorus (İstanbul Boğazı) girişine kadar başka hiçbir liman ve sığınak olmadığından dolayı Kalpe önemli bir limandır (Texier, 1997: 63).

Bithynia'nın güneybatısında, *Olympios Mysios*'un batısında bulunan düzlüklerde, antik çağlarda yoğun bir akarsu ve göl dokusunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Burada *Daskylitis* (Manyas) ve *Apolloniatis* (*Artynia / Miletopolitis / Ulubat*) gölleri arasından ve içinden akarak, Besbikos (İmralı) Adası'nın güneyindeki kıyılarda Propontis'e dökülen bir akarsu ağı vardır. Yaşlı Plinius, burada iki ırmak bulunduğunu adlarının *Horisius* (Makestos / Simav / Susurluk Çayı) ve *Rhyndakus* (Adırmaz / Orhaneli Çayı) olduğunu yazar. Roma Dönemi'nde Bithynia'nın, Asia Eyaleti ile arasındaki sınırının, *Horisius* ve *Rhyndakus* tarafından oluşturulduğunu belirtir. *Rhyndakus*'un daha önceki adı *Lykus* olup, Miletopolis yakınlarındaki *Artynia* (Apolloniatis Gölü) sazlıklarından çıkan bu su birçok akarsudan beslenir. *Rhyndakus* ile birleşen akarsulardan biri *Makestos* Çayı'dır (Plinius V. XL. 127-142). Strabon, Bithynia'nın güneybatısı hakkında şöyle yazar:

“*Olympos Dağı'nın kuzey dolayları Bithynler, Mygdonlar ve Dolionlar, öte yanı ise Mysler ve Epiktetler tarafından iskân edilmiştir. Şimdi Kyzikos dolaylarındaki halk, Aisepos (Gönen) Çayı'ndan Rhyndakos Çayı'na ve Daskylitis Gölü'ne kadar Dolionlar olarak adlandırılır. Halbuki bunlardan sonra gelen ve Myrleialılar ülkesine kadar uzanan halka Mygdonlar denir. Daskylitis Gölü'nün üst tarafında, biri büyük olan Apolloniatis ve diğeri Miletopolitis olmak üzere iki göl daha vardır. Daskylitis Gölü'nün yakınında, Rhyndakos üzerindeki Apollonia isimindeki kent bulunur. Bugün bu yerler Kyzikoslular'a aittir... Rhyndakos Çayı bu bölgelerden geçer; bu çayın kaynakları Azanitis'tedir ve sonra Mysia Abrettene'de diğer ırmaklarla birlikte, Abaetis'teki Ankyra'dan geçen Makestos'u alır ve Besbikos Adası'nın karşısında Propontis'e dökülür.*” (Strabon, XII.8.10, XII.3.22).

Rhyndakus Irmağı'nı besleyen bir akarsu daha vardır ki bunun adını Strabon, daha eski antik kaynaklara dayanarak; *Odrysses* (Karadere) olarak verir. *Odrysses*, batıda *Daskylitis* Gölü'nden çıkar, *Mygdonia* (Karacabey) Ovası'nı geçerek *Rhyndakus*'a katılır (Strabon, XII.3.22). Strabon, kendi döneminde mevcut antik kaynaklarda bu bölge hakkında verilen bilgileri eleştirir. Bu antik kaynakların yazarlarının; *Odrysses*'in aktığı yerlerde şimdi terk edilmiş halde olan *Alazon*

(Ἀλαζώνων) köyleri olduğunu buranın bir zamanlar Alazia (Ἀλαζίων) olduğunu iddia ettiklerini; Menakrates'in de "Hellespont'un Çevresi" adlı çalışmasında, *Alizon Halkı*'nın (Ἀλιζώλων), Myrleia Bölgesi'ne bitişik, dağlık bir bölgeyi işgal ettiğinden bahis ettiğini söyler. Strabon, bu yazarların, hem eski metinleri değiştirdiklerinden hem de açık ve tam bilgi vermediklerinden dolayı yakıdır. (Strabon, 12.3.22-23). Yaşlı Plinius ise bu konuyla ilgili olarak kısaca, bölgenin önce *Kronia*, sonra *Thessalis*, daha sonra da *Malianda* ve *Strymonis* olarak adlandırıldığını ve yerlilerine Homeros'un Alizonlar (Halizonlar) dediğini yazar. Alizon'un "denizle kuşatılmış" kavim anlamına geldiğini, bu adı ülkeleri denizle çevrelenmiş olduğu için taşıdıklarını söyler (Plinius, 1961: V.XL.142- XLII.146).

Olympios Mysios'un kuzeyinde *Kios* (Gemlik) Körfezi bulunur. Bu körfezin doğusunda ve güneyinde kalan yöre, Strabon'un da belirttiği üzere, antik kaynaklarda, *Askania* olarak geçmektedir. İznik Gölü ve gölün sularını boşaltan akarsu da *Askania* adını taşıyordu (Umar, 2004: 167). Yaşlı Plinius, *Kios* Körfezi'nde *Hylas* ve *Kios* adındaki akarsuların da bulunduğunu yazar ve Phrygia'nın ticaret limanı olan *Kios* (Gemlik) kentinin Miletliler tarafından, eski *Askania* yerleşiminin üzerine kurulduğunu belirtir (Plinius, 1961: V.XL. 142- XLII. 146). *Kios*'un kuzeybatısında, Arganthonius Dağları'nın bir uzantısı olan *Posidium* Burnu bulunur. Bu dağlık alana *Kios* Tepesi adı da verilir. *Posidium* Burnu'nun kuzeydoğusunda, Bithynia'nın en önemli körfezi olan *Astakos* (İzmit) Körfezi başlar. *Astakos* Körfezi'nin güney kısmını Arganthonius Dağları oluşturur. Bu körfez adını kıyısında bulunan ünlü şehirlerden almıştır. Bu yüzden, bazen *Olbia* şehriden dolayı *Olbianos*, bazen de *Astakos* şehriden dolayı *Astakenos* adlarıyla anılır. *Astakos* Körfezinin kuzeyi *Tinyahlar* (*Thyniens*) Yarımadası olarak bilinir.

Astakos Körfezi'nin girişinde, "*Tinyahlar Yarımadası*" kıyılarına yakın küçük bir grup ada vardır. Yunanlılar bu takımadalara Dev Adaları anlamına gelen *Daimonisi* adını vermişlerdir. Bizanslıların Prens Adaları, Türklerin Kızıl Adalar dediği bu adalar takımı, *Prota* (*Prote*/Kımalı Ada), *Megale* (*Prinkipo*/Kızıl Ada/Büyük Ada), *Erebenthus* (*Antigone*/Boğaz Adası/Burgaz Adası), *Khalkitis* (*Khalki*/Kabarık Ada/Heybeli Ada), *I. Rhodusse* (*Rhobito*/Tavşan Adası), *II. Rhodusse* (*Anti Rhobito*/Sedef Adası) adalarından oluşmuştur (Texier, 2002: 95-133). Yaşlı Plinius, bu adaları "*Nikomedia açıklarındaki Demonnessus*" olarak kayıt

etmiştir ve adlarını “İki Rhodusae, Erebinthote, Megale, Khalkitis ve Pityodes” olarak verir. *Astakos Körfezi*’ne dökülen birçok dere arasında, *Drakon* (Yalakdere), *Trikhaloun* (Çukurköy deresi), *Khrysorrhoeas/Geodos*’un (Dağhdere) adları sayılabilir. Bithynia’nın iç kısımlarında *Syrium*, *Laphias*, *Pharnakias*, *Alees*, *Serinis*, *Lilaeus*, *Scopiüs* ve *Hieros* adlı akarsular vardır. Hieros suyu, Galatia ile Bithynia arasındaki sınırı oluşturur (Plinius, V.XLII. 148-150).

2.1.3. Bithynia Yerleşimleri

Bithynia’nın antik kentleri içinde en ön sırada metropolis unvanı taşıyan, Nikomedia (İzmit) ve Nikaia (İznik) vardır. Bölgenin önemli yerleşimleri, Kalkhedon (Kadıköy), Prusa ad Olypium (Uludağ eteklerindeki Bursa), Prusias ad Hypium (Melen Çayı kıyısındaki Üskübü/Konuralp, Düzce), Bithynion/Claudiopolis (Hisartepe, Bolu) ve Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi) kentleridir (Şahin, 2000:1). Bithynia yerleşimleri, tarih içinde farklılaşan isimleri ile kısaca şu şekilde listelenebilir:

Kocaeli Yarımadası ve İzmit Körfezi’nin kuzey kıyılarındaki yerleşimler: *Nikomedeia* (Nikomedia / İznikmid / İzmit), *Brunca* (Brunga / Yarımca / Körfez), *Elaia* (Derince-Yarımca?) *Ancyrona* (Aquyriön / Khrax / Hereke), *Libyssa* (Aigialos / Dil İskelesi), *Niketiaton* (Pelekanon / Eskihisar), *Trallion* (Trarion / Tararion / Ritzion / Darıca); *Philokrene* (Darıca Kalesi / Bayramoğlu), *Dakibyza* (Kıbyza / Gebze), *Pandikia* (Pandicio / Pantikhion/ Pendik), *Kartalimen* (Karda / Korda / Gorda/ Kartal); *Aetos* (Aydos / Yakacık-Şahin Tepesi).

İstanbul Boğazı ve Karadeniz kıyılarındaki yerleşimler: *Kalkhedon* (Prokerastis/ Kolpusa / Khalkedon / Kadıköy), *Khrysopolis* (Skodra / Scutari / Üsküdar), *Amykos* (Nikopolis / Beykoz), *Spiropolis* (Anadolu Feneri?), *Artana* (Phylee / Khelai / Origanos / Şile), *Kalpe* (Kerpe), *Thynia* (Apollonia Thynias / Thallousa / Daphnousia / Kefken Adası), *Rhoe* (Cebeci), *Kanzares* (Kadra / Kentri / Kandora / Kandıra), *Diospolis* (Dia / Dias / Akçaşehir / Akçakoca), *Herakleia Pontika* (Heraklia / Karadeniz Ereğlisi), *Sandrake* (Zonguldak), *Teion* (Tieion / Tion / Tium /Hisarönü).

İzmit Körfezi'nin güney kıyılarındaki yerleşimler: *Astakos* / *Astakus* (Başiskele), *Olbia* (Başiskele?), *Eriboia* (Libo / Liba / Eribolos / Başiskele?), *Herakleia* (Marmara Ereğlisi), *Prainetos* (Preietos / Prietos / Pronetios / Karamürsel), *Drepana* (Drepanon/ Hellenopolis / Altınova-Hersek); *Kibotos* (Hersek), *Strobilos* (Pylai / Çiftlikköy - Topçular İskelesi), *Ksenodkhion* (Yalova ?).

Gemlik ve İznik Yöresindeki Yerleşimler: *Kios* (Askania²⁸ / Prusias ad Mare / Gemlik), *Basilinopolis* (Orhangazi-Çeltikçi), *Helikore*²⁹ (Antigoneia / Nikaia / Nicaea / İznik), *Atroa* (Otroia / Nea Polis / Yenişehir), *Leukai* (Osmaneli), *Agrileion* (Belo Kome / Bilecik), *Lamounia* (Bozüyük).

Bursa ve çevresindeki yerleşimler: *Prusa ad Olympium* (Prousa / Bursa), *Myrleia* (Myrlae Kolophoniorum / Apameia / Montania / Mudanya), *Germanikopolis* (Helgas / Boos Koete / Dereköy), *Bryalion* (Bryllion / Trigleia / Trilye / Tiriliye / Zeytinbağı), *Kouboukleia* (Görükle), *Ankedoma* (Angelokome ? / İnegöl), *Adranos* (Hadrianoi / Beyce / Orhaneli), *Apollonia* (Gölyazı), *Lopadion* (Ulubat / Uluabat), *Miletopolis* (Karacabey-Melde).

Doğu ve Güneydoğu Bithynia'daki Yerleşimler: *Tarseia* (Tarsia / Tarsos / Tersiyе / Adapazarı-Küçükeseence), *Dousai* (Düzce), *Prusias ad Hypium* (Kieros / Prousias / Üskübü / Konuralp), *Bithynion* (Claudiopolis / Bolu-Hisartepe), *Krateia* (Flaviopolis / Gerede), *Gordiokome* (Basileion / Juliopolis / Nallıhan-Sarılar ?), *Modra* (Modreno / Mudurnu), *Kabaia* (Geyve), *Malagina* (Mekece), *Tataouion* (Gölpazarı ?), *Dablis* (Doris, Kayabaşı ?), *Dadastana* (Göynük ?), *Sykeon* (Çayırhan ?), *Lagania* (Anastasiopolis / Beypazarı-Dikmen Höyük) (Herodotos IV.85; Strabon, XII, XIII, XIV; Plinius, V.XLIII; Şahin, 1984: 113-117; Sevin, 2016: 39-48; Umar, 2004; Ulugün vd 2004: 88-94, 165-242).

---

²⁸ Yaşlı Plinius'a göre *Kios*, Miletoslu kolonistler tarafından, daha önceden Phrygia'nın ticaret üssü olan *Askania*'nın bulunduğu yerde kurulmuştur (Plinius V. XL. 142).

²⁹ Sencer Şahin'in çalışmalarından kent bilinen en eski adının "sarmaşığı, asması bol" anlamına gelen *Helikore* olduğu anlaşılmıştır. Nikomedialı Arrianos'un Bithyniaka adlı eserinden alınan bir notta aktarıldığına göre, mertlik ve zenginliği ile ünlü bu yerleşim Mysialılar tarafından hırsızca zapt edilmiş ve yıkılmıştır. Nikaia adı, kent Lysimachos tarafından tekrar kurulunca, karısına izafeten verilmiştir (Şahin, 1987: 373).

2.1.4. Nikomedia: İzmit Adının Kökeni ve Kentin Kuruluşu

İnsan toplulukları ve kültürleri bir coğrafyaya yerleştikleri zaman, o coğrafyanın tüm unsurlarının içine girmiş olurlar. Yerleşimdeki fiziki coğrafi yapının içine girmekle birlikte o coğrafyada yaşamış ve yaşamakta olan tüm tarihsel, sosyal ve kültürel yapıların da etkisi içine girmiş olurlar. Bunun sonucunda, her topluluk yerleşim yerine, o yerde mevcut olan tüm unsurların etkisi ile şekillenerek oluşan bir ad verir. Çok dinamik bir tarihsel geçmişi olan Anadolu'daki yer adlarının zaman içinde başkalaşarak değişikliğe uğraması doğal bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Sevin, 2016: VII).

Dilbilimin bir dalı olan ad bilimi, onomastik, sadece özel adları incelemekle kalmaz canlıların, nesnelere, kavramların ve algıladığımız her şeyin adıyla ilgilenir. İsim bilimin yer adlarını inceleyen dalı olan toponomi, yer adlarını anlam, yapı ve köken açısından inceler. Toponomi bir dilbilim disiplini olmakla beraber, arkeoloji, tarih, antropoloji, sosyoloji gibi diğer sosyal bilim disiplinlerine de ışık tutabilecek bilgiler sağlaması yönünden önemlidir.

11. yüzyıldan itibaren, Türkler, büyük topluluklar halinde Anadolu'ya ve oradan da Balkanlara ulaşarak, buralara yerleşmiş ve yerleştikleri alanları egemenlikleri altına almaya başlamışlardır. Türkler yurt edindikleri bu yerlerde daha önceden var olan yerleşimlerin mevcut adlarını Türkçenin ses yapısına uydurarak yeniden şekillendirmişlerdir. Eğer yurt edindikleri mevkide, daha önceden kurulmuş bir yerleşim bulunmuyor ve ilk defa kendileri tarafından iskân ediliyorsa, o durumda çoğu kez Türkçe bir ad vermişlerdir (Polatel, 2012: 280).

İzmit'in tarihi adı olan Nikomedia, İzmit adının aslıdır. Nikomedia, Hellen dilinde "Nikomedes Yurdu" demektir (Umar, 2004: 98). İzmit'in bulunduğu yerin erken tarihli iskânı, bildiğimiz kadarıyla, Hellenistik Dönemde olmuştur. Kent, MÖ. 270-260 yılları³⁰ arasında, Bithynia kralı Zipoites'in en büyük oğlu Nikomedes tarafından kurulmuştur. İzmit kenti, tarihte bilinen ilk adı olan Nikomedia adını,

---

³⁰ Bosch kentin kuruluş yılını MÖ. 262 yılı olarak hesaplar (Bosch, 1937: 20). Ruge, Eusebios'a göre kent MÖ. 262'de kurulmuştur der (Ruge, 1936: 468-492). Birçok kaynak kentin kuruluş yılını MÖ. 264 olarak verir. (Zeyrek, 2005: 12, Çalık Ross, 2007a: 62, 89).

kurucusu Nikomedes'den almıştır (**Lev. II, Res. 2**) (Strabon, XII.4.2; Memnon, XIII-XIV: XX. 3; Pausanias V.12.7).

“*Nikomedes ise, artık ihtişamlı bir refaha ermiş olduğundan, Astakos'un karşısında kendisiyle aynı ismi taşıyan bir kent inşa etti.*” (Memnon XIII-XIV: XX.)

Bithynia kralı I. Nikomedes, İzmit Körfezi'nde bulunan, önemli antik liman yerleşimlerinden biri olan Astakos yıkılınca, bu kentin karşısındaki bir mevkide yeni kentini (*polis*) kurar ve imar eder. Bu yeni kente kurucusu I. Nikomedes'e izafeten Nikomedia, “Nikomedes şehri” adı verilir (Bosch, 1937: 21).

İzmit kentinin, Nikomedes tarafından imarından önce İzmit Körfezi'nin güneydoğu ucunda, büyük bir yerleşimin bulunduğu ve adının Astakos olduğu antik kaynaklardan bilinmektedir. 2010 ve 2011 yılında, Başiskele'de bulunan höyükte yapılan sondaj kazıları da bu bilgileri doğrulayan arkeolojik veriler ortaya koymuştur (Koçel Erdem, 2012: 23-25).

Stratejik bir mevkide kurulmuş olan Astakos, MÖ. 8. yüzyılda Megaralılar tarafından kolonize edilmiş (Güney, 2014: 413) bir liman yerleşimiydi. Bithynia hâkimi Zipoites, MÖ. 297 yılında kendini kral ilan ettikten sonra Astakos kentini egemenliği altına almıştı. Ancak Astakos, Büyük İskender'in generallerinden biri olan Lysimakhos'un saldırılarıyla, MÖ. 300 ile 297 arasında bir tarihte tamamen yerle bir edilmiş ve harap halde bırakılmıştı.

Zipoites'in yerine kral olan oğlu Nikomedes, taht üzerinde hâkimiyetini sağladıktan sonra ve refaha eriştiğinde, yıkıntı halindeki Astakos kentinin karşısında kendi kentini kurar. Astakos halkını bu kente taşıyarak, onlara kentin vatandaşlık haklarını verir. Nikomedes'in kurduğu ve bayındır ettiği bu kente Nikomedeia adı verilir. Astakos ve Nikomedia arasında, bir halef selef ilişkisi olduğundan, bunları bir şehir olarak ve birbirinin devamı olarak görmek mümkündür (Bosch, 1937: 16-21). Astakos kenti halkından geriye kalanlar Nikomedia'ya nakil edildiği için burada iki kentin birleşimi; bir “*synoikismos*”, yani aynı (*syn*) evde (*oikos*) yaşama, bir arada yerleşme; kentleşme (iki polis birleşmesi=*poleis*) söz konusu olabilir (Ruge, 1936: 468-492).

Bithynia'nın ilk kralı Zipoites, *Lyperos Dağı*'nın yamacında bir kent kurmuş, dönemindeki Hellenistik hükümdarların yaptığı gibi kurduğu kente kendi adını vermiş ve bu kent *Zipoetum* olarak adlandırılmıştır (Memnon XIII-XIV: XX; Jones,

1998: 150). Zipoites'in ölümünden sonra, Nikomedes kral olduğunda, Zipoetum olarak bilinen kentin yerine *Nikomedeia*'yı kurmuştur (Memnon XIII-XIV: XX; Pausanias V.12.7; Çalık-Ross 2007b: 43; Bengisun, 2010: 9, 13, 53). Bu anlatımlar, Nikomedia'm bulunduğ yerd, önceden de bir yerleşim olduğ ve bunun Zipoites tarafından kurulan Zipoetum olabileceğini düşündürür. Pausanias, *Zipoetum* kentinin sonradan, *Nikomedia*'ya dönüştüğünü belirtir (Fairchild, 2015: 226-227). Bu konuda henüz arkeolojik bulgu yoktur.

Nikomedia'nın kurulduğ yeri, Kolpos Astakos'un (İzmit Körfezi) kuzeybatı ucunda öylesine avantajlı bir mevkidir ki, böylesine iyi bir alanın daha önceden fark edilmemiş ve de kullanılmamış olması aslında mümkün değildir. Dolayısıyla Nikomedia, tamamen boş bir toprak üzerinde değil, olasılıkla daha önceden var olan bir yerleşmenin içine veya üzerine, Astakos'dan getirilen kent ahalesinin de yerleştirilmesi suretiyle kurulmuş bir kenttir. Bu sebeple aslında bu yerde, Nikomedes bir *synoikismos* oluşturmuştur ve iki kentin birleşiminden oluşan yeni kente (*poleis*) Nikomedia adı verilmiştir (Bekker-Nielsen, 2008: 21).

Nikomedia kentinin, Roma imparatorları Maximinus Thrax (MS.235-238) ve III. Gordianus (MS. 238-244) dönemlerinde basılan sikkelerinde betimlenen bir kuruluş efsanesi vardır. Nikomedes, Astakos'un yeniden inşası için, mahiyetindeki kâhinler heyeti ile birlikte şehrin harabelerine gelir. Şehrin temel taşının yerini, adet olduğ şekilde kutsamak üzere düzenledikleri adak töreni esnasında olağanüstü bir olay gerçekleşir. Kurban edilen hayvan sunağın üzerinde yakılmaya başlandığı anda gökyüzünden bir kartal hızla gelerek hayvanın başını ateşten çekip alır, aynı esnada büyük bir yılan sunağın yanındaki toprağın içinden çıkarak denize doğru fırlar. Her ikisi de, biri havadan biri denizden, körfezin karşı kıyısına aynı zamanda geçerler ve kuzeydeki dağ silsilesi üzerindeki bir tepeye giderler. Yorumlayıcı kâhin, bunun tanrıların ve özellikle Poseidon'un bir işareti olduğunu; yeni kentin eskisinin yerinde olmaması, kuzeydeki tepelerin üzerinde inşa edilmesi gerektiğine işaret ettiklerini söyler. Hakikatte ise Kral Nikomedes, keskin görüşü sayesinde kuzeydeki tepelerin, krallığın başkenti olacak yeni kent için daha elverişli bir mevki olduğunu keşfetmiş olmalıdır. (Bosch, 1937: 19-20).

Kentin kuruluşu ve Nikomedia ismini alışı hakkında antik edebi kaynaklarda bazı bilgiler verilmiştir. Strabon, Geographika adlı yapıtının XII. kitabının IV. bölümünde şöyle der:

“Kalkhedon kıyısını izleyerek Propontis’in bir parçası olan Astakenos Körfezi’ne geliriz. Bu körfezde bulunan Nikomedeia, Bithynia krallarından birisi tarafından kurulmuş ve ismini ondan almıştır. Birçok krallara, Ptolemaios’larda olduğu gibi birincisinin ününden dolayı aynı isim verilmiştir. Gene burada Megaralılar ve Atinalılar ve daha sonra Doidalsos tarafından kurulmuş olan Astakos kenti de vardır ve körfez ismini Astakos kentinden almıştır. Burası Lysimakhos tarafından yerle bir edilmiştir ve halkı Nikomedeia’nın kurucusu tarafından Nikomedeia kentine yerleştirilmiştir.” (Strabon, XII.4.2).

Memnon, *“Peri Herakleias”* adlı eserinde, kentin Bithynia kralı Zipoites’in en büyük oğlu Nikomedes tarafından, MÖ. 3. yüzyıldaki kuruluşu hakkında şu şekilde bilgi verir:

“Nikomedes ise, artık ihtişamlı bir refaha erişmiş olduğundan, Astakos’un karşısında kendisiyle aynı ismi taşıyan bir kent inşa etti... Onu [Zipoites’i] çocuklarının arasından en büyüğü Nikomedes takip etti. Kardeşlerine karşı bir ağabey değil de bir cellat oldu. Gene de Nikomedes özellikle Galatların Asya’ya geçirilmesini sağlayarak Bithynia Krallığını güçlendirdi ve daha önce de işaret edildiği gibi, kendisinin ismini taşıyan bir kent kurdu.” (Memnon, XIII-XIV; XX.1, 3) .

Nikomedes’in, Astakos Körfezi’nin kuzeydoğu ucundaki stratejik mevkiye kurduğu kenti, Nikomedia’yı doğal olarak kendine başkent yaptı (Ruge, 1936: 468-492). Burada kendisi için bir saray inşa ettirdi. Ölen eşi Kraliçe, Ditizele (Dititze) için varaklı, görkemli bir taş mezar yaptırdı (Arrianos, Bithynica, Frg. 29). Kenti bir çok kamu yapısı, tapınak ve sunak ile donattı. Zamanın çağdaş kültürü olan Yunan kültürünü kente getirdi. Sanatçıları ve Doidalses gibi heykeltıraşları sarayına davet etti. I. Nikomedes’in, refah ve zenginliği arttırmak için her ne mümkünse yapmış ve halkını diğer halklar arasında layık oldukları seviyede tutmayı başarmış kudretli bir yönetici olduğu kaydedilmiştir (Memnon, XIII-XIV: XX: 1-3). I. Nikomedes ve ardılları diğer Yunan kent devletleri tarafından kendileri ile aynı hukuka sahip olarak kabul edilmişlerdir ki bunun ana sebebi, bilhassa I. Nikomedes’in sunduğu hizmetler ve oluşturduğu kent kültürü olmuştur (Bosch, 1937: 21-22).

Nikomedes Bithynia hükümdarları arasında Yunanca bir isim taşıyan ilk kraldı. Nikomedes'in Hellen kökenli bir isim taşıması, Bithynia'nın ilk hükümdarları arasında istisnai bir durumdu. Nikomedes ismi Thrak kökenli değildi. Babası Zipoites, onun babası Bas ve ondan önceki hükümdarlar; Boteiras, Doidalsos, hepsi Thrak kökenli isimler taşıyorlardı. Thrak kültürünün Bithynia'da ki sürekliliğini gösteren bu gelenek, Zipoites tarafından ilk çocuğunda uygulanmamıştı. Zipoites çocuklarının en büyüğü olan Nikomedes'e Yunan kökenli bir isim vermişti. Zipoites'in ilk çocuğu, Anadolu'da Büyük İskender'in ardıllarının arasındaki iktidar çekişmelerinin yoğun olduğu, karışık bir dönemde doğmuştu. MÖ. 315 yılında Zipoites, Kalkhedon ve Astakos'u zapt ettiğinde, Anadolu'ya hâkim olan Antigonos Monoptalmos, başında generali ve aynı zamanda yeğeni olan Ptolemaios'un bulunduğu bir ordu göndermiş ve Bithynialı hükümdarın kuşatmalarını sonlandırmasını talep etmişti. Zipoites geri çekilmiş, ancak mahirane bir şekilde kuvvetini korumuş ve Bithynia'yı kendi yönetimi altında tutabilmişti (Bosch, 1937: 16). Aynı zamanda, Antigonos'un ölümüne (M.Ö. 301) dek sadık bir müttefik olarak ona bağlı kalmıştı. Bu durum olasılıkla Antigonos'a yakın olan Koslu Aristander oğlu Nikomedes'in arabuluculuğuyla mümkün olmuştu. Koslu Nikomedes'in Zipoites'e destek vermesi sonucu aralarında bir dostluk ilişkisi (ksenia) gelişmişti. Zipoites dostluklarının ve duyduğu şükranın bir göstergesi olarak ilk çocuğuna Nikomedes ismini vermiş olabilir (Polatel, 2012: 281; Glew, 2005: 131-139). MÖ. 246-242 yıllarına tarihlenen bir yazıttan, Zipoites ile Koslu Nikomedes arasında kurulan şükran ve dostluk ilişkisinin, Zipoites'in torunu Kral Ziaelas zamanında da devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Kral Nikomedes oğlu Ziaelas, Koslulara gönderdiği mektupta³¹ şöyle der:

“Bithynia kralı Ziaelas Kos danışma ve halk meclislerini selamlar. Sizin tarafınızdan gönderilen Diogitos, Aristolokhos ve Theudotos; Asklepios'a inşa edilen tapınak için size dokunulmazlık verilmesini ve (dahası) bundan başka babamız Nikomedes'in halkınıza dostça yaptığı gibi kentinize dostluk gösterilmesini talep

---

³¹ Grekçeden çevirisi Deniz Güçlü tarafından yapılan bu mektubun bulunduğu orijinal yazıt için bkz. *Tituli Asiae Minoris, vol. IV. Tituli Bithyniae linguis Graeca et Latina conscripti, Paeninsula Bithynica praeter Chalcedonem. Nicomedia et ager Nicomedensis cum septentrionali meridianoque litore sinus Astaceni et cum lacu Sumonensi*, ed. Friedrich Karl DÖRNER, (with the assistance of Maria-Barbara von Stritzky), Vienna, 1978.

ettiler. Biz ününe karşı az olmayacak şekilde bu, bize gelen Hellenler'in tümüne ihtimam gösteriyoruz. Sizin vatanımızla başlayan tanışıklığınız vesilesiyle halkınıza karşı dost ve müttefikimiz olan Kral Ptolemaios aracılığıyla size karşı olan şeylerin dostça düzenlenmesi için bunun yanında sizin tarafınızdan gönderilen kişiler de bize karşı taşıdığınız iyi niyeti büyük bir onur severlikle tam olarak ifade ettikleri için babamızın birçok dostları için pek çok şeyi çok özen göstererek özellikle yerine getiriyoruz. Bundan sonraki zamanda bizden talep ettiğiniz üzere mümkün mertebe elimizden geldiği kadar tek tek her bir kimseye ve müşterek olarak herkese dostluk göstermeye ve sizlerden egemenliğimiz altındaki bölgelerin denizine, denizcilerden her kim gelecek olursa onlara güvenlik sağlanması için özen göstermeye uğraşacağız. Ayrıca bunların yanı sıra bizim denize girmek üzere çıktıkları yolculuk esnasında bir kaza meydana geldiği zaman onlara bir şey olursa hiçbir kimse tarafından zarar görmesinler diye her şeyin hemen yapılması için uğraşacağız. Tapınağınıza da olmasını istediğiniz şekilde dokunulmazlık statüsünü tanıyoruz ve Diogitos, Aristolokhos ve Theudotos'a bunlar ve diğer şeyler hakkında size bilgi vermesi için emirler verdik. Esen kalın.” (Güçlü, 2007: 28)

Bu yazıtın içeriği, Bithynia Krallığı'nın oluşumu esnasında Koslu Hellenler'in, Zipoites'e verdiği destek ve gelişen dostluk (*ksenia*) ilişkisi sonucunda, ilk Bithynia Kralı Zipoites'in, oğluna Hellence bir isim vermiş olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Hellence bir isim taşıyan, Bithynia'nın ikinci Thrak Kralı Nikomedes dışarıya karşı tamamıyla Hellenistik bir hükümdar gibi görünürdü. Nikomedes, diğer Yunan hükümdarların yaptığı gibi Olympia'ya bir fildişi heykelini göndermiş ve Nikomedia'da ilk defa Bithynia'ya özgü kral sikkelerini bastırmıştır (Bosch, 1937: 21-22). MÖ. 264-260 yıllarında I. Nikomedes tarafından bastırılan sikkeler, Nikomedia kentinin ilk sikkeleridir (Çalık Ross, 2007a: 62).

Kent sikkelerinde, eski yazıtlarda ve antik kaynaklarda kent adının farklı yazım biçimleri karşımıza çıkar. Sikkelerde Nikomedia adının çok çeşitli yazımları bulunmaktadır. Sikkelerde en çok bulunan yazım biçimleri Nikomedeia (Νικομήδεια) ve Nikomedeus (Νικομήδευς) olmuştur. Farklı yazım biçimlerinin aynı dönem içinde kullanıldığı görülmektedir. Kent adı, Eski Yunanca (Hellence) yazıtlarda ve antik edebi kaynaklarda da birçok farklı yazım ile verilir: Neikomidissa (Νεικομήδισσα), Nikomedeus (Νικομήδευς), Nikomedeios (Νικομήδειος),

Nikomedeadios (Νικομηδεάδιος), Nikomedis (Νικομήδης). Latince yazılı kaynaklarda ve sikkelerin üzerinde ise, kent adının NICOMEDIA, NICOMED(I)ENSIS, NICOMEDISSE şeklinde farklı yazımları bulunmaktadır (Zeyrek, 2005: 13).

Kent, kurulduğu tarihten Osmanlı hâkimiyetine kadar olan dönemler içinde, yazılış farklılıklarına rağmen, genelde Yunanca'da Nikomedeia, Latince'de Nikomedia şeklinde adlandırılmıştır. Bölgenin kesin olarak Türk egemenliğine girdiği 1337 yılından sonra, Osmanlı Dönemi'nde, Nikomedia adı Türkçenin ses sistemine uydurularak yeniden biçimlendirilmiştir. Türkçeye uyarlanan Nikomedia, önce (E)is Nikomedia sonra İsnikmid / İsnikümid / İznikmid / İznikîmid / İznid şekline dönüşmüştür (Şahin, 2000: 1; Polatel, 2012: 279-295).

17. yüzyıldan itibaren, kentin adı kısaltılarak İsmid, İznid şeklinde yazılmaya ve telaffuz edilmeye başlanmıştır. 17. yüzyılın günlük konuşma dilini Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde bulmak mümkündür. Osmanlıca yazım detaylarına özen göstererek yazan ve gününün konuşma dilini yazılarında başarı ile aktaran Evliya Çelebi, kentin adını İznit (ازمیت) şeklinde yazmıştır. Kentin adının, İznid olarak Osmanlıca harfler ile yazılışı, İzmir adının yazılışına çok benzemektedir. İzmir (ازمیر) adındaki r (ر) harfi ile İznid (ازمید) adındaki d (د) harfinin özenli yazılmaması durumunda, iki şehrin adının karışmasından dolayı, 19. yüzyılda, özellikle posta hizmetlerinde bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu duruma bir çözüm olarak Kocaili adının kullanılması önerilmişse de bu öneri benimsenmemiştir. Sonuçta kent adının, d (د) (dal) harfi ile İznid (ازمید) şeklinde yazımı yerine, t (ت) (te) harfi kullanılarak, İznit (ازمیت) şeklinde yazımına karar verilmiştir. 1910 yılında kent adının, İznit (ازمیت) olarak yazımı resmi olarak kabul edilmiştir (Polatel, 2012: 279-295).

2.1.5. Antik Edebi Kaynaklarda Nikomedia Coğrafyası

Bithynia bölgesinin birinci metropolisi olan Nikomedia coğrafyası hakkında, antik edebi kaynaklarda, çevirileri eski Hellence ve Latince metinlerinden Onur Bengisun tarafından yapılmış olan (Bengisun, 2010: 50-64), aşağıdaki anlatımlar bulunmaktadır:

“Körfezin iç kısmında Bithynia'nın göz kamaştırıcı şehri Nikomedia vardır. Nikomedia'dan 37 mil uzaklıkta Astakenos körfezine bağlanan Leukatas burnu vardır, diğer taraftan kara kesintisiz olarak Trakya boğazına kadar uzanır. Bunların içinde, Nikomedia'dan 62 mil uzaklıktaki önceleri Proecerastis, sonrasında Colpusa, daha sonraları kurucularının şehri nereye kuracaklarını bilememesi durumundan dolayı Körlerin şehri olarak adlandırılan, her açıdan daha tercih edilebilir olan Byzantium'dan yalnızca 7 stad uzaklıktaki Kalkhedon da vardır.” (Plinius, Historia Naturalis V 149).

“Kalkhedon kıyılarının ardından, Marmara denizinin bir parçası olan Astakenos Körfezi gelir ve burada kendisini kuran bir Bithynia kralının adını almış olan Nikomedia kurulmuştur. Ancak birçok kral, örneğin Ptolemaioslar, birincisinin ününden dolayı hepsine aynı isim verilmiştir. Bu körfez üzerinde ayrıca Deodalsos'tan sonra Megarahlar ve Atinalılar tarafından kurulmuş olan Astakos şehri vardır, bu şehirden sonra körfeze bu isim verilmiştir, Lysimakhos tarafından yerle bir edilmiş ve sakinleri Nikomedia'ya bu ikincisinin kurucusu tarafından nakledilmiştir.” (Strabon, Geographika XII 4,2).

Coğrafyacı Ptolemaios³², Astakos, Olbia ve Nikomedia kentlerinin coğrafi koordinatlarını şu şekilde verir:

“Astakos.....57 20, 42 30

Olbia.....57 00, 42 30

Nikomedeia.....57 30, 42 30” (Ptolemaios, Geographika V,13).

“Yeryüzünün birçok kuşakları vardır, bunları biz daireler, Yunanlılar ise paraleller olarak adlandırır... Roma'yı da içine alan altıncı kuşak, Kaspia soylarını, Kafkasya'yı, Armenia'nın kuzeyini, Rhyndakos ırmağı üzerindeki Apollonia'yı, Nikomedia'yı, Nikaia'yı, Kalkhedon'u, Byzantion'u... kapsar.” (Plinius, Historia Naturalis, VI 121; VI 217).

---

³² Klaudios Ptolemaios (Ptolemy/Batlamyus) MS. 2. yüzyılda İskenderiye'de yaşamış matematikçi ve coğrafyacıdır. Ptolemaios, Smyrna'lı Theon gibi hocalardan ders almıştır. Geographika Hyphegesisadlı eserinin, 14. yüzyılın başında Konstantinopolis'de yapılan kopyaları Topkapı Sarayı Müzesi'nde, Codex Seragliensis içinde bulunmuş, “Klaudios Ptolemaios: Coğrafya El Kitabı” adı ile “tıpkı basımı” yapılmıştır.

“Nikomedeia Bithynia'nın bir şehridir, Zelas'ın oğlu Nikomedes'ten adını alır, kralın en kıymetlisidir. Bir zamanlar Olbia denilirdi. Nikomedia halkı. Paragöz Nikomedialılar ve saf veya bu ikisinden hiçbiri Arrianos'a göre...Nikomedia Bithynia'nın ticaret merkezidir. Bithynica'nın beşinci kitabında Arrianos anlatır. Halkına Nikomedios denir. Yetenekli ve Nikomedialı.” (Stephanos Byzantios, Nikomedeia).

“Yuvarlak yapılarda dikilmiş olan heykellerden kehribar olanı Roma imparatoru Augustus'u, fildişi olanı ise bana söylediklerine göre, Bithynia kralı Nikomedes'i betimler. Ondan dolayı Bithynia'nın en büyük şehri, Nikomedia olarak adlandırılmıştır. Ondan önce Astakos denirdi ve ilk kurucusu, adından Trakya doğumlu olduğu tahmin edilen, Zypoites'tir.” (Pausanias, Descriptio Graeciae V 12,7).

“Zypoites'in oğlu, Nikomedeia'nın kurucusu Prusias'ın babası olan, bu Nikomedes'tir... Bu Olympum'daki Prusa'nın kurucusu olan Prusias Monodos'un babasıdır” (Arrianos, Bithynica frag. 63).

2.1.6. Nikomedia'nın Doğal Kaynakları

Nikomedia teritoryası (yönetim, egemenlik, eylem ve yayıldığı kültür alanı) çeşitli ağaçların yetiştiği zengin ormanlar ile kaplıydı. Nikomedia'nın kuzeyinde, Pontus Euksinos kıyılarına yakın olan kısımlarda; güneyinde Arganthonios/Astakos Sıradağları'nda ve daha güneyde Olympos Dağı yamaçlarında büyük ormanlar bulunmaktaydı. Bu ormanlarda, bugün olduğu gibi Antik Çağ'da da, kayın, köknar, meşe ağaçları gibi kereste değeri yüksek nitelikte ağaçlar yetişmekte idi. Klasik Dönem antik kaynaklarından başlayarak, birçok yazılı kaynaktan, Bithynia bölgesinde ormanların ve çeşitli değerli ağaçların ve bulunduğu belirtilmektedir. MÖ. 5 yüzyıldan itibaren, Bithynia'da, özellikle gemi yapımında kullanılmak üzere, kaliteli kereste üretildiği ve ihraç edildiği anlaşılmaktadır.

Ksenophon, Anabasis adlı eserinde, Karadeniz kıyılarında her türden kereste elde edilen birçok ağaç yetiştiğini belirtir ve özellikle, Kalpe limanının hemen kıyısından itibaren, gemi yapımı için elverişli, büyük miktarda, çok iyi cins kereste veren ağaçların bulunduğunu yazar. İyi cins kereste veren ağaçların bol bulunduğu,

sık ormanların, kıyıdan içeriye doğru 20 stadion'dan (3.7km.) daha geniş bir mesafeye kadar uzandığını açıkça belirtir (Ksenophon, Anabasis 6. IV. 1-8).

Yaşlı Plinius, “Kök nar ağaçlarının içinde geldikleri ülkeye göre kalite farkı vardır. En iyi kalitede olduğu söylenen köknarlar Alpler’de, Apeninler’de, Jura Dağları’nda, Korsika’da, Bithynia’da, Pontus’ta ve Makedonia’da yetişir” diye yazmıştır (Plinius, XVI. LXXVI. 197-199).

Strabon, Geographika’da, Mysia adının, Bithynia’daki Olympos dağında çok miktarda yetişen kayın³³ ağacının adından geldiğini yazmaktadır. Strabon, kayın ağacının Lydialılar tarafından “mysos”, Yunanlar tarafından “oksyta” (öğün) olarak adlandırıldığını ve bu ağaçtan Olympos Dağı’nda çok sayıda bulunduğunu yazar. Eskiden bu bölgede yaşayan halkın içinden, her on kişiden bir kişi olmak üzere seçilen kişiler dini inanışları gereği, Mysos (Kayın Ağaçlarının) dağına; Mysian Olympos’a tanrıların hizmetinde bulunmaya çıkarılmış. Daha sonraları, bu kişilerin soyundan gelen halka Mysialılar denmiş (Strabon, 12.8.3-4).

Antik çağlarda, kayın ağacı (fagus), suya dayanıklı olma özelliğinden dolayı, gemi, fiç ve çeşitli kapların yapımında kullanılan çok değerli bir ağaç türüydü. Yaşlı Plinius, kayın, ceviz ve ardıç ağaçlarının suda ve yeraltında kullanım için en makbul ağaçlar olduklarını yazmıştır (Plinius, XVI. LXXIX. 216-219). Plinius, kayın ağacının dokusundaki damarların çapraz olduğunu, bu yüzden, bu ağaçtan yapılan kap kacağın bile eskiden beri çok kıymetli olduğunu belirtir ve ilginç bir ayrıntıyı da şöyle ekler:

“Manius Kurius, savaşta edinilen ganimetlerin hiç birine el sürmediğine, sadece kayın ağacından yapılmış bir matarayı adak sunmakta kullanmak için aldığına yemin etti.” (Plinius, XVI. LXXIII. 185-187).

MS. 2. yüzyılın başında, 109/110 yılında, İmparator Traianus tarafından, Roma’dan Nikomedia’ya eyalet yöneticisi olarak gönderilen Genç Plinius’un³⁴

---

³³ Latince’de Fagus olarak adlandırılan kayın ağacının, Fagus Orientalis adı verilen türünün, Türkiye’deki ana yayılış sahası içinde olan Uludağ ve Samanlı Dağları’nda, bu türden, saf kayın ormanları bugün de bulunmaktadır (Orman Atlası, 2013: 48-49).

³⁴ Genç Plinius (Gaius Plinius Caecilius Secundus), MS.61/62 yılında Comum’da (Coma-İtalya) zengin bir toprak sahibinin oğlu olarak dünyaya gelir, babası erken yaşta ölünce, amcası Yaşlı Plinius’un gözetiminde, Roma’da büyür. Domitian döneminden (MS. 81-96) başlayarak önemli devlet görevlerinde bulunan Genç Plinius, MS. 109/110 yılında, İmparator Traianus tarafından Bithynia-

imparatora yazdığı mektuplarda, Nikomedia ve çevresi hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Genç Plinius, MS. 110/111 yıllarının kışında yazdığı bir mektupta, İmparator Traianus'a Nikomedia'nın mntıkası içinde geniş bir gölün olduğunu söyler. Bu gölün karşı tarafından yüklenen mermer, tarım ürünleri, kütük ve kerestelerin anayola kadar kolaylıkla yüzdürülerek getirildiğini, ancak oradan sonra çok büyük bir zahmet ve yüksek maliyetle, arabalarla denize kadar taşındığını yazar. Gölü Marmara'ya bağlayacak bir kanal açılırsa bu durumun bertaraf edilebileceğini belirtir. Bu kanalı açmak için gereken insan gücünün Nikomedia şehrinin içinde ve kırsalında yaşayan büyük nüfustan sağlanabileceğini söyler. Bu proje için gereken çalışmayı yapacak bir mühendisin veya mimarın, Traianus uygun görür ise atanmasını arz eder. Gölün mevzu bahis olan bu yerinde daha önceden, ülkenin krallarından biri tarafından açılmış büyük bir kanalın bulunduğunu keşfettiğini de söyler. Ancak bu kanalın, oradaki tarlaların drenajı amacıyla mı yoksa gölü Marmara'ya bağlama amacıyla mı açılmış olduğundan emin olmadığını belirterek, yine de ülkenin krallarının başlattığı işi bitirebileceklerini yazar. İmparator Traianus, yöneticisi Plinius'a gönderdiği cevap mektubunda, bu işi yapmak için ikna olabileceğini ama önce dikkatli bir inceleme yapılması gerektiğini, gölün suyunun nereden geldiğinin, ne kadar olduğunun ölçülmesi gerektiğini ve gölün denize bağlanması durumunda, tamamen boşalıp kurumaması için ölçümlerin tam yapılması gerektiğini söyler. İmparator Traianus, Plinius'un bu inceleme için Calpurnius Macer'a başvurabileceğini ve kendisinin de ona gerekli uzman bir kişiyi göndereceğini belirtir (Plinius, 2006: X.41; Bakan, 1998: 19).

Genç Plinius'un önerdiği kanal projesi gerçekleştirilmemiştir. Bu resmi yazışmalardan anlaşıldığı üzere, Roma Döneminde Sapanca Gölü önemli bir su havzasıydı ve ticari nakliye alanı olarak işlevi vardı. Gölün doğusundan batsına,

---

Pontus Eyaleti yöneticisi (legatus pro praetore consulari potestate) olarak atanmıştır. O zamana kadar Roma Senatosu'nun seçtiği valiler (proconsuller) tarafından idare edilen eyalette önemli yönetim sorunları yaşandığı için Bithynia halkı daha önceki iki valiyi imparatora şikâyet eder. Bu valilerin yargılanmasında bir hukukçu olarak görev yapan Genç Plinius'u, Traianus Nicomedia'ya, istisnai bir şekilde özel bir yetkilendirmeye donatarak eyalet yöneticisi olarak gönderir (Maggie, 1950: 1454). Genç Plinius, Nikomedia'daki görevi süresinde buradan İmparator Trajan'a, mektuplar yazar, kentin ve bölgenin durumu hakkında bilgi vererek yönetim işleri için imparatorun tavsiyelerine başvurur. İmparator Traianus'un da cevaplar göndererek tavsiyelerde bulunduğu yazışmalar, MS. 109-113 yılları arasında gerçekleşir. Genç Plinius'un tüm mektupları (Epistulae) on kitapta toplanmıştır. Nicomedia'dan yazılan mektuplar 10. Kitapta bulunmaktadır. Bkz. "Pliny The Younger Complete Letters" (2006). Çev. P.G. Walsh. New York: Oxford University Press Inc.

yüzdürülerek nakledilen ürünler Nikomedia limanında gemilere yüklenecek ihraç ediliyordu. Bu ürünlerin başında mermer, tarım ürünleri ve kereste gelmekteydi. Antik kaynakların ve arkeolojik verilerin ışığında, Roma Dönemi'nde Nikomedia limanının işlek bir ticaret limanı olduğu, Karadeniz ve Akdeniz'deki kıyı kentleri ile kuvvetli bir pazar bağlantısı bulunduğu anlaşılmaktadır (Güney, 2012a: 173). Roma İmparatorluğu'nun deniz ticaret yollarının önemli bir merkezi olan Nikomedia limanında çok sayıda gemi bulunmaktaydı. Çok sayıda Nikomedia sikkesinde gemi betimlemesi vardır (**Lev. IV, Res. 10**) (Zeyrek, 2005: 16). İzmit ve çevresinde bulunan epigrafik malzemede gemi sahiplerinin (ναύκληροι / naukleroi) adı bir çok kez geçmektedir. İzmit'te Eski SEKA Arazisi olan alanda bulunan³⁵ bir yazıtta (**Lev. XVI, Res. 35, Res. 36**) şu ibare bulunmaktadır:

“Ioustos, gemi sahibi Stration'un oğlu, seksen yıl yaşadı. Tanrı yolunu açık etsin”³⁶.

İmparator Vespasianus (MS. 69-79) adına dikilmiş bir onur yazıtı, Ruge tarafından kaydedilen Nikomedia yazıtları arasındadır. Ruge bu yazıtın olasılıkla “naukleroi” tarafından yaptırılmış olduğunu belirtmiştir (Ruge, 1936: 468-492).

İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde bulunan, MS. 3. yüzyıla ait bir mezar stelindeki yazıtta, Gabillios Rufos isminde bir gemi sahibinin adı verilmiştir. Bu stelin üst bölümünde, kline üzerinde yatan bir erkek figürü, alt bölümünde bir gemi resmi görülmektedir. Ayrıca, üzerinde “kybernetes” (gemicisi) ve “pistores” (balıkçı) kelimeleri geçen yazıtlar tespit edilmiştir. Nikomedia kentinde bir “naukleroi oikos” (gemi sahipleri evi) olduğu bilinmektedir (Ulugün, 2009: 17). Bunun bir armatörler ya da gemiciler loncası olduğu düşünülebilir. Bu veriler, Nikomedia limanındaki gemi sahiplerinin (ναύκληροι) kent nüfusunda önemli bir yere sahip olduklarına işaret etmektedir. MS. 1. ve 2. yüzyıllarda, Roma İmparatorluğu'nun geniş topraklarında kara yoluyla uzak mesafe seyahat etmek, deniz yoluna kıyasla daha zor ve daha masraflıydı. Bu yüzden, yolculuk etmesi gereken bir vatandaşın, ticaret yapan kargo gemilerinin sahiplerinden biriyle

---

³⁵ Bu yazıt halen Eski SEKA Arazisi içinde, Kocaeli Büyük Şehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Müzeler Şube Müdürlüğü binasının doğu yanındaki alan içinde bulunmaktadır (**Lev. XVI, Res. 35**).

³⁶ Ἰουστός Στρατιώνας ναύκληρος ζήσας ἔτη π'. Χαίρετε.

anlaşması ve bir kargo gemisinde yolcu olarak seyahat etmesi daha yaygın bir uygulamaydı (Casson, 1967: 236-238; 1974: 149-162). Bu durumda, Nikomedia limanının bir yolcu trafiği de olduğu ve antik bir seyahat destinasyonu (varış noktası) işlevi de bulunduğu düşünülebilir (Çiftçi Gökadar, 2014: 60).

Genç Plinius ile İmparator Traianus'un, MS. 111 yılında üzerinde görüştükları Sapanca Gölü kanalı projesine benzer bir konu, 17. yüzyılda kaleme alınmış olan Evliya Çelebi Seyahatnamesinde de geçmektedir. Evliya Çelebi, Sakarya Irmağı'nın Sapanca Gölü'ne akıtılabileceğini, bu gölün de İzmit Körfezi'ne bağlanabileceğini yazmıştır. Evliya Çelebi, bu iş için uğraşılmış olunmasına rağmen, İzmit halkının "buna çok hazine ve Hazreti Nuh ömrü gerekir diye gevşeklik göstermesi" sebebiyle işin yapılamadığını kaydederek, yapılabilmiş olsaydı İstanbul'dan gemiler Bolu'ya kadar gidip gelebilir, tahta ve odun fiyatları düşerdi şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (Ulugün, 2008: 41). Evliya Çelebi, İzmit rıhtımında iki yüz adet kereste deposu olduğunu, şehrin doğusundaki dağların "Ağaç Denizi" olarak adlandırıldığını, bu dağlarda çok uzun direkler kesildiğini, su ile çalışan bıçkı değirmenleri bulunduğunu şu şekilde yazar:

"Bu hânlardan mâ'adâ İskele başında cümle iki yüz aded keraste ve gayri metâ' mahâzinleridir... Bu şehrin me'külât [u] meşrûbat [ve] mahsûlâ-tının memdûhâtından şehrin cânib-i şarkîsinde olan dağlara ağaç denizi derler, âdem gâ'ib olur. Biemrillahi Te'âlâ anda dıraht-ı azîmler var kim eflâkeser çeküp her birinin sâyesinde on bin koyun sâyelenir, güneş te'sîr etmez, bî-had ü bî-pâyân dağlardır. Bu kûh-ı hıyâbân içre gûnâ-gûn tahtalar biçilir. Bıçkı değirmânları vardır kim ta'rîf ve tavsîfi mümkün değildir ve bu dağlarda bürdinar direk keserler ve ellişer arşın kaddî, çapa direk keserler ve Rûmeli ve Balkan direkleri meşhûrdur. Andan İzmit buhayresi tamâm olduğu mahalde leb-i deryâda tuzlası meşhûrdur. Lezîz tuz olmağıla başka tuz emîni vardır. Ve şehir içre câmi'lerde ve çeşmelerde cereyân eden Paşasuyu âb-ı hayâtdan nişân verir, bu dahi meşhûrdur. Ve beyâz kirazı ve kızıl elması dahi meşhûrdur." (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, II. Kitap: 38-40).

Bithynia Bölgesi'nde, özellikle gemi yapımı için uygun, yüksek kalite kereste üretiminin yanı sıra tarım ürünleri üretimi ve ihracatları³⁷ antik çağlardan sonra Osmanlı Dönemi'nde de devam etmiştir.

Bithynia bölgesinin ormanları çağlar boyunca varlığını sürdürerek günümüze kadar ulaşmıştır (Orman Atlası, 2013: 48-49). Bugün de bölge kereste üretiminde Türkiye'de önemli bir yere sahiptir. Kereste'nin yanı sıra, bölgenin doğal kaynakları arasında, tarım alanları, çeşitli tarım ürünleri, tahıl, sebze, susam, meyve bahçeleri ve üzüm bağları sayılabilir. Nikomedia'nın doğusundaki Sophon gölü önemli bir tatlı su kaynağıdır. Bölgede bugün de halen kullanılmakta olan termal sular ve kaplıcalar Roma döneminde de mevcuttur. Prousa'da, bugünkü Çekirge beldesinde çıkan termal sular üzerindeki kaplıcalar Basilica Therma adını taşıyordu. Yalova'da da Antik Çağ'da termal sular vardı. İzmit Körfezi'nin güney doğusunda, Gölcük'de Yazlık Ilıca adı verilen mevkideki termal sular, Roma döneminde olduğu gibi bugün de kaplıca olarak kullanılmaktadır (Sevin, 2016: 48).

2.1.7. Tarihi Depremler

Yer sarsıntıları ve sismik felaketler Marmara Bölgesi'nde antik çağlardan günümüze kadar periyodik bir şekilde hep var olmuştur. Bu bölgede, antik çağlarda da depremlerin sürekli meydana geldiğini gösteren tarihsel veriler ve arkeolojik kanıtlar bulunmaktadır. Birçok Antik Çağ yazarı Bithynia'da olan depremler hakkında bilgi vermektedir. Antik yazında bulunan anlatımlar bu konudaki tarihsel verileri oluştururlar. Hellenistik ve öncesi dönemlerdeki depremleri anlatan bir antik metin bulunmamakla birlikte, Roma Dönemi'nden itibaren, yazılmış birçok eserde depremleri anlatan kayıtlar mevcuttur. Ammianus Marcellinus, Libanius, Sokrates, Sozomenus, Hieronymos, Malalas gibi Roma Dönemi'nde yaşamış yazar ve sofistlerin eserlerinde Bithynia'da olan depremler dramatik tasvirlerle anlatılmıştır. Yaşanan yıkımların trajik detayları tarif edilmiştir. (Şahin, 2000: 1-16; Çalık Ross, 2007a: 37-44; Doğanç, 2016: 87-98).

---

³⁷ Bu konu üzerinde yapılmış olan önemli bir çalışma, Hale Güney'in Roma Döneminde Nikomedia Kentinin Doğal Kaynakları ve Ekonomisi adlı doktora tezidir. Bkz. Güney, Hale (2012). "The Resources and Economy of Roman Nicomedia", Exeter Üniversitesi, İngiltere.

Antik kaynakları destekleyen buluntular arkeolojik kanıtlar olarak ortaya çıkmaya devam etmektedir. Bithynia bölgesindeki depremler hakkında bilgi içeren bir miktar nümizmatik ve epigrafik malzeme, günümüze kadar yapılmış olan araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Antik yerleşimlerde ve yapılardaki sismik yıkım ve yangın izleri gibi arkeolojik veriler ise ileride yapılacak olan arkeolojik çalışmalarla daha detaylı bir şekilde ortaya konabilecektir. Ayrıca, günümüzde sismoloji ve deprem uzmanları tarafından yapılan çalışmalar da tarihi depremler konusuna ışık tutmaktadır (Şahin, 2000: 14; Çalık Ross vd, 2005: 763-767; Doğanç, 2016: 87-98).

Marmara Bölgesi'nde MÖ. 2100 ile MS. 1900 tarihleri arasında, farklı şiddette üç yüz deprem ve kırk adet tsunami olduğu tespit edilmiştir. Bu depremlerin çoğu küçük şiddette depremlerdir ve fazla hasara sebep olmamışlardır. Bu yüzden haklarında sadece birkaç cümle ile verilen bilgiler mevcuttur. Ancak bu depremler içinde çok şiddetli olup, büyük yıkım ve can kayıplarına sebep olmuş depremlerde bulunmaktadır (Doğanç, 2016: 88). Bugün olduğu gibi, geçmiş zamanlarda da trajik yıkımlar ortaya çıkarabilen depremler eski insanların yaşamları üzerinde önemli etkiler bırakmaktaydı. Antik çağlarda insanlar, depremler gibi doğal afetleri, hatta tüm doğa olaylarını, tanrılar ile ilişkilendirmekte ve her bir doğa olayını belli bir veya birkaç tanrıya bağlamaktaydılar. Depremler, genellikle denizler ve okyanuslar tanrısı Poseidon ile bağlantılı bir doğa olayı olarak görülüyordu. Poseidon sadece denizlerde değil, yer üzerinde de hâkim bir tanrı olarak kabul ediliyordu. Balıkçılar ve denizciler, Poseidon'a koruyucu tanrıları olarak tapınıyorlardı. Deniz canlıları, genellikle de bir yunus balığı figürü ile birlikte betimlen Poseidon'un, bir diğer sembolü (atribü) de ton balığı avında kullanılan üç dişli zıpkındı (trident/yaba). Poseidon'un denizlerde fırtına çıkartma gücüne inanan denizciler ve balıkçılar, ona "*Poseidon Savior*" (Kurtarıcı Poseidon) olarak tapınılmaktaydılar. Poseidon aynı zamanda at ehliştiren tanrı olarak bilinmekte, "*Poseidon Hippios*" (Atlı Poseidon) olarak da yaygın bir şekilde tapınım görmekteydi. Denizatlarının çektiği arabası ile birlikte resim edilmiş Poseidon betimlemeleri arkeolojik malzeme ve sikkeler üzerinde bulunmaktadır. Antik Çağ'da insanlar, Poseidon'un yabası ile kayaları parçalayıp denize attığına ve deniz tabanını yerinden oynattığına inanmaktaydı. Homeros'un şiirlerinde, Poseidon denizle olduğu kadar yer ile de bağlantılı bir tanrı olarak anlatılmaktadır. Homeros'ta, Poseidon "yeri sallayan" tanrı olarak

tanımlanmakta ve *Poseidon Ennosigaios* (Yeri Sallayan Poseidon), *Poseidon Gaiokhos* (Yeri Tutan Poseidon), *Poseidon Asphaleios* (Sarsılmaz Poseidon) lakapları ile sıfatlandırılmış olarak verilmektedir (Güney, 2015: 295).

Depremlerin tanrı Poseidon tarafından oluşturulduğuna inanan insanlar, aynı zamanda depremlerin tanrılar tarafından gönderilmiş uyarılar ve cezalar olduğuna da inanıyorlardı. Kendi günlük hayatları ile tanrılar arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu düşünen eski insanlar, depremlerin ve tüm doğa olaylarının, hangi saatte, ne sıklıkta, hangi şiddette gerçekleştiğinin önemi bulunduğunu düşünüyorlardı. Ayrıca, gerçekleşen doğa olaylarının detaylarında kendilerine tanrılar tarafından gönderilen mesajların gizlenmiş olduğuna inanıyorlardı. Bir çok antik yerleşimde Poseidon, deprem tanrısı olarak tapınım görmekteydi. *Poseidon Asphaleios* kült merkezleri Ege’de bir çok yerde Atina, Sparta, Tainaron, Siros’da, Marmara’da Kyzikos yerleşiminde, *Poseidon Gaiokos* kült merkezleri de Onchestos, Atina, Lakonia’daki Therapne, Tainaron, ve Gytheioantik yerleşimlerinde vardı. Depremlerin ardından, Poseidon tapınım merkezleri yıkım görmüşlerse, hemen yeniden tesis ediliyorlardı. Poseidon’a adaklar sunulmaya devam ediliyor, sunulan adakların kalitesine ve miktarına önem verilmesi gerektiğine inanılıyordu. Miletos’da MÖ. 2 yüzyılda gerçekleşen bir depremin ardından, Didyma’da ki kutsal merkezleri Miletoslular’a daha çok tapınmaları ve Poseidon Asphaleios’a adaklar sunmaya daha özenle devam etmeleri gerektiğini bildirmişti.³⁸ Mysia’da MS. 2. yüzyılda gerçekleşen bir depremin hemen akabinde, Poimananon’da (Manyas, Balıkesir) Poseidon kültürünün tesis edildiği belirtilmiştir. Tralleis’de MS. 3. yüzyılda kenti vuran depremden hemen sonra, *Poseidon Seisichthon* (Yer Sarsan Poseidon) için bir altar kurulmuş ve bölge halkı Poseidon’a karşı göstermiş oldukları ihmali, adaklar sunarak telafi etmeye çalışmıştır (Güney, 2015: 296-298).

Antik kentlerde depremlerin akabinde Poseidon’u onurlandıran sikkelerin darp edilmiş olduğu, Hale Güney’in yapmış olduğu bir araştırmada ayrıntılarıyla ortaya konmaktadır.³⁹ Depremlerden sonra Poseidon’u onurlandırmak için basılan

---

³⁸ Didim’deki Apollo tapınağının yaklaşık 7 km. batısında, Tekağaç Burnu’nda, deniz kıyısında Miletoslular’ın Poseidon için yapmış oldukları büyük bir altar (sunak) bulunmaktaydı (Fontenrose, 1988: 146). Strabon bu yerden Miletoslular’ın Poseidon’u olarak bahsetmiştir (Strabon XIV.2.22).

³⁹ Bkz. Güney, Hale (2015). “Poseidon as a God of Earthquake in Roman Asia Minor”. *Revue Numismatique*, Volume 172: 293-316.

sikkelerin birçoğunun arka yüzünde, Poseidon sağ elinde üç dişli zıpkını, sol elinde yunus balığını tutar şekilde, tek ayağını kaldırmış bazen bir kayanım, bazen de bir gemi pruvasının üzerine basarken betimlenmiştir. Bu tip Poseidon betimlemeleri taşıyan sikkeler, Hellenistik Dönem'den itibaren basılmıştır. Bu tip Poseidon betimlemeleri, Anadolu'da MS. 2. ve 3. yüzyıllarda, birçok farklı kentte basılan sikkelerde yoğun bir şekilde görülmektedir. Aynı tip Poseidon betimlemeleri, Nikomedia kentinde, Antoninus Pius (MS. 138-161), Marcus Aurelius (MS. 161-180), Commodus (MS.180-193) ve Severus Alexander (MS.222-235) dönemlerinde darp edilen sikkelerin arka yüzünde görülmektedir. Antoninus Pius, Marcus Aurelius ve Commodus dönemlerinde Nikomedia'da yıkıma sebep olan depremlerin gerçekleştiği bilinmektedir. Büyük ve işlek bir liman kenti olan Nikomedia'nın hem deniz kenarındaki hem de fay zonu üzerindeki pozisyonu göz önüne alındığında, Poseidon kültürünün kentte çok önemli bir yeri olduğu varsayılabilir (Güney, 2015: 292-315).

Antik edebi kaynaklarda, Nikomedia'daki Poseidon kültürüne ve Poseidon altarna ilişkin bir bilgi MS. 4 yüzyılda yaşamış olan, Antakyalı sofist Libanius'un Söylevleri'nde bulunmaktadır (Libanii Opera, Orations, LXI). Nikomedia'da çok büyük ve trajik bir yıkıma sebep olmuş olan, 24 Ağustos 358 tarihli depremin ardından, Libanius Nikomedia için bir ağıt okumuştur. Sofist Libanius'un söylevleri içinde "*Monoidia Epi Nikomedeia*" olarak kaydedilmiş olan "Nikomedia Üzerine Ağıt" adlı söylevinde Libanius, Poseidon'a (Neptün) seslenerek şöyle der:

"...Bu kentin kurucuları seni layıkıyla onurlandırmadı mı, senin altarından başlamadılar mı bu kenti kurmaya, yeterince adak sunmadılar mı, sen onlara bir kartal ve yılan aracılığı ile yol göstermedin mi... Neden şimdi bu güzel kent bu şekilde yerle bir oldu, neden bunu ona layık gördün, doğru mu bu? Tanrıların, ölümlüler ile birlikte elbirliğiyle inşa ettikleri böylesi güzel sanat eserlerini, çocuklar gibi bir tekmede yıkmaları âdetleri midir?" (Libanius, 1798: 227-242).

Bithynia Bölgesi'ndeki depremler ile ilgili az sayıda epigrafik buluntu vardır. Bithynia'daki tarihi depremler hakkında bilgi içeren, Roma Dönemi'ne ait birkaç tane yazıt bilinmektedir. Bunların içinde en dikkat çekici olanı, Nikomedia'ya ait bir

mezar stelidir. Bugün Paris’de, Louvre müzesinde, Charles de Peyssonnel⁴⁰ koleksiyonunda bulunan ve Grek Eserleri bölümünde, 2 No.lu odada sergilenen bu mezar steli, tarihi İzmit depremlerini belgeleyen önemli bir arkeolojik kanıttır. Bu stelin üzerinde, iki erkek çocuğun ortasında, ayakta duran bir yetişkin erkek figürü betimlenmiştir. Stel üzerindeki yazıtta deprem kelimesi, “ΣΕΙΣΜΟΥ”⁴¹ şeklinde geçmekte ve metinde şu ifade bulunmaktadır:

“Diogenes’in oğlu Thrason bu mezar taşını iki oğlu, 5 yaşındaki Dexiphanes ve 4 yaşında ki Thrason ve onları yetiştiren 25 yaşındaki Hermes için diktirdi. Depremi neden olduğu yıkıntılar arasında onları burada olduğu gibi kucaklıyordu.”

Bu stelin üzerinde bulunan yazıttaki harflerin karakteristik özellikleri, stelin Hadrianus Dönemi’ne (MS. 117-138) ait olduğuna işaret etmektedir⁴² (Çalık Ross vd, 2005). Günümüzde yapılan deprem araştırmaları⁴³ ve antik kaynaklar, MS. 120 ve 128 yıllarında, Hadrianus Dönemi’nde iki yıkıcı deprem olduğunu doğrulamaktadır (Çalık Ross vd, 2005: 764; Doğanç, 2016: 89-88). İmparator Hadrianus, MS. 120 ve 128 yıllarındaki depremlerde büyük zarar gören kenti yeniden inşa ettirmiştir. Hadrianus’un Nikomedia’da agoralar ve yollar yaptırdığını, kent surlarında onarımlar yaptırdığını antik kaynaklar yazmaktadır. Bu dönemde, kent surlarının koruma işlevi olmadığı göz önüne alındığında bu onarımlardan kasıt daha çok sur kapılarının, yani kentin giriş kapılarının onarımı olabilir (Şahin 2000:3). Bu dönem sikkelerinin arka yüzünde kent tanrıçası İmparator Hadrianus’un önünde

---

⁴⁰ Bu eser, Louvre Müzesinde, 1749 tarihli Charles de Peyssonnel Koleksiyonları’nın ve Fransız Kraliyet Hazinesi’nin bir parçası olarak kayıtlıdır (Bkz. Robert, Louis (1978). “Documents d’Asie Mineure; V. Stèle funéraire de Nicomédie et séismes dans les inscriptions”, Bulletin de Correspondance Hellénique, 102-1: 395-408). Charles de Peyssonnel, 1745 yılında, Fransa’nın İzmir Konsolosluğunda görevli iken, İzmit ve İzmit’e bir gezi yapmıştır. Tutmuş olduğu gezi notları Türkçe’ye çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Bkz. Charles de Peyssonnel (2005). 1745 Yılında İzmit ve İzmit’e Yapılmış Bir Gezi’nin Öyküsü (Çev. F. Y. Ulugün). İzmit: Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği Tarih Yayınları.

⁴¹ ΣΕΙΣΜΟΥ (σεισμοῦ), ΣΙΣΜΟΣ kelimesinin genitif şeklidir. Eski Yunanca bir kelime olan ΣΕΙΣΜΟΣ (σεισμός / seismos) sarsma, sarsıntı, yer sarsıntısı anlamını taşımaktadır.

⁴² Bu stelin tarihlenmesi, Bithynia’nın tarihsel içerikli yazıtları üzerine, Deniz Güçlü tarafından, yapılan yüksek lisans çalışmasında MS. 4. yy olarak belirtilmiştir (Güçlü, 2007:72).

⁴³ Deprem araştırmaları ve tarihi deprem katalogları için bkz:

Soysal, Hüseyin., Selçuk Sipahioğlu, Demir Kolçak, vd (1981) Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Kataloğu (M.Ö. 2100-M.S.1900), TUBİTAK Project Tbag 341, İstanbul.

Ganse, Robert A., Nelson, John B., (1981). Catalog of Significant Earthquakes 2000 B.C.-1979. Colorado: National Geophysical and Solar-Terrestrial Data Center.

Emanuela Guidoboni, Alberto Comastri, Giusto Traina (1994). Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean Area Up to the 10th century, Rome, Istituto Nazionale di Geofisica.

diz çökmüş olarak betimlenmiştir (Çalık Ross, 2007a: 71). Depremler hakkında bilgi içeren bir diğer yazıt ise, Amaseia (Amasya) yakınlarında, antik Gazakene Bölgesi'nde bulunmuştur. Bu yazıt, MS. 238 yılına tarihlenen bir deprem ve bu depremde ölen yedi yaşında bir çocuk hakkında bilgi vermektedir (Çalık Ross vd, 2005: 764). Son yıllarda yapılan çalışmalarda, Antik Çağ'da Bithynia ve Nikomedia'da, en küçüğü VI en büyüğü IX şiddetinde 21 deprem tespit edilmiştir **(EK-1)**. Bu depremler MS. 19 - MS. 557 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde, Nikomedia'da her yüz yılda bir büyük deprem olmuş ve kent yıkılmıştır. Buna rağmen kent yer değiştirmemiştir. Bunun nedeni kent coğrafyasının avantajları olduğu kadar insanların Poseidon'a ve tanrılara olan inanışları olmalıdır (Doğancı, 2016: 95-96).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİH VE ARKEOLOJİ

3.1. İZMİT TARİHİ VE ARKEOLOJİSİ

3.1.1. Erken Dönemler

İzmit ve Çevresi tarih öncesi dönemlerden bugüne kadar yaşam alanı olarak elverişli bir bölge olmuştur. Dünyanın en önemli yollarının kavşak noktasında olan İzmit ve çevresinde prehistorik dönemlerden itibaren insanların yaşamakta olduğu kesin olarak ortaya çıkarılmıştır. Bölge prehistorik çağlardan bugüne kadar iskân edilmiştir (Fıratlı, 1953: 15). Anadolu ile Balkanlar arasında iki ana geçiş yolu bulunmaktadır. Biri Gelibolu Yarımadası- Çanakkale Boğazı- Biga Yarımadası üzerinden, diğeri de İstanbul Boğazı- Kocaeli Yarımadası üzerinden olan geçiş güzergâhıdır. Bu gün olduğu gibi tarihte de bu iki alan anayol güzergâhları olarak kullanılmıştır. Kocaeli Yarımadası, Anadolu ile Balkanlar arasındaki en kolay geçişi sağlayan alandır. Doğrudan doğruya, İzmit kenti içinde şimdiye kadar, prehistorik bir yerleşme yeri tespit edilmemiş ise de (Fıratlı,1971: 1) insanların İzmit çevresinde, Orta Pleistosen'den (Son Buzul Dönemi) beri, tüm Paleolitik Dönem boyunca var olduğu ortaya çıkarılmıştır (Özdoğan, 1995: 349). 1950'li yıllarda Nezih Fıratlı ve 1980'lerden sonra Mehmet Özdoğan tarafından yapılan araştırmalarda bölgede Paleolitik Dönem yerleri tespit edilmiştir (Çalık-Ross, 2007: 54). Kocaeli Yarımadası'nda da, Paleolitik Döneme ait buluntulara seyrek de olsa rastlanmıştır. Bölgede, genel olarak, kıyı şeridinden uzak kesimlerde, özellikle de kırmızı renkli toprakla kaplı yerlerde, Orta ve Üst Paleolitik dönemlere ait buluntulara seyrek de olsa rastlanmıştır. Kıyı kesimde ise, genellikle yüksek taraçalardaki aşınma yüzeylerinde Alt Paleolitik, kıyı çizgisi yakınlarında Üst ve Epi-Paleolitik Dönem malzemesi görülmüştür. Bunlar nadiren "konak yeri" denebilecek yoğunluktadır. Yalnızca Karadeniz kıyılarındaki, başta Alaçalı olmak üzere, kumullarda Üst ve Epi-

Paleolitik konak yerleri bulunmuştur. Kefken-Sarısu civarında ise Alt ve Orta Paleolitik Dönem konak yerleri tespit edilmiştir (Özdoğan, 1995: 350).

Neolitik olarak tanımlanan yaşam şeklinin oluşum alanı, Orta Anadolu Havzası'nın doğusu, Güneydoğu Anadolu, Batı İran, Kuzey Irak ve Kuzey Suriye ile Güney Levant'a kadar olan geniş bir coğrafya içine yerleştirilmektedir. Çekirdek Bölge olarak tanımlanan bu oluşum bölgesi kendi içinde birbirinden farklı özellikler gösteren ancak aralarında yoğun etkileşim bulunan üç bölgeye ayrılmaktadır. Neolitik yaşam, her çekirdek bölgenin kendine özgü koşulları içinde gelişerek oluşmuştur. Neolitik yaşam, MÖ. 7. binyılın başlarına kadar çekirdek bölge/oluşum bölgesi içinde kalmış, sonra hızla yayılım göstermiştir (Özdoğan, 2015: 54-55). MÖ. 7. binyılın başlarında Anadolu'daki gelişimini tamamlayan Neolitik yaşam kültürü, Marmara Bölgesi'ne geçmiş, bölgenin yerel çevre koşullarına göre yeniden biçimlenerek buradan Avrupa kıtasına geçmiş ve beş yüz yıl gibi kısa bir süre içerisinde Atlantik Okyanusu kıyılarına kadar yayılmıştır.

Son yıllarda yapılan arkeolojik araştırmalar öncesinde, Marmara Bölgesi ve Kocaeli Yarımadası'ndaki Neolitik Dönem, dallardan yapılmış yuvarlak planlı basit kulübelerde yaşayan avcı balıkçı toplulukların oluşturduğu "Fikirtepe Kültürü" olarak tanınmaktaydı. İstanbul'da yapılan Yenikapı kazılarında olduğu gibi Pendik-Kaynarca kazısında da, farklı iki topluluğun kaynaşarak birlikte yaşadığı, hem avcılığa hem de çiftçiliğe dayalı karma bir ekonomik modelin ortaya çıktığını ispatlayan arkeolojik verilere ulaşılmıştır. Pendik Kaynarca'da, 2013 yılında yapılan çalışmalarda, Anadolu'ya ait Neolitik Kültür'ün Marmara'da da devam ettiğini kesin olarak gösteren, içinde kerpiçten dörtgen biçimli ambar gözleri olan ve Anadolu geleneğini yansıtan bir yapı gibi arkeolojik veriler elde edilmiştir (Özdoğan, 2013b: 42-44).

Arkeolojik araştırmalarda Neolitik Dönem yerlerinin tespiti oldukça güçtür. En yoğun yüzey taramalarında dahi Neolitik yerleşmeler kolaylıkla gözden kaçabilmektedir. Bu dönemden kalan yerleşmelerin bulunması, birçok kez rastlantılara bağlı olarak gerçekleşmektedir (Özdoğan, 1995: 350). Marmara Bölgesi'nde Neolitik yerleşmelerinin yerinin belirlenmesinde karşılaşılan önemli bir zorluk, Neolitik Dönemdeki deniz seviyesi ile ilgilidir. MÖ. 10. binyılın ilk yarısından itibaren, öncesinde bir göl olduğu bilinen Marmara Denizi'ne, Çanakkale

Boğazi'nin oluşumu sonucunda, Ege Denizi'nden gelen tuzlu sular girmiştir. Bunun sonucunda Marmara'da tuzlanma ve deniz seviyesinde yükselme başlamıştır. MÖ. 9. ve 8. binyıllarda, deniz seviyesinin bugünkü seviyenin 45 m. altında olduğu, 7. binyılda ise deniz yüzeyinin bugünkünün 25 m. altında bir seviyeye ulaştığı bilinmektedir. Bu nedenle Marmara'nın Neolitik Dönemdeki kıyıları ve kıyı yerleşmeleri bugün su altındadır⁴⁴ (Özdoğan, 2012: 58; 2013a: 269).

Marmara Bölgesinde yapılan son araştırmalarda tespit edilen Neolitik Dönem yerleşmelerin bir kısmında kazı çalışmaları yapılmıştır. Doğu Marmara Bölgesi'nde üzerinde kazı çalışması yapılan Neolitik yerleşmeler şunlardır: Fikirtepe (Kadıköy-İstanbul), Pendik Kaynarca Höyüğü (İstanbul), Ilıpınar Höyüğü (Orhangazi-Bursa), Mentеше Höyük (Yenişehir-Bursa), Barçın Höyük (Yenişehir-Bursa), Aktopraklık Höyük (Akçalar-Bursa). Ayrıca yapılan yüzey araştırmalarında Tuzla (İstanbul), Domalı / Sahilköy (Şile-İstanbul), İbonun Rampası (Yalova) ve Üyücek'de (İznik-Bursa) Neolitik yerleşmeler tespit edilmiştir (Özdoğan, 2013a:271).

İzmit içinde henüz prehistorik bir yerleşme yeri tespit edilmemiştir. Ancak Nezih Fıratlı'ya göre, bunun sebebi alanın yeterince araştırılmamasının yanı sıra kentin sürekli olarak iskânı ve yoğun modern yapılanması olmalıdır (Fıratlı, 1971: 1).

Marmara Bölgesi'nde, bu döneme ait birçok yerleşmeye rastlanmış olmasına rağmen Kocaeli Yarımadası üzerinde, bu dönemin hiçbir aşamasına ait bir buluntuya rastlanmamıştır. İstanbul'un Avrupa Yakası'nın Kalkolitik döneme ait kültürler açısından zengin olduğu saptanmış, İznik Havzası'nda da bu döneme ait yerleşimler yoğun olarak tespit edilmiştir. Bunun ötesinde, bu dönemde Trakya ile Anadolu kültürleri arasında yoğun ilişkilerin olduğu anlaşılmıştır. Kocaeli Yarımadası üzerinde Kalkolitik bir yerleşme veya kültür izi tespit edilememiştir (Özdoğan, 1995: 351).

Tunç Çağı'nda da, Kocaeli Yarımadası için Kalkolitik Dönem'de ki durum söz konusudur. Marmara kıyıları, İlk Tunç Çağı'nda (MÖ. 3000-2600) yoğun olarak iskân edilmiştir. Gelibolu Yarımadası'nın ucundan İstanbul Tarihi Yarımada'ya

---

⁴⁴Marmara'da su altında kalan prehistorik yerleşmelerden biri, Türkali (Avşa) adasının batı kıyısında, 1,5-2m. suyun altında bulunmuştur. Bu sualtı höyüğü, M. Özdoğan tarafından tespit edilmiş (TAY) ve incelenmesi Marmara Adaları Sualtı Araştırması kapsamında N. Günsenin tarafından yapılmıştır (Günsenin, 1996: 301).

kadar tüm kuzeybatı Marmara kıyılarında, bu döneme ait küçük ama sık kıyı yerleşmelerine rastlanmıştır. Buna karşılık, İstanbul Boğazi'nde, İzmit Körfezi kıyılarında ve Yalova'dan Kapıdağ Yarımadası'na kadar olan kıyılarda yapılan araştırmalarda bu döneme ait tek bir yerleşme dahi bulunmamıştır. Kapıdağ Yarımadası'dan Çanakkale'ye kadar olan kıyılarda Tunç Çağı yerleşmelerine tekrar sıklıkla rastlanır. Doğu Marmara kıyı şeridindeki ve bilhassa İzmit Körfezi kıyılarındaki bu boşluğu arkeolojik olarak açıklamak çok zordur (Özdoğan, 1195: 351).

MÖ. 8. yy ve sonrasında günümüze ulaşan yazılı antik kaynaklar, MÖ. 1200-700 arasındaki dönemde, Marmara Bölgesi'nde Thrakia kökenli çeşitli halkların yaşamakta olduğunu belirtmektedir.⁴⁵ Antik kaynaklarda Marmara bölgesi Thrak halklarının yurdu olarak geçmektedir. Bu halkların dilinin de Thrakia kökenli bir Anadolu dili olduğu öngörülmektedir (Güçlü, 2007: 7).

Ancak Marmara Bölgesi'nde tarihöncesi dönemin son evresi olarak bilinen İlk Demir Çağı'na ait arkeolojik bir buluntuya, Kocaeli Yarımadası ve İzmit Çevresinde yapılan ilk çalışmalarda rastlanmamıştır. Özdoğan'ın görüşüne göre, bu durum da Kalkolitik ve Tunç çağlarında olduğu gibi açıklanması güç bir durumdur. Kocaeli Yarımadası'nda ve İzmit Körfezi çevresinde, Neolitik Dönem'e tarihlenen Fikirtepe-Pendik Kültürü yerleşmelerinden sonra, Arkaik Dönem'e kadar bir yerleşme ya da buluntu ortaya çıkmamıştır. İzmit Körfezi'nin doğal bir uzantısı olan Sapanca Gölü çevresinde de, Kalkolitik, Tunç ve İlk Demir çağlarına ait buluntu yoktur. İznik, Yenişehir ve İnegöl ovalarının prehistorik yerleşmeler ve höyükler açısından zengin olduğu düşünülürse, Sapanca Gölü çevresinde tek bir höyüğün dahi olmaması ancak bu gölün çok yeni bir oluşum olması ile izah edilebilir. Kocaeli Yarımadası'nda ve İzmit Körfezi kıyılarında, MÖ. 5000-800 yılları arasına ait hiçbir yerleşme ve kültür izinin bulunmaması, bu bölgedeki kıyı şeridinin yakın zamanda tektonik vb. sebepler yüzünden değişmiş olabileceği ile açıklanabilir (Özdoğan, 1995: 351).

---

⁴⁵ Bu konu hakkında tez çalışmamızın, Tarihi Coğrafya Bölümü, Bithynia ve Halkları kısmında biraz daha ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.

Son yıllarda, Marmara Bölgesi'nde, bilhassa Kocaeli Yarımadası ve İstanbul'un Avrupa Yakası'nda yapılan arkeolojik çalışmalar⁴⁶ bölgenin ve İzmit'in tarihi kronolojisinde yer alan önemli boşlukların doldurulmasına ışık tutabilecek niteliktedir.

Doğu Akdeniz'deki uygarlıkların çöküşünde önemli rol oynadıkları düşünülen, "deniz kavimleri" ile "kara kavimleri" olarak adlandırılan, kuzey batıdan gelen halkların, İlk Demir Çağ'ında, MÖ.1200'lerden başlayarak batı ve kuzeybatı Anadolu'ya girmiş olduklarına ilişkin arkeolojik kanıtlar yapılan araştırmalarda ortaya çıkmaya devam etmektedir. Marmara Bölgesi'nde yapılan arkeolojik araştırmalar bu konuya ilişkin, önemli görüşler getirebilecek, yeni arkeolojik veriler ortaya koymaya devam etmektedir (Aydıngün ve Aydıngün, 2013: 65-78).

İlk kez varlığı Toria kazılarında tespit edilen iki seramik türü bulunmuştur. Barbar seramik (Coarse Ware) ve Yumrucuklu seramik (Buckel) olarak tanımlanan bu seramikler, Balkan kökenli halkların Anadolu'ya göçlerinin arkeolojik kanıtlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Kocaeli Üniversitesi adına Prof. Dr. A. Çalık Ross başkanlığında yürütülmekte olan, Kocaeli İli ve İlçeleri Yüze Araştırmalarında, İlk Demir Çağı'na tarihlenen ve "Barbar Seramik" ya da "Coarse Ware" adı verilen seramik parçalarına Dil Ovası'nda da rastlanmıştır. Bu parçalar, Erken Demir Çağ'da, Anadolu'ya geçen Thrak/Frig kavimlerinin geçişlerinin, Hellespont (Çanakkale Boğazı) ve Marmara Adaları üzerinden olduğu gibi, Bosporos/İstanbul Boğazı ve Kocaeli Yarımadası üzerinden de olduğu şeklinde değerlendirilebilir (Aydıngün ve Aydıngün, 2013: 65-71; Aydıngün vd. 2014: 21-34).

---

⁴⁶ Son yıllarda, Marmara Bölgesi'nde önemli arkeolojik çalışmalar, bilimsel kazılar ve yüze araştırmaları gerçekleştirilmektedir. Kocaeli Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyeleri tarafından, bölgede halen yürütülen yüze araştırmaları ve arkeolojik çalışmalar vardır. Kocaeli'nde, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Kocaeli Üniversitesi adına, Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross başkanlığında, 2005 yılında başlatılan, Kocaeli İli ve İlçeleri Yüze Araştırmaları devam etmektedir (**Lev.XXV, Res. 53, Res. 54**). İstanbul'da, KTB ile Kocaeli Üniversitesi adına, Doç. Dr. Şengül G. Aydıngün başkanlığında, 2007 yılında başlatılan, Küçükçekmece Bathonea Arkeolojik Kazıları ile İstanbul Tarihöncesi Araştırmaları (İTA) Projesi devam etmektedir. İTA Projesi, İstanbul'un Avrupa Yakası'nda, geniş ölçekte değil, mikro ölçekte yapılan yoğun taramalarla yürütülmektedir. Bu çalışmalar, Marmara Bölgesi ile İstanbul'un Tarih Öncesi kronolojisindeki boşlukların doldurulmasına ışık tutmayı amaçlamaktadır (Aydıngün, 2017: 370-371).

Ayrıca, İzmit Körfezi'nin güneydoğu ucunda; Kocaeli ili, Başiskele İlçesi'nde bulunan Astakos antik yerleşimine ait olduğu tespit edilen höyükte, 2010 ve 2011 yıllarında, Kocaeli Müzesi Başkanlığı'nda, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Zeynep Koçel Erdem'in bilimsel danışmanlığında yürütülen sondaj kazılarında, bölgenin Demir Çağı'na ve Hellenistik Dönem öncesine ışık tutacak önemli buluntular ortaya çıkarılmıştır. Buluntuların genel olarak Demir Çağ'ından Hellenistik Dönem sonuna kadar tarih verdiği ortaya konmuştur. En erken buluntunun, Demir Çağ'ına tarihlenen el yapımı siyah hamurlu bir kap parçası olduğu belirtilmiştir (Koçel Erdem, 2012: 24).

3.1.2. Arkaik Dönem

Bithynia, Arkaik Dönem'de, Ege'deki Hellen kentlerinden gelen yerleşimciler tarafından yoğun şekilde kolonize edilmiştir. MÖ. 8 yüzyılın sonlarından itibaren, Ege'nin Miletos, Megara ve Phokia kentlerinden gelen denizciler, Marmara ve Karadeniz kıyılarında yoğun bir şekilde yerleşmeye başlamışlardır (Doğancı, 2001: 36). Hellespontos'u (Çanakkale Boğazı) geçerek gelen denizci Ege halkları, Bithynia'nın kıyı yerleşmelerini iskân etmişlerdir. Miletoslular, Phrygler'in ticaret üssü olan Askania / Kios'a (Plinius V. XL. 142), Megaralılar ise Thyner ve Bithynler'in ülkesindeki Astakos, Olbia ve Kalkhedon'a yerleşmişlerdir. Bithynia Thrakları, deniz yolu ile gelen Ege halkları ile aynı alanda yaşamışlar, onlarla çatışarak ve savaşarak varlıklarını sürdürmüşlerdir⁴⁷.

Herakleia Pontikalı Memnon⁴⁸ Herakleia Tarihi (Peri Herakleias) adlı eserinde, Megaralı kolonistlerin, Astakos'u on yedinci Olimpiyat'ın başlarında, MÖ. 712/711 yılında kurduklarını yazar. Memnon, Astakos kentinin komşuları ile

⁴⁷ Antik kaynaklarda bu konu hakkında verilen bilgilere tez çalışmamızın Tarihi Coğrafya Bölümü, Bithynia ve Halkları kısmında değinilmiştir.

⁴⁸ Memnon Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi) Tarihi (Peri Herakleias) adlı eserini MS. I. ya da II. yüzyılda yazmıştır. Herakleia'lı Memnon'un bu eserinin, sadece, dokuzuncu kitabından on altıncı kitabına kadar olan kitaplarının özetleri günümüze ulaşmıştır. Bu özetler, MS. IX. yüzyılda yaşamış olan Konstantinopolis patriği Photios tarafından çıkartılmıştır. Photios'un yazdığı Bibliotheka'de "224 numaralı codex" olarak bilinen özetler, MÖ. 364 - MÖ. 47 yılları arasındaki dönemin tarihini bir vatansever olan Memnon'un gözünden aktarması açısından dikkate değerdir. Anadolu'nun yerel historiograflarından olan Memnon, Anadolu'daki Hellenistik Dönem Krallıkları, Galatlar ve Roma arasındaki ilişkiler ile zamanın koşulları ve politikaları hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır (Memnon, Herakleia Pontike Tarihi, 2017: vii-xiii; Arslan, 2012a: 384-403).

yaşadığı çarpışmalarda yıprandığını ve gücünü kaybettiğini belirtir. Bithynialılar'ın başına geçen Dydalsos'un (Doidalsos) zamanında (MÖ. 5yy.), Atinalılar'ın, kente destek olmak için, Megaralılar'ın yanına yeniden kolonistler gönderdiklerini söyler (Memnon XIII-XIV: XX).

Bu dönemde, Megara, Miletos ve Atina'nın kontrolü altında olan Karadeniz ticaretine iştirak eden Astakos kenti, kısa sürede bayındırlaşır ve kendi adına sikke basar. İzmit ve çevresinde bulunan en erken tarihli sikkeler Astakos kent sikkeleri olmalıdır. Kentin ilk sikkeleri üzerinde su perisi Olbia olarak tanımlanan bir kadın ve istakoz betimlemesi görünür. Kentin, Yunan geleneğine uydurularak oluşturulan kuruluş efsanesine göre Astakos kolonistlerin liderinin adıdır (Bosch, 1937: 9-10).

Astakos adının bu kente verilmesi hakkında, 1950'li yıllarda, İzmit Belediyesi Fen İşleri Yöneticiliği görevinde bulunmuş, bir topograf olan İzmitli Avni Öztüre, Nicomedia İzmit Tarihi adlı kitabında şu ibareye yer vermiştir "...yurt edinirler, kurdukları şehre de ilk avladıkları hayvanın adını (şükür adağı olarak) verirler." MÖ. 712 yılına tarihlenen Astakos kent sikkelerinin⁴⁹ bir yüzünde kentin koruyucu tanrıçası Olbia'nın diğer yüzünde kentin sembolü olan istakoz resmi vardır. Astakos kenti adını, kıyısında kurulu olduğu körfezin, Astakos / Astakenos Körfezi'nin içinde o dönemde bol miktarda bulunan deniz canlısı istakozdan almış olmalıdır. (Öztüre, 1969: 1-3).

Clemens Emin Bosch, Astakos adının gerçekte, Yunanca bir kelimedenden alınmış olmayıp daha eski olduğunu, "Astlar ırkının" köyü ya da yerleşmesi anlamına geldiğini yazar. Bosch'a göre, sikke üzerinde betimlenen Olbia adındaki peri gerçekte Anadolu'nun ve de Phrygler'in ana tanrıçası Kybele'nin bir sureti idi ve kentin koruyucu tanrıçası olarak tapınım görmekteydi. Megaralı kolonistlerin gelmesiyle birlikte, Yunan geleneğine uydurularak, Astakos, Olbia'nın Poseidon'dan olma oğludur efsanesi oluşturulmuştur. Böylece hem yerli gelenek, hem de Megara'dan gelen Yunan geleneği birlikte yaşamaya başlamıştır. Anadolu'nun yerel geleneğinde, tanrıçanın yanında genellikle kendi oğlu bulunmakta, geleneksel haliyle ana-oğul şeklinde çifte ilahlar olarak tapınım görmekteydiler. Ancak Yunan

---

⁴⁹Bir diğer Astakos sikkesi için bkz. Head, B. Vincent (1889). Catalogue of Greek Coins, Corinth, Colonies of Corinth, Etc., Londra: Longmas & Co., s.123, Pl.XXXIII.10.

kolonizasyonu ile birlikte, Poseidon kült figürü yerel kült figürlerinin üstüne koca/baba olarak eklenmiş, yerel gelenekte önceden eşinin yanındaki ana tanrıça olarak tapınım gören dişil güç, su perisi Olbia seviyesine, oğlu da ölümlü insan Astakos seviyesine indirgenmiştir. Bosch'a göre Yunanlar Astakos'a yerleşen ilk göçmenler değildir. Onlar mevcut bir yerleşime gelip tekrardan iskân etmişlerdir (Bosch, 1937: 9-11).

Astakos Höyüğü'nde 2010 ve 2011 yıllarında, Kocaeli Müzesi Başkanlığı'nda ve Doç. Dr. Zeynep Koçel Erdem'in bilimsel danışmanlığında yapılan sondaj kazılarında elde edilen oldukça nitelikli arkeolojik buluntular, Astakos antik yerleşmesinin bilimsel açıdan önemini ortaya koymaktadır. Sondaj kazıları kapsamında, 2010 yılında, höyüğün daha yoğun yüzey buluntusu veren tepe kısmına yakın olan alanda, 4x4m. ve 5x5m. ölçülerinde toplam 19 adet sondaj açılmıştır. Askeri bölge olan alanı çevreleyen çitin kenarlarında açılan bu sondajlarda 15, 16,17 No.lu açmalarda, nitelikli duvar kalıntıları, birçoğu bütüne yakın çok sayıda seramik, pişmiş toprak figürünler, kandiller, sikkeler, metal aletler gibi çok sayıda nitelikli buluntu ortaya çıkarılmıştır. Bu alan 1. Derece Sit alanı olarak tescillenerek koruma altına alınmıştır. 2011 yılında, höyüğün eteklerini oluşturan ve güneybatısında bulunan kısımda (Serdar Mahallesi), 2x2m. ölçülerinde toplam 37 adet, ana toprağa kadar inen sondaj çukuru açılmıştır. Bu kısımdaki sondajlarda herhangi bir yapı kalıntısına rastlanmamıştır. Bu alanlarda özellikle Klasik ve Hellenistik dönemlere ait seramik parçaları ortaya çıkmıştır. Sondajlarda Roma Dönemi'ne ait herhangi bir seramiğe rastlanmamıştır. Bu durum antik kaynaklarda verilen bilgilere paralel bir arkeolojik veridir. Bu arkeolojik veri, Hellenistik Dönem'de Lysimakhos tarafından yıkıldıktan sonra, halkının İzmit Körfezi'nin kuzey doğu uç kısmına, başka bir yerleşime (Nikomedia) nakil edildiği şeklinde, antik kaynakların verdiği bilgileri⁵⁰ teyit eder niteliktedir. Astakos, sondaj kazılarında, MÖ. 6. yüzyıla tarihlenen, Atina üretimi, Siyah Figür Tekniğinde yapılmış, krater formundaki kaplara ait seramik parçaları bulunmuştur. Bu buluntu grubu içinde, at binicilerinin betimlendiği bir krater parçası dikkat çekicidir (Koçel Erdem, 2012: 23-25).

---

⁵⁰ Bu konuya, tez çalışmamızın, "Hellenistik Çağ, İzmit Adının Kökeni ve Kentin Kuruluşu" bölümünde ayrıca değinilmiştir.

3.1.3. Klasik Dönem

MÖ. 6 yüzyılın ilk yarısında, Anadolu'da Halys'in (Kızılırmak) batısında oturan, Kilikyalılar ve Likyalılar hariç tüm halklar, Lidya Krallığı'nın egemenliği altına girmiştir. Herodotos, krallığın başkenti Sardes'te (Sart-Manisa) yaşayan Lidya kralı Kroisos'un egemenliğini tanımış olan halkların adlarını, Lydler (Lydialılar), Phrygler (Frigler), Mysialılar, Mariandynler, Khalybler, Paphlagonialılar, *Thrak olan Thymler ve Bithynler*⁵¹, Karlar, İonlar, Dorlar, Aiollar ve Pamphyliyalılar olarak sayar (Herodotos, I. 28). Bithynia'da yaşamış olan halkların adı, şimdilik bildiğimiz kadarıyla, yazılı tarihte ilk defa bu şekilde karşımıza çıkar.

Media kralı Astyages'in kızı Mandane ile Persli Kambyases'in oğlu olarak dünyaya gelen II. Kyros, MÖ. 550/549 yılında, Anşan kralı İken, dedesi Astyages ile savaşır, bu savaşta Astyages'in ordusu ona karşı ayaklanır ve krallarını zincirleyerek torunu Kyros'a teslim ederler. Böylece Media Krallığı'nı ortadan kaldıran II. Kyros, Pers kralı olur, Anadolu'nun doğu kısımlarını hâkimiyeti altına alır ve batıya doğru fetihlerine devam eder. Bu tarihte Kızılırmak Nehri'nin batısında, siyasal mekân birliği içinde bulunmayan, ancak Lydia kralı Kroisos'un egemenliğini tanıyarak ona vergi ödemekte olan, çok sayıda Anadolu ve Thrak halkı, Herodotos'un belirttiği gibi, Lidya kralının egemenliği altında yaşamaktadır. Lidya kralı Kroisos, Halys'i geçerek batıya doğru büyük ordusu ile ilerlemekte olan Pers kralı II. Kyros'a karşı savaş açar. Kroisos, Pers Kralı Kyros'a karşı, Media Krallığı'nın Anadolu'daki toprakları üzerinde hak iddiasında bulunabileceğini biliyor ve bunun için gereken meşruiyet zeminin de kız kardeşi Arsenis'in, Media kralı Astyages ile evlenmiş olmasından dolayı zaten var olduğunu düşünüyor olmalıydı. Lidya kralı Kroisos'un, Pers kralı Kyros'a savaş açmasının temel sebebi bu olmalıdır. Kroisos, MÖ. 547-545 yılları arasında bir tarihte, II. Kyros ve ordusuyla, ilk önce Pteria (Kerkenes-Yozgat) yakınlarında çarpışır. Kışın yaklaşması üzerine döneminin geleneğine uyarak savaşmayı sonlandırır ve savaş meydanından çekilir. Başkentine geri dönerek paralı askerlerini terhis eder. Ancak Pers Kralı Kyros, durmayarak Lidya topraklarına girer, başkent Sardes'i kuşattıktan 14 gün sonra alır ve Lidya Krallığı'nı sonlandırır. Bunun üzerine, Lidya krallığına vergi ödeyen Ege kıyı kentleri, Sardes'te kısa bir süre

---

⁵¹Θρήκες οί Θυνοί τε καί Βιθυνοί

konaklayan II. Kyros'a elçiler göndererek, önceden Lidya kralına nasıl vergi ödeyerek bağlı idilerse ona da aynı şekilde bağlı olacaklarını söylerler. Pers kralı bunu kabul etmemekle birlikte, Ege kentlerine karşı, onların Lidyalı Paktyas'ın isyanını desteklediklerini öğrenene dek, askeri bir saldırı yapmaz. Yunan anakarasındaki Sparta kentinin elçiler göndererek, herhangi bir Yunan kentinin yıkılmasına seyirci kalmayacaklarını söylemesi üzerine de II. Kyros'un onlara cevabı şöyle olur:

“Yalan yeminler ederek birbirlerini aldatmak için kentlerinin orta yerinde özel bir buluşma yeri ayırmış olan insanlardan korkum yoktur. Eğer ölmez sağ kalırsam, dedikodularının konusu İonia'nın başına gelenler değil, kendi başlarına gelen felaketler olacaktır.” (Herodotos, I. 153.)

MÖ. 5. yüzyılda, Lidyalılar'ın, Kariahlılar'ın, Likyalıların, Phrygler'in kuvvetli direnişlerine, İonia kentlerinin Persler'e karşı kalkıştıkları tüm isyanlara rağmen, MÖ. 494 yılında Miletos açıklarında Lade Adası'nda yapılan deniz savaşında yenilen Miletoslular'ın isyanı da çok sert bir şekilde bastırılır, tüm Anadolu ve de Trakya toprakları Pers İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelir (Kaya, 2014: 18-43).

Pers kralı I. Dareios ülkesini satraplık adı verilen ve satrap olarak adlandırılan yöneticiler tarafından idare edilen yirmi yönetim bölgesine ayırır. Asya Thrakları⁵² olarak kaydedilen Bithynialılar, Hellespontos, Phrygia, Paphlagonia, Mariandyn ve Kapadokya ile birlikte üçüncü satraplığın yönetimi altına yerleştirilir. Merkezi Daskyleion (Ergili köyü-Bandırma-Balikesir) olan, Daskyleion ya da bazen Hellespontos satraplığı olarak adlandırılan, üçüncü satraplık yılda üç yüz altmış talanton (1 talanton=25.86kg) gümüş vergi ödemekle mükellef kılınır (Herodotos, III. 89-90; Kaya, 2014: 57).

“Hystaspes oğlu Dareios... İran tahtına geçti. Sonra ülkeyi kendilerinin satraplık dedikleri yirmi hükümete ayırdı, hepsinin başına birisini koydu, uyruğunda bulunanları ırklarına göre bölüp ayırarak, her birine vergiler saldı, bu ayrımı yaparken kimi zaman komşu olanları birleştirdiği gibi, kimi zaman da sınır komşusunu atlayıp daha uzakta kalan bir ulusu şu ya da bu ırka bağladığı oluyordu. Bakınız bu hükümetleri nasıl dağıtmış ve yıllık vergi gelirini nasıl düzenlemiştir: ...

---

⁵²Θρηίκων τῶν ἐν τῇ Ἀσίῃ

Hellespontos'da, Yunanistan'dan gelirken sağda oturanlar, Phrygia, Asya Thrakları, Paphlagonia, Mariandyn, Suriye üç yüz altmış talant; üçüncü hükümette bu." (Herodotos, III. 89-90).

Atinalı yazar Ksenophon'un Anabasis (Onbinlerin Dönüşü) ve Hellenica adlı eserleri Bithynia'nın, Hellenistik Dönem öncesindeki siyasi durumu hakkında önemli bilgiler içerir.

"Kralın aştığımız ülkesinin valileri şunlardı:...Bithynia'da Pharnabazos..." (Anabasis 7.VIII.25).

"Her gün koşum hayvanları ve köleleriyle ordugâhtan çıkıyor; hiçbir tehlikeyle karşılaşmadan buğday, arpa, şarap, sebze, darı, incir getiriyorlardı; çünkü bu ülkede zeytinyağı dışında her şey vardı... Artık her şey boldu, çünkü her yöndeki Yunan şehirlerinden erzak geliyordu ve kıyı boyunca gidip gelen gemilerdekiler, burada bir şehir kurulduğu ve bir liman bulunduğu söylentisini duydukları için seve seve Kalpe'ye uğruyorlardı." (Anabasis 6, VI. 3).

Ksenophon'un Hellenica adlı eserinde verdiği bilgiler, Klasik Çağ Bithyniası'nı anlamak için oldukça açıklayıcıdır. M.Ö. 408 yılı baharında, Marmara'ya giren Atina donanması ve Alkibiades ordusu, Kalkhedon (Kadıköy) kentini kuşatır:

"Atinalıların yaklaşmakta olduğunu öğrenen Kalkhedonlular taşınabilir bütün mallarını götürüp komşuları Bithynialı Thraklar'a emanet ettiler. Ancak Alkibiades, birkaç piyade ve süvariye yanına aldı, donanmaya onları kıyıda takip etmeleri için emir verdi, Bithynialılar'a gitti ve onlardan Kalkhedonlular'ın mallarını talep etti. Bu malları ona vermezler ise savaş açacağını söyledi. Bithynialılar malları verdiler. Alkibiades, Bithynialılar ile anlaşıktan sonra aldığı ganimetlerle birlikte kampına döndü." (Hellenica I.III.2-8).

MS. 1. yüzyılda yaşamış olan Boiotia'lı Plutarkhos, Hayatlar (Paralel Yaşamlar) adlı eserinin IV. Kitabında (Alkibiades ve Coriolanus Lysander ve Sulla) Ksenophon'un bu yazdıklarını tekrar eder. Alkibiades'in, bir Sparta (Lakedaimōn / Lakedamonya) garnizonu olan Kalkhedon'un Sparta tarafından atanan valisi Hippokrates'i öldürüldüğünü, Pharnabazos'un ise utanç verici bir halde kaçtığını, Alkibiades'in iki düşmanını birden bu şekilde yendiğini yazar (Plutarch, XXVIII.6-XXIX.3; XXIX.3-XXX.3).

Ksenophon'un Hellenica'da verdiği bilgilere göre, Spartalı komutan Derkilidas ve ordusu MÖ. 399-398 yıllarında kışı Bithynia'da geçirir:

“Bu olaylar esnasında, Derkilidas Bithynia Thrakyası'na gitti, Bithynialılar'ın sık sık savaş halinde oldukları Pharnabazos bundan hiç hoşlanmasa da, o kışı orda geçirdi. Derkilidas, orda bulunduğu zamanın çoğunda, Bithynia'yı korkusuzca ve rahatlıkla yağmaladı ve bol miktarda ganimet ele geçirdi. ...Bosporos'un batısında yaşayan Kral Seuthes'in⁵³ müttefik kuvvetleri de Odrysia'dan geldi ve onların yakınında kamp kurdu, kamplarını Derkilidas'ın piyadelerine emanet ederek yağma için denize açıldılar ve birçok köle ve ganimetle döndüler. ...Odrysialılar'ın kampları büyük miktarda yağma ile dolu iken, ne kadar çok şeyin talan edildiğini öğrenen Bithynialılar, hızla gelip kampı yerle bir ettiler, Yunanlı nöbetçileri ve de çadırları koruyan Odrysiyalı nöbetçileri kıyımdan geçirdiler ve yağmalanan mallarını geri aldılar. ...Geri gelen Odrysiyalılar, bundan sonra Yunanlılar ile birlikte kamp kurup, Bithynia'yı yağmalamaya ve yakıp yıkmaya beraberce devam ettiler. Bahar gelince Derkilidas Bithynia'dan ayrıldı...” (Hellenica, III.II.I-3,3-6).

Ksenophon'un aktardığı bilgiler MÖ. 5 yüzyıl sonları ve MÖ. 4. yüzyıl başlarında, Pers kralı adına satrap Pharnabazos'un yönetimi altına kaydedilen Bithynia topraklarının, çok bereketli olduğuna, her çeşit meyve, sebze ve ürünün bol olduğuna ancak bu toprakların ve halkının ürünlerinin dışarıdan gelen Atina ordusu, Sparta ordusu, paralı askerler ve Avrupa Thrakları tarafından sık sık yağmlandığına işaret etmektedir.

Hellenica ve Anabasis'de yazılı olan bilgiler Bithynia bölgesinin MÖ. 5. yüzyılda, Pers kralının toprakları olarak sayılsa da (Hellenika I.II.16) gerçekte burada Pers hâkimiyetinin olmadığı yönündedir. Ksenophon'un anlattıkları, Ege Denizinde donanma dahi bulunduramayan Perslerin, Batı Anadolu toprakları, özellikle kıyı bölgeleri üzerinde etkin ve hâkim olmadıklarına işaret eder niteliktedir (Gezgin, 2007: 205). Bithynialılar bir taraftan anlaşmazlık ve çatışma içinde oldukları satrap Pharnabazos ile uğraşırken diğer taraftan da Hellenler'in büyük kuvveti karşısında duramazlar. Avrupa Thrakları'nın da desteği ile bereketli Bithynia toprakları yağmalanır ve zarar görür (Çalık Ross, 2007a: 57).

---

⁵³ Avrupa Thrakları'ndan olan Odrysiyalıların kralı, aynı zamanda Odrysiya satrapı idi.

Astakos höyüğünde, 2010 ve 2011 yıllarında yapılmış olan sondaj kazılarında Klasik Dönem'e ait çok sayıda seramik parçası ele geçmiştir. Bunlar, Siyah Firnisli Gruba (Black Firnis) ilişkin parçalar ve Kırmızı Figür Tekniğinde yapılmış seramiklerdir. Birçoğu nerdeyse bütün olarak çıkan Siyah Firnisli kaplar arasında, çok sayıda kantharos, skyphos, balık tabakları, kâseler ve kandiller bulunmaktadır. Kırmızı Figürlü kap formları içinde de özellikle MÖ. 380-320 arasına tarihlenen ve Kerch Grubu'na ait krater parçaları öne çıkmaktadır. Çıkarılan figürinler içinde bulunan iyi korunmuş bir tanrıça başı bu döneme aittir (Koçel Erdem, 2012: 24).

3.1.4. Hellenistik Dönem

Makedonya kralı II. Philippos, MÖ. 356 yılının Temmuz ayında, yedi karısından birisi olan Olympias'dan doğan oğlu İskender/Aleksandros (Ἀλέξανδρος) on iki yaşına geldiğinde, Stagiralı filozof Aristoteles'e bir mektup yazar ve şöyle der:

“İskender'in doğmuş olduğuna değil senin devrinde doğmuş olduğuna seviniyorum. Senin vereceğin eğitim ve bilgilerle o bize layık olacak, günün birinde kendisine miras kalacak olan ödevi başarabilecek duruma gelmiş bulunacaktır.”

Annesi Olympias'ın fiziki özelliklerini taşıyan, Kral II. Philippos oğlu Aleksandros on iki yaşında Aristoteles'den ahlak, felsefe, politika ve coğrafya dersleri aldı. Henüz 18 yaşındayken, MÖ. 338 yılında atlı birliklerin komutanı olarak katıldığı Khaironeia savaşında gösterdiği başarı, savaşın kazanılmasını sağladı. Babasının ölümü üzerine Makedonya kralı olduğunda yirmi yaşındaydı. İskender, MÖ. 334 yılı baharında, “Korinth Birliği'ni” oluşturduktan sonra, Asya seferine başladı. Thrakia, Khersonesos (Gelibolu), Dardanel (Çanakkale Boğazı) üzerinden Anadolu'ya geçti. Bu geçişi, Bosporos ve Bithynia üzerinden değil de Dardanel ve Troas üzerinden yapmasının tarihsel, dinsel, askeri, coğrafi ve stratejik sebepleri vardı (Kaya, 2014: 135-147). Önce Troia'yı ziyaret eden, adaklar sunduktan sonra doğuya doğru ilerleyen İskender, Persler karşısında ilk zaferini, MÖ. 334 yılı Mayıs ayının sonunda, çetin bir savaş olan Granikos savaşında kazandı. İskender, Daskyleion/Hellespontos Satraplığı'nın yönetimi altında bulunan topraklar üzerinde kazandığı Granikos zaferiyle, batı Anadolu'daki Pers kuvvetinin büyük kısmını bir anda yok etmiş oldu (Körpe, 2011: 96-102). İskender, İssos/Payas Ovası'nda, MÖ.

333 yılının Kasım ayında, Pers kralı III. Dareios'u ve ordusunu yenerek, Pers İmparatorluğu'nu sonlandırdı (Ozener ve Çalık, 1994: 153-175). İndus ve Nil vadilerine kadar fethettiği topraklardaki kültürler ile kendi kültürünü kaynaştırarak, sentez bir kültürün yaşandığı Hellenistik Çağ başlatan Büyük İskender, Pers yönetim biçimini birçok yönüyle devam ettirdi ve büyük Pers İmparatorluğu'na hükmeden Akhaimenes hanedanının varisi gibi hareket etti. MÖ. 323 yılının Haziran ayında, otuz iki yaşında Babil'de öldüğünde, Asya kralı olan İskender/Alexandros Bithynia'ya hiç girmemişti (Kaya, 2014: 135-168).

MÖ. 5. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Bithynia Thrakları bir liderin etrafında birleşmeye başlarlar. Memnon, Atinalıların Astakos'a kolonistler gönderdikleri zaman, Bithynialılar'ın hâkiminin *Dydalsos/Diodalses* (Δυδαλσοῦ) olduğunu yazar. *Dydalsos*, savaşkan Bithynialılar'ın adı bilinen ilk hâkimidir (Memnon XIII-XIV: XX.1). Atinalılar'ın Astakos'a kolonistler göndermeleri, MÖ. 435'e tarihlenir (Çalık Ross, 2007a: 58). Bithynia'da bir hanedanlık oluşumu, İskender'den yaklaşık yüz yıl önce, Pers Daskyleion/Hellespontos Satraplığı zamanında başlamıştır.

Dydalsos'un ölümünden sonra Bithynialılar'ın başına *Boteiras* (Βοτείρας) geçer ve yetmiş altı yıl yaşar. Ondan sonra yerine oğlu *Bas* (Bās) gelir. Yetmiş bir yıl yaşayan *Bas*, Bithynia'da elli bir yıl boyunca hâkimiyetini sürdürür. Bu dönemde, Büyük İskender, Daskyleion Satraplığı'nın yönetimini generali Kalas'a vererek onu Phrygia satrapı olarak atar. Satraplığın halklarına, Persler'e ödedikleri vergilerin aynısını Kalas'a ödemelerini emreder (Arrianos, I.XVII, II.IV). İskender vergi toplama konusunda Pers sistemini devam ettirir. Ancak Pers hâkimiyeti altında satraplıklar kendi gümüş sikkelerini basabilirken, İskender'in Dönemi'nde, Kilikya hariç, bunu yapamazlar ve bu özerkliğe MÖ. 306 yılına kadar sahip olamazlar (Kaya, 2014: 164). Yönetim alanı Bithynia'yı da kapsayan Daskyleion Satraplığı'na Kalas atandığında, Bithynia Thrakları'nın lideri olan *Bas*, Kalas ile çatışır. Kalas Bithynialılar ile yapacağı savaşa çok iyi hazırlanmış olmasına rağmen, *Bas* Kalas'ı yener ve Makedonyalıları Bithynia'dan uzak tutar (Memnon XIII-XIV: XX.1-2). *Bas* ölene kadar (MÖ. 326/327), İskender'in satraplığına bağımlı olmadan Bithynia'yı yönetmiştir (Kaya, 2014:265).

MÖ. 327 yılında Bas'ın yerine oğlu *Zipoites* (Ζιποίτης) geçer. Bu dönemde, İskender'in generalleri olan ardılları (Diadokhlar/Diadokhoi) birbirleriyle de savaşarak, fethedilen toprakları yönetmeye başlarlar.

Herakleia Pontikalı Memnon, *Zipoites*'den "Trakya'daki Thynia'nın yöneticisi olan Bithynialı *Zipoites*" şeklinde söz eder (Memnon XIII-XIV: XVII). Diadokhlar'ın birbirleriyle amansızca savaştığı bu karışık dönemde, *Zipoites*, Bithynia topraklarını ustaca yönetir ve kırk sekiz yıl boyunca hâkim olur (Memnon XIII-XIV: XX). Bir taraftan, İskender'in ardıllarını Bithynia'dan uzak tutarken diğer taraftan da Bithynia kıyılarında, Megaralılar, Atinalılar ve Spartalılar tarafından kolonize edilmiş liman kentlerini ele geçirmek ister. MÖ. 315'te, Astakos ve Kalkhedon kentlerini kuşatma altına alır (Güçlü, 2007: 8). Diadokhos Antigonos, *Zipoites*'in Astakos'u almasına izin vermeyerek üzerine ordusunu gönderince onunla anlaşır ve ittifak kurar (Çalık Ross, 2007a: 59-60). Diadokhos Lysimakhos, Astakos'a saldırır, kenti elinde tutamaz ancak tamamen yıkar. *Zipoites*, Lysimakhos'un generallerinden birini öldürür, bir diğerini de yenerek Bithynia'dan uzaklaştırır (Memnon XIII-XIV: XX). *Zipoites* Herakleia Pontika'ya saldırır, onunla savaşan Herakleialılar'ı kılıçtan geçirir. (Memnon XIII-XIV: X, XVII). *Zipoites*, diadokhos Seleukos'un oğlu, Antiokhos'un gönderdiği, Patrokles'in komutanı Hermogenes'i ve ordusunu pusuya düşürerek kılıçtan geçirir (Memnon XIII-XIV: XV, XX). *Zipoites* kendini, MÖ. 297 yılında⁵⁴ Bithynia kralı ilan eder ve Hellenistik geleneği uygulayarak kendi adını verdiği bir kent kurar:

"Zipoites savaşlarda parlak başarılar gösterdi. Lysimakhos'un generallerinden birini öldürüp, diğerini ise krallığının sınırlarından çok uzaklara kadar kovaladı. Önce Makedonyalılar'ın kralı Lysimakhos'u, ardından da Asya'nın kralı Seleukos'un oğlu Antiokhos'u yendikten sonra, Lyperos Dağı'nın yamacında bir kent kurdu ve onu kendi ismiyle adlandırdı." (Memnon XIII-XIV: XX.3)

Zipoites yetmiş altı yaşında, MÖ. 280/279 yılında öldüğünde ardında dört çocuğu vardır.

---

⁵⁴Bu tarihin Bithynia'da kraliyet çağının başlangıcı olarak kabul edildiği, II. Nikomedes sikkelerinden anlaşılmaktadır (Marek, 2009: 40-41).

MÖ. 280 yılında, Zipoites'in ardından çocuklarının en büyüğü olan *Nikomedes* (Νικόμηδης) kral olur ve Bithynia'yı hâkimiyeti altına alır. (Memnon XIII-XIV: XVI, XX; Titus Livius 38.16; Bosch, 1937: 16; Çalık Ross, 2007a: 61).

Nikomedes, Antiokhos'a karşı, Antigonos ile müttefik olur ve babasının başlatmış olduğu ittifakı sürdürür. Diğer taraftan, Byzantion, Kalkhedon, Herakleia Pontika, Tieion, Kios kentleri ile barış yaparak, "Kuzey Birliği" nin meydana çıkmasını sağlayan Nikomedes, Antiokhos'a karşı bir güç oluşturur (Çalık-Ross, 2007:61; Kaya, 2014: 265). Antiokhos Nikomedes'e savaş ilan ederek, üzerine donanmasını gönderir. Nikomedes, Herakleialılar'm da on üç triereis⁵⁵ ile katıldıkları donanması ile Asya kralı Antiokhos'un karşısına çıkar. Antiokhos'un ve Nikomedes'in donanmaları karşılıklı savaş düzeni alırlar ancak çarpışmaz ve geri çekilirler (Memnon XIII-XIV: XVIII). Bithynialılar ile kıyılardaki koloni kentleri arasında, ilk kez bölgesel bir birlik oluşumunu sağlayan Nikomedes, Antiokhos'a karşı Bithynia'nın bağımsızlığını korumayı başarır.

Nikomedes, üç kardeşinin ikisini öldürür (Memnon XIII-XIV: XX). Diğer kardeşi, II. Zipoites kaçır. Antiokhos'dan destek alan ve Nikomedes'e karşı savaş açan II. Zipoites Bithynia'nın yarısını ele geçirir (Kaya, 2014: 265). Bunun üzerine Nikomedes, Hellespontos ve Bosporos'un batı kıyılarında dolaşmakta olan ve Byzantion'a saldırarak kentin teritoryumunu yağmalayan Galatlar ile bir antlaşma yapar. Galatların Asya'ya geçmelerine Byzantion izin vermemektedir. Nikomedes onları Asia'ya geçirmek için gerekli koşulları sağlar. Galatlar, antlaşmaya uymayı; Nikomedes'i ve onun soyunu daima desteklemeyi, onun izni olmadan hiç kimse ile müttefik olmamayı, dostlarıyla dost, düşmanları ile düşman olmayı taahhüt ederler. MÖ. 277 yılında, Nikomedes on yedi lideriyle birlikte, başta gelen liderlerinin adları Leonnorios ve Luturios olan, çok sayıda Galat'ı Asya'ya geçirir (Memnon XIII-XIV: XIX). Ardından, kendine isyan eden şehirlerin üzerine Galatları göndererek, onların Anadolu'da ilerlemelerine izin verir (Çalık Ross, 2007a: 62).

Galatları müttefik kılan ve silahlandıran Nikomedes, onlardan aldığı destek ile son kalan kardeşi II. Zipoites'i de yok eder. Bithynia'da hâkimiyetini kurar ve krallığını güçlendirir (Titus Livius 38.16).

---

⁵⁵ Kelime anlamı "üç sıra kürekli" olan *triereis*, o dönemin bir çeşit hızlı savaş gemisiydi.

Titus Livius, Bithynia ve oradan da Asya'nın içlerine doğru ilerleyen Galatlar'ın sayısının 20.000 olduğunu, bunların arasından 10.000'inin silahlı olduğunu ve etraflarına büyük dehşet saçtıklarını yazar. Livius, üç boydan oluşan Galatlar'ın, Trokmoi adlı boyunun Hellespontos kıyılarına, Tolostobogioi adı verilen boyun ise Aeolis ve İonia kıyılarına gönderildiğini belirtir. Galatların buralardaki kentlerden vergi toplamaya başladıklarını aktarır. Asya'da, Galatlar'a direnen, onlarla savaşan ve onları durdurarak Ege kıyılarından uzaklaştıran ilk kişi, gösterdiği başarılı direnişten dolayı Soter (Kurtarıcı) unvanını alan, Bergama kralı I. Attalos olur (Titus Livius, 38.16).

Memnon'a göre, önceleri Galatlar'ın gelişinin, Asya da yaşayan halklar arasında sorun çıkarabileceği düşünülse de sonradan, kent halkları için aslında faydalı oldukları anlaşılmıştır. Çünkü Galatlar, kentlerdeki demokratik yapıyı kaldırmak isteyen bir kral ortaya çıktığı zaman onu hemen kentlerden uzaklaştırarak, kent/polis halkına ve onların demokratik yaşantılarına güvence sunan çevik kuvvet olurlar (Memnon XIII-XIV: XIX. 2-59). Galatlar, daha sonra, Bithynia'nın güney doğusuna ve iç kesimlere doğru çekilirler. Bu bölge sonradan Galatia olarak adlandırılır. Galatların Trokmoi kabilesi, Ankyra (Ankara); Tolistobogioi, kabilesi Tavion (Büyüknefes-Yozgat); Tektosages kabilesi de Pessinus (Ballıhisar-Sivrihisar-Eskişehir) ve çevresine yerleşir (Memnon XIII-XIV: XIX. 2-5; Strabon XII.5.2). Galatları müttefiki kılan sonra da onların, Bithynia'nın güneydoğusunda Phrygia topraklarında yerleşmesini sağlayan Nikomedes, bu şekilde Bithynia ile Antiokhos'un toprakları arasında ve de Lysmakhos'un Bergama'da ki ardılları karşısında koruyucu bir kuvvet oluşturmuştur.

Nikomedes, MÖ. 264/262 yılında, kendi adına kurduğu kenti krallığının başkenti yapar. MÖ. 264-260 yıllarında sikke basar ve Bithynia'da kendi adına sikke basan ilk kral olur (Çalık Ross, 2007a: 62-63). Nikomedes, MÖ. 250 yılı civarında ölür (Kaya, 2014: 266).

Clemens Emin Bosch'a göre, I. Nikomedes nadiren tesadüf edilen büyük adamlardan biridir (Bosch, 1937: 22).

Ziaelas (Ζηΐλας) I. Nikomedes'in ilk eşi Phrygialı Ditizele'den olma oğluydu. Annesi Ditizele Nikomedes'in av köpeği tarafından parçalanarak, kralın kollarında öldü (Arrianos, Bithynica, Frg. 29). Ziaelas, üvey annesi Etazeta'nın komploları

karşısında, Armenia kralına sığındı. I. Nikomedes, ölümünden kısa bir süre önce, Etazeta'dan olma çocuklarını varisleri ilan etmişti. Ancak çocuklar çok genç olduğundan, Ptolemaios ile Antigonos'u ve Byzantion, Herakleia, Kios kentlerini onlara vâsi olarak atamıştı. Babasının ölümünden sonra, Ziaelas sürgünden geri döndü. Yanında onu destekleyen Galatlar'ın gözü pek Tolistobogoi boyu vardı. Bithynialılar, Etazeta'yı ve çocuklarını desteklediler. Çocuklara vâsi olan Herakleialılar'ın desteği ile kurdukları orduyla Ziaelas'a karşı koydular. Birçok savaşmadan sonra Herakleialılar'ın da yardımıyla barış sağlandı (Memnon XIII-XIV: XXII).

Ziaelas, MÖ. 254 yılında Bithynia kralı oldu. Etazeta iki oğluyla birlikte, Antigonos'un Makedonya'daki sarayına kaçtı (Ulugün vd 2004: 125; Kaya, 2014: 266). Bithynia krallığı, Ziaelas'ın zamanında doğuya doğru genişledi (Çalık Ross, 2007a: 63). Kappadokia'da kendi adını taşıyan Ziaela⁵⁶ (Ζῆλα) kentini kurdu. Krateia (Flavioupolis) kentini imar etti. Kızını Antiokhos Hieraks ile evlendirdi böylece Bergama kralı I. Attalos'a karşı kuvvet kazandı. Hellenler ile kurmuş olduğu iyi ilişkileri sürdürdü⁵⁷. Kral Ziaelas, MÖ. ca. 227 yılında bir Galat tarafından öldürüldü (Arslan, 2000: 202).

Nikomedialı Arrainos'un (MS. 87-160) Bithynica adlı eserinin, günümüze ulaşan parçalarından anladığımız kadarıyla, I. Nikomedes'in, Ditizele'den olma "tekdişli" lakaplı Prusias adında bir oğlu daha vardı. Arrianos, Tekdişli Prusias'ın, Olympos Dağı eteklerinde Prusias kentini kurduğunu yazmıştır (Arrianos, Bithynica, Frg. 29). Texier, o dönemde Bithynia'nın, Nikomedes'in iki büyük oğlu arasında bölünmüş olabileceğini, Prusias'ın iç kesimleri yönetirken, Ziaelas'ın da ülkenin doğu kısmında hüküm sürmüş olabileceğini belirtir (Texier, 2002: 86-87). Ziaelas döneminden günümüze ulaşan az sayıda bronz sikke vardır (Ulugün vd 2004: 125).

Ziaelas ve kardeşi Tekdişli Prusias'dan sonra, Bithynia kralı (Βιθυνῶν βασιλεύς) Ziaelas'ın oğlu *Prusias*⁵⁸ *Kholos* (Προυσίας Χωλός) olur (**Lev. II, Res. 3**). *Kholos* (Topal) lakaplı Nikomedes torunu Prusias, babası ve büyükbabası gibi yetenekli bir kraldır. Krallığının sınırlarını, güç ile diplomasiyi bir arada kullanarak doğu ve

⁵⁶ Ziaela/Zela=Zile, Tokat

⁵⁷ Ziaelas döneminden kalan ve bu konu hakkında bilgi veren yazıt için bkz. Bölüm 2.1.2.

⁵⁸ Bazı Türkçe kaynaklarda Prouusias olarak geçmektedir.

güneybatıya doğru genişletir (Oktan, 2004: 5). Makedonya kralı II. Demetrios'un kızı Apamea ile evlenir. Bu şekilde Makedonya'da hüküm süren Antigonos hanedanlığı ile bağ kurarak müttefik olur (Doğancı, 2001: 51). Komşu kentlere saldırarak bir fetih politikası izler (Kaya, 2014: 266).

Prusias Kholos (I. Prusias), doğuda Herakleia Pontika kentinin kontrolünde olan Kieoros kentine saldırır ve savaşarak kenti alır. Kentin adını değiştirerek kendi adını verir. Kieoros, bu dönemden itibaren, Prusias ad Hypium (Üskübü/Konuralp) olarak adlandırılır. Yine Herakleia'ya bağlı bir kent olan Tion'u (Hisarönü) da ele geçirdikten sonra Herakleia'yı kuşatır⁵⁹. Bu kuşatma esnasında bir merdivene tırmanırken atılan taş ile bacağından vurulur ve bacağı kırılır. Herakleia Pontikalı Memnon, bu olay olmasaydı Prusias, Herakleia'yı da egemenliği altına alabilirdi diye yazar. Sedye ile güçlkle taşınarak Bithynia'ya döner. Memnon'a göre, Prusias evine döndükten sonra çok uzun yıllar yaşamaz ve bu olaydan sonra yaşamı boyunca "Kholos" lakabını taşır (Memnon, XV; XXVII. 1-2).

Prusias batıda Kalkhedon kentini kontrolü altına almıştır (Doğancı, 2001: 51). Byzantion'un Bosporos'dan geçiş için topladığı ücret yüzünden (Ulugün vd 2004: 128) Rhodoslular ile aralarında çıkan savaşta, Prusias Rhodos'un yanında yer alır (Kaya, 2014: 267).

Eski Yunan Tarihçisi Polybios'un (ca. MÖ. 200-120) bu savaş hakkında verdiği bilgilere göre, Byzantion kenti, Comontorius liderliğindeki Galatlar'a, kenti ve topraklarını yakıp yıkmamaları için binlerce altın haraç ödemek zorunda bırakılmıştır. Thraklar'la savaşmaya ve onlarla baş etmeye alışık oldukları halde Galatlar'ın karşısında çaresiz kalan ve onların haracını ödemekte zorlanan Byzantion, Yunanlar'dan ve Rhodos'tan yardım istemiş ama hiçbir destek alamamıştır. Bunun üzerine, kent Bosporos'dan geçen gemilerden ve Karadeniz'den getirilen mallardan vergi toplamaya mecbur kalır. Bunun üzerine genel bir hoşnutsuzluk oluşmuş ve kazançları eksilen denizci tüccarlar, denizcilik işlerinde en yüksek otoriteye sahip olan Rhodoslular'a şikâyetle bulunmuşlardır. Rhodos gönderdikleri elçilere olumlu bir cevap vermeyen Byzantion'a savaş ilan etmiştir. Prusias'a da elçiler göndererek Rhodos'un yanında savaşmasını talep etmişlerdir.

---

⁵⁹ Kaya bu kuşatmanın tarihini, MÖ. 220'li yılların sonları olarak verir.

Byzantion'dan çeşitli nedenlerle, zaten rahatsız olan Prusias da Rhodos ile müttefik olmuş, Byzantion'a saldırmış, kentin Boğaz kıyısındaki "Kutsal Yer" ini ele geçirerek talan etmiştir. Bergama kralı I. Attalos'dan ve Seleukoslar'ın yeğeni Akheus'dan beklediği desteği bulamayan Byzantion, en sonunda haraç ödedikleri Galatlar'ın kralı Kavarus'un araya girmesiyle, Prusias'ı ve Rhodoslular'ı barışa zorlamıştır. Rhodos ve Yunan denizciler Boğaz'dan tekrar, vergi ödmeden serbest geçme hakkını elde etmiştir. Prusias ise aldığı ve talan ettiği her şeyi, Byzantion'un kontrolünde olan Mysia'daki toprakları da dahil olmak üzere, geri vermeye mecbur bırakılmıştır (Polybius, IV.45.25-53.2).

Hellespontos tarafında ise I. Attalos'un, paralı asker olarak Trakya'dan Anadolu'ya geçirip terk ettiği Galatlar'ın Aigosag boyu vardı (Kaya, 2014: 267). Aigosag Galatlar başıboş kalmışlar, Abydos (Nara Burnu/Çanakkale) yakınlarında Arisbe'ye yerleşerek çevre kentleri büyük bir saldırganlık ve şiddetle talan ediyorlardı. Troia'yı bile kuşatan Galatlar'ı Troas'dan Alexandria Troas'lılar çıkartmış ve Troia kuşatmasını kaldırmışlardı. Polybios'a göre, onların bu saldırganlıkları yüzünden üzerlerine ordusuyla yürüten Prusias, Galat erkeklerini açık savaşta yok ettikten sonra, kamptaki tüm kadın ve çocuklarını da öldürmüş, böylece Avrupa'daki barbarlara Asya'ya geçmeye can atmamaları gerektiğini gösteren iyi bir ders vermiştir (Polybius, V.111.1-8).

MÖ. 211 yılında Roma, Makedonya kralı V. Philippos'a karşı savaş açınca, Prusias, karısı Apamea'nın kardeşi olan Kral Philippos'un yanında savaşmıştır (Harris ve North Ryde, 1980: 861). İlk Makedonya savaşının sonlarında, MÖ. 205 yılında, Pergamon kralı I. Attalos'un savaşa giderek ülkesinde olmayışını fırsat bilen Prusias, Asia'nın yükselen diğer krallığı Pergamon'a (Bergama) saldırmıştır (Kaya, 2014:267).

Prusias Kholos, MÖ. 202'de Kianos Kolpos'daki (Gemlik Körfezi) önemli kıyı kentlerini eline geçirmiştir. Bu kentler V. Philippos tarafından, Prusias'ın yardımıyla yerle bir edilirler. Strabon bu konuda şöyle yazar:

"Kios, Demetrios'un oğlu ve Perseus'un babası olan Philippos tarafından yerle bir edilmiş ve onun tarafından, hem bu kentin hem de komşu bir kent olan

Prousa'nın da yakınındaki Myrleia'nın tahribinde kendisine yardım etmiş olan Zela'nın⁶⁰oğlu Prousius'a verilmiştir ve Prousius bu kentleri restore ederek bunlardan Kios'a kendi adına izafeten Prousius⁶¹ ve Myrleia'ya karısının ismine izafeten Apameia adını vermiştir.” (Strabon, XII. 4.3).

MÖ. 197 yılında, Seleukos Kralı III. Antiokhos, Anadolu'nun güney kıyılarındaki birçok kenti zapt ettikten sonra Sardes'e büyük bir ordu gönderir. Batı Anadolu'yu hâkimiyeti altına almak amacıyla kendisi de donanmasıyla harekete geçer. Prusias Kholos Antiokhos'un bu ilerleyişi karşısında Roma'dan çekindiği için tarafsız kalır. MÖ. 189'da Antiokhos, Roma güçleri karşısında, Magnesia (Manisa) ovasında yenilir. Roma'nın kazandığı bu zafer Anadolu için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren Roma'nın hem askeri hem de kültürel varlığı ile Anadolu arasında daha yakın bir varoluş süreci de başlamış olur. MÖ. 188 yılında, taraflar arasında yapılan Apameia⁶² Antlaşması'na göre Prusias, Phrygia Epiktetos'u, savaşta Roma'nın müttefiki olan Pergamon Krallığı'na vermeğe mecbur edilmiştir. Bunu kabul etmeyen Prusias, MÖ. 186'da Pergamon'a savaş açmıştır. II. Eumenes tarafından yenilen Prusias, Roma'nın büyük düşmanı Hannibal'i içtenlikle kabul (Strabon XII. 4.3.) etmiş ve donanmasının komutasını ona vermiştir. Hannibal komutasındaki donanma II. Eumenes'i yenmiştir.

Hannibal'in bu zaferi Bithynia Krallığı'nın Propontis ve Boğazlar üzerinde hâkim olabileceğini ortaya çıkarmış, bundan rahatsız olan Rhodos ve Pergamon'un Roma'ya başvurarak destek istemesi üzerine, Roma Hannibal'in onlara verilmesini talep etmiştir. II. Eumenes'e kara savaşında yenilen Prusias, Roma'nın talebini kabul etmiştir. Apameia Antlaşması'na da uymak zorunda kalan Prusias, Phrygia Epiktetos'u ve Mysia'ı Pergamon'a vermiştir (Doğancı, 2001: 51-55).

Prusias Kholos zamanında Nikomedia'da gümüş ve bronz sikkeler düzenli olarak basılmaya başlanmıştır (Ulugün vd 2004: 131).

---

⁶⁰ Strabon burada Zaielas'dan Zela diye söz eder.

⁶¹ Bu tarihten itibaren, Küçük Phrygia'daki Milet kolonisi Kios (Gemlik) Prousius/Prusias olarak adlandırılmış sonra da Prousa/Prusa (Bursa) ve Prousius ad Hypium (Üskübü) ile karıştırılmaması için *Prusias ad Mare* (deniz kıyısındaki Prusias) denmiştir.

⁶² Apameia Kibotos: Dinar-Afyon.

Prusias Kholos, MÖ. 183'de⁶³ ölür. Bu Bithynia Krallığı'nda bir çağın sonudur. Artık Bithynia kralları Roma'nın yükselen büyük gücü ile temas etmeye başlamışlardır.

Bithynia'nın ilk dört kralı; *Zipoites, I. Nikomedes, Ziaelas ve Prusias Kholos*, bir asırdan daha fazla bir süre, krallıklarının özerkliğini “*Cesur Bithynialı*” politikaları uygulayarak korumuşlar; İskender'in haleflerinin kurduğu büyük krallıkların çarpışan güçleri arasında, kendi bağımsızlıklarını sürdürmüşlerdir (Harris ve North Ryde, 1980: 862).

II. Prusias (Kynegos/Κυνηγός), Makedonya kralı II. Demetrius kızı Apamea⁶⁴ ile Prusias Kholos'un oğlu idi (**Lev. II, Res. 4**). Babası ölünce Bithynia kralı oldu. Makedonya kralı, dayısı V. Philippos'un kızı olan, kuzeni Apamea ile evlendi (Magie, 1950: 316). Kynegos (Avcı) lakabıyla anıldı.

MÖ. 183'de Pontos kralı Pharnakes Paphlagonia'ya, Tion'a ve Bithynia topraklarının doğu sınırlarına saldırır. Ardından Kappadokia'ya girer ve Galatları Pergamon Krallığı'na karşı ayaklandırır. Bunun üzerine II. Prusias ve II. Eumenes müttefik olarak Pharnakes'e savaş açarlar. II. Eumenes Kappadokia kralı Ariarthes ile de birleşerek Pontos'a saldırır. MÖ. 179'da Pharnakes barış talep etmek zorunda kalır ve aldığı bütün toprakları geri verir. II. Prusias, Tion'u geri alarak, Bithynia'ya katar. II. Eumenes ise Apameia antlaşmasından sonra, Roma'nın desteği ile Ege kıyılarından Halys ırmağına kadar olan topraklar üzerinde kurduğu egemenliğin, yerel krallıklar tarafından da tanınmasını sağlamış olur (Doğancı, 2001: 56).

Bithynia kralı II. Prusias, III. Makedonya savaşında Roma'nın yanında yer alır. Savaş MÖ. 168 yılında Roma'nın zaferi ile sonuçlanır (Kaya, 2014: 268). Yapılan Pydna Antlaşması ile Makedonya Krallığı'nın siyasi gücü sonlanmıştır. Artık Roma, Doğu Akdeniz'e hâkim bir kuvvet olmak üzere yükselmeye başlar (Doğancı, 2001:56).

---

⁶³ Prusias Kholos'un ölümünden yaklaşık dört yıl önce Hannibal ölür. Hannibal'in Libyssa'daki (Dil İskelesi) trajik ölümü hakkında bkz. Titus Livius 39.5.

⁶⁴ II. Prusias'ın annesi Makedonya kralı V. Philipos'un kız kardeşi olan Apamea idi. İlk eşi de, V. Philippos'un kızı olan Apamea idi. Annesinin de, annesinin yeğeni olan eşinin de adı aynıydı (Magie, 1950: 1190).

Roma'nın bu zaferinden sonra, II. Prusias, oğlu Nikomedes'i de yanına alarak Roma'ya gider. Titus Livius'un anlattığına göre, Praetor Q. Cassius'un huzuruna çıkarak, Roma şehrinin tanrıları önünde eğilmeye, senatosunu ve vatandaşlarını selamlamaya, Perseus ve Gentius'a karşı kazandıkları zafer ile Makedonyalılar ve İlliryalılar üzerinde kurulan egemenliklerini kutlamaya geldiğini söyler. Cassius II. Prusias'a isterse senatonun onu hemen dinleyebileceğini söyler. II. Prusias hemen senatoya çıkmak istemez, iki gün tanrılarının tapınaklarını ziyaret etmek, şehri ve dostlarını görmek için izin rica eder. II. Prusias'a eşlik etmek için komutan L. Cornelius Scipio görevlendirilir. II. Prusias, üç gün sonra Roma senatosunun toplantısına katılır. Romalılar'ın zaferini kutlayıp, savaşta kendinin vermiş olduğu hizmetleri de sayan bir konuşma yaptıktan sonra, Roma'nın zaferi onuruna kurbanlar kesmek için izin ister. Ayrıca, Prusias üç talebini daha senatoya arz eder. Bu talepleri şöyledir: Roma ile olan ittifakın devamı; Antiokhos'dan kalan ancak Roma herhangi bir atama yapmadığı için Galatlar tarafından sahiplenilen toprakların II. Prusias'a verilmesi; oğlu Nikomedes'in senatonun gözetim ve himayesinde olması. Senato toprak verilmesi hariç diğer taleplerini kabul eder. Senato, toprak verme konusunda hiç kimseyi incitmek istemeyeceklerini belirtir, bu konuyu inceleyecek bir komisyon göndereceklerini söyler. Kral II. Prusias, Roma'da çok iyi ağırlanır ve gördüğü nezaket karşısında çok mutlu olur. Romalıların ona verdiği hediyeleri kabul etmez ancak oğluna ona verilenleri kabul etmesi için izin verir. Romalı tarihçi Titus Livius, II. Prusias'ın kraliyet mevkiine yakışır bir şekilde davranmadığını yazar. Elçileri, azatlı kölelerin giydiği bir şapka ile başı traş edilmiş bir halde karşılamayı huy edinmiştir der. Sanki Roma'nın azatlı bir kölesiymiş gibi davrandığını ve o şekilde giyindiğini söyler. Roma'da otuz gün kalan II. Prusias, senatoda da kendini küçük düşürerek konuşmuş, senatörlere koruyucu tanrıların diye hitap etmiştir (Titus Livius 45.44).

Roma Senatosu, Makedonya Zaferi'nden sonra, Pergamon Krallığı'nın fazla güçlenmesine izin vermek istemedi. II. Eumenes'in gücünün azaltılması yönünde gizli bir karar aldı⁶⁵. Roma II. Prusias'ı da destekleyerek, Pergamon'a saldırmasına göz yumar. MÖ. 159 yılında II. Prusias, Pergamon'a saldırır. Pergamon

---

⁶⁵ Bkz. Polybius XXIX.22.4, XXX.19.10

Asklepion’unda⁶⁶ kurban sunduktan sonra, ertesi gün Asklepios’un heykelini alıp, kent çevresini talan eder. MÖ. 157’de, Kapadokya ve Pontus kralları ile ittifak yapan, Roma’dan da destek alan Pergamon kralı II. Attalos karadan ve denizden Bithynia’ya saldırır ve bölgeyi yakıp yıkar. Böylece Anadolu’nun iki yerel krallığı birbirini zayıflatmıştır (Doğancı, 2001: 58). Krallar bu savaşa, Roma’nın hakem olarak müdahil olmasını istemişlerdir. Roma inceleme heyetleri görevlendirmiştir. Savaşı, MÖ. 155’de durdurdular (Maggie, 1950: 1012). İncelemeler sonunda, II. Prusias haksız bulunarak savaş tazminatı ödemeye mecbur edilir (Kaya, 2014: 268). II. Prusias, Roma Senato’nun *status quo ante*⁶⁷ kararına uyararak eski sınırlarına geri çekilir. Apamea ve Prusa, eskiden olduğu şekilde, Bithynia’nın sınırları içinde kalır. Apollonia Rhyndakos Pergamon’a verilir. Dasklitis (Manyas) Gölü’nün doğu kısmı ve çevresi Byzantion’a ait olarak kalır (Jones, 1998:151-153). II. Prusias (Kynegos), MÖ. 149 yılında, Nikomedia’da Zeus tapınağına sığınmışken, oğlu II. Nikomedes (Epiphanes) tarafından öldürülür⁶⁸.

II. Nikomedes (Epiphanes/Επιφανής), Kral II. Prusias’ın ve eşi Makedonya kralı V. Philippos’un kızı Apamea’nın oğlu idi (**Lev. III, Res. 5**) (Magie, 1950b: 1189). Babasını öldürdükten sonra, MÖ. 149’da kral oldu (Cassius Dio XXI. 9.27-28). Epiphanes (Şanlı/Muhteşem) takma adıyla anıldı. Bithynia krallığı ile Pergamon arasındaki savaşlar artık son bulmuştu. Ama Makedonya savaşları devam ediyordu. Makedonya’ya karşı Roma’nın yanında yer aldı. MÖ. 133’de Pergamon kralı III. Attalos ölünce yazdığı vasiyet üzerine toprakları Roma’ya kalmıştı. Ancak III. Attalos’un gayrimeşru kardeşi Aristonikos bunu kabul etmeyerek ayaklanınca, II. Nikomedes yine Roma’nın yanında savaştı. MÖ. 129’da Aristonikos isyanı bastırıldı. Pergamon Krallığı’nın yönetimindeki topraklar Roma’nın Asia eyaletine dönüştürüldü. Bu hizmetine karşılık II. Nikomedes, Phrygia Epiktetos ile ödüllendirildi. MÖ. 127 yılında öldü (Kaya, 2014: 269).

III. Nikomedes (Euregetes/Ευεργέτης) babası II. Nikomedes ölünce MÖ.129’da kral oldu (**Lev. III, Res. 6**). Euregetes (Hayırsever) lakabıyla anıldı. MÖ. 106’da, Pontos kralı VI. Mithridates ile beraber Paphlagonia’ya saldırdı. Bu

---

⁶⁶ Bergama’da ki Asklepios kült merkezi

⁶⁷ “önceden olunan durumda kalma”

⁶⁸ Bkz. Polybius, XXXVI.14; Appian, Mithridates 4.

bölgeyi ele geçirerek, onunla paylaştı (Magie, 1950: 197-203). III. Nikomedes, Kapadokya kralı VI. Ariarathes öldürülünce Kappadokia'yı istila etti. VI. Ariarathes'in dul eşi, V. Mithridates'in kızı Laodike ile evlendi (Harris ve North Ryde; 1980, 864). Bunun üzerine Laodike'nin erkek kardeşi, VI. Mithridates Kapadokya'ya saldırarak, Laodike'nin ilk evliliğinden olma oğlu, Kappadokia'nın genç kralı VII. Ariarathes'i öldürdü, yerine kendi oğlunu geçirdi. III. Nikomedes, VI. Mithridates'i Roma'ya şikâyet etti. Senato, MÖ. 96 yılında, *status quo ante* kararı çıkartarak, hem Pontos kralına hem de Bithynia kralına istila ettikleri yerlerden çekilmelerini emretti (Kaya, 2014: 270; Jones, 1998: 163).

III. Nikomedes (Euregetes/Hayrsever) Hellen kentlerinde birçok hayır işleri yapmış, Delos, Argos, Epidauros halklarına bağışlarda bulunmuş ve karşılığında bu yerlerde adına anıtlar dikilmiştir. Ancak bu hayrseverliğinin kendi krallığının halkına pek faydası olmamıştı. Onun döneminde, Bithynia'daki ekonomik durum o kadar kötüydü ki halkından birçok kişi Romalı tefeciler tarafından esir olarak alınmışlar ve satılmışlardı. Bunun üzerine, MÖ. 104'de, Roma Senatosu müttefik bir ülkenin özgür vatandaşlarının köle olarak hizmet vermesini, Roma'nın tüm eyaletlerinde yasaklayan bir karar çıkarmak zorunda kalmıştı. Ama yine de Bithynia kralı ve ikinci eşi Laodike, bağışlar yapmaktan vazgeçmeyerek, Delphi'deki Apollon tapnağının kutsal koyun sürülerine çobanlık etmeleri için otuz köleyi tapınak hizmetlisi olarak bağışlamışlardı. Nikomedes Euregetes, MÖ. 94'de, şaibeli⁶⁹ bir şekilde öldüğünde, arkasında fakirleşmiş, Roma karşısında gücü olmayan ve de Pontus Krallığı'na av olmaya aday bir Bithynia bırakmıştı (Magie, 1950a: 319).

IV. Nikomedes (Philopator/ Φιλοπάτωρ) babası III. Nikomedes ölünce kral oldu (**Lev. III, Res. 7**). Philopator (Atasever) lakabıyla anıldı. III. Nikomedes'in diğer oğlu Sokrates Kherestus buna isyan etti. Pontos kralı VI. Mithridates, MÖ. 91'de Bithynia'ya saldırarak, IV. Nikomedes'i tahttan indirdi, yerine Sokrates'i kral yaptı. IV. Nikomedes Roma'ya sığındı. Roma'nın desteğiyle tekrar kral oldu ve Pontos'a saldırdı. Bu durum Roma ile Mithridates arasında sürecek uzun savaşların başlangıcı oldu. Bu savaşlarda Bithynia halkı ve toprakları çok zarar gördü. IV.

---

⁶⁹ III. Nikomedes'in zehirlenmiş olması muhtemeldir.

Nikomedes, MÖ. 74 yılında öldü. Tek çocuğu olan kızının ve de topraklarının vesayetini Roma'ya bıraktı (**Lev. VII, Har. 13**) (Magie, 1950a: 319-320).

3.1.5. Roma Dönemi

IV. Nikomedes, Pergamon kralı III. Attalos'un yaptığı gibi, bir vasiyetname hazırlayarak krallığının varisini Roma halkı olarak tayin etmişti. Roma Senatosu, IV. Nikomedes, MÖ. 74 yılında ölünce, bu meşruiyet zemininden yola çıkarak, Bithynia topraklarını Roma halkı adına aldı. Asia Eyaleti valisi M. Iuncus Bithynia'yı ilhak etti (Doğancı, 2007: 69). Senato Bithynia'ya vali olarak, *consul* M. Aurelius Cotta'yı atadı. Bithynia, Senato tarafından atanan bir *proconsul*'un *imperium*'u (emretme/yönetme yetkisi) altında bir *provincia*⁷⁰ oldu. Bithynia Eyaleti de Pergamon Krallığı'ndan sonra oluşturulan Asia Eyaleti gibi, Anadolu'da, Roma için önemli bir diğer eyalet oldu. Bithynia'da kent yoğunluğu, nüfus, kıyı kentlerinin sayısı ve Hellenizasyon, Anadolu'nun diğer bölgeleriyle kıyasla daha ileri bir noktadaydı (Kaya, 2014: 411).

IV. Nikomedes'in ölümünden sonra, onun oğlu olduğunu iddia eden bir kişi krallığın kendisine verilmesini ister. Senato bunu araştırmak için Bithynialılar'ın tanıklığına başvurduğunda, tanıklar bunun gerçek olmadığını söyler. Roma bu gencin talebini reddeder (Oktan, 2004: 6). Bunun üzerine, MÖ. 73 yılı baharında, Pontos kralı VI. Mithridates, Bithynia'ya girer. Roma'ya karşı üçüncü Mithridates Savaşını başlatır. Roma Senatosu, Bithynia konsülü M. Aurelius Cotta'ya ve Kilikia konsülü L. Licinius Lucullus'a, VI. Mithridates'le savaşmalarını emretmiştir (Magie, 1950a: 323). Roma donanmasının başında savaşan Cotta yenilerek Kalkhedon'a çekilir. VI. Mithridates, Nikomedia'yı alır ve kendine üs edinir. Kyzikos'a (Erdek-Balıkesir) kadar ilerleyen Mithridates, orada Lucullus tarafından durdurulur. Pontos kralı Nikomedeia'ya geri çekilir. Cotta ve Triarius'un komutasındaki Roma ordusu kenti kuşatır. VI. Mithridates, onlarla savaşmadan, Nikomedia'dan ayrılır ve Pontos'da yelken açarak uzaklaşır (Memnon XV: XXXVII, XLI.3, XLII.1.2). Romalı komutan

---

⁷⁰*Provincia*, “providentia” kelimesinden gelmektedir, “bir görev” veya “bir kişiye emanet edilen mal” anlamındadır. Önceleri, belli bir coğrafi alanı değil, praetor ve consullerin savaş alanını ifade ediyordu.

Pompeius, MÖ. 63 yılında, VI. Mithridates'e karşı kazandığı nihai zaferin ardından, Pontos Krallığı'nın topraklarını, Kolchis ve Armenia'ya doğru uzanan kısımlar hariç bütün diğer kısımları, on bir bölgeye ayırdı ve Bithynia Eyaletine kattı (**Lev. VII, Har. 14; Lev. VIII, Har. 15**) (Bengisun, 2010: 15; Strabon XII.3.1).

Pompeius, MÖ. 63'de, Bithynia Eyaletinin yönetimi için *Lex Pompeia* olarak bilinen bir yasa hazırlamıştır. Pompeius yerel meclis üyesi ve *magistratus* (memur) olabilme koşullarını belirlemiştir. *Lex Pompeia*'ya göre *magistratus* olabilme yaşı otuz idi ve kent meclisine (*boule*) girebilmek için kent *magistratus*'luğu yapmış olmak şarttı (Oktan, 2004: 113). Bithynia'da, herkes sadece tek bir kentin vatandaşı olma hakkına sahipti. *Lex Pompeia*, Hellen kent (polis) geleneği örnek alınarak oluşturulmuş, ancak bu örnek üzerinde, Roma'ya kontrol yeteneği sağlayan bazı değişiklikler yapılmıştır. Bithynia Eyaleti on iki kent belediyesine ayrılmış, her bir kentin *teritoryumu* (yönetim alanı) içinde olan araziler belirlenmiş ve kendilerini idare etme hakkı verilmiştir. Pompeius, kentsel yönetimi detaylarıyla örgütlemiş, *arkhonlar* kurulunu kentin en üst yönetim organı yapmıştır. Bithynia Eyaleti'nde düzen ve barış sağlayan *Lex Pompeia*, içinde bazı değişiklikler yapıldıysa da İmparatorluk Dönemi'nde de geçerliliğini korumuştur. Bithynia Eyaletinin adı önce *Provincia Bithynia* olmuştur. İmparator Nero Dönemi'nden (MS.54-68) itibaren, eyaletin adı resmi kayıtlara *Pontus et Bithynia* olarak geçmiştir (Doğancı, 2007: 71-75; Magie, 1950a: 369).

Nikomedia bulunduğu konum sebebiyle, Bithynia Eyaletinin başkenti/anakenti olmuştur (**Lev. VI, Har. 11**). Senato'nun gönderdiği eyalet valisi (*proconsul*) Nikomedia'da ikamet etmiştir. Eyalet kentlerinden gelen temsilciler (*koino boulos*) ile Bithynia meclisi⁷¹ (*koinon*) yılda bir kez Nikomedia'da toplanmıştır.

Kent, İmparator Cladius Dönemi'nden (MS. 41-54) itibaren resmi olarak Nikomedia adı ile birlikte *metropolis*⁷² unvanını taşımıştır (Doğancı, 2007: 92). Nikomedia, *metropolis* unvanının yanı sıra *protepolis*⁷³ (önde gelen/birinci kent) unvanını da taşıyordu. Bir süre *metropolis* ve *protepolis* unvanlarını Nikaia da taşı-

---

⁷¹ Κοῖνον τῶν Βεῖθυνία Ἑλλήνων

⁷² Μετροπόλις καὶ πρώτη Βιθυνίας καὶ Πόντου

⁷³ πρώτη πόλις

(Harris ve North Ryde, 1980: 890). Fakat yine de eyaletin ana merkezi her zaman Nikomedia olmuştur. Bunun coğrafi ve lojistik olarak Nikomedia'nın daha avantajlı bir pozisyonda olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bir geçit yeri olan Nikomedia, Roma'nın ordu yolları üzerindedir, özellikle de askeri nakliyat bakımından çok önemli bir noktadır. Doğuda Parthlar'a karşı sefere giden Roma Lejyonları Nikomedia'dan geçmekteydi. Roma ordularının geçişi kentte ticareti arttırmaktaydı. Boğazlara hâkim ve Karadeniz'e yakın bir nokta olan Astakenos körfezinde, sürekli bir Roma donanması bulunmaktaydı (Fıratlı, 1971: 5-6).

Cassius Dio, İmparator Augustus'un hem Nikaia hem de Nikomedia'da imparator kültü oluşturulmasına izin verdiğini yazar. MÖ. 29'da, Augustus, Nikaia ve Ephesus'da babası Julius Caesar ve Roma adına, Pergamon ve Nikomedia'da ise kendi adına kutsal alan oluşturulmasına ve tapınak kurulmasına izin verir (Cassius Dio, LI.20.6-9; Çalık Ross, 2007a: 68). Nikomedia, Augustus Dönemi'nde ilk kez *neokoros*⁷⁴ unvanını alır.

Gaius Octavius (Octavianus), MÖ. 30'da Marcus Antonius ve VII. Kleopatra'ya karşı kazandığı kesin zafer ile Ptolemaios Krallığı'nı sonlandırmış ve son Hellenistik hanedanlığı da ortadan kaldırmıştı. Octavius, Actium zaferinden sonra Akdeniz'in ve Roma dünyasının en büyük komutanı olmuştu. Roma Senatosu, MÖ. 27 yılında, Mısır'dan dönen Octavius'a, bütün askeri gücün başı anlamına gelen *imperator* (başkomutan) unvanı ile birlikte *augustus* (kutsal) unvanını vermiştir (Tekin, 2010: 220).

Gaius Octavius, Senato tarafından *Augustus* unvanı ile onurlandırılmadan önce, Mısır'dan Roma'ya dönerken, Syria üzerinden Anadolu'ya geçmiş, Pergamon'a gelmiş ve kışı orada geçirmişti. Pergamon'da, Octavius'un, Anadolu'daki Hellenistik kent geleneklerine uygun bir şekilde tanrılaştırılması hemen başlatılmıştır. Cassius Dio'nun aktardığı üzere Gaius Octavius geldiğinde, Pergamon ve Nikomedia başta olmak üzere kentlerde *Divus Julius*⁷⁵ adına *imperator* tapınımı derhal başlatılmış, tapınaklarda görev almak, kutsal festivaller ve oyunlar organize etmek için yerel din adamları, rahipler birbirleriyle yarışmaya

---

⁷⁴ Neokoros (νεώκορος) kelime anlamı olarak tapınak bakıcısı/muhafızı/koruyucusu demektir.

⁷⁵ Kutsal Julius / Tanrı Julius.

başlamışlardır. Pergamon ve Nikomedia halkı Augustus adına adaklar sunmaya, ilahiler söylemeye, kutsal festivaller düzenlemeye ve resmi halk eğlencelerinin organizasyonlarını yapmaya başlamıştır (Cassius Dio, LI. 18-21).

Bithynia Eyaleti'nde, en büyük insan nüfusuna sahip olan kent Nikomedia'dır. Eyaletin en kalabalık kenti ve eski krallık merkezi olan Nikomedia'nın, imparator kültürünün koruyucusu kent, *neokoros* olması doğal bir gelişmedir (Wilson, 2014: 382). Nikomedia'da toplanan eyalet meclisi *koinon*, düzenli bir şekilde imparator tapınımını organize etme ve sürdürme görevini üstlenir. Augustus adına bir tapınak inşa edilir (Wilson, 2006: 1240-1249). Bu unvanı taşımak kent için bir onur ve büyük bir prestij olur. Commodus Dönemi'nde (MS. 180-193) kentte ikinci bir imparatorluk tapınağının yapılmasıyla ikinci kez neokoros olan Nikomedia, *neokoria* (iki yada daha çok kez neokoros) pozisyonuna yükselir (Ulugün, 2006: 1221).

Nikomedia'da *koinon* imparator kültürünün tapınımında toplanır. Bithynia'daki imparator kültürünün başrahibi olan *sebastophant* yönetimindeki, *hierophant* olarak adlandırılan rahipler adak törenlerini ve kutsal festivalleri düzenlerler. *Bithyniarch* adı verilen, kentin ileri gelenlerinin de bu organizasyonlarda söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır (Harris ve North Ryde, 1980: 876).

Σεβαστοφάντες⁷⁶ imparator kültürünün başrahibi olarak, *koinon*'un (eyalet meclisi) dinsel ve politik işlerini yürütmekle görevlidir (Doğancı, 2007: 93). Bithynia'da bir kadının da *sebastophantes* olması mümkündür. *Sebastophantes* in görevleri arasında özel gelir ve fonların yönetimi, şehir hamamlarına ve gymnasiumlara hediye olarak verilecek zeytinyağı miktarlarının belirlenmesi gibi yetkiler de vardır (Burell, 2004: 170). *Mystikon Agon/ Mysteria* adı verilen tören oyunlarının organizasyonu da *sebastophantes*'in görevleri arasındadır. Bithynia'daki *mysteria* ritüellerinin en önemli kısmını, imparatorun kült heykelinin, *sebastophantes* tarafından halka gösterilmesi oluşturmuştur (Millar, 2004: 301). Ayrıca, Nikomedia'da koina denilen oyunlar da *sebastophantes* tarafından imparator adına düzenlenmiş ve periyodik olarak dört yılda bir yapılmıştır (Güney, 2012b: 1479).

---

⁷⁶*Sebastophantes*

Neokoros olma imtiyazına sahip olan Nikomedia, imparator kültürünü yaşattığı için Roma'ya vergi ödemekten muaf tutulur ve *koinon* içinde özel bir temsil hakkı elde eder. Depremlerde Roma imparatorları, *neokoros* Nikomedia'yı hemen tekrar canlandırmak için hızla yardım ederler. Hadrianus, MS. 120/122'de meydana gelen depremde yıkılan Nikomedia'yı hemen ayağa kaldırır. Bu dönem sikkelerinde kent, banisi "*Restitutori Nicomedeia*" Hadrianus önünde, diz çökmüş şekilde betimlenmiştir (**Lev. IV, Res. 8**) (Çalık-Ross, 2007: 71).

Nikomedia, İmparator Commodus (MS.180-193) zamanında ikinci kez *neokoros* olmuştur (**Lev. VI, Res. 10**). İmparator Caracalla (211-217) büyük Parth Seferine çıkmadan önce, MS.214/215'de sarayını Nikomedia'ya taşır. Böylece kent askeri açıdan tam olarak bir imparatorluk üssü haline gelmeye başlar (Bosch, 1937: 35). İmparator Elagabalus (MS.218-222) döneminde üçüncü kez *neokoros* unvanını alan Nikomedia Roma İmparatorluğu'nun doğudaki en stratejik ve en büyük "neokoria" sı olur (**Lev. VI, Res. 9**).

Roma İmparatorluğu'nun güç odağının doğuya ve kuzeye doğru kaydığı Principatus Dönemi'nde, Nikomedia'nın askeri ve idari yönden stratejik önemi artmıştır. Bunun temel sebebi kentin Doğu'ya giden askeri güzergâh üzerinde bulunmasıdır. MS. II. yüzyıldan itibaren, Avrupa'dan gelen, Byzantion ve Nikomedia üzerinden Ankyra'ya, oradan da *Euphrates*'i (Fırat Nehri) geçerek Mezopotamya'ya giden, Roma ordu yolu üzerindeki askeri trafik artmıştır. Bu sebeple Nikomedia kentinin askeri açıdan önemi daha da artar. MS. II-III. yüzyıllarda Roma İmparatorluğu, Parth Devleti'ne karşı çok sayıda sefer düzenler (Çalık Ross, 2007a: 72). Bithynia, Danube (Tuna) Nehri'nin kuzeyinden ve Kafkasya'dan gelebilecek tehlikelere karşı, Roma İmparatorluğu ile Parth İmparatorluğu arasında, merkezi ve stratejik bir tampon bölge olmuştur. Septimus Severus Dönemi'nde (MS.193-211), *Sebaste*⁷⁷ *Nikomedia* olarak onurlandırılan kent, Roma imparatorları tarafından önce askeri üs sonra da idari ikametgâh olarak kullanılır. Her ne kadar imparatorların uzun süren konaklamaları ile Nikomedia idari

---

⁷⁷ Clemens Emin Bosch, Nikomedia'nın Septimus Severus ile Pessenius Niger arasındaki savaşta Septimus'u desteklemesi ve Septimus'un imparator olması üzerine hizmetinin mükâfatı olarak *Sebaste*, Sadık; Kutsal İmparator'un Sadık Kenti, unvanını aldığını ve de bu unvanı her nevi resmi evrakında taşıdığını yazar. Bkz. Bosch, 1937: 35; Firath, 1959:11; 1971: 6.

ikametgâh ve Roma İmparatorluğu'nun "merkezi" haline geliyor olsa da aslında kent ve teritoryumu bir tükama mevzi işlevindedir (Güney, 2012b: 1482-1483).

Nikomedia'nın stratejik durumu İmparator Traianus (MS.97-117) tarafından anlaşılmıştır. İmparator Traianus, MS. 109'da hukukçu bir devlet adamı olan ve yakından tanıdığı Gaius Plinius Caecilius Secundus'u (Genç Plinius) eyalete, özel yetkililerle donatılmış vali olarak atar. Senato idaresi altında olan bir eyalete, bizzat imparatorun vali atamasının görünen sebebi eyaletin altı valisinin de mali ve idari usulsüzlük ile yargılanmış olması ve son ikisinin, Julius Bassus ve Varenus Rufus'un davalarıyla Genç Plinius'un ilgilenmiş olmasıdır (Levick, 1979: 125).

Traianus, sadece eyaletin içinde bulunduğu sorunları çözmek için değil⁷⁸ aynı zamanda, yakın gelecekte yapacağı Parth seferi için ihtiyaç duyacağı bu stratejik alanı incelemek, lojistik, iletişim, yerel yönetim gibi önemli konuları düzenlemek üzere Genç Plinius'u atamıştır (Güney, 2012b: 1482). Eyaletin askeri açıdan stratejik bir noktada bulunması ve finansal yönden sıkıntı içinde olması, imparatorun senato eyaletine müdahale etmesini meşru kılmıştır (Harris ve North Ryde, 1980: 885).

Traianus, MS.113'de Parth seferine başladı. Euphrates'i geçti, Erythraea Denizi'ne (Basra Körfezi) kadar olan, Ktesifon (Tizpon) dahil, tüm toprakları fethetti, Parthikos (Parth Fatih) unvanını aldı. Fakat İmparatorluğun birçok yerinde büyük isyanlar çıktı. Traianus fethettiği toprakları idare edemedi, seferden dönerken, olasılıkla zehirlenerek, aniden Kilikia'da öldü (Cassius Dio LXVIII.17-33).

İmparator Traianus Dönemi'ne ait önemli bir arkeolojik buluntu, İzmit'in yaklaşık 6 km. doğusundaki Reşit Bey çiftliği mevkiinde ortaya çıkmıştır. MS. 115-117 yıllarına tarihlenen bir mil taşı olan buluntu üzerindeki yazıt şöyledir:

"İmparator, Kaiser. Tanrısız Nerva'nın oğlu Nerva Traianus: En iyi, En kutlu, Germania, Dacia ve Parthia fatihi. Başrahıp, Yirminci Halk Temsilcisi, On üçüncü İmparator, Altıncı Consul, vatanın babası, eskimiş olan bu yolu yeniden yaptırdı. Nikomedia'dan dört mil kadar" (Bakan, 1998: 7; Şahin, 1973: 94).

Genç Plinius, MS.109-113 yıllarında, Nikomedia'da görev yaptığı süre boyunca Bithynia et Pontus *proconsul*'u olarak Traianus'a mektuplar yazmıştır.

---

⁷⁸ Aslında ciddi idari ve finansal sorunlar, eyalet kurulduğundan beri, Nikomedia'da hep vardır.

Genç Plinius İtalya'ya dönmemiş, olasılıkla yaşamı Bithynia'da sonlanmıştır. MS. 113 yılından sonra yazılmış bir mektup kaydı yoktur (Güçlü, 2007: 17; Bakan, 1998: 3).

“Bithynia Mektupları”, Genç Plinius'un on kitaptan oluşan *Epistulae* (Mektuplar) adlı eserinde, 10. Kitapta kayıtlı olarak günümüze ulaşmıştır. “Bithynia Mektupları” içinde bulunan iki mektup, Roma İmparatorluğu ile Hristiyanlık arasındaki çatışma ve uyuşmazlığın pagan Roma tarafından kaydedilmiş, ilk resmi belgesi olarak kabul edilir. Bu iki mektup proconsul Plinius'un Nikomedia'daki ikinci görev yılında, yani MS.111'de, Amastris (Amasra) veya Amisus'da (Samsun) bulunuyorken yazılmış olmalıdır. İmparator Traianus ve Genç Plinius arasında, Tacitus'dan⁷⁹ beş yıl önce geçen bu yazışmalar, Erken Hristiyanlık ve ritüelleri hakkında bilgi veren önemli bir antik edebi kaynak niteliğindedir. Bu mektuplar, Hristiyanlık hakkında, Roma tarafından yazılmış, içinde Hristiyan kelimesinin geçtiği, bilinen ilk resmi ve seküler kaynaktır (Sherwin-White, 1966: 691-712).

Mektup 96 ve Mektup 97 olarak kayıtlı olan yazışmalar şöyledir:

Mektup 96 *“Efendim kuşku duyduğum konularda sana danışmak benim için bir kural haline geldi. Nitekim kararsızlıklarına senden daha iyi kim yol gösterebilir, bilmediğim konularda beni aydınlatabilir? Hristiyanların sorgulanmasında hiç bulunmadım; bu yüzden, niçin ve ne ölçüde sorgulandıklarını yada cezalandırıldıklarını bilmiyorum... Bu arada, bana Hristiyan oldukları bildirilen kimselere karşı şu yolu izledim: onlara Hristiyan olup olmadıklarını sordum. İtiraf ettiklerinde ölüm cezası ile gözlerini korkutarak ikinci ve üçüncü kez yine sordum, direndiklerinde cezanın yerine getirilmesini emrettim... Roma yurttaşı olduklarından onların Roma'ya gönderilmelerini emrettim... Adlarını muhbirlerin verdiği başka kimseler Hristiyan olduklarını önce itiraf hemen sonra da inkâr ettiler... Bunların hepsi, hem senin heykeline hem de tanrıların tasvirlerine tapındılar... Diğer taraftan, bazı kişiler, bunların en büyük suçlarının yada yanlışlarının belli bir günde güneş doğmadan toplanmak, tanrı yerine koyup sırayla İsa'ya ilahi söylemek ve bir suç işlemek üzere değil; herhangi bir hırsızlık, yol kesme, yada zina suçu işlememek,*

---

⁷⁹ MS.115-117 yıllarına tarihlenen Annales'da, Romalı tarihçi Tacitus, İmparator Nero Döneminde, Roma'da çıkan büyük yangından Hristiyanlar'ın (Chrestian) sorumlu olarak tutulduğunu ve ağır şekilde cezalandırıldıklarını yazar. Bkz. Tacitus, Annals.15.44.

sözünde durmak ve emaneti inkâr etmemek için kendilerini yeminle bağlamak olduğunu söylüyorlardı... Sonuçta soruşturmayı erteleyip sana başvurduğum. Nitekim özellikle suçluların sayısı yüzünden konu sana danışmaya değer gözüktü. Gerçekten her yaştan, her sınıftan kadın, erkek çok sayıda insan kovuşturma altında olacaktır. Bu bulaşıcı boş/batıl inanç, sadece kentlere değil, köylere, kırsal alanlara da yayılmış durumda; ancak bu denetlenebilir önenebilir gözüküyor. Boşalmış olan tapınaklar yeniden dolabilir, yine dini törenler canlandırılabilir ve az sayıda alıcı bulan adak etleri tekrar satılabilir. Eğer pişmanlığa açık kapı bırakılırsa kalabalık bir insan topluluğu ıslah edilebilir.”

Mektup 97 “Secundus’un sana ihbar edilen Hristiyanların davalarını incelerken yapman gerekeni yaptın. Öte yandan, davalarda standart bir genel kural belirlemek mümkün değildir. Hristiyanlar aranıp toplanmamalıdır; ihbar edilir ve suçlanırlarsa, Hristiyan olduğunu inkâr eden ve tanrılarımıza tapınarak bunu açıkça belli eden kimse, geçmişte ne kadar kuşkulu biri olursa olsun, pişmanlığın ödülü karşılığında bağışlanacak şekilde cezalandırılmalıdır. Buna karşılık hazırlayanın adını vermediği ihbarnameler, herhangi bir suçlamada dikkate alınmamalıdır. Çünkü bu en kötü örnektir ve çağımızın ruhuna aykırıdır.” (Plinius, Epistulae 10.96,97)

Anlaşıldığı üzere, Plinius’un “bulaşıcı boş inanç” şeklinde tanımladığı bu “yeni” inanç aslında *Bithynia et Pontus*’da oldukça köklü ve yaygındır (Harris ve North Ryde, 1980: 889). Proconsul, tapınakların boşalmış olması, resmi gelenekteki dini törenlerin ilgi görmemesi, adak olarak sunulan kurban etlerinin alıcı bulmaması gibi sıkıntıları gidermenin üzerinde durur. Sherwin-White’a göre bu mektuplar, Erken Hristiyanlık ve Hristiyan kilisesinin ilk ayinleri hakkında bilgi aktarması açısından da ayrıca önemlidir (Sherwin-White,1966: 702).

MS. III. yüzyılda, Roma İmparatorlarının Doğu seferleri devam eder. MS. 198’de Ktesiphon’a bir sefer yapmış olan İmparator Severus’un oğlu Caracalla imparator olduktan sonra, MS. 214/215 kışını Nikomedia’da geçirir, ardından o da Parth seferine çıkar. MS. 216’da Parth kentlerini ele geçirir (Tekin, 2010:268). Parth seferlerine giderken ve dönerken, İmparator Elagabalus MS. 218-219 kışını, Severus Alexander MS. 233/234 kışını Nikomedia’da geçirir. III. Gordianus Parth seferine

giderken⁸⁰ MS. 242/243 kısmı Nikomedia’da geçirir. Bu dönemde Roma orduları Doğu’da savaşırken, veba salgını baş gösteren imparatorluk toprakları kuzeyden gelen kavimlerin saldırılarına uğrar. MS. 251’de kuzeybatıdan gemiler ile gelen Gothlar Bithynia sahillerine çıkar, büyük ve zengin bir kent olan Nikomedia’yı istila eder, yıkar ve yağmalarlar (Bosch, 1937: 36-37; Zosimos I.35).

MS. 284 Kasım ayında, Doğu seferinden dönmekte olan Roma ordusu, Nikomedia’da karargâh kurar. Gözünden rahatsız olduğu için kapalı bir tahtrevanda taşınmakta olan İmparator Numerianus’un öldürülmüş olduğu anlaşılır. Ordunun komutasına *praefectus* Diokles geçer. Diokles Nikomedia’nın üç mil doğusunda, üzerinde Jüpiter heykeli olan bir sütunun bulunduğu bir tepede, 20 Kasım 284 tarihinde imparator ilan edilir. Diokles imparator olunca Diokletianus adını taşımaya başlar (**Lev. V, Res. 11**) (Foss, 2002: 3).

İmparator Diokletianus Dönemi (MS. 284-305) Nikomedia için önemli bir zamandır (**Lev. V, Res. 12**). Diokletianus Nikomedia’ya yerleşir ve kenti imparatorluğun doğu başkenti yapar (Çalık Ross, 2007a: 73-75). İmparatorluğun ulaşmış olduğu geniş sınırlarının içindeki çok sayıdaki eyaletin tek bir *princeps*⁸¹ tarafından yönetilemeyeceği Diokletianus tarafından anlaşılmıştır. Buna bir çözüm olarak, Diokletianus *tetrarkhia* (tetrarşi/dörtlü yönetim) adı verilen, iki *augustus* ile iki *caesar*’ın birlikte idaresi üzerine kurulmuş bir yönetim sistemini geliştirmiştir (**Lev. V, Res 13**) (**Lev. VIII, Har. 16**). Diokletianus, İmparatorluğun yönetimini, askeri ve idari alanda güvendiği bir dostu olan Maximianus ile paylaşır (Tekin, 2010: 286). Diokletianus, MS. 286’da, Maximianus’u batının *augustus*’u ilan eder. Maximianus’a *caesar* olarak Flavius Valerius Constantius’u (I. Constantius) tayin eder. Kendi yardımcısı olarak da Gaius Galerianus Valerius Maximianus’u (Galerius) *caesar* seçer. Illyricum ve Asya’nın batısı, Caesar Galerius’un idari alanı olur. Galerius *Sirmium* (Mitrovica-Sırbistan) ve *Thessalonika*’da ikamet eder. Roma, İtalya, Sicilya, Afrika ve İspanya’yı Augustus Maximianus yönetir. Maximianus *Mediolanum* (Milano) ve *Acquileia*’da kalır. Caesar Constantius Gallia ve

---

⁸⁰ III. Gordianus devrine ait bir miltaşısı Diliskelesi’nde (Lybyssa) bulunmuştur. Miltaşındaki yazıt, Roma ordu yolu üzerinde, Nikomedia’ya 22 mil (37 km) mesafede, Lybyssa’da, yapılan onarım hakkında bilgi vermektedir (Doğancı, 2001: 97).

⁸¹ *Princeps* “birinci yurttaş” anlamını taşımaktaydı ve Roma İmparatoru’nun unvanlarından biriydi.

Britanya'yı idare etmeye başlar ve Eburacum'da (York) konaklar. Batı'da İmparatorluk merkezi Milano olur (Çalık Ross, 2007a: 75; Güçlü, 2007: 21).

Diokletianus başkenti yaptığı Nikomedia'yı yeniden imar eder. İmparatorluğun her tarafından sanatçıları ve söylev ustalarını Nikomedia'ya getirir. Söylev ustası Lactantius⁸² ve arkadaşı Fabius Latince dersler vermek üzere kente gelir (Güney, 2012b: 1484).

Lactantius Diokletianus'un "*bitmek bilmeyen bir inşaat tutkusuyla*" birçok yapı inşa ettirdiğini yazar. Lactantius, İmparator Diokletianus'un bu imar işlerini gerçekleştirebilmek için "*eyaletlerden bitmek bilmeyen bir ısrarla vergi ve provizyon toplattığını*" belirtir. İmparator kentte devlet binaları, bir sirk, bir darphane, bir silah üretim atölyesi inşa ettirir. Kızı ve karısı için ayrı ayrı saraylar inşa ettirir. Lactantius kentin büyük bir kısmının yeniden inşa edildiğini, buralarda yaşayan tüm ailelerin, sanki kent düşman tarafından alınmışçasına, yerlerinden çıkarıldıklarını kaydetmiştir. İmparatorun diğer tüm eyaletlerin mahvolması pahasına, yaptırdığı onca inşaat bittikten sonra birçoğunu yıktırıp tekrar yaptırdığını yazmıştır. Lactantius'a göre Diokletianus'un böylesi bir çılgınlık içinde olmasının sebebi Nikomedia'yı Roma'ya eşit bir başkent haline getirme hırsıdır (Lactantius, VII).

Diokletianus, Nikomedia'yı görkemli bir yönetim merkezi haline getirmek çabasıyla surlarını yeniden inşa ederek güçlendirir. Tümüyle harap bir halde kalmış olan Antonin hamamlarını kendi bütçesinden onarr (Foss, 2002: 4). MS. 294 yılında sikke darp etmeye başlayan Nikomedia darphanesinde, bütün Pontos'un sikke ihtiyacını karşılayacak sikkeler darp edilir (Güney, 2012b: 1484). Nikomedia, Roma, Antiokheia ad Orontes (Antakya) ve Alexandria'dan (İskenderiye) ile birlikte imparatorluğun en büyük ve en önemli kentlerinden biri haline gelir (Çalık Ross, 2005: 763; 2007: 77; 2017: 137; Aksoy, 2015: 187). Libanius Nikomedia'nın Roma'dan daha güzel olduğunu söyler (Güney, 2012b: 1484).

İmparator Diokletianus Dönemi'nde, Nikomedia Hristiyanlık tarihinde bilinen en büyük Hristiyan katliamına sahne olur (Çalık Ross, 2007: 77).

---

⁸² Lucius Caecilius/Caelius Firmianus Lactantius (MS. 240-320) Kuzey Afrika'da doğmuştur. Diokletianus tarafından çağrıldığı Nikomedia'da söylev ve retorik dersleri veren Lactantius, MS. 305'de Nikomedia'daki görevinden istifa eder. *Divinae Institutiones* (Tanrısal Kurumlar), *De Mortibus Persecutorum* (Zalimlerin Ölümleri Üzerine) adlı eserlerinde, Erken Hristiyanlık ve Diokletianus'un Nikomedia'daki dönemi hakkında aktardığı bilgiler önem taşır.

Nikomedia’da ekonomik sıkıntılar ve sosyal karışıklıklar ile birlikte ortaya çıkan olaylar üzerine, 23/24 Şubat 303’de resmi bir *edictum* (ferman/emirname) yayınlar (Kaçar, 2013: 48). “*Büyük Katliam Fermanı*” olarak adlandırılan bu bildiriyle birlikte, Lactantius ve Eusebius’un⁸³ eserlerinde anlatıldığı şekilde, kiliseler ve buralarda bulunan Hristiyan kutsal yazmaları yakılır. Diokletianus’un ordusundaki askerlerin arasında bulunan Hristiyanlar da dâhil olmak üzere, çok sayıda Hristiyan, Nikomedia’da zulüm ve işkence ile öldürülür. Bu kişiler arasında, Anadolu’da Aziz Yorgi olarak bilinen Aziz Saint George ve Aziz Barbara da bulunmaktadır. Nikomedia gerçekleşen olaylar sonucu yaşananlar, Hristiyanlık tarihine “Diokletianus Zulmü” veya “Büyük Zulüm” olarak, 303-313 yılları arasındaki dönem de “Diokletianus Zulmü Dönemi” olarak geçmiştir (**Lev. VI, Res. 14, Res. 15, Res. 16**) (Mitchell, 1988: 111; Keresztes, 1983: 379-399).

Diokletianus 1 Mayıs 305’de imparatorluk görevini caesar ve aynı zamanda damadı olan Galerius’a bırakır. Bu dönemde Galerius “*religio licita*” (resmi din) olmayan tüm inanışlara karşı olan sert bir yönetim sürdürür. Galerius döneminin sonunda Hristiyanların ve inançlarının İmparatorluk tarafından kabul gördüğünü ilan eden ilk kararname/fermanlar Nikomedia’da yayınlanır (Çalık Ross, 2017: 135-145; Çiftçi Gök kadar, 2012: 189).

İmparator Galerius ölüm döşesinde, 30 Nisan 311’de “*Hoşgörü Fermanı*” olarak adlandırılan resmi bildiri yayınlatır (Knipfing, 1922: 693-705). Lactantius, Galerius’un bu fermanı ölüm döşesinde kıvrılırken yayınlatmasının, ona tanrının merhametini getirmedikçe ve Mayıs’ın sonuna çıkamadığını yazmıştır. Hristiyanlık dininin Roma İmparatorluğu tarafından kabulü yönünde ilk resmi bildiri olan ve Nikomedia’da yayınlanan *Hoşgörü Fermanı* Lactantius’un *De Mortibus Persecutorum* adlı eserinde verdiği metne⁸⁴ göre şöyledir:

“(34) *Devletin zenginlik ve refahını gözeterek, daima uygulamaya alıştığımız düzenlemelere göre, her şeyi Romalıların kadim kanunları ve kamu düzeni ile uyumlu hale sokmayı; hatta atalarının inançlarını terk eden Hristiyanları bile*

---

⁸³ Eusebius, *Ecclesiastical History*, VIII.

⁸⁴ Galerius’un *Hoşgörü Fermanı*’nın bu metni, Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü öğretim üyesi, Yard. Doç. Dr. Jonathan Ross ve bu tezin yazarı tarafından, İngilizce metninden Türkçe’ye çevrilmiştir ve her iki çevirmenin de katıldığı, fermanın ilanının 1700’üncü yılı kutlamaları esnasında, Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross tarafından Türkçe olarak, İzmit’te okunmuştur (Çalık-Ross, 2017-137).

doğru yola getirmeyi, vaktiyle çok arzu etmiştik. Aslında, Hristiyanlar, her ne sebepten ise, öylesi geçici bir hevese ve çılgnlığa kapıldılar ki, muhtemelen ilk olarak kendi öz atalarının oluşturduğu, o ezel töreleri tanımaz oldular. Ancak, kendi kanunlarını, diledikleri şekilde yapıp, uygulamak ve çeşitli insanları bir araya getirip, değişik yerlerde toplanmak istediler. Sonunda, ezeli törelerine tabi olmaları gerektiğini bildiren kanunumuz onlara tebliğ edildiğinde, çok kişi korkudan boyun eğdi, çok kişi de acı çekerek öldü. Ama yine de çoğu kararlılıkla direndi ve dayandılar. Biz onların, ne Roma ilahlarına, gereken sayđı ile riayet ettiklerini, ne de Hristiyanların tanrısına tapındıklarını gördük. En ince merhamet anlayışımız ve herkese hoşgörü tanıyan, değişmez huyumuzdan gelen alışkanlığımızdan ötürü, onlara da tam bir hoşgörü göstermek zorunda olduğumuzu düşündük. Böylelikle karar verdik ki, meşru düzene aykırı hiçbir şey yapmamak kaydıyla, tekrar Hristiyan olabilirler, cemaatlerini kurabilirler. Ancak, resmi yetkililere ne yapmaları gerektiğini, bir başka mektup ile bildireceğiz.

Bu hoşgörü karşılığında, artık onlar, bizim, cumhuriyetin ve kendilerinin selameti için, her eyalette ki huzur ve emniyetin bekası için, tanrılarına dua etmelidirler ki kamudaki huzur ve emniyet sağlansın ve onlarda evlerinde güvenlikle yaşayabilsinler.

(35) Bu ferman, bizim konsüllüğümüzün sekizinci, Maximinus'un ikinci döneminde, Nikomedia'da, Mayıs'ın ilk gününün arifesinde yayınlanmıştır." Lactantius, XXXIV. XXXV.

13 Haziran 313 yılında, Augustus Konstantinus, Licinius'la Milano'dayken üzerinde görüşüp karara bağladıkları, Hristiyanlar hakkında, ikinci bir fermanı daha Nikomedia'da resmi olarak yayımlatır. "*Milano Fermanı*" olarak adlandırılan bu ikinci resmi bildiri, Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlara tam olarak can ve mal güvenliği sağlanmasını taahhüt eder (Mitchell, 1988: 105-124).

İmparator I. Konstantinus, MS. 324'de, Hadrianopolis ve Khrysopolis'deki savaşlarda ortak *agustus* olduğu Licinius'u yenilgiye uğratar, sonra da öldürtür. Konstantinus, Khrysopolis zaferinden sonra imparatorluğun tek başına hâkimi olur. Gothlar, Alamanlar ve Sarmatlarla savaşan I. Konstantinus 330 yılında Byzantion'u Roma İmparatorluğu'nun merkezi yapar. Kontantinus sarayını ve ikametgâhını, aralarında Diokletianus'un bir heykelinin de bulunduğu birçok heykel ve sanat

eseriyle birlikte, Nikomedia'dan yeni başkenti Konstantinopolis'e nakleder. Doğu'ya Sasaniler'e karşı bir sefer hazırlığı yapar. Magnus Konstantinus, bu sefere çıkamaz, MS. 337'de, Nikomedia yakınında Ankyrona'da ölür. Ölmeden önce, Nikomedia piskoposu Eusebius'un imparatoru vaftiz etmiş olması mümkündür (Tekin, 2010: 296). MS.358 yılının Ağustos ayında, Nikomedia'da çok büyük ve yıkıcı bir deprem olur (Ammianus 22, 9. 49). Ardından, MS. 358 yılının Aralık ayında ve MS. 362 yılındaki depremlerle kent iyice yıkılır. İmparator Iulianus (MS. 361-363) Nikomedia'nın yeniden imarı için yüklü bir bağışta bulunur (Çalık Ross, 2007a: 78).

3.1.4. Bizans Dönemi

MS. 6. yüzyılda, imparatorluğun genelinde yapılan imar faaliyetleri kapsamında Nikomedia'da da bazı imar çalışmaları yapılmıştır. Bataklık bir alan olan Nikomedia ovası kurutulmuştur. İmparator Iustinianus, Doğu'ya giden yolda tamirat yaptırmış ve Sangarios üzerinde bir köprü inşa ettirmiştir. Iustinianus, Kalkhedon'u Nikomedia'ya bağlayan yolu askeri nedenlerden dolayı kapatmıştır. Byzantium ile Anadolu arasındaki ana bağlantı yolunu, denizden Kios'a oradan da Nikaia'a üzerinden Doğu'ya gidecek şekilde değiştirmiştir. Bu durum Nikomedia'nın önemini azaltmış ve kent, Doğu'dan gelen akınlara karşı kale hizmeti görmeye başlamıştır. Bu kaleyi ele geçirmek, İstanbul'a ulaşmak açısından önemli rol oynamıştır. Bu dönemde de kent ve çevresi çok defa yağmalanmış ve halkının refahı iyice azalmıştır (Bosch,1937: 39-40). MS. 554 ve 558 yıllarındaki depremlerden sonra, Doğu'dan gelen Sasani ve Arap akınlarıyla da Nikomedia sık sık yıkılmıştır (Zeyrek, 2005: 27).

Bizans kaynaklarında İzmit, Konstantinopolis'in ambarı, Bithynia'nın başlıca kenti ve surlarıyla güçlü kalesi olarak geçer (Güney, 2012b: 1485). Roma Dönemi'nde önemli bir erken Hristiyanlık merkezi olan Nikomedia, Bizans Dönemi'nde de Hristiyanlık dini merkezlerinden biridir. Bu dönemde Nikomedia Bithynia'nın baş piskoposluk merkezidir (Girgin, 2014: 24). Kentin doğu ve batı nekropollerinin (mezarlıklar) Bizans Dönemi'nde de kullanılmış olduğu anlaşılmıştır. Buralardan ve çeşitli diğer noktalardan gelen, Hristiyanlık yapıları ile ilintili birçok mimari buluntunun yanı sıra kentin doğusunda, bugünkü Bekirdere'de

11. yüzyıla tarihlenen bir kilise olduğu bilinmektedir. Bu kilise bugün mevcut değildir. Yapıyı inceleyen Duyuran, bunun üç nefli bazilika planlı bir kilise olduğu düşüncesindedir (Duyuran, 1951: 213-217).

3.1.5. Osmanlı Dönemi

Roma ve Erken Bizans dönemlerinde imparatorluğun en büyük dört kentinden biri olan Nikomedia, akropolü ve çevresindeki surlarıyla zapt edilmesi güç bir kenti. 1330'ların başında Nikomedia, Osmanlı kuvvetleri tarafından önce abluka altına alınmıştır. Osmanlılar, Prusa ve Nikaia'da olduğu gibi Nikomedia'da da kenti yiyecek sıkıntısına sokarak teslim zorlama taktiğini tatbik etmişlerdir. Osmanlı kuvvetleri tarafından ablukaya alınan Nikomedia'ya karadan ulaşmak imkansız hale gelmiştir. 1333 yılında Bizans imparatoru III. Andronikos Palaiologos, donanmasıyla denizden kente ulaşmıştır. Bunun üzerine kent surlarının önünde, çadırlarında oturan Osmanlı abluka kuvvetleri geri çekilirler. İmparator kente erzak ve cesaret verdikten sonra üçüncü gün Konstantinopolis'e dönmüştür. Aynı yılın Ağustos ayında Orhan Gazi, Nikomedia'ya denizden 36 gemiyle saldırır. III. Andronikos antlaşma yapmak zorunda kalır ve Osmanlı kuvvetlerinin Bizans arazilerine saldırmamaları için harâc ödemeyi taahhüt eder. Bu Bizans ile Osmanlılar arasında yapılan ilk antlaşmadır. Bithynia'yı yönetimi altına alan Orhan Gazi, 1336 yılında kendi sikkelerini bastırır, Osmanlı Beyliği'nin sultan unvanını ilk kullanan beyi olur. Bithynia'nın Osmanlı Beyliği, uç beyliğinden bağımsız bir imparatorluğa doğru büyümeye başlar. 1337 yılında Nikomedia kalesi Sultan Orhan tarafından son olarak kuşatılır ve alınır (İnalık, 2009: 46). Kocaeli sancağı teşkil edilir, Nikomedia bu sancağın merkezi yapılır. Kentin idaresi Orhan Bey'in oğlu şehzade Süleyman Paşa'ya bırakılır. Aşık Paşazade bu konuda şöyle bilgi verir: "*Orhan Gazi hisara girdi ve Aydos'ta bulunan gazilerin de hepsi İznikmid'e gelip yerleştiler. Orhan Gazi oğlu Süleyman Paşa'yı İznikmid'e getirdi. Kiliseleri mescid yaptı. Ayrıca bir kiliseyi de mescide çevirdi.*" Bugün İzmit İçkale'de yer alan Orhan Cami'nin 1843 yılındaki onarım kitabesine göre cami 1332-1333 yıllarına tarihlenmektedir. Caminin batı duvarına bitişik inşa edilmiş olan Süleyman Paşa Medresesi günümüze ulaşmamıştır. 1938 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından yapılan kazılarda Orhan Cami'nin etrafında kale duvarı kalıntılarına rastlanmıştır. Ancak caminin önceden kilise olduğu yönünde

bir bulgu elde edilmemiştir. Orhan Cami'nin biraz güneyinde, bir sokak aşağısında, Yukarıpazar olarak isimlendirilen mevkide Süleyman Paşa Hamamı bulunmaktadır. Yapı çifte hamam olarak inşa edilmiştir. Yukarıpazar Hamamı veya Dere Hamamı olarak da adlandırılan Süleyman Paşa Hamamı bugün restore edilmiş durumdadır. Hamamın doğusunda Akça Koca Cami yer almaktadır. Dere Cami olarak da bilinen Akçakoca Cami, 1312 yılında İzmit'i alan Akça Koca tarafından yaptırılmıştır. Kent 1337'deki kesin fetih öncesinde birkaç kez alınıp verilmiştir (Kaya, 2009: 24).

Ankara Savaşı'ndan sonra kent Timur'un saldırısına uğrar ve yağmalanır. 1452 de Rumelihisarı'nın inşası için gerekli kereste ve iş gücü İzmit'ten sağlanır. II. Bayezid Dönemi'nde meydana gelen 1509 depreminde kent büyük zarar görür. Kanuni Sultan Süleyman 1534 ve 1538 yıllarında çıktığı İran Seferi'nde İzmit menziline konaklar. Bu dönemde kentin eski tersanesi ve su yolları yeniden inşa edilir. İstanbul İzmit arasındaki yol iki araba geçebilecek şekilde genişletilir. Süleymaniye Cami'nin inşaatı esnasında, İzmit'te kalıntıları bulunan veya toprak altında olan mermerler çıkarılarak caminin temelinde kullanılmak için İstanbul'a gönderilir. 1570-1579 yılları arasında Üsküdar'da Mimar Sinan tarafından inşa edilen Atik Valide Sultan Külliyesi için gerekli kereste, mermer ve taş malzeme de yine İzmit'ten İstanbul'a götürülür (Bostan, 2001: 536-541).

Bu konuda, 1555 yılında İzmit'i ziyaret eden gezgin Hans Dernschwam'ın gezi notlarında dikkate değer bilgiler bulunmaktadır. Dernschwam içkale deki alanda bulunan büyük taşların çok öncelerden alınıp İstanbul'a götürüldüğünü, duvarların temellerinden sanatkarane yontulmuş büyük taşların çıktığını belirtmiştir. Ayrıca çok büyük mermer sütunların bulunduğunu, ancak bunların yekpare bir şekilde İstanbul'a naklinin mümkün olmadığını, bu yüzden bıçkıhanede kesilip, padişahın yaptıracığı binalarda kullanılacak hale getirilip gönderildiğini yazmıştır (Ulugün, 2008:32).

İzmit Osmanlı Dönemi'nde ordunun doğu seferleri esnasında önemli bir menzil noktası olmuştur. 16. yy. sonunda İzmit Sancağının merkezi olan kentte biri gayrimüslimlere, on sekizi Müslimlere ait olan on dokuz mahalle mevcuttu ve bu mahallelerde yaklaşık 2000 kişi yaşamaktaydı. İzmit'i çok seven IV. Murad 1633 yılında teftiş için kenti ziyaret etti ve İzmit'te kendisi için bir saray yaptırdı. Bir Osmanlı sancağı olmasından çok önceleri de tersanesi bulunan İzmit'te Osmanlı Dönemi'nde de gemi inşa tezgahları, kereste mahzenleri olan teşekküllü bir tersane

kurulmuştu. Yüzyıllar boyunca İzmit tersanesinde Osmanlı Donanması için çok sayıda gemi inşa edildi. 1833 yılında Üsküdar İzmit arasında ilk posta yolu oluşturuldu. Abdülmecid Dönemi'nde İzmit, Redif teşkilatının bölge merkezi oldu. 1845'de ordunun kumaş ihtiyacını karşılamak için İzmit Çuha Fabrikası açıldı. 1871 yılında İzmit'te ilk defa belediye başkanı seçildi ve meclisi kuruldu. 1873'de Haydarpaşa-İzmit, 1890'da da İzmit-Adapazarı demir yolu açıldı. 1895'de Derince Limanı yapıldı ve İzmit Anadolu'dan gelen ticari mamuller için bir depolama merkezi olmaya başladı. II. Abdülhamid Dönemi'nde, İzmit Mutasarrıfı olan Sırrı Paşa yol yapımına ve imar hizmetlerine önem verdi. Charles Texier ve Vital Cuinet'in verdiği bilgilere göre 19.yy. da İzmit'te on dokuzu Türklere, üçü Hristiyanlara, biri Musevilere ait olan yirmi üç mahalle vardı, bu mahallelerde 2500 Türk, 2000 Hristiyan, 500 Musevi aile yaşıyordu ve nüfus yaklaşık 25.000 kişiydi. Halk tuz ve kereste ticareti ile uğraşmaktaydı. Milli Mücadele Dönemi'nde, 6 Temmuz 1920'de, kent İngilizler tarafından işgal edildi. Bu işgali arkadan gelen Yunan kuvvetleri de destekledi. İzmit, 28 Haziran 1921'de işgalden kurtarıldı (Bostan, 2001: 536-541).

3.1.6. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet'in ilanından sonra Kocaeli vilayetinin merkezi olan İzmit'te 1927 yılı nüfus sayımında kentin nüfusu 15 bin 200 kişiydi. 1950 yılından sonra hızla artan İzmit kent nüfusu 1970 yılında 123 bin kişiydi. İzmit, Cumhuriyet yıllarında sanayi faaliyetlerinin yoğun ve hızlı geliştiği bir alan oldu. Bu yüzden kent nüfusu hızla artmaya devam etti. Günümüzde İzmit kenti Körfez kıyısındaki, sınırlı düzlük ile gerideki tepeler üzerinde yayılmaya devam etmektedir. Kentin iskân ettiği alan körfez ile kent arasından geçen İstanbul Ankara yolu ve demir yolunun kuzeyinde başlar. Yoğun ve hızlı yapılaşmanın yanı sıra endüstriyel çevre kirliliği, doğal çevrenin yıpranması kentin karşılaştığı zorluklar arasındadır. Önemli bir sanayi ve tersane kenti olan İzmit aynı zamanda bir üniversite kentidir (Tuncel, 2001: 541-542). Bugün 81 binin üzerinde öğrencinin eğitim aldığı Kocaeli Üniversitesi, ilk olarak 1976 yılında Kocaeli Mühendislik ve Mimarlık Akademisi adı altında kurulmuş ve 1992 yılında bugünkü adını almıştır. Üniversite, kentin tarihinde var olan bir kültür merkezi olma kimliğini yeniden canlandırmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜR VARLIKLARI

4.1. KÜLTÜR VARLIĞI KAVRAMI

4.1.1. Kültür Varlığı Tanımı

Tarihi, arkeolojik, bilimsel, sanatsal ya da kültürel açıdan gerek tüm insanlık gerekse bir tek ulus veya bir toplum için önemli olan, anlam taşıyan nesnelere ve değerlere kültür varlığı olarak tanımlanmaktadır (Özel, 1998: 23-24). Bu tanımlama temelinde, bir devlet belirlediği ölçütlerle ulusal kültür varlıklarını tanımlayabileceği gibi kendi kültür mirasını önemli bulmadığı varlıkları, kültür varlığı tanımı dışına çıkaramayacaktır. Kültür varlıkları tarihsel bir sorumlulukla anlaşılması, evrensel bir bakış açısıyla yaklaşılması ve kamu yararı gözetilerek korunması zorunlu olan maddi ve manevi değerlerdir (Atılğan, 2016: 252). Kültür varlıkları bireylerin, toplumların, ulusların kültürel kimliklerinin dışa vurumu ve ifadesidir. Aynı zamanda, bir bütün olarak insanlığın ortak mirasını oluşturan kültür varlıkları yeryüzünde insanın evrimi ve yücelişinin asli tanıklarındırlar (Katoğlu, 2017: 21).

Kültür varlığı kavramının tam olarak ne olduğunu incelemek için kültürün ne olduğundan yola çıkarsak, kültür⁸⁵ kavramının esas olarak, insan yaşamına ait bir süreci ve müşterek bir çabayı yansıttığını görürüz. Kültür mekân ve zaman içinde

---

⁸⁵ Kültür kelimesi, etimolojik olarak Latince'deki *cultus* (tutkuyla sevmek, ilgi ve alaka göstermek, tapınmak) ile *colere* (yetiştirmek, büyütme) sözcüklerinden gelmektedir. TDK'ya göre kültür, tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerlerdir. Kültür (hars/ekin) bu değerleri yaratmada ve sonraki nesillere aktarmada kullanılan ve de insanın doğal olduğu kadar toplumsal çevresi üzerinde oluşturduğu egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü olarak da kabul edilmektedir. Kültür'ün TDK daki diğer bir tanımı ise "bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü" şeklindedir. Yeryüzünde insanoğlu tarafından üretilmiş olan her şey kültür olarak tanımlanabildiği gibi bir birey veya bir topluluğun yaşam tarzını şekillendiren örf, adet, gelenek, görenek, alışkanlıklar, davranışlar, algı ve inançlar da kültürdür. Tabiat şartlarının, sosyal alışkanlıkların, geleneklerin, inançların, bir toplumda uzun sürede meydana getirdiği ve ekonomik altyapıya göre şekillendirdiği temel değer yargıları, bakış açıları ve dünya görüşü kültürdür. Aynı zamanda bir bireyin edindiği bilgi de kültürdür (TDK, 2018).

insanların birlikte ortaya çıkardıkları gayret ile oluşur. Yeryüzündeki her kültür, ait olduğu insanların tüm farklılıklarına, çeşitliliklerine ve kargaşa içindeki ayrılıklarına rağmen aslında ortaklaşa insan ruhunun eseridir. Kültür, özel, bireysel, ulusal, toplumsal, evrensel, hangi açılardan bakılarak tanımlanırsa tanımlansın, esas olarak insanlığa özgü değerleri ifade eder. Bu anlayışa paralel olarak, bugün kültür varlığı kavramı, teknolojik gelişmelerle birlikte oluşan küresel bütünlük içindeki dünyamızda, geniş bir bakış açısıyla, evrensel bir perspektiften ele alınmaktadır (Atılğan, 2016: 250).

Ülkemizdeki yasa ve resmi yönetmeliklerde, insanın kendi bilinciyle doğrudan ya da doğa ile birlikte yarattığı değerler “*kültür ve tabiat varlıkları*” olarak tanımlanmıştır (Akat, 1990: 13). Kültür ve tabiat varlıkları, toplumların, ulusların ve bütün insanların ortak hafızasını oluşturan temel değerlerdir. Bu varlıklar tarihsel süreç içinde yaşanmış olumlu olumsuz tüm olaylara tanıklık etmişlerdir. İnsan emeğinin ve iradesinin ürünü kültür varlıkları ile doğa tarafından oluşturulmuş tabiat varlıkları, insanlığın bugün bulunduğu seviyeye ulaşma sürecine, insanlık tarihine tanıklırlar.

Kültür ve tabiat varlıklarının korunması hukuksal açıdan zorunluluk, bilimsel açıdan da yaşamsal önem arz eder. Bu varlıkların korunması bir ülkenin, bir ulusun, bir toplumun ya da insanlığın ve de yeryüzünün hafızasının korunması anlamına gelir. Kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için, ülkeler kendi iç hukuklarında kurallar oluşturduğu gibi uluslararası düzlemde de korumaya ait kurallar oluşturulmuştur (Çolak, 2012: 229).

23 Temmuz 1983 tarihli, 18113 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren ve Türkiye’deki mevcut yasal çerçeveyi oluşturan, T.C. 2863 No.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun⁸⁶ (KTVKK) birinci bölüm, üçüncü maddesindeki tanımlar bölümünde “*kültür varlıkları*” tanımı şu şekilde verilmiştir:

“Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel

---

⁸⁶ 2863 No.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nunda, 17.6.1987 tarihli 3386 sayılı Kanun ve 14.7.2004 tarihli 5226 sayılı Kanun ile kısmi değişiklik yapılmıştır.

ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır” (KVMGM 2009: 2; MBS, 2018a).

Ülkemizdeki yasal düzenlemede, korunması gerekli kültür varlıklarının tespitinde esas olan ölçütler tarih, nitelik ve mekân boyutları olarak belirlenmiştir. KTVKK'nun kültür varlıkları tanımında tarih boyutu “tarih öncesi ve tarihi devirlere ait” olan şeklinde belirtilmiştir. Bu boyut çok geniş bir zamanı hatta tüm zamanları içermektedir. Yaşadığımız an da tarih devirlerinin bir parçasıdır (Umar, 1981:23). KTVKK, yaşanan zamanı da kültür varlıklarının zaman boyutu içine almıştır (Çal, 2003: 238). Nitelik boyutu olarak “bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili” olması esas alınmış, bunun yanı sıra “sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan” nitelikte olması belirtilmiştir. Ancak “özgün değer taşıyan” nitelemesi objektif olarak ele alınması zor bir kavram olduğu gibi bu durum bazı karmaşıklıkları da beraberinde getirmektedir. Kanundaki tanımlamada mekân boyutu ise “yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmazlar” şeklinde verilmiştir ki bu da yeryüzündeki bütün mekânları içerir. KTVKK'nunda çok geniş kapsamlı tanımlarla verilmiş olan ölçütler kültür varlıklarının tam tespiti ve korunması için yeterli olmamaktadır. Kültür varlıklarının tespitinde, tescilinde, korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında esas alınacak ölçütler, yasada ve ilke kararlarında net olarak yer almamıştır (Arslan, 1991: 16-17). KTVKK'nda arzulanan amaca ulaşamamıştır. Sabih Kanadoğlu'na göre yasa yetersiz, özensiz, hatta gayri ciddi, çelişik ve bilimsellikten uzak hükümler taşımakta, ceza yaptırımları “Kanunilik” ilkesine aykırı nitelikte bulunmaktadır (Kanadoğlu, 2003: 30).

Kültür varlığı kavramının tarihsel süreç içindeki gelişimine bakmak da kavramı anlamak için faydalı olabilir. Bugün kültür varlığı olarak tanımladığımız değerlere yönelik, bilinçli ve kurumsallık taşıyan bir yaklaşım Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılda, Tanzimat yıllarından sonra oluşmuştur⁸⁷ (Akat,

---

⁸⁷ Bu yaklaşım, “Osmanlı Modernleşmesi” olarak tanımlanan, bilinçli ve tümel değişikliklerin olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımın oluşum sebepleri ve süreci Tanzimat öncesine uzanır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki askeri reformların yansımaları her alanda olduğu gibi hukuk alanında da ortaya çıkmıştır. Geleceği hazırlayan düzenlemeler ve kurumlar, 19.yy. da otokratik bir şekilde oluşturulmuş, birçok düzenlemede Avrupa'nın yaptığının benzeri yapılmıştır. Osmanlı, güçlenen Avrupa'nın yol açtığı tehlike karşısında, üstün olarak algıladığı Avrupa dünyasının bazı kurumlarını alarak modernleşmeye çalışmıştır (Ortaylı, 2018: 13-34, 79). Bu dönemde eski eserlerin toplanması,

1990: 13). Birçok uygarlığın yaşadığı ve ürün verdiği geniş toprakları yönetimi altında tutmaya çalışan imparatorlukta, *eski eser* kavramı ile birlikte eski eserlerin kurumsal, düzenli ve sürekli bir şekilde korunması gerektiği anlayışı 19. yüzyılın ortalarında belirmeye başlamıştır⁸⁸.

Eski eserleri toplama ve koruma yönünde yapılan ilk önemli çalışma 1846-1847 yıllarında gerçekleştirilmiştir (Kanadoğlu, 2003: 29). 1846 yılında, Sultan Abdülmecit'in kız kardeşi Atiye Sultan'ın eşi olan Rodoslu Fethi Ahmet Paşa, Enderun eğitimi aldıktan sonra mareşalliğe kadar yükselmiş bir subay ve Tophane müşiri olarak, silah deposu şeklinde kullanılmakta olan Aya İrini Kilisesi'ni müzeye dönüştürmüştür (Akat, 1990: 14). Mısır'dan ve Anadolu'dan getirilen çeşitli eski eserler⁸⁹ ilk defa burada, "*Mecma-i Asar-ı Atika*" ve "*Mecma-i Esliha-i Atika*" (Eski Eserler ve Eski Silahlar Koleksiyonu/Müzesi) olarak sergilenmiş ve muhafaza altına alınmıştır (Şimşek vd 2009: 106-107).

Osmanlı Devleti hukuk sisteminde, eski eserler ile ilgili bilinen ilk hüküm, 9.8.1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin 133. Madde'sinde yer almıştır. Bu madde "*Hayrat-ı Şerife ve tezyinat-ı beldeden olan ebniye ve âsâr-ı mevzuayı...*" kırıp, tahrip edip zarara uğratanlar ile ilgili cezaları içerir (Çal, 1997: 393). Kamu yararına yapılmış, çeşme, han, hamam vb. binalar ile beldele süsleyen güzel eserlerin değerli bulunduğu ve bu hüküm ile koruma altına alındığı görülmektedir. 19 yüzyılda,

---

korunması ve sergilenmesi yönündeki düzenlemeler de Avrupa'yı ve bilhassa Fransa'yı takip etmiştir (Mumcu, 1969: 58-59).

⁸⁸ Bu anlayışın ortaya çıkışında, imparatorluk topraklarında yaşanan, Fransa ve İngiltere kökenli, askeri ve siyasi olaylar ile bilimsel gelişmelerin etkisi önemlidir. Napolyon Bonapart, 1798 yılında Mısır'a askeri bir sefer düzenleyerek, Bab-ı Ali'den atanan memurların yönetimindeki, zengin ve stratejik Mısır topraklarını işgal etmiş, "Mısır Mısırlıdır" sloganını ortaya atarak bölgede Fransız hâkimiyeti kurmak için savaşmıştır. Napolyon, Mısır'da askeri olarak yenilmiş olsa da diğer taraftan büyük bir zafer kazanmıştır. Bu bilimsel bir zaferdir. Napolyon'un ordusu içinde bulunan, görevi Mısır'ı bilimsel yönden ele almak ya da ele geçirmek olan 167 bilim adamı birçok araştırma, inceleme ve dokümantasyon çalışması yapmıştır. Kahire'de Napolyon'un kurduğu Mısır Enstitüsü ile Egyptoloji'nin temeli atılmış olduğu gibi yapılan çalışmalar bilimsel ve arkeolojik açıdan büyük önem arz etmiştir. 30 Ağustos 1801'de Fransızlar ile Osmanlı-İngiliz müttefik kuvvetleri arasında, Fransızların Mısır ve İskenderiye'den tahliyesinin şartlarını belirleyen bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmanın 16. Maddesi Fransızların Mısır'dan topladıkları tarihi eserler ile ilgilidir. Bu tarihi eserlerin kamu malı olarak müttefik kuvvetler tarafından değerlendirilmesi öngörülmüş ve Fransa'ya nakil edilmesi talebi red edilmiştir. Fakat Fransız kuvvetleri komutanı General Menou'nun ısrarları sonucu, asker bilim adamlarının Mısır'dan topladıkları tarihi eserleri yanlarında götürmelerine izin verilmiştir. Bu eserlerin arasında önemli bir yeri olan "Rosetta Taşı" ise İngilizler tarafından alıkoymuş ve Londra'ya, British Museum'a nakledilmiştir (Çolak, 2008: 141-183).

⁸⁹ Sultan Abdülmecit'in 1845 yılında Yalova'ya yaptığı gezi esnasında gördüğü ve İstanbul'a naklettirdiği Doğu Roma yazıtlarının da bu eserler arasında olduğu bilinmektedir (<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,69904/turkiyede-muzecilik.html>).

korunması gerekli eserler hukuku yazılı şekilde oluşmaya başlamış olan Osmanlı Devleti'ndeki yazılı tüzüklerde eski eserler “âsâr-ı atıka” olarak adlandırılmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde “âsâr-ı atıka” olarak adlandırılan “eski eserler” anlayışı, günümüzdeki “*kültür varlıkları*” tanımıyla daha geniş kapsamlı bir kavram haline gelmiştir (Şimşek vd. 2009: 106).

Eski eserlerin muhafazasına yönelik, Osmanlı devletindeki bir dizi yasal düzenleme olan Âsâr-ı Atıka Nizamnameleri (Eski Eserler Tüzükleri)'nin ilki 1869 yılında yayınlanmıştır (Akat, 1990: 14). Bu nizamnameler günümüzdeki Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na benzer bir işlev görmüşlerdir. 1874 yılında ikinci, 1884 yılında da üçüncü, 1906 yılında dördüncü Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi (AAN) çıkarılmıştır (Çal, 1997: 393-400; 2003: 234).

1869 tarihli⁹⁰ AAN'nde “eski eser” tanımı verilmemiştir. Esasen, çoğunlukla yabancılar tarafından yapılmakta olan kazılara bir düzenlenme getirme amacıyla hazırlanmış olan yedi maddelik bu basit nizamnamede, dönemin Osmanlı bürokratlarının anlayışında açık ve net bir eski eser kavramının oluşmadığını söylemek mümkündür. Eski eserlerin, tarihi öğrenmede yardımcı olduğu, aydınlar tarafından önemsendiği, müzelerde teşhir edildiği, Osmanlı topraklarında diğer ülkelerden daha çok bulunduğu, İstanbul'da bir müze kurulmasının düşünüldüğü belirtilmiştir. Eski eserler hakkında taşınır taşınmaz ayrımı mevcut değildir ancak genelde taşınırların kast edildiği anlaşılmaktadır. Bunların mülkiyeti büyük ölçüde şahıslara bırakılmıştır. 1869 AAN izinli kazılarda bulunan eserlerin yurt dışına çıkışı yasaklamış (1869/2) ancak sikkeleri bunun dışında tutmuştur (1869/4). Eserlerin yurt dışına çıkışı yasaklanmış ama içeride isteyen şahıslara veya hükümete satılabileceği belirtilmiştir.

1874 tarihli AAN eski eser tanımının, Osmanlı Devleti yazılı hukukunda ilk defa yapıldığı nizamnamedir. Bu nizamnamenin 1. maddesine göre eski çağlardan kalan sanatla yapılmış her türlü eşya eski eserdir. İkinci maddede eski eserlerin iki tür olduğu yazılmış, birincisinin sikkeler ikincisinin ise taşınır ve taşınmaz eserler

---

⁹⁰ İlk AAN'nin çıkarılış tarihi, Sabih Kanadoğlu tarafından 13 Şubat 1868 olarak verilmiştir (Kanadoğlu, 2003: 29).

olduğu belirtilmiştir. Bu tarihte eser kavramının net olarak nizamnameye yansımadağı sđylenebilir (Çal, 2003: 236-237).

1881 yılında, Aya İrini'den Çinili Köşk'e nakledilen eski eserlerin toplandığı Âsâr-ı Atıka Müzesi'nin (İstanbul Arkeoloji Müzeleri) açılması ve müdürlüğüne Osman Hamdi Bey'in getirilmesi muhakkak ki kültür varlıklarının korunmasında ve kavramsal gelişiminde bir dönüm noktasıdır (Kanadoğlu, 2003: 29).

1884 tarihli AAN'nde, eski eserlerin tanımlanmasında coğrafi ve siyasi bir sınırlanma yapılmıştır. Osmanlı Devleti topraklarında yaşamış eski milletlerin ve kavimlerin geride bırakmış oldukları eserler şeklinde bir belirleme verilmiştir. Ayrıca eserlerin sanat değeri olması şartı kaldırılmıştır.

1906 tarihli AAN'sindeki eski eser tanımlamasında önemli bir ibare vardır. Eski eserlerin ait olabileceği alanlar belirtilmiş, güzel sanatlar, bilim, din, edebiyat, sanat gibi sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflama günümüzde de devam etmektedir, dolayısıyla günümüzdeki kültür varlığı anlayışının temelini bu nizamname ile atıldığı sđylenebilir. Eski eserlerin korunması ile görevli olan ilk kurum, I. Dünya Savaşı yıllarında, 1917'de Muhafaza-ı Âsâr-ı Atıka Encümeni Daimisi adıyla İstanbul'da kurulmuştur.

Cumhuriyet Dönemi'nde iki kez, 1944 ve 1961 tarihlerinde, Eski Eserler Kanun Tasarısı hazırlanmıştır. Cumhuriyet'in ilgili ilk kanunu 06.05.1973 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan, 1710 sayılı Eski Eserler Kanunudur. Bu kanundaki tanımlamada zaman ve mekân boyutu ile ilgili ibare 1906 tarihli AAN ile aynıdır. Mekân boyutu açısından, 1884 AAN'nde belirtilen ancak 1906 AAN'nde bahsi geçmeyen, su altındaki eserler de EEK'nda kapsam dâhiline alınmıştır. EEK'nda yeni ve önemli bazı kavramlar ortaya konmuştur. Bunlar anıt, külliye, tarihi sit, arkeolojik sit, doğal sit, etnografya eseri gibi tanımlamalarla belirtilmiştir. Artık geniş alanların ya da kentsel alanların korunması gündeme gelmeye başlamıştır. Bu durum eski eserleri korumada, yaşam alanları ve günlük hayat ile etkileşen sorunlar ortaya çıkartmıştır. Bu sorunlara çözüm arayışı içinde yeni bir anlayış oluşmuştur. Bu anlayış, Türkiye'de T.C. 2863 sayılı KTVKK ile yasaya yansımıştır. 1983'de, KTVKK ile eski eser terimi kaldırılmış yerine kültür varlıkları terimi getirilmıştir. Kanunun 3. Maddesinde kültür varlığı, tabiat varlığı, sit, koruma alanı, ören yeri,

doğal sit alanı, kentsel sit alanı gibi kavramların tanımlarına yer verilmiştir (Çal, 2003: 236-238).

Eski eser kavramında bu süreç içinde oluşan gelişme nitelik boyutunda da ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın ortalarına kadar arkeolojik kalıntılar ile sadece büyük ölçekli yapılar eski eser olarak algılanmakta ve “anıt” sözcüğü ile tanımlanmakta idi. İkinci Dünya Savaşı’nda Avrupa’da ve dünya genelinde yaşananlar sonrasında koruma kuramlarında oluşan gelişmelere paralel olarak eski eser kavramının içeriği de genişledi (Asatekin, 2004: 22). Eski eser kavramındaki kapsam genişlemesi ve kültür varlığı kavramının ortaya çıkması, 1964’de Venedik’te yapılan 2. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi’nin sonuç bildirgesi olarak kabul edilen Venedik Tüzüğü ile bağlantılı bir gelişmedir (ICOMOS, 2018a). Venedik Tüzüğü’nün I. Maddesi’ne göre tarihi, mimari, sanatsal eserlerin yanı sıra belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir alan da kültür varlığıdır (Sarikaya Levent, 2011: 116).

Venedik Tüzüğü’nün I. Maddesi’nde, tam olarak “tarihi anıt kavramı sadece mimari yapıları tek başlarına kapsamaz aynı zamanda belli bir uygarlık, önemli bir gelişme, tarihi bir olay hakkında kanıt niteliğinde olan kentsel veya kırsal çevreyi de kapsar” denmektedir (ICOMOS, 2018b). Bu tanımlamaya göre arkeolojik bilgi içeren kentsel veya kırsal bir alan da tarihi anıt olup, dolayısıyla da kültür varlığı olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra, bu tüzüğe göre, tarihi anıt yalnız büyük sanat eserlerini değil, zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar. Küçük ölçekli konutlar ile onların oluşturduğu tarihsel çevre gibi taşınır ve de taşınmaz değerler kültür varlıkları olarak kabul edilir (Asatekin, 2004: 23).

1964 yılından itibaren, kültür mirası ve de kültür mirasını oluşturan kültür varlıkları kavramı, geçmiş ya da günümüzdeki toplumlara ait kültürleri içinde barındıran her şeyi kapsayan bir kavram haline gelmeye başlamıştır. Günümüzde, kavramsal olarak bu kadar geniş kapsamlı olduğu kabul edilen kültür varlıkları, nitelikleri göz önüne alınarak farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. En temel sınıflandırmaya göre kültür varlıkları; *taşınır kültür varlıkları*, *taşınmaz kültür varlıkları*, *somut olan kültür varlıkları* ve *somut olmayan kültür varlıkları* şeklinde gruplandırılmaktadır (Sarikaya Levent, 2011: 116).

4.1.2. Taşınmaz Kültür Varlıkları

Kültür varlıkları, KTVKK’unda taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları olarak, temel olarak iki grup içinde tanımlanmışlardır. KTVKK’nun I. bölümü, 3. Maddesi’ne göre taşınmaz kültür varlıkları, buldukları yerden kaldırılmadan, ait olduğu yerde tutularak, bu yerde oluşturulan “koruma alanı” içinde muhafaza edilmesi, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme gibi “koruma” işlemlerinin bu alan içinde yapılması zorunlu olan varlıklardır. Taşınmaz kültür varlıkları KTVKK’unda belirtildiği şekliyle şunlardır:

- 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış olan tüm taşınmazlar.
- Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığı’nca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar.
- Sit alanı⁹¹ içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları.
- Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evler.

Koruma Kurullarınca aksi yönde karar alınmadıkça, aşağıda örnek olarak belirtilen tüm taşınmaz varlıklar, Türkiye Cumhuriyeti tarafından korunması zorunlu taşınmaz kültür varlıkları olarak kabul edilmişlerdir. KTVKK’nda taşınmaz kültür varlıklarına örnek olarak şu taşınmazlar gösterilmiştir: Kaya mezarlıkları, yazılı, resimli ve kabartmalı kayalar, resimli mağaralar, höyükler, tümülüsler (yığma mezarlar), ören yerleri, akropol ve nekropoller; kale, hisar, burç, sur, tarihi kışla, tabya ve isihkâmlar ile bunlarda bulunan sabit silahlar; harabeler, kervansaraylar, han, hamam ve medreseler; kümbet, türbe ve kitabeler, köprüler, su kemerleri, su yolları, sarnıç ve kuyular; tarihi yol kalıntıları, mesafe taşları, eski sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar; sunaklar, tersaneler, rıhtımlar; tarihi saraylar, köşkler, evler, yalılar ve konaklar; camiler, mescitler, musallalar, namazgâhlar; çeşme ve

---

⁹¹ KTVKK’nun I. Bölüm, 3. Madde’sine göre, sit “tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır.”

sebiller; imarethane, darphane, şifahane, muvakkithane, simkeşhane, tekke ve zaviyeler; mezarlıklar, hazireler, arastalar, bedestenler, kapalı çarşılar, sandukalar, sinagoglar, bazilikalar, kiliseler, manastırlar; külliyeler, eski anıt ve duvar kalıntıları; freskler, kabartmalar, mozaikler, peri bacaları ve benzeri taşınmazlar (T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi [MBS], 2018a).

4.1.3. Taşınır Kültür Varlıkları

KTVKK'nun üçüncü bölümünde yer alan 23 No.lu maddede⁹² “korunması gerekli taşınır kültür varlıkları” tanımlanmıştır. Bu tanıma göre, devlet elinde ve müzelerde bulundurulması, korunup değerlendirilmesi devlete ait olan, taşınır kültür ve tabiat varlıkları şunlardır:

“Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü kültür ve tabiat varlıkları;

Her çeşit hayvan ve bitki fosilleri, insan iskeletleri, çakmak taşları (sleks), volkan camları (obsidyen), kemik veya madeni her türlü aletler, çini, seramik, benzeri kap ve kacaklar, heykeller, figürinler, tabletler, kesici, koruyucu ve vurucu silahlar, putlar (ikon), cam eşyalar, süs eşyaları (hülliyat), yüzük taşları, küpeler, iğneler, askılar, mühürler, bilezik ve benzerleri, maskeler, taçlar (diadem), deri, bez, papirüs, parşömen veya maden üzerine yazılı veya tasvirli belgeler, tartı araçları, sikkeler, damgalı veya yazılı levhalar, yazma veya tezhipli kitaplar, minyatürler, sanat değerine haiz gravür, yağlıboya veya suluboya tablolar, muhallefat (religie'ler), nişanlar, madalyalar, çini, toprak, cam, ağaç, kumaş ve benzeri taşınır eşyalar ve bunların parçaları” taşınır kültür varlıklarıdır.

Bununla birlikte, yine KVKK'na göre halkın sosyal yapısını yansıtan insan yapısı sosyal araç ve gereçler, etnografik nitelikteki taşınabilir varlıklar da bu gruba girmektedir. Sikkeler de taşınabilir kültür varlıklarıdır. Osmanlı Padişahlarından

⁹² Bu maddede, 17/6/1987 tarihli 3386 No.lu kanunun 9. maddesi ile değişiklik yapılmıştır.

Abdülmecit, Abdülaziz, V. Murat, II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve Vahidettin ve aynı çağdaki sikkeler, ilgili kanununun koruma hükümleri dışında bırakılmışlardır.

KVKK'nun 23. Maddesi (b) bendine göre, ulusal tarihimizdeki önemli yerleri sebebiyle, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna ait tarihi değer taşıyan belgeler ile eşyalar, Mustafa Kemal ATATÜRK'e ait eşya, evrak, kitap, yazı ve benzeri varlıklar taşınır kültür varlıklarıdır (MBS, 2018a).

4.1.4. Somut Olmayan Kültür Varlıkları

2003 yılında UNESCO tarafından kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne göre somut olmayan kültür varlıkları, kuşaktan kuşağa aktarılan ve sürekli olarak yenilenen, bir bireyin, grubun, topluluğun ya da ulusun kültürlerinin bir parçası olarak benimsedikleri anlatım, temsil, bilgi, beceri, ve uygulamalardır (T.C. KTB 2018ç). İnsan topluluklarına ve onların yaşadıkları yerlere ait bilgiler, beceriler, üretim teknikleri, mitler, efsaneler, atasözleri, dualar, ilahiler, şairler, mâniler, şarkılar gibi tüm sözlü gelenekler, halk dansları, festivaller ve toplumsal ritüeller de artık kültür mirasını oluşturan kültür varlıkları olarak kabul edilerek somut olmayan kültür varlıkları olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 2018c). Somut olmayan kültür varlıkları, nesnel olarak var olmayan ancak insanların birlikte ortaya koydukları ve paylaştıkları, korunması gerekli kültürel değerlerdir. Nesilden nesile aktarılan somut olmayan kültür varlıkları, toplumların içinde buldukları doğal çevreleriyle ve de tarihleriyle etkileşimleri sonucu sürekli olarak yeniden yaratılır. Somut olmayan kültür varlıklarının sürekliliği insanlara kimlik, aidiyet ve ebediyet duyguları verir (Çolak, 2018: 28-29).

4.1.5. Dünyada ve Uluslararası Alanda Kültür Varlığı Kavramı

Kültür varlığı kavramı ve anlayışının dünyadaki oluşumunu incelediğimizde, karşımıza yapılan milletlerarası savaşlar ile bunların ardından gelen antlaşma ve sözleşmeler çıkmaktadır. 19 yüzyılın başından itibaren, dünyada yaşanan savaşlar esnasında kültür varlıklarının önemli zararlar gördüğü ve de gelişen savaş

tekniklerinin bu varlıkları gittikçe artan tehlikelere maruz bıraktığı açıkça anlaşılmaya başlanmıştır.

1954 yılında, I. ve II. Dünya Savaşları'nda yaşanan yıkımların ardından, Hollanda'nın Lahey (Den Haag) kentinde, UNESCO tarafından bir konferans tertip edilmiş ve kültür varlıklarının korunması hakkında uluslararası bir sözleşme oluşturulmuştur. Lahey Sözleşmesi (Hague Convention) olarak adlandırılan bu sözleşmenin tam adı “*Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlığın Korunması Sözleşmesi*”dir. Bu sözleşme, 14 Mayıs 1954 tarihinde oluşturulmuş ve 7 Ağustos 1956 tarihinde uygulanmaya konmuştur. Lahey Sözleşmesi, kültür varlığının (*cultural property*) tanımını yaparak, bütün dünya milletleri için büyük önem taşıdığını vurgulayarak, korunmasının milletlerarası ölçüde yapılmasını belirten ve gereğini tüm ülkelerinin kabulüne sunan ilk⁹³ uluslararası oluşumdur. Sözleşmede koruma hakkında, ulusal ve uluslararası tedbirleri etkili kılmak için barış zamanında teşkilatlanılması ve gereken her çareye başvurulması kararı alınmıştır. Sözleşmeyi 17 Mayıs 1955 tarihinden başlayarak, onaylayan ilk on ülke sırasıyla, Mısır, San Marino, Myanmar, Meksika, Macaristan, Polonya, Bulgaristan, Ekvador, Rusya ve Ukrayna'dır. Türkiye'nin Lahey 1954'ü kabulü, 02.04.1965'de 563 No.lu kanunla uygun bulunmuştur. Türkiye 15 Aralık 1965'de bu sözleşmeyi imzalayarak, taraf olmuştur (Kanadoğlu, 2003: 798-831; UNESCO, 2018a; KTB, 2018a).

1954 tarihli Lahey Sözleşmesi, “*kültür varlıkları*” (*cultural property*) tanımının ortaya çıktığı ve bu varlıkların uluslararası anlamda koruma altına alınması gerekliliğinin belirlendiği uluslararası ilk sözleşmedir.

1954 Lahey Sözleşmesi'nin T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı resmi web sitesinde, mevzuat-mevzuat arama-uluslararası sözleşmeler bölümünde, “*Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme*” adı altında, tam metin çevirisi bulunmaktadır. Bu çeviride “*cultural property*” terimi “*kültür malları*” şeklinde çevrilmiş ve kültür mallarının tarifi şu şekilde yapılmıştır:

“Aşağıdaki bildirilenler, menşee veya sahipleri ne olursa olsun; bu sözleşme bakımından kültür malları sayılırlar:

---

⁹³ Aslında, Lahey Sözleşmesi, 1899 ve 1907'de yine Lahey'de oluşturulan ve de 15 Nisan 1935'de Washington D.C.'de ortaya konan ve kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili olan daha erken sözleşmelerin devamı niteliğindedir (Kanadoğlu, 2003: 802; T.C. KTB, 2018a).

a) *Dinî veya lâik, mimari, tarihi anıtlarla sanat anıtları, arkeolojik değerlerdeki yerler, bütünü itibariyle tarihi veya artistik bir alâka arz eden yapı toplulukları, sanat eserleri, el yazmaları, kitap ve başkaca tarihi, artistik veya arkeolojik değer taşıyan eşya, keza yukarıda bildirilen servetlerden mürekkep bilim koleksiyonlarıyla, önemli kitap, arşiv röprodüksiyon koleksiyonları ve emsali gibi milletlerin kültür mameleklerinde büyük önemde yeri olan menkul ve gayrimenkul mallar,*

b) *Gerçek ve başlıca görevi (a) fıkrasında zikredilen menkul kültür mallarını koruma veya teşhirden ibaret olan müze, büyük kitaplık, arşiv deposu gibi binalarla (a) fıkrasında açıklanan menkul kültür mallarının silahlı bir çatışma halinde korunmasına mahsus sığınaklar,*

c) *(a) (b) fıkralarında tarif edilen kültür mallarını büyükçe sayıda içine alan ve anıt merkezleri denilen merkezler.”* (T.C. KTB, 2018a; Kanadoğlu, 2003: 802-803).

Sözleşmenin, 1965 tarihinde yapılan bu çevirisinde, “*cultural property*” (kültür varlığı) olarak verilen tanımlamanın terim olarak bir değişikliğe uğramış olduğu görülmektedir. Sözleşmenin kanununda yer almış olan “*kültür varlığı*” terimi yerine bu çeviride “*kültür malları*” terimi kullanılmıştır. Bu terimin “*cultural property*” yani kültür varlıkları tanımlamasında mevcut olan anlam ve de anlayış ile tam olarak örtüşmediği söylenebilir. TDK’ya göre “mal” sözcüğü, bir kimsenin, bir tüzel kişinin mülkiyeti altında bulunan, taşınır veya taşınmaz varlıkların bütünüdür. Bu sözcüğün büyükbaş hayvan, alınıp satılabilen her türlü ticaret eşyası, emtia gibi anlamları da vardır. Ayrıca, “mal” sözcüğü bayağı, aşağılık anlamları taşımaktadır. Hatta daha da olumsuz anlamlar taşıdığı belirtilmiştir (TDK, 2018b). Bizim için hayati önem taşıyan, maddi ve manevi kültürel değerleri ifade etmek için “kültür malları” terimini kullanmak, kendi içinde çelişik unsurlar arz etmektedir. Üzerinde, korumak ve koruyarak gelecek nesillere aktarmak taahhüdünde bulunulan varlıkların mal sözcüğü ile nitelenmesi çelişik bir durumdur. Bu durumun, 1965 yılında yapılan çeviriden mütevellit olduğu ya da kültür varlığı kavramının net olarak anlaşılmamış veya o dönemde tam olarak ortaya çıkmamış bir kavram olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

4.1.6. Kùltür Mirası Tanımı

Bir toplumun, yaşam biçimini, tinsel ve dűşünsel birikimlerini, geleneklerini, göreneklerini, davranış şekillerini yansıtan, taşınır, taşınmaz ve somut olmayan kùltür varlıklarının tümü kùltür mirası olarak kabul edilmektedir (Kürüm, 2005: 24). Kùltür mirası taşınır, taşınmaz kùltür varlıkları ile beceri, hüner, zanaat, tören, ritüel gibi somut olmayan kùltür varlıklarını içerdiği kadar bilginin korunmasını ve iletilmesini de içeren geniş kapsamlı bir kavramdır (Katođlu, 2017: 38).

Kùltür varlıkları, bir toplumun ve insanlığın kùltür mirası olarak bugün ile geçmiş arasında bağ kurulmasını sağlar. Toplumsal ve kùltürel değerlerin geleceğe aktarılmasında ve kuşaklar arasındaki iletişimin sağlanmasında kùltür mirası önemli bir rol oynar. Kùltür mirası, insanların yaşadıkları yere ve içinde buldukları topluma ait olma duygusunu tesis ederek, onları bir arada tutacak, ortak bağları kuvvetlendirecek, ulusal ve de kùltürel kimlik kazandırabilecek güçlü olduğu kadar hayati bir değerdir. Kùltür mirası kavramı, kùltür varlıklarının gelecek nesiller için korunması gerektiğine işaret etmektedir. Aynı zamanda bu kavram farklı kùltür bölgeleri ve farklı topluluklar arasında birleşme, uzlaşma sağlanması gibi evrensel bir amacı içermektedir. Kùltürü yansıtan değerler hem maddi ve hem de manevi değerler bütünüdür. Bu sebeple maddi olduğu kadar manevi değerler de kùltür mirasının kapsamındadır (Atılgan, 2016: 251).

Kùltür mirası kavramı ilk defa 1954 tarihli Lahey Sözleşmesinde ortaya konmuştur. Sözleşmenin giriş kısmının ikinci paragrafında şu ifadeye yer verilmiştir: “...hangi millet ait olursa olsun, kùltür varlıklarına karşı yapılacak tecavüzlerin, bütün insanlığın kùltür mirasına zarar verilmesi anlamına geleceği...” Avrupa’da 20. yüzyılın ortasında beliren kùltür mirası anlayışının ulusal hukuk metinlerinde yer alması daha sonraki tarihlerde gerçekleşmiştir (Katoğlu, 2017: 36-37).

1972 yılında imzalanan Dünya Mirası Sözleşmesi ile “kùltür varlığı” kavramına göre daha geniş kapsamlı bir kavram olan “kùltür mirası” tanımlaması kullanılmaya başlanmıştır. Ancak Türkiye’de “miras” sözcüğü özünde “mirasyedi” kavramı ile doğrudan ilişkilendirilebileceği için esas olarak daha farklı bir terimin kullanılmasına ihtiyaç duyulmuştur. 1980’lerde ilk önce “kùltürel ve doğal değer” nitelemesi kullanılmış, sonra günümüzde halen kullanımı süren “kùltür ve doğa

varlığı” tanımlaması tercih edilmiştir. 1983 yılında yapılan kanuni düzenleme ile “Kültür ve Tabiat Varlıkları” terimleri ile tanımlanan kavram, bu şekilde yönetsel ve hukuki terminolojide yerini almıştır. UNESCO tarafından oluşturulan Dünya Miras Listesi, son zamanlarda yeniden “miras” kelimesini gündeme getirmiştir. Ancak, “*varlık*” kelimesi kültürel zenginliği ifade etmesi açısından daha uygun bulunmuştur (Asatekin, 2004: 22-23). Varlık, var olma durumunu mevcudiyeti ifade eder. Var olan zenginliği çağrıştırır. Varlık önemlidir, yararlıdır, değerlidir aynı zamanda ömür ve hayat anlamlarını taşımaktadır. Felsefi açıdan da geçici olmayan, kalıcı olan şey varlıktır (TDK 2018a).

UNESCO’nun, 17 Ekim - 21 Kasım 1972 tarihleri arasında Paris’te toplanan 17. Genel Konferansı kapsamında, 16 Kasım 1972 tarihinde “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme” adı altında bir diğer önemli sözleşme oluşturulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin bu sözleşmeyi imzalaması, 14.04.1982 tarih ve 2658 sayılı Kanunla uygun bulunmuştur. Bu uluslararası sözleşme, 23.05.1982 tarih ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanarak, 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin bu sözleşmeyi imzalamadaki amaçları şu şekilde açıklanmıştır:

1. Tüm insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen, evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmak.
2. Toplumda söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak.
3. Çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğini sağlamak.

Bu sözleşme ile UNESCO tarafından, uluslararası önem taşıyan ve bu nedenle tüm insanlığın kültür varlığı olarak takdire ve de korunmaya değer gördüğü kültür ve tabiat/doğa varlıklarına “Dünya Mirası” statüsü kazandırılmaktadır. Bu kazanım, sözleşmeyi imzalayan, üye devletlerin UNESCO’ya başvurusuyla başlayarak, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ve Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) den gelen uzmanların, başvuruları değerlendirmesi ile tamamlanan bir işlem dizisi gerektirmektedir. Daha sonra aday olan kültür varlıkları Dünya Miras Komitesi’nin kararına göre bu statüyü kazanmaktadır.

2017 yılında, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı, dünya genelinden 1073 kültürel ve doğal varlık bulunmaktadır. Bu varlıkların, 832 tanesi kültürel, 206 tanesi doğal, 35 tanesi ise karma (kültürel/doğal) varlıktır. Her yıl gerçekleşen Dünya Miras Komitesi toplantıları ile bu listeye, dünyanın her ülkesinden yeni kültür ve tabiat varlıkları eklenmektedir. UNESCO Dünya Miras Listesi'nde, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğunda yürüttüğü çalışmalarına kaydedilmiş olan, 17 Kültür ve Tabiat Varlığı bulunmaktadır (T.C. KTB, 2018b; UNESCO, 2018b).

4.2. İZMİT'İN KÜLTÜR VARLIKLARI

Bu tez çalışmamızda, İzmit'in çok sayıdaki kültür varlığının tümüne değinmemiz imkânsızdır. Bu sebeple, İzmit'in kültür varlıklarından başta gelenleri ve kentte gerçekleştirilebilecek arkeolojik turizm faaliyetleri açısından pratik olarak izlenebilecekleri, arkeolojik bir perspektiften aktarmaya çalışacağız.

4.2.1. İzmit'in Taşınmaz Kültür Varlıkları

KVMGM tarafından yayınlanan İllere Göre Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı İstatistiğinde 2017 yılı sonu itibarıyla Türkiye genelinde korunmak üzere tescil edilmiş olan toplam 106.359 tane taşınmaz kültür varlığı bulunmaktadır. Aynı istatistiğe göre Kocaeli ilinde korunması gerekli 1013 adet taşınmaz kültür varlığının tescili yapılmıştır.

Kocaeli'nde tescil edilmiş olan 1013 adet taşınmaz kültür varlığının cinsleri ve sayıları KVMGM'nün verilerine (KTB, 2018c) göre şöyledir:

• Sivil Mimarlık Örneği Taşınmaz Kültür Varlığı Sayısı	544
• Kalıntı Sayısı	70
• Korunmaya Alınan Sokak Sayısı	2
• Dinsel Yapılar	55
• Kültürel Yapılar	154
• İdari Yapılar	47
• Askeri Yapılar	31

• Endüstriyel ve Ticari Yapılar	42
• Mezarlıklar	64
• Şehitlikler	1
• Anıt ve Abideler	3

Bu istatistiğe göre Kocaeli ili genelinde günümüzde kültür varlığı olarak tespit ve tescil edilmiş kültürel değerlerin çoğu sivil mimarlık örneği yapılarıdır.

Kocaeli Kültür Envanteri'ne göre 2011 yılı itibarıyla, il genelinde 32 adet arkeolojik sit alanı, 10 adet kentsel sit alanı ve 9 adet doğal sit alanı tescil edilmiştir. Aynı yıl itibarıyla Kocaeli'nde, 29 çeşme, 10 hamam, 3 su kemeri, 5 sarnıç, 1 ılıca, 1 değirmen, 1 karakol binası, 2 idari bina, 1 saat kulesi, 28 cami, 5 mescit, 5 türbe, 6 nekropol, 2 lahit mezar, 10 tümülüs, 6 mezarlık, 8 kilise yapısı kültür varlığı olarak tescil edilmiş durumdadır (Aksoy, 2011: 37).

T.C. Kocaeli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (KKVKK) Müdürlüğü ve Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan, Kocaeli Kültür Envanteri (KKE)'ne göre, 2011 yılı itibarıyla, il genelinde tescil edilmiş olan 32 arkeolojik sit alanının 15 tanesi İzmit ilçesi sınırları içindedir (**Lev IX, Har. 18**) (Aksoy, 2011: 4-37). 2011 yılı KKE'ne göre İzmit'teki arkeolojik sit alanları şunlardır:

1. Orhan Mahallesi Gaspıralı Arkeolojik Sit Alanı
2. Orhan Mahallesi Arkeolojik Sit Alanı (İç Kale ve Çevresi)
3. Yenidoğan Hypojeleri (Yer Altı Mezar Odaları)
4. Yenidoğan - Gültepe Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı
5. Yenidoğan Pantelemon Manastır Duvar Kalıntısı
6. Arızlı ve Kabaoğlu Arkeolojik Sit Alanı
7. Çukurbağ Arkeolojik Sit Alanı (Dış Surlar)
8. Çukurbağ Antik Roma Kompleksi (Gymnasium) Arkeolojik Sit Alanı
9. SEKA Fabrikası Sahası ve Lojmanları Arkeolojik Sit Alanı
10. Terzibayırı Sur Kalıntısı Arkeolojik Sit Alanı
11. Antik Su Kemeri ve Yakın Çevresi Arkeolojik Sit Alanı
12. İzmit Serdar Mahallesi Arkeolojik Sit Alanı
13. Turgut Mahallesi Şahin Tepesi - Nekropol Arkeolojik Sit Alanı
14. Durhasan Köyü Mezarlığı Arkeolojik Sit Alanı

15. İzmit Topçular Mahallesi Arkeolojik Sit Alanı

İl genelinde tescil edilmiş olan 10 kentsel sit alanının 2 tanesi İzmit ilçesi sınırları içindedir. İzmit'te ki kentsel sit alanları şunlardır:

1. İzmit Kültür Tepesi Kentsel Sit Alanı
2. İzmit Kentsel Sit Alanı (İç Kale ve Çevresi)

Ayrıca il genelinde tescil edilmiş olan 9 doğal sit alanının 2 tanesi İzmit ilçesi sınırları içindedir. İzmit'te ki doğal sit alanları şunlardır:

1. İzmit Orhan Mahallesi Doğal Sit Alanı
2. Acısu Parkı

KKVKK'nun Kocaeli'ndeki kültür varlıklarını tescil çalışmaları devam etmektedir (KTB, 2018d).

2017 yılı sonu itibarıyla il genelinde tescil edilmiş olan arkeolojik sit alanı sayısı 79, kentsel sit alanı sayısı 8, tarihi sit alanı sayısı 1, kentsel arkeolojik sit alanı sayısı 1, kentsel ve doğal sit alanı (çakışan sit alanı) sayısı 1 dir (KTB, 2018e). KKVKK 2017 yıl sonu verilerine göre (KTB, 2018f) İzmit ilçe sınırları içindeki sit alanları şu şekilde tescil edilmiştir:

1. Yenimahalle Hipoje Yeraltı Mezar Odaları I. Derece Arkeolojik Sit Alanı
2. Yenimahalle Hipoje Yeraltı Mezar Odaları I. Derece Arkeolojik Sit Alanı
3. Akpınar III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
4. Seka III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
5. İç Kale ve Çevresi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
6. İç Kale ve Çevresi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
7. İç Kale ve Çevresi I. Derece Arkeolojik Sit Alanı
8. Gültepe Nekropolü I. Derece Arkeolojik Sit Alanı
9. Topcular III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
10. Gültepe Nekropolü III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
11. Gültepe Nekropolü I. Derece Arkeolojik Sit Alanı
12. Çukurbağ III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
13. Çukurbağ I. Derece Arkeolojik Sit Alanı
14. Umuttepe Kabaoğlu Köyü II. Derece Arkeolojik Sit Alanı
15. Umuttepe Kabaoğlu Köyü I. Derece Arkeolojik Sit Alanı
16. Yenidoğan Hipoje Yeraltı Mezar Odaları III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
17. Yenidoğan Hipoje Yeraltı Mezar Odaları I. Derece Arkeolojik Sit Alanı

18. Yenidoğan Hipoje Yeraltı Mezar Odaları II. Derece Arkeolojik Sit Alanı
19. Durhasan Mezarlığı III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
20. Sepetçi Köyü III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
21. Çubuklu Osmaniye Gürgen Mevkii I. Derece Arkeolojik Sit Alanı
22. Serdar Mahallesi Arızlı Köyü III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
23. Serdar Mahallesi Arızlı Köyü III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
24. Serdar Mahallesi Arızlı Köyü I. Derece Arkeolojik Sit Alanı
25. Arızlı Kabaoğlu III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
26. Yenidoğan Pantelemon Manastırı III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
27. Yenidoğan Pantelemon I. Derece Arkeolojik Sit Alanı
28. Turgut Mahallesi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
29. Çukurbağ Terzibayırı Sur Duvarı I. Derece Arkeolojik Sit Alanı
30. Çukurbağ Terzibayırı Sur Duvarı I. Derece Arkeolojik Sit Alanı (2)
31. İç Kale I. Derece Arkeolojik Sit Alanı
32. İçkale Kentsel Sit Alanı

Kocaeli’nde taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiş olan kültür varlıklarının kayıtları KKE 2011 ve KKVKK 2018 Tescilli Anıtlar ve Yapılar Listesi’ne (KTB 2018g) göre aşağıdaki gibidir.

İzmit’in kültür varlığı olarak tescil edilmiş savunma yapıları:

1. Nikomedia Dış Surları, Azize Santa Barbara Kulesi, Bayraktar Burcu
2. İzmit Kalesi Karaburç
3. Sur Kalıntıları
4. Redif Dairesi (Kemağpaşa Kolordu Komutanlığı - Redif Binası)

İzmit’in kültür varlığı olarak tescil edilmiş antik mezar ve mezarlıklar:

1. Şehitlik ve Namazgâh
2. Eski Mezarlık (Bağçeşme Mezarlığı)
3. I No.lu Tümülüs
4. II No.lu Tümülüs
5. III No.lu Tümülüs
6. IV No.lu Tümülüs
7. V No.lu Tümülüs
8. VI No.lu Tümülüs
9. VII No.lu Tümülüs

10. Bağlar Sokak Roma Mezarı
11. Saatçi Efendi Konağı Yanı Hazire/Mezar
12. ayırky Mezarlığı

İzmit'teki Antik Su Yapıları:

1. Gündoğdu Su Kemerı
2. Kabaoğlu Antik Su Kemerı
3. İzmit Paşasuyu 1 No.lu Su Kemerı
4. İzmit Paşasuyu 2 No.lu Su Kemerı
5. İzmit Paşasuyu 3 No.lu Su Kemerı
6. Yirim Köprü Kemerı
7. Antik Su Tesisatı ve Kanal Kalıntıları

İzmit'te yapı olarak tescil edilmiş tarihi eşmeleri:

1. Nymphæum Anıtsal Roma eřmesi
2. Canfeda Kethüda Kadın eşmesi
3. Kapanca Sokak eşmesi (Zeliha Hanım eşmesi)
4. Yeni eşme (Ağa eşmesi)
5. Tystz eşmesi (Emine Hatun eşmesi)
6. Topçu eşmesi
7. Hacıhasan eşmesi ve Su Haznesi
8. Tahsin Efendi eşmesi
9. Pertev Paşa eşmesi
10. Duvar eşmesi (akmaklı eşmesi)
11. 50. Yıl eşmesi
12. Aşık Merdiveni eşmesi
13. eşme (Veli Ahmet Mahallesi)
14. Gündoğdu 1 No.lu eşme
15. Gündoğdu 2 No.lu eşme
16. Gündoğdu 3 No.lu eşme
17. Eski eşme
18. Orhan Cami eşmesi
19. Meydan eşmesi
20. Ali Ağa eşmesi
21. Kabaran eşmesi

İzmit'te kültür varlığı olarak tescil edilmiş bulunan tarihi hamamlar:

1. Süleyman Paşa Hamamı (Yukarı Pazar/Dere Hamamı)
2. Pertev Paşa Külliye Hamamı
3. Mehmet Bey Hamamı (Orta Hamam)
4. Küçük Hamam (Çukurbağ Mahallesi)
5. Yeni Hamam (Hacı Hasan Mahallesi/Kolordu Karşısı)
6. Yalı Hamamı (Tepecik Mahallesi)

İzmit'te kültür varlığı olarak tescil edilmiş bulunan tarihi sarnıçlar:

1. İn Bayırı Sarnıcı
2. Kapanca Sokak Sarnıcı

İzmit'in kültür varlığı olarak tescil edilmiş heykel ve saat kuleleri:

1. Atatürk Heykeli
2. İzmit Saat Kulesi

İzmit'in kültür varlığı olarak tescil edilmiş eğitim yapıları:

1. Pertev Paşa Subyan Mektebi
2. İzmit Mektebi İdadisi (İzmit Ortaokulu/Gazi Anadolu Lisesi)
3. Ulugazi İlköğretim Okulu
4. Yeni Turan Mektebi
5. Halk Eğitim Hizmet Binası
6. Sanat Enstitüsü (Endüstri Meslek Lisesi)

İzmit'in kültür varlığı olarak tescil edilmiş dini yapıları:

1. Eski Kilise (İstiklal İlkokulu/Rehberlik ve Araştırma Merkezi)
2. Fransız Mektebi (Cizvit/Sörler Okulu/Defterdarlık Ek Hizmet Binası)
3. Orhan Cami
4. Pertev Paşa Külliyesi (Yenicuma Cami)
5. Hüseyin Paşa Cami
6. Fevziye Cami
7. İmaret Cami
8. Akçakoca Camii (Dere Cami)
9. Veli Ahmet Zeytinlikbahçe Cami
10. Yalı Cami
11. Akça Cami
12. Hacı Ayvaz Cami

13. Baç Cami (Çınarlı Cami/Urgancı Ahmet Çelebi)
14. Tepecik Cami
15. Uzanlar Köyü Cami
16. Selvili Cami (Uzunkavak Cami)
17. Muratlar Cami
18. Zeytinlibahçe Cami
19. Zıbmıç Mescidi
20. Alaca Mescit
21. Yumurtacı Mescidi
22. Portakal Mescidi
23. Hacı Ahmet Mescidi
24. Esedede Türbesi
25. Veliahmet Türbesi
26. Nebi Efendi Türbesi
27. Karaca Ahmet Türbesi
28. Şeyh Numan Efendi Türbesi
29. Orhan Cami Arkası Medrese Duvarı

İzmit'in kültür varlığı olarak tescil edilmiş endüstri yapıları:

1. İzmit Tekel Binası
2. Osmanlı Kireç Ocakları
3. Akmeşe Matbaa - Basımevi
4. Akmeşe Değirmeni
5. Seka 1. Kâğıt Fabrikası
6. Antrepolar (5 Adet)

İzmit'in kültür varlığı olarak tescil edilmiş ulaşım yapıları:

1. Kilezdere Köprüsü
2. Gar Yapıları
  - a) Eski Gar Binası (KKVKK Binası)
  - b) İstasyon Müştemilat Binaları (3 Adet)
  - c) Ambar Binası
  - d) Çeşme
3. İstasyon Oteli
4. Tarihi Sakarya Oteli

İzmit'in kültür varlığı olarak tescil edilmiş bulunan çok sayıda sivil mimarlık örneği yapı bulunmaktadır. Bunların arasında öne çıkan köşk ve konak yapıları şunlardır:

1. Sultan Abdülaziz Av Köşkü (Kasr-ı Hümayun)
2. Kasr-Hümayun Kapısı
3. Eski Savcılık Binası
4. Pembe Köşk
5. Sırrı Paşa Konağı
6. Portakal Hafız Konağı
7. Saatçi Ali Efendi Konağı
8. Eski Vali Konağı
9. Nympheum Üzerinde Yer Alan Konak
10. Kozluk Mahallesi Deniz Köşkü
11. Soydan Konağı
12. Seyis Binası
13. Yeşil Konak
14. Fatma Pakiz Hanım Evi
15. Sirkeçiler Konağı
16. Kozluk Mahallesi Papazın Evi
17. Halis Özgen Varisleri Evi
18. Onur Çaylak Evi

Sivil mimarlık örneği bu yapılar haricinde, KKE 2011 verilerine göre 187 konut ve 14 işyeri yapısı kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.

Ayrıca, 19 yy. sonlarından itibaren İzmit kent kültürünün bir parçası haline gelmiş olan tarihi çınar ağaçları, anıt ağaçlar olarak tescil edilmiş olup kentin taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları arasında bulunmaktadır. KKE 2011'de tescili yapılmış tarihi çınarlar arasında olan, Orhan cami bahçesindeki kalın gövdeli çınarın yaşının beş yüz yıl olduğu tahmin edilmektedir (Aksoy, 2011: 333-334). 1887-1895 yılları arasında, İzmit mutasarrıfı olarak görev yapmış olan Selim Sırrı Paşa, İzmit-Ankara demiryolunun eskiden kent içinden geçtiği yere, demiryolunun iki yanı boyunca çınar ağaçları diktirmiştir. Osmanlı Dönemi'nde Hamidiye Bulvarı, Cumhuriyet Dönemi'nin 2000 yılına kadar İzmit'in "tren yolu" günümüzde ise kentin "yürüyüş yolu" olan bu yerde halen yaşamakta olan tarihi çınarlar İzmit kent kültürünün önemli varlıklarıdır (Karaçoban, 2017: 739-752).

İzmit, Hellenistik Dönem’de Anadolu’nun seçkin yerel hanedanlığı Bithynia Krallığı’na başkentlik yapmış ve Roma Dönemi’nde Bithynia et Pontus eyaletinin *protepolis*’i olmuştur. Antik Çağ’da yapıları ile dünyanın gözde bir kenti olarak ünlenmiş, Nikomedia tasvirlerine birçok antik yazar edebi metinlerinde yer vermiştir. Libanius, MS. 4. yy’daki edebi anlatımlarında (Orations 61. 7-10) kenti Roma ile kıyaslar hatta “*Demeter’in kenti*” olarak adlandırdığı (Foss, 2005: 9) Nikomedia’nın güzelliğini Roma’dan üstün tutarak (Çalık Ross, 2007b: 95-96) şöyle söyler:

“Hangi kent daha güzeldi? ...Diğer kentler Nikomedia’nın sadece güzelliğine ve ayrıcalıklarına erişebilirlerdi ama onun özelliklerini geçemezlerdi. Dahası bu kent toprakları ve kolları ile denizi kucaklıyordu. Kentin mimari güzellikleri sahilde son buluyordu. Bir uçtan diğerine kadar kenti ikiye ayıran sütunlu caddeyle bezenmişti. Kıyı ile tepedeki kale arasında görkemli kamu binaları selviler gibi yükseliyordu. Özel binalar da göz alıcıydı; evler derelerle sulanan bahçelerle çevriliydi ve biri diğerinin üzerinde yükseliyormuş gibi görünüyordu.”

Nikomedia’da beş yıl geçiren ve bu yılların hayatının en güzel yılları olduğunu belirten söylev ustası Libanius, kenti her şeyin bol olduğu, çarpıcı ve muhteşem bir kent olarak tarif etmiştir. Nikomedia’da gökyüzünden gelen kutsal bir ateşle aydınlandığı rivayet edilen kadim bir bazilika (hükümet binası) ve büyük bir sirk olduğunu söylemiştir (Foss, 2002:12).

MS. 4. yüzyılda yaşamış olan Romalı tarihçi Ammianus Marcellinus, Roma tarihi adlı kitabında, görkemli Nikomedia kentini şu şekilde anlatır:

“Sonra boğazları aşp, Kalkhedon ve Libyssa’yı geçerek, Nikomedia’ya, Kartacalı Hannibal’in gömüldüğü yere geldi; şanını çok eskiden almış bir şehir bu ve daha önceki imparatorların yaptığı muazzam harcamalarla öyle donatılmış ki, umumi ve özel binaların çokluğundan, iyi hakimler ona ebedi şehirlerin merkeziymiş gibi bakarlardı” (Çalık Ross, 2007a: 11).

İzmit’in bu mevki ve şöhretine uygun yapıları günümüze ulaşmamıştır (Fıratlı, 1971: 11). Buna rağmen arkeolojik bulgu ve buluntular ışığında Nikomedia’nın antik kent dokusu, Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları’nda tespit edilmiştir (Çalık Ross, 2007a: 105-122). Aynı yerleşim alanında katmanlaşarak günümüze kadar gelmiş olan (Erdoğan, 2015: 1542) İzmit’te taşınmaz kültür varlıkları bugünkü kent merkezinde yoğunlaşmış durumdadır. Farklı tarihi dönemlerden gelen taşınmaz

kültür varlıklarının birçoğu kent merkezindeki *Nikomedia/İzmit Suriçi* diyebileceğimiz alan dâhilinde izlenebilirler. Bu alan kuzeyde Orhan Mahallesi, Bağçeşme mevkinden (Bayraktar Burcu) güneyde İzmit Körfez'i sahiline ve SEKA alanına, batıda Turgut Mahallesi, Memeli Dere vadisinden doğuda Baç (Paç) cami mevkiine (Cedid Mahallesi batı sınırı) kadar uzanan alandır (Fıratlı, 1971: 11-43; Zeyrek, 2005: 29).

İzmit kenti içinde şimdiye kadar Hellenistik öncesine ait bir bulgu ya da buluntu tespit edilmemiştir. Ancak Nezih Fıratlı'ya göre bunun sebebi kent alanının yeterince araştırılmamasının yanı sıra alanın sürekli olarak iskân edilmiş olması ve yoğun modern yapılanmadan kaynaklı tahribat olabilir (Fıratlı, 1971: 1). İzmit'in kurulmuş olduğu yer öylesine avantajlı bir yerdir ki böylesine iyi bir alanın daha önceden kullanılmamış olması aslında mümkün değildir. Clemens Bosch'a göre kentin bulunduğu yerin en eski zamanlardan beri iskân edilmiş bir yer olduğu kesindir (Bosch, 1937: 7). Nikomedes'in kenti, tamamen boş bir toprak üzerinde değil de muhtemelen önceden var olan bir yerleşmenin içine Astakos'dan getirdiği ahaliyi de yerleştirerek kurmuş olması muhtemeldir (Bekker-Nielsen, 2008: 21).

İzmit'te Hellenistik öncesine ait herhangi bir taşınmaz kültür varlığı henüz tespit edilmemiştir. İzmit'in Hellenistik ve sonrasına ait taşınmaz kültür varlıklarından başta gelenleri ve de kentte gerçekleştirilebilecek arkeolojik turizm faaliyetleri açısından önem arz edenleri şu şekilde açıklayabiliriz:

4.2.1.1. Nikomedia Surları

Antik dönemlerde İzmit'in oldukça geniş bir alanı çevreleyen, birçok kısmı Roma Dönemi'ne ait olan bir dış sur duvarı, bir de kentin en yüksek bölümünü çevreleyen ve genel olarak Bizans Dönemi'ne ait olan bir iç kalesi vardı (**Lev IX, Har. 17**) (Fıratlı, 1971: 11). Nikomedia, Roma İmparatorluğu'nun başkentine yakışır bir şekilde, kıydan kentin en üst tepelerine kadar çıkan ve uzunluğu 6 kilometreyi aşan kütleli dış surlarla çevrilmişti. Bu savunma sisteminin temel amacı kente hakim tepeler üzerinden hem kenti hem de kuzeyden gelen yolu ve tatlı su kaynaklarını korumaktı (Foss, 2002: 50). Bugün, birçok kısmı Roma Dönemi'ne ait olan İzmit'te

ki antik sur kalıntılarını yüzeyden kısmen de olsa takip etmek mümkündür⁹⁴. Bunların büyük kısmı Bağçeşme mevkiinde ve iç kale olarak tanımlanan Orhan Mahallesi alanındadır. Nezih Fıratlı, iç kalenin Orhan Cami'ni ve Orhan Mahallesi'ni kapsadığı ve burasının Nikomedia'nın akropolü olduğu görüşünü belirtir (Fıratlı, 1959: 16-18; 1971: 11). Turgut Zeyrek bu yönde kesin bir bulgu ve buluntu olmadığını ifade eder (Zeyrek, 20005: 29-30).

Clive Foss'un Diokletianus Surları⁹⁵ olarak tanımladığı (Foss, 2002:50) dış surların en yukarıdaki kalıntıları, Orhan Mahallesi'nin kuzeydoğusundaki Şehitlik Korusu Parkı'nda görülebilir. İç kalenin kuzeydoğusundaki tepede, Şehitlik Korusu Parkı'nda dış surların en yoğun kalıntıları, tahrip olmuş ve toprağa gömülmüş şekilde halen mevcuttur. Nikomedia surlarının kuzeydoğu ucu olan bu alanda bulunan kültür varlıkları, KKVKK Tescilli Anıtlar ve Yapılar Listesi'nde "*Nikomedia dış surları, Azize Santa Barbara Kulesi, Şehitlik korusu, askeri alan, Bayraktar Burcu*" adı altında yer almaktadır (Lev. VII, Res. 17, Res. 18) (KTB, 2018g). Dış surların diğer kısımları modern kentin yayılımı altında kalmıştır. Surların kuzeydoğu ucu, bugün halen ayakta olan ve Bayraktar Burcu olarak tescil edilen, on metreden yüksek bir kule ile son bulmaktadır. Nikomedia surlarının en yüksek noktası, yüksekliği yaklaşık 250 m. olan bu nokta olmalıdır. Bu kule Nikomedia sur sisteminde en iyi korunmuş halde günümüze ulaşan kuledir (Foss, 2002: 49-52). Diğer kulelerden hiç biri korunamamıştır. Sadece, iç kaleye ait kulelerden biri daha kısmen korunmuş halde tescil edilmiştir. KKVKK Kocaeli Kültür Envanterinde *İzmit Kalesi Karaburç* olarak yer alan bu kule Bizans Dönemi'nde yapılmıştır. Kule Ortaçağ özellikleri taşımaktadır. Osmanlı Dönemi'nde onarıldığı anlaşılmaktadır. Burç üzerinde Horasan harcı ile örülmüş dikdörtgen taşlar ve tek sıra tuğlalardan oluşan yapı işçiliği mevcuttur. Burcun batı kısmında yalnızca tuğla ve harç ile örülü bir kısım görülmektedir. 17 Ağustos 1999 depremi sonrasında Karaburç üzerinde yapısal çatlaklar oluşmuştur (Aksoy, 2011: 137). Bugün kule üzerinde destekleyici, modern bir metal iskelet mevcuttur.

---

⁹⁴ Hellenistik Dönem'e ait sur kalıntıları günümüzde kesin olarak tespit edilememiştir (Çalık Ross, 2007: 96).

⁹⁵ Carl Dörner'e göre İmparator Diokletianus kent surlarını, bugünkü SEKA alanını da içine alacak şekilde genişletmiştir (Zeyrek, 2005: 31).

Clive Foss'un Nikomedia surları üzerinde yaptığı incelemelere⁹⁶ göre surların yapımında yöresel taş ve tuğla kullanılmıştır. Surlarda tüm sur gövdesi boyunca devam eden tuğla kuşaklar mevcuttur. Sur gövdesini daha kuvvetli kılmak için gövde içine yerleştirilmiş olan tuğla kuşaklar, 3 cm. incelik ve 30 cm. uzunluktaki tuğlaların birbirlerine yakın bir şekilde yan yana dizilmesiyle oluşturulan 4 sıra tuğladan yapılmıştır (**Lev. VII, Res. 18; Lev. VIII, Res. 20**). Bazı yerlerde tuğlalar harcın içine çapraz yerleştirilmiştir. Bu alandaki surların ayakta kalan tüm kısımlarında duvar işçiliği aynı tarzdadır. Sur yüksekliğini belirlemek zor olmakla birlikte kalınlığı, sabit tutulmuş bir şekilde 3 m. dir. Surların ayakta kalan ikinci bölümü, iç kalenin batısında, bugünkü Turgut Mahallesi'ndeki sırttır. Clive Foss, buradaki sur kalıntılarının da Şehitlik Korusu Parkı'ndakiler ile aynı duvar işçiliğine sahip olduklarını, ancak buradakilerin alt kısımlarında, spolia unsurlarını; düzgün kesilmiş, devşirme kireçtaşı bloklarının bulunduğunu belirtmiştir (Foss, 2002: 49-52).

Dış surlar doğuda, Cedit Mahallesi'nin batı kısmındaki, Baç (Paç/Çınarlı) cami mevkinden başlayarak Terzibayırı üzerinden en tepedeki kuleye, Şehitlik Korusu Parkı'ndaki Bayraktar Burcu'na kadar uzanıyordu (**Lev. VIII, Res. 19, Res. 20**) Bu kısımlar bugün, tamamen modern şehrin yayılımı altında kalmıştır. Bayraktar Burcu'nda batıya dönen surlar üzerindeki kule yerlerini, bazı noktalarda bugün de görmek mümkündür. Nezih Fıratlı, İzmit Şehri'nin eski eserleri hakkında, ilk olarak 1959 yılında İzmit Rehberi adıyla yayınlamış olduğu çalışmasında, kuzeyden kente gelen bir yolun, surlara vardığı noktadaki kapı yerinin tespit edilebilir halde olduğunu belirtmiştir. Surlar kente ve Körfez'e hâkim tepelerin üzerinde, bugünkü Bağçeşme Mezarlığı mevkinden iç kaleye paralel olarak batıya doğru devam etmekteydiler. Eski Bağçeşme İlkokulu'nun bulunduğu yerde vadiyi aşarak, Turgut cami yakınında batıdaki sırta ulaşıyorlardı (Fıratlı, 1971: 12; Zeyrek, 2005: 30). Kentin batısındaki dış surların, bugün yok olmuş bir bölümünün Aziz Pantelemon Manastırı üzerinden sahile doğru indiği, SEKA alanında sahile ulaştığı bilinmektedir. Nikomedia surları, Konstantinopolis ve Selanik örneklerinde görüldüğü gibi kıyı boyunca da devam ediyor olmalıydı (Foss, 2002: 50-52). Fıratlı, 1959 yılında Nikomedia liman surlarının kalıntılarının, İstanbul-İzmit asfaltını takip eden hat

---

⁹⁶ Clive Foss, Nikomedia surları üzerinde yaptığı incelemeleri 1996 yılında yayınlamıştır. Bkz. Survey of Medieval Castles of Anatolia: Nicomedia, Ankara: British Institute of Archaeology at Ankara.

boyunca görülmekte olduğunu, ancak bu yolun inşasında yol seviyesinin yükselmesi sonucu toprak altında kaldıklarını yazmıştır. Ayrıca SEKA'yı kente bağlayan alt geçidin yapımı esnasında ortaya çıkan liman surlarına ait bir bölümün de yok olduğunu aktarır. Fıratlı'ya göre bu surların büyük kısmı tipik Roma tuğla işçiliği göstermekte idi. Gerek iç gerekse dış surlarda Roma hatta Hellenistik Dönem unsurlarına rastlanmıştır. Olasılıkla dış surların çevrelediği geniş alanın tamamı Roma Dönemi'nde iskân edilmemişti. Askeri ve stratejik sebeplerden ötürü, savunma duvarlarını topografik olarak gerekli noktalardan geçirme mecburiyetinden surlar geniş tutulmuştu (Fıratlı, 1959: 18). Osmanlı Dönemi'nde, 14. ve 15. yüzyılın başında kuzey surlarında ve iç kalenin kuzey kulelerinde yoğun yeniden inşa çalışmalarının yapıldığına dair izler mevcuttur. Surlar en son Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde onarılmış ve iç kalenin kuzeydoğu köşesinde, izleri Foss tarafından incelenmiş olan üçgen şeklindeki hisar olasıyla bu dönemde inşa edilmiştir (Foss, 2002: 73).

4.2.1.2. Nekropoller ve Tümülüsler

Antik Çağ'da Nikomedia'da kent surlarının dışında, biri doğuda biri batıda biri de kuzeyde olmak üzere geniş nekropol (mezarlık) sahaları vardı. Bu alanlarda farklı dönemlere ait çok sayıda tümülüs (yığma mezar), hipoje (yeraltı mezarı), kiremit mezar ve lahit tespit edilmiştir. Hellenistik ve Roma dönemlerinde nekropoller kent surlarının dışında yer aldıklarından bu buluntular antik kentin sınırlarını belirlemeye yardımcı olmuştur. Nikomedia'nın Doğu, Batı ve Kuzey nekropolleri bugün modern kentin yayılımı altında kalmaktadır. Bu sahalarda ortaya çıkan Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen mezar yapıları ile buluntularının ve lahitlerin bazıları İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne bazıları İzmit Müzesi'ne taşınmış bir kısmı ise *in situ* (asıl yerinde) bırakılmıştır (Fıratlı, 1971: 16-17).

Doğudaki nekropol Cedid (Paç/Baç) Mahallesi'nden Bekirderesi'ne kadar uzanan alanda yer alıyordu. 20. yüzyılın ikinci yarısında İzmit kenti doğuya doğru genişlemiş ve bu alandaki mahallelerin inşaatları esnasında çok sayıda antik mezara rastlanmıştır. *Kanlıbağ Tümülüsü*, Mehmet Ali Paşa'da bulunan *Zincirlikuyu*

Tümülüsü (Levha IX, Resim. 22) (Çibuk ve Gölcük 2018) ve Bizans Dönemi'ne tarihlenen *Hastahane Bayırı Hipojesi* Doğu Nekropolü buluntuları arasındadır.

Nikomedia'nın kuzeydeki nekropol sahası çok geniş bir alandı. Yenidoğan - Gültepe Nekropolü ile Orhan Mahallesi Gaspıralı Arkeolojik Sit Alanı, Kuzey Nekropolü içindedir. Bu nekropol sahasının daha kuzeydeki, Üçtepeliler ve Kabaoğlu köylerine, Arzlı-Kabaoğlu Arkeolojik Sit Alanı ile Üçtepeliler - Kabaoğlu ve Aytepe Tümülüslerine kadar uzanmakta olduğu düşünülebilir.

Batıdaki geniş nekropol sahasında da çok sayıda büyük lahit, mezar odası, ve mezar steli ortaya çıkmıştır (Fıratlı, 1971: 16-17). Batı nekropolü, Memelidere Vadisi'nden başlayan ve Manastır Bayırı'nı içine alan sahada bulunuyordu. Nekropolün bir bölümü kentin batı sur duvarı içinde bulunmuştur, bunun sebebi bu surların Diokletianus Dönemi'nde genişletilmiş olması olmalıdır (Zeyrek, 2005: 31). Batı nekropol sahasında, Turgut Mahallesi, Karaburç Sokak'taki, Hikmet Sevgi'ye ait 43 No.lu evin alanında büyük bir mezar odası açığa çıkmıştır. Ayrıca Bağlar Sokak'ta, Necati Demir'e ait 58 No.lu evin alanında da bir mezar yapısı bulunmuştur. Bu yapı Doğu Nekropolü'nde bulunan Kanlıbağ Tümülüsü'ndeki mezar yapısına çok benzer bir yapıdır (Şahin, 1973: 17-22). Bekirdere Asri Mezarlık mevkiinde olup üst kısmında belediye su deposu bulunan bu mezar yapısı, "*Bağlar Sokak Roma Mezarı*" olarak tescil edilmiştir. Mezar yapısı dromoslu ve dikdörtgen planlıdır. Dromos içinde Grekçe bir yazıt vardır. Mezar odası içinde Roma Dönemi'ne tarihlenen üç adet lahit bulunmuştur (Aksoy, 2011: 87). Lahitlerden birinin üzerinde "*kibernetes*" (gemicisi) yazısı vardır (Ulugün vd, 2007b: 163). Batı Nekropolü sahasında Manastır Bayırı'nın en üst kısmında, Kırkmeşe - Zeytinlik mevkiinde MS. 5. yüzyıla tarihlenen önemli bir hipoje bulunmuştur. Bu yeraltı mezar kompleksi üç katlı mezarlar içermektedir. Odalar arasındaki geçiş alanı duvarları fresk ile bezeli bulunmuştur. *Kırkmeşe Hipojesi* olarak adlandırılan bu mezar yapısı bir katakomb gibidir (Fıratlı, 1971: 17).

2017 yılında kent merkezinin batısında, Serdar Mahallesi, D-100 karayolunun 20 m. güneyinde İSU Genel Müdürlüğü bahçesindeki inşaat esnasında "Nikomedia'nın en özel nekropolü" ortaya çıkmıştır. Alanda İzmit Müzesi tarafından gerçekleştirilen kazıda 31 adet kiremit mezar, 5 adet lahit mezar, 1 adet amphora mezar bulunmuştur.

MÖ. 4 yy.'dan MS. 4 yy.'a kadar kullanım görmüş olan nekropol sahasının Kocaeli'nin ilk ören yeri olması yönünde çalışılmaktadır (Gölcük, 2017: 54-57).

4.2.1.2.1. Kanlıbağ Tümülüsü

Doğu nekropol alanında, Kadıköy Mahallesi Kanlıbağ mevkiinde, 15.04.1967 tarihinde Kamil Turhan isimli şahıs, ev inşaatının temel kazısı esnasında bir mezar odasının tonozuna rastlamış ve durumu ilgili mercie bildirmiştir (**Lev. IX, Res. 21**). Bunun üzerine İzmit Müzesi yetkilileri mezarın bulunduğu yere gelmişlerdir. Yetkililer nezaretinde, inşaatın kalfası mezar odasının kilit taşı kaldırmış, içinde bulunan, koku şişesi ve kandilden oluşan 9 adet pişmiş toprak eser İzmit Müzesi'ne götürülmüştür. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne bir tümülüs bulunduğu haberi iletilmiştir. Bunun üzerine Dr. Nezih Fıratlı mezar alanını incelemiştir. Mezar yapısının önemi tespit edilerek İzmit Müzesi'ne taşınmasına karar verilmiştir. Mezar odası sökülerek İzmit Müzesi'ne taşınmıştır⁹⁷ (Fıratlı, 1971: 17; Meriçboyu ve Atasoy, 1969: 67).

Kanlıbağ Tümülüsü Kazısı, İstanbul Arkeoloji Müzeleri arkeologları Yıldız Meriçboyu ve Sümer Atasoy yönetiminde gerçekleştirilmiştir. Bu kazı çalışmasında, kuzeyden güneye doğru hafif eğimli bir alanda bulunan tümülüsün, doğal etkenlerin yanı sıra bulunduğu arsanın daha önceden bahçe olarak kullanılması sebebiyle de tümülüs karakterini kaybederek düzleşmiş olduğu tespit edilmiştir. Kazı esnasında, tonozlu mezarın kuzeydoğu ve güneybatı köşelerinde birer kiremit mezara rastlanmıştır. Bu buluntular alanın daha sonraki dönemlerde de nekropol olarak kullanıldığına dair kanıt olarak kabul edilmiştir. Kanlıbağ Tümülüsü'ndeki mezar yapısının doğu-batı yönünde olduğu ve dromos (giriş/ön oda) ile bir mezar odası içerdiği tespit edilmiştir. Dromos mezar odasının tam ekseni üzerinde değil de kuzeye kaymış durumda bulunmuştur. Üzerleri beşik tonozla örtülü dromos ve mezar odası kalker taşından yapılmıştır. Mezar odasının etrafında, büyük ve düzgün olmayan taşlardan yapılmış, tonozun başlangıç noktasına kadar gelen, kuru bir duvar

---

⁹⁷ Bu mezar yapısını, nekropol alanını ve tümülüsleri açıklama yönünde önemli bir örnek teşkil etmesi sebebiyle, müze bahçesine taşınmış olmasına rağmen, tezimizin İzmit'in Taşınmaz Kültür Varlıkları Bölümü'nde incelemeyi uygun bulduk.

olduğu ve bunun da üzerinde toprak dolgunun bulunduğu görülmüştür. Dromos'un önündeki girişin yan duvarlarının düzgün olmayan taşlardan harç ile örülerek yapıldığı ve üstünün büyük, yassı bir taş ile kapatıldığı tespit edilmiştir. Dromos'un kapı boşluğu aşağıdan yukarı doğru daralmakta olup üst genişliği 64 cm. alt genişliği 67 cm. yüksekliği 1.45 m. olarak ölçülmüştür. Zemini çakıl döşeli halde bulunmuş olan dromos 2.14 m. uzunlukta, 94 cm genişlikte, 1.83 m. yüksekliktedir. Dromosun yan duvarlarının yüksekliğinin 1.29 m. olduğu ve bu seviyede tonozun başladığı belirtilmiştir. Mezar odasının dromosa doğru açılan tek kanatlı bir taş kapısı vardır. Kapının girişe göre sağ üst ve alt köşelerinde bronz miller bulunmuştur. Bunların, olasılıkla mezarı tekrar kullananlar tarafından kırılmış ve tekrar demir kenetlerle tamir edilmiş olduğu anlaşılmıştır. Mezarı son defa kullananların, kapının açılmasını önlemek amacıyla her iki köşeden demir kenetlerle kapıyı söve taşlarına bağladıkları ve kapının önüne büyük taşlar yığdıkları görülmüştür. Mezar odasının kapı yüksekliği 1.40 m., genişliği üstte 60 cm. altta 70 cm. olup kalınlığı 7 cm'dir. Mezar odasının içinde biri kuzeyde biri güneyde olmak üzere kalkerden yapılmış iki kline vardır. Her bir kline 2.09 m uzunlukta, 60 cm. eninde ve 10 cm. kalınlığında taş bloklardan yapılmış olup, bu bloklar, dışa bakan kenarları ayak şeklinde işlenmiş ikişer taş blok üzerine oturtulmuştur. Her iki klinenin batı yönündeki başuçları, ölü adaklarını koymaya yarayan, 73 cm. uzunluğunda bir köprü taşı ile birleştirilmiştir. Oda tabanı kalker bloklarla, klinelemin altındaki zemin ise çakıl taşıyla döşeli halde bulunmuştur.

Mezar odası içinde bulunan ölü adakları ve sikkelerin tarihlendirilmesi sonucunda Kanlıbağ Tümülüsü'nün, MÖ. 2 yy. da yapıldığı ayrıca MS. 1. - 2. yüzyıllarda tekrar kullanıldığı belirlenmiştir. Mezar odasında, Hellenistik Dönem'e tarihlenen 11 adet pişmiş toprak kandil, 17 adet pişmiş toprak koku şişesi, 1 adet mersin yaprakları ve Lysimakhos sikkesi baskısı⁹⁸ içeren altın diadem, Roma Dönemi'ne tarihlenen, 13 adet pişmiş toprak kandil, 7 adet pişmiş toprak koku şişesi, 4 adet keramik kap, 1 adet altın yüzük, 1 adet altın kurbağa motifli plaka/amulet, 1 adet, üzerinde bir çift öküz ile çift süren bir çiftçinin ve arkasında bir meyve ağacının

---

⁹⁸ Diademin bir parçası üzerine baskısı yapılmış olan bu Lysimakhos sikkesi Byzantion'da darp edilmiştir. Ön yüzünde İskender başı, arka yüzünde, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ yazısı ile taht üzerinde oturan ve sol elinde Nike tutan Athena, oturduğu tahtın altında da bir trident ve bir dolphin figürü görülmektedir (Meriçboyu ve Atasoy, 1969: 75).

ve altta bitkilerin görüldüğü akik yüzük taşı, 6 adet cam koku şişesi, cam boncuklar, 2 adet kemik küçük çubuk, 1 adet kemik küçük disk, 1 adet bronz anahtar, 1 adet bronz kemer tokası, 1 adet bronz tel kulp, 1 adet bronz süslü çubuk, 6 adet bronz halka, 2 adet bronz sikke⁹⁹ bulunmuştur (Meriçboyu ve Atasoy, 1969: 67-80). Bu buluntular, o zamanlar Kasr-ı Hümayun binasında bulunan İzmit Müzesi'ne taşınmıştır (Fıratlı, 1971: 17). Kanlıbağ Tümülüsü buluntuları, bu sayısal çoklukları ve de çeşitlilikleriyle, Antik Çağ'da İzmit'te yaşamış insanların toplumsal yapısı hakkında küçük ölçekte bir gösterge olarak kabul edilebilirler (Çibuk ve Gölcük 2018).

4.2.1.2.2. Yenidoğan - Gültepe Nekropolü ve Martyrion

1990 yılında Kınalı-Sakarya Otoyolu'nun yapımı esnasında, otoyolun 88. km. sinde, İzmit şehir merkezinin yaklaşık 3,5 km. kuzeyinde bir nekropol alanı ortaya çıkmıştır. Alan İstanbul, 2 No.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun, 05.08.1991 tarihli 2707 sayılı kararıyla, Yenidoğan-Gültepe Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı olarak koruma altına alınmıştır (**Lev X, Res. 23, Res. 24**). Nekropol, Anadolu otoyolunun güneyinde, Gültepe mevkiinde otoyol parkı ve dinlenme alanı yapılan yerin yanındadır. Bu alan Nikomedia'nın kuzey nekropol sahasındadır ve içinde Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait mezarlar bulunmuştur. (Aksoy, 2011: 43).

1991 yılında İzmit Müzesi tarafından bu arkeolojik alanda yapılan çalışmalarda, önce freskli bir mezar odası ile bu odaya açılan 5 mezar odası tespit edilmiştir. 7.8.1991-16.9.1991 tarihlerinde yapılan kurtarma kazısında ayrıca 12 mezar odası ile 7 mezar daha açılmıştır. Bizans Dönemi'ne tarihlenen tuğla örgülü mezarlara da rastlanmıştır. Tespit edilen bir freskli oda dışında, hiçbir yapının duvarlarında bezeme bulunmamıştır. İçinde gömü yapılmamış olan freskli mezar odasının duvarlarında, kırmızı, mavi, yeşil ve beyaz renkte stilize bitki, ağaç, keklük gibi kuş motifleri bulunmuştur. Bu motiflerin cennet, ruh ve ölümsüzlük gibi kavramları

---

⁹⁹ Sikkelerin biri Prusias ad Hypium'a aittir. Domitianus (MS.81-96) döneminde darp edilmiştir. Diğer sikke Prusa ad Olympum'a aittir, Traianus (MS.98-117) dönemindedir.

sembolize ettiği düşünölmektedir. Bu motiflerin benzerleri, Efes Yamaç Evleri'nde görölmektedir. Yamaç Evleri'ndeki benzer motifler, MS. 4. ve 5. yüzyıllara tarihlenmektedir. Freskli odada gömü yapılmamış olması ve gömü yapılmış olan diğer mezar odalarının, boş bir şekilde tutulmuş olan bu freskli odaya açılır şekilde inşa edilmiş olması, manevi bir varlığı ya da soyut âlemi temsil eden mimari bir anlatım olabilir.

Belirlenen kazı alanının sınırları dışındaki bazı noktalarda da lahit, yazılı adak taşları ve daha başka dörtgen şekilli mezarlara rastlanmıştır. Alanın, Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemi sonlarına dek kesintisiz nekropol olarak kullanıldığı kanaatine varılmıştır. Aynı zamanda bu alanda Bizans Dönemi'nde yapılmış, anıtsal bir kutsal yapının da yer aldığı görölmüştür. Bu yapının MS. 4. veya 5. yy. ait özellikler gösteren bir bazilika yapı/kilise olabileceği tespit edilmiştir. Bu yapıya ait parçaların büyük kısmı karayolu hafriyatı esnasında başka bir yere taşınmış olup çok azı ele geçmiştir. Bu parçalar içinde, üzerinde haç kabartması olan bir levha, sütün, sütün başlığı ve altlıklar bulunmaktadır (Demir, 1993: 229-249). Orta kısmında alçak kabartma tekniğinde yapılmış bir Latin haçı bulunan levha, gri mermerden yapılmıştır. Haç kolları, uçlarında dışa doğru genişler şekildedir. Levha eni 56 cm, boyu 146 cm, kalınlığı 13 cm. olup, uzun dikdörtgen formdadır. MS. 5. - 6. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. Gültepe nekropol alanında bırakılmış halde olan bu mimari parçanın köşelerinde ve alt bölümünde kırıklar, yüzeyinde kirlenme mevcuttur (Özdin, 2014: 152).

Bu alanda, 1992 yılının Mayıs ayında, 18.5.1992 ruhsat tarihli, ikinci kurtarma kazısı da İzmit Müzesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kazıda mezar odalarının temizleme işlemleri yapılmıştır. 1991'de tespit edilen ve kilise yapısı olduğu düşünölen kalıntılar üzerinde çalışılmıştır. Haç planlı bir yapı açığa çıkarılmıştır. Haç planlı olan bu kilise yapısıyla birlikte çevresindeki yapıların bir martyrion (şehitlik) olduğu anlaşılmıştır (**Lev. XI, Res. 25**) (Demir, 1994: 357-375). Erken Hristiyanlık Dönemi'nde, İsa'nın elçileri olarak bilinen Aziz Piyer (St. Peter), Aziz Pavlos (St. Paul), Aziz Yuhanna (St. John), Aziz Philippos (St. Philip) gibi azizler, Yerusalemler veya Antakya'dan başlayarak Hristiyanlık öğretilerini aktarma gezilerine çıkmışlardır. Bu gezilerin büyük bir bölümü Anadolu topraklarında yapılmıştır. Bu elçiler ve inananları, imparator kültüne aykırı olan bir dini yaymaya çalıştıkları için

Roma İmparatorluğu tarafından yasadışı (*illicit*) ilan edilmişlerdir. “*Religio licita*” olmayan batıl bir inancı yaymaya çalıştığı düşünülen bu elçiler ile birlikte inananları imparatorluğun özellikle doğu topraklarındaki birçok yerde öldürülmüşlerdir (Wilson, 2014; Fairchild, 2015). Aziz Philippos’un şehit edildiği ve gömüldüğü yer olan Hierapolis Martyrion’u bu antik kentin nekropol sahası içinde bulunmuştur (D’Andria, 2014). Roma yönetiminin Anadolu’daki askeri merkezi olan Nikomedia’nın, İmparator Diokletianus ve Galerius dönemlerinde Hristiyanlık tarihinde bilinen en büyük Hristiyan katliamına sahne olduğu kaydedilmiştir¹⁰⁰. Gültepe Nekropol sahasının da Hierapolis nekropolü içinde yer alan Aziz Philippos Martyrion’una benzer bir kutsal alan içerdiği düşünülebilir.

2000 yılında Yenidoğan-Gültepe Nekropol alanının güneyindeki Gaspralı Caddesi’nde de mezar kalıntılarına rastlanmıştır. Nikomedia’nın kuzey nekropol sahası içinde olan ve Gültepe Nekropolü’nün devamı niteliğinde olan bu alan da Orhan Mahallesi Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir (Aksoy, 2011: 40).

4.2.1.2.3. Üçtepeler ve Kabaoğlu Köyü Tümülüsleri

İzmit kent merkezinin yaklaşık 10 km. kuzeyinde, Kocaeli Üniversitesi Umuttepe Yerleşkesi’nin hemen güneyinde bulunan, Kabaoğlu ve Üçtepeler köyleri sahasında 7 adet tümülüs tespit ve tescil edilmiştir (Aksoy, 2011: 79-85). Bunlardan biri 1980’li yıllarda bir define kazısı esnasında ortaya çıkmıştır. İstanbul 2 No.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 24/9/1991 tarihinde, İzmit-Mollafeneri asfaltının (Eski İstanbul Yolu/Umuttepe Yolu) Üçtepeler köyü girişinde (Turgut ve Aksoy, 1996: 399) köy içi mevkiinde bulunan tümülüsü, Büyük Tümülüs (1 No.lu Tümülüs) adıyla taşınmaz kültür varlığı olarak tescil etmiştir (Aksoy, 2011: 79).

İzmit Müze Müdürlüğü’nün istemi ile Boğaziçi Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü tarafından, tümülüsler üzerinde yapılacak arkeolojik kazı çalışmalarının planlanmasına katkı sağlamak üzere, 1991 yılında ve 1994 yılı içerisinde, alanda jeofizik arazi çalışmaları yapılmıştır. 1991 yılında Gürbüz ve diğerleri tarafından tümülüsün tespiti, dromosun yerinin tahmini için

---

¹⁰⁰ bkz. tezimizin 3.1.5.3. ve 3.1.5.4. No.lu bölümleri.

sismik ve manyetik ölçümler yapılmış, raporu¹⁰¹ İzmit Müze Müdürlüğü'ne sunulmuştur (Erdoğan ve Gündoğdu, 1995: 13). Arkeojeofizik araştırmalar ışığında, Üçtepeliler Köyü, Büyük Tümülüs'ünün dromos lokasyonu ve doğrultusu kesin olarak saptanmıştır. Büyük Tümülüs dromos doğrultusunun kuzey-doğu 45 derecede ve güney-doğu bakışimli olduğu belirlenmiştir (Erdoğan vd 1997: 1). Yüksekliği yaklaşık 12 m. çapı 75 m. olan Büyük Tümülüs'de, 2 Eylül - 1 Ekim 1994 tarihinde, İzmit Müzesi tarafından kurtarma kazısı yapılmıştır. 27 Eylül 1994 günü, açmanın 38. metresinde dromosun kapısına ulaşılmış ve kapı İl Kültür Müdürü ile basın mensupları önünde açılmıştır. 380 cm. uzunluğundaki dromosun iç kısmının toprak ve klinele ait taş parçalarıyla dolu olduğu görülmüştür. Dromos'daki belgeleme çalışmasının ardından kline kalıntıları dışarıya taşınmış ve mezar odasına ulaşılmıştır. Mezar odası tamamen toprak ile dolu halde bulunmuştur. Toprağın elenmesi sonucunda sadece, bir insan iskeletinin yaklaşık onda biri olabilecek kemik parçaları, bir adet diş ve vasıfsız seramik parçaları bulunmuştur. Mezar odasının içten, 312 cm uzunluğunda, 314 cm. genişliğinde ve 315 cm. yüksekliğinde olduğu ölçülmüştür. Mezar içinde, mimari unsurların ve tabanda bulunan in situ taş elemanların incelenmesiyle, üç kişiye ait olduğu düşünülen, üç kline bulunduğu anlaşılmıştır. Turgut ve Aksoy'a göre Büyük Tümülüs kendi döneminde soyulmuştur. Üçtepeliler Büyük Tümülüs'ünde, tarihlemeye yardımcı olacak bir buluntu ele geçmemesine rağmen, mimari yapısı tümülüsün Geç Hellenistik Dönem'e ait olduğunu göstermektedir (Turgut ve Aksoy, 1996: 399-413). Kanlıbağ Tümülüsü'nde bulunan kline ayakları ile Büyük Tümülüs'de bulunan kline ayaklarının benzerlik gösterdiği kaydedilmiştir. 1994 kurtarma kazısı sonrasında, dromos kapısına giden yol tünel haline getirilmiş ve önüne demir parmaklık örülmüştür. Ancak zamanla bu tünel ve demir kapı toprakla tamamen kapanmıştır.

Üçtepeliler nekropol sahasındaki, 2 No.lu Tümülüs de köy içi mevkiinde, Umuttepe Yolu'nun batı kenarında yer almaktadır. Üzerinde findık ağaçları dikilidir ve toprak yığını vardır. Üzerinde bilimsel kazı yapılmamış olduğundan mimarisine ait bilgi yoktur.

---

¹⁰¹ Manyetik ve sismik kırılma ölçümlerini içeren, 1991 yılı *Üçtepeliler Köyü Büyük Tümülüs Araştırması Raporu*, Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü öğretim üyeleri Cemil Gürbüz, Orhan Uyar, Ertuğrul Ponat, Burhan Çağlayan tarafından hazırlanmıştır (Erdoğan ve Gündoğdu, 1995: 17; Turgut ve Aksoy, 1996: 399).

3 No.lu Tümülüs, Üçtepel köyü içindedir. Umuttepe Yolu'nun batı tarafındadır. Üzerinde su deposu inşa edilmiş haldedir. Köylüler, su deposu inşası sırasında mezar odasının taş yapısı ile karşılaştığını söylemişlerdir. Üzerinde fındık ve meyve ağaçları vardır.

4 No.lu Tümülüs, Üçtepel köyü çıkışında, Umuttepe Yolu'nun doğu kenarındadır. Doğu tarafta bulunan üç tümülüs içinde güneyden kuzeye doğru ilk tümülüstür. Üzeri ekili durumdadır. Mezar odasının yüzeye yakın olduğu düşünülmektedir.

5 No.lu Tümülüs, Kabaoğlu köyü mevkiindedir. Eski İstanbul Yolu'nun doğusundadır. Orijinal yüksekliği 8-10 m, çapı 40-50 m. civarında olmalıdır.

6 No.lu Tümülüs, köyün çıkışında, yolun doğusundaki en son tümülüstür. Üzerinde ağaçlandırma yapılmıştır. İstanbul Üniversitesi tarafından yapılan jeofizik araştırmaları sonuçlarına göre bu tümülüsün içinde de mezar odası yer almaktadır. Tümülüsün en üst kısımlarında kaçak kazı çukurları görülmüştür. 2, 3, 4, 5, 6 No.lu tümülüslerde bilimsel kazı yapılamadığı için mimarileri hakkında kesin veri mevcut değildir. Bu tümülüsler 04/08/1988 tarihinde taşınmaz kültür varlıkları olarak tescil edilmişlerdir.

7 No.lu Tümülüs (Aytepe Tümülüsü), Umuttepe Yolu'nun doğu kenarında, üniversiteye 1 km. mesafede, hâkim bir tepe üzerinde yer almaktadır. 1986 yılında ortaya çıkarılmıştır. 24/09/1991 tarihinde taşınmaz kültür varlığı olarak tescili yapılmıştır. Aşınmadan dolayı tam yüksekliği tespit edilememiştir. Çapı yaklaşık 75 m. dir. Şahıs mülkiyetinde olan tümülüs alanı tarla olarak kullanılmaktadır. Dromosa merdivenlerle inildiği tahmin edilmektedir. Dromos ile mezar odası arasında 6 m. uzunluğunda bir koridor olduğu tespit edilmiştir. Mezar odasının genişliği 360 cm, uzunluğu 312 cm. olarak ölçülmüştür. Mezar odası birbirine kurşun lehimli demir kenetlerle bağlanmış düzgün kesme taşlardan yapılmıştır. Tabanı taş döşeli olan odanın içinden herhangi bir buluntu çıkmamış, kline izine de rastlanmamıştır. Buluntu olmamasına karşın bu tümülüsün de mimari özellikleri Hellenistik Dönem'e aittir (**Lev. XI, Res. 26**) (Aksoy, 2011: 79-85). Kabaoğlu ve Üçtepel nekropol sahası arkeopark ve arkeoturizm alanı olarak muhafaza edilerek değerlendirilebilecek önemli bir koruma alanıdır.

4.2.1.3. Su Yapıları ve Su Yolları (Akuadükler)

Nikomedia Hellenistik Dönem’de kent merkezinde yapılmış olan kuyu ve sarnıçlar içindeki tatlı su kaynaklarını kullanmıştı. Su sistemleri ile ilgili önemli gelişmelerin gerçekleştiği ve ileri seviyede mimari çalışmaların başarılı olduğu Roma Dönemi’nde imparatorluğun en büyük dört kentinden biri olan Nikomedia’da büyük bir su yolları ağı imar edilmişti (Aksoy, 2015: 187-239).

Roma Dönemi’nde su, çeşitli su yapılarının yardımıyla kent dışında bulunan tatlı su kaynaklarından başlayan su yolları üzerinden taşınarak kent içindeki *castellum* adı verilen su depolarına getiriliyordu. Bu depolardan da evlere ve hamam, çeşme (*nymphaion*), tuvalet (*latrina*) gibi kentin kamu yapılarına taksim ediliyordu. Latince’de suyun yönlenmesi anlamına gelen “*aqua*” ve “*ducere*” kelimelerinden türetilmiş olan akuadük (*aqueduct*) kelimesi ile tanımlanan su yolları suyu kente yönlendiriyordu. Su bazen 20 km. bazen 90 km. gibi uzak mesafelerdeki kaynaklardan kente getiriliyordu. Suyun engebeli alanları aşarak, derin vadilerden geçmesi, yüksek kent merkezlerine çıkması ve kent içinde, evlerde, hamamlarda, çeşmelerde yirmi dört saat boyunca akması sağlanıyordu. Hodge’a göre gelişmiş su yollarının ve su sistemlerinin imar edilmesi, Roma İmparatorluğu’nun yönetimi altına aldığı topraklara ve insanlara, uygar yaşam yönünde sağladığı, kolezyum (*colesseum*) yapılarından ve arenalardan daha önemli, belki de en önemli katkıydı (Hodge, 2002: 1-19).

Akuadükleri oluşturan yapı unsurları arasında kesme taş kanallar, örgü kanallar, kayaç örgü kanallar, oygu kanallar (*specus*), havalandırma bacaları (*putei*), su köprüleri/su kemerleri (*arcuatio*), kurşun borular ve de pişmiş toprak borular vardı. Kaynaktan alınan suyu kente iletmek için kemerli su köprüleri yaygın olarak kullanılıyordu. Kemerli su köprüleri su akışının kente yerçekimi yardımı ile ulaştırılması için gerekli yapıları. Su yolu mesafesine göre aşılacak vadi sayısı ne kadar çok ise kemerli su köprüsü sayısı da o kadar çok olabiliyordu.

Nikomedia su yollarının İzmit ve çevresindeki kalıntıları Aksoy¹⁰², Ünal¹⁰³ ve Galitekin¹⁰⁴ tarafından araştırılmış, incelenmiş ve belgelenmiştir. Kocaeli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross başkanlığında, KTB ve KOÜ tarafından yürütülen Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzeysel Araştırmaları, 2005, 2006, 2007, 2011 yılları çalışmaları kapsamında da su yolları incelenmiş, daha önceden tanımlanmamış bazı su kemerleri ve kanalları tespit edilmiş ve çalışılmıştır (**Lev. XXIX, Res. 63, Res. 64**).

Antik Çağ'da Nikomedia'da çok sayıda tatlı su kaynağı mevcuttu. MS. 2. yüzyılın başında, Genç Plinius'un, İmparator Traianus'a yazdığı mektuplar kentin su kaynakları ve akuadükleri hakkında önemli bilgiler içerir (Çalık Ross, 2007: 98-99). Plinius, 10. Kitap, 37. mektubunda şöyle yazar:

“Nikomedialılar 3 milyon 329 bin sestertius parayı bir su yoluna harcamışlar, bitirmeden bırakmışlar, şimdi harap durumda. Başka bir su yoluna 200 bin sestertius para harcanmış, bu da terkedilmiş. O kadar çok parayı sarf ettikten sonra bir su şebekesine sahip olmak için daha fazla para harcanması gerekiyor. Ben bizzat su kaynağına¹⁰⁵ gittim. İlk önce denedikleri gibi su, bir kemerle getirilmek zorunda. Böylece su sadece şehrin düz ve aşağı kesimlerine gitmekle sınırlı kalmaz. Kemerlerin bir kısmı önceki inşaatlardan çıkarılacak blok taşlardan yapılabilir. Bir kısmı da tuğladan yapılmalı, çünkü kolay ve ucuz olacağı kanaatindeyim. Öncelikle bir mühendis veya mimar göndermeniz gerekiyor. Hatalar tekrar etmesin diye. İşin güzelliği ile faydası şanınıza layıktır diyebilirim.” (Plinius, Epistulae 10: 38; Çev. Bakan, 1998).

İmparator Traianus'un valisine gönderdiği cevap şöyle olur: *“Nikomedia kentine su verilmesiyle ilgilenmen gerekir. Gerçekten senin gereken dikkatle bu işi başaracağına inanıyorum. Ancak şu da kesin ki aynı dikkati, Nikomedialılar'ın şimdiye değin büyük paralar harcamış olmasının kimlerin suçu olduğunu*

---

¹⁰² Bkz. Aksoy, Taner (2000). İzmit Su Yolları. İzmit: Kocaeli Müzelerini Sevenler ve Dostları Derneği Yayınları.

¹⁰³ Bkz. Ünal, Müzeyyen (2001). İzmit Antik Su Sistemleri ve Paşasuyu. İzmit: Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yayınları.

¹⁰⁴ Bkz. Galitekin, Ahmed Nezih (2006). Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla. Kocaeli: İSU Genel Müdürlüğü Yayınları.

¹⁰⁵ Plinius bu su kaynağının gördüğü en berrak su kaynağı olduğunu belirtmiştir. Bkz. Plinius, Epistulae 10: 38, Çev. P.G. Walsh, 2006.

araştırmaya vermelisin; böylece aralarında anlaşip su kemerlerine başlamaktan yılmasınlar ve yarım bırakmasınlar. Bu nedenle, doğrusunu öğrendiğin şeylerden beni de haberdar et” (Plinius, Epistulae 10: 38, Çev. Ç. Dürüşken vd 2001).

Roma Dönemi’nde, nüfusu artan ve genişleyen ve de imparatorluğun doğudaki askeri merkezi olmaya hazırlanan Nikomedia’nın tatlı su ihtiyacını karşılamak üzere çok sayıda akuadük inşa edilmiştir. Libanius “Nikomedia’ya Ağıt” adlı söylevinde, MS. 4 yy. da kentte suyun bol olduğunu, evlerde daima suyun aktığını, çok sayıda su yolunun ve su deposunun bulunduğunu, kente bolca su getirildiğini ifade etmiştir (Libanius, Orations LXI).

Aksoy tarafından yapılan araştırmalarda, farklı doğrultulardan kente su getiren dört ana su yolunun Roma Dönemi’nde yapılmış olduğu tespit edilmiştir. İzmit’in antik su yolları, Paşasuyu su yolu (Su yolu 1), Topçuoğlu su yolu (Su yolu 2), Yenimahalle su yolu (Su yolu 3) ve Kayapınarı su yolu (Su yolu 4) olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca, Nikomedia’nın kırsalında da 3 su yolunun daha yapılmış olduğu saptanmıştır. Bunlar Başiskele’deki Astakos su yolu, Kartepe’deki Balaban su yolu ve Gölcük’deki Halidere (Konca?) su yoludur (Aksoy, 2016: 149-150). Aksoy’a göre Nikomedia kentine su taşıyan 4 su yolunun toplam kapasitesi, yaklaşık 175 bin kişinin ihtiyacını karşılayacak seviyedeydi. Nikomedia su yollarından üçü; Paşasuyu (Su yolu 1), Topçuoğlu (Su yolu 2) ve Yenimahalle (Su yolu 3), suyu üstü açık kanallar içinde taşıyan, açık-basıncısız su yollarıydı. Kayapınarı su yolu (Su yolu 4) ise pişmiş toprak borular içinden suyu taşıyan kapalı-basıncılı bir su yoluydu.

Nikomedia ve çevresinde kentin su sistemlerini oluşturan birçok antik su yapısının kalıntısı bulunmuştur. Kalıntıları günümüze ulaşmış 23 su köprüsü, 18 su kanalı, 2 su kuyusu, 4 sarnıç, 7 havalandırma ve kontrol bacası, 14 su kaynağı tespit edilmiş ve belgelenmiştir (Aksoy, 2015: 187-239). Bu kalıntıların büyük bölümü İzmit kent merkezinin kuzeyinde bulunmaktadır ve KKVKK tarafından kültür varlığı olarak tescil edilmişlerdir. Bunlar arasında en anıtsal şekilde olanları Kabaoğlu Antik Su Kemerleri ve Gündoğdu Su Kemeridir.

4.2.1.3.1. Kabaoğlu Antik Su Kemeru

Kabaoğlu Antik Su Kemeru, İzmıt merkezının kuzeyinde, Umuttepe yolu üzerindeki Üçtepeler, Kabaoğlu ve Arızlı köyleri sınırları içindedir. Üçtepeler Mahallesi ile Karatüzüm sırtı arasındaki dere yatağındadır. Su kemeri/köprüsü yaklaşık 50 m. uzunluğunda ve 15 m. yüksekliğindedir (Aksoy, 2011: 116). Nikomedia su yollarından Kayapınarı su yolu olarak adlandırılan 4 No.lu su yoluna ait bir yapıdır. Kayapınarı su yolu kapalı-basınçlı bir su yoluydu. Bu sebeple Kabaoğlu su köprüsü üzerinde, su toprak künkler içinde akıyor olmalıydı (Aksoy, 2015: 189-201). İki katlı inşa edilmiş olan Kabaoğlu su köprüsünün temelleri Roma Dönemi'ne tarihlenir. İmparator Traianus ve valisi Plinius tarafından yaptırıldığı düşünölmektedir. İlk yapımından sonraki yıllarda sürekli onarım gördüğü, üst bölümlerde bulunan Bizans ve Osmanlı Dönemi'ne ait izlerden anlaşılmaktadır. Çevresindeki sahada antik bir yerleşim alanının varlığını gösteren yoğun keramik parçaları bulunmuştur. 17 Ağustos 1999 depreminde hasar görmüş ve güney kısmı yıkılmıştır. 09/03/2000 tarihinde taşınmaz kültür varlığı olarak tescili yapılmıştır. Kabaoğlu su köprüsü, III. Derece Arkeolojik Sit kapsamında olup daha iyi korunması gereken bir durumdadır (**Lev. XII, Res 27**) (Aksoy, 2011: 116).

4.2.1.3.2. Paşasuyu Su Yolu

Nikomedia'ya su getiren 4 akuadük içinde sutaşıma kapasitesi en yüksek olanı Paşasuyu su yoluydu. Yaklaşık uzunluğu 28 km. olan Paşasuyu su yolu açık-basınçsız bir akuadüktü. İzmıt ve çevresinde 4 su yoluna ait 14 antik su kaynağı tespit edilmiştir. Bunların içerisinde en kuvvetli olan kaynak kentin kuzeydoğusunda Topallar köyü sınırları içinde bulunan Paşasuyu ana kaynağıdır. Kaynak deniz seviyesinden 148 m. yüksekliktedir. Bu su yolunun, kente giriş yapmadan önce dış surlara yaklaştığı yerde, tespit edilebilen en son noktadaki su kanallarında rakım 103 metredir. Bu noktanın, su yolunun 24. km. si olduğu saptanmıştır. Bu da su yolunun ortalama, her 500 m. de 1 m. eğim ile yapılmış olduğunu ortaya koymaktadır. Paşasuyu Akuadükü'nün kent içinde ulaştığı son nokta kesin olarak belirlenememiştir. Ancak, iç kalede bulunan, ilk yapımı Roma Dönemi'ne tarihlenen ve Erken Osmanlı Dönemi'nde tekrar inşa edilmiş olan Süleyman Paşa Hamamı'na

kadar su taşıdığı tahmin edilmektedir. Bu hamam deniz seviyesinden 88 m. yüksekliktedir ve Paşasuyu kaynağına 30 km. mesafededir. Aksoy'a göre Süleyman Paşa Hamamı, akuadükün Paşasuyu'nu ulaştırdığı en son noktadır. Paşasuyu su yolu, Roma, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde aralıksız olarak İzmit'e su taşımıştır.

Roma Dönemi'nde akuadüklerin inşası esnasında, su kanallarına paralel bir servis yolu oluşturuluyordu. Bu yol akuadükün yapımından sonra da onarım ve bakım işlemleri için kullanılıyordu. Paşasuyu sisteminde de akuadüke paralel bu çeşit bir servis yolunun bulunduğu tespit edilmiştir. Paşasuyu antik servis yolu günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yol zaman içinde yöre halkı ve çobanlar tarafından patika olarak kullanılmıştır. Bugünlerde de genellikle güneybirlik yürüyüş gezileriyle bölgeyi ziyarete gelen gezginler tarafından kullanılmaktadır (Aksoy, 2015: 200-203).

Paşasuyu su yolunda 21 adet antik su köprüsünün kalıntıları tespit edilmiştir (**Lev. XII, Res. 28; Lev. XIII, Res. 29, Res. 30**). Üç adet su köprüsünün daha var olduğu ancak yakın zaman içinde yok oldukları saptanmıştır (Aksoy, 2016: 152). Tespit edilen 21 antik su köprüsü yapısal özellikleri açısından incelenmiş, MS. 2. yüzyıla tarihlenmiştir. 1 No.lu köprü, Paşasuyu sistemine ait su kaynağından kente doğru, ilk su köprüsüdür. Harman tuğla örgülü ve kemerli olan bu köprü dikdörtgen formudur. 2 No.lu köprü harman tuğla örgülü-kemersiz dikdörtgen bir yapıdır. 2. köprüye bağlı antik su kanalı mevcuttur. 3 No.lu köprü kesme taş bloklardan yapılmış örgülü-kemersiz bir yapıdır. Topallar köyü Paşasuyu mevkiinde olan 1, 2, 3 No.lu köprüler 03/08/2010 tarihinde kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Geri kalan 18 su köprüsü de incelenmiş, 17 su köprüsünün kare tuğla örgülü ve kemerli oldukları saptanmıştır. Sadece bir tanesi, 18. köprü tuf taşından örülmüş kemerli bir köprüdür. 21 su köprüsünün kalıntıları, Topallar, Hacıoğlu, Sekbanlı, Tepeköy, Gündoğdu, Sarıcalar ve Bekirdere sınırları içindedir. Kalıntılar vadi tabanları ile dere yataklarında görülebilir durumdadır (Aksoy, 2015: 189-239). Su köprüleri arasında, 18 No.lu köprü anıtsal olanlardan bir tanesidir. Gündoğdu köyünün batısında bulunmaktadır. Bu su köprüsü 2/4/2005 tarihinde Gündoğdu Su Kemerinin adıyla kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (Aksoy, 2011: 121). Gündoğdu su kemeri 51.94 m. uzunluğunda, 10.58 m. yüksekliğinde, 2.05 m. eninde olup volkanik tuf taşından örülmüş, tek katlı bir su yapısıdır (**Lev. XIII, Res. 29**) (Aksoy, 2015: 237).

4.2.1.3.3. İn Bayırı Sarnıcı

Büyük Sarnıç olarak bilinen İn Bayırı Sarnıcı, kent merkezinin doğusunda Cedid Mahallesi'nde Hastahane Bayırındadır. Bugün bu yer Saraybahçe İlköğretim okulunun bulunduğu mevkide, İncirli Sokak'tadır. 19/7/1987 tarihinde kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (Aksoy, 2011: 122). Sarnıç kısmen toprağa gömülü durumdadır. Sarnıç yapısı tuğladan inşa edilmiştir. MS. 4.-5. yüzyıllara tarihlenmektedir. İzmit'i ziyaret eden birçok seyyah yazılarında bu sarnıçtan bahsetmişlerdir (Fıratlı, 1971: 18). Richard Paoocke, 1740 yılında yazdığı gezi notlarında bu sarnıçtan söz etmiştir. Kentin doğusunda, Yahudi Mezarlığı'nın bulunduğu tepede yer alan sarnıcın, 24 sütun, 15 ayak tarafından taşındığını ve bir parmak kalınlığında tuğla ile inşa edilmiş olduğunu belirtmiştir (Aksoy, 2016: 153). Charles Texier, 1833-1843 yıllarında Anadolu'da yapmış olduğu inceleme gezilerinin notlarında, bu sarnıç hakkında şöyle yazmıştır: *“O tapınaklar ve o çok sayıda taklardan bugün hiç bir şey kalmamıştır. Yalnız, doğu tarafında Zeytin Mahallesi denilen yere doğru İmbaher noktasında ve Yahudi Mezarlığı içerisinde, şehre su vermek için yapılmış büyük bir sarnıç harabesi vardır. Bu sarnıç, sarkık kemerler üzerinde otuz altı yaydan oluşmakta olup tamamı tuğladandır. Yalnız kemer ayağı tabanları bir tür volkanik taştandır. Alanı iki yüz elli metrekare ve hacmi bin beş yüz metreküptür”* (Texier, 2002: 109).

4.2.1.3.4. Nymphaion (Anıtsal Çeşme)

İzmit'te Roma Dönemi'ne ait önemli bir su yapısı olan nymphaion kalıntlarına Hacıhasan Mahallesi içinde (eski Tepecik Mahallesi), İnönü Caddesi (Eski İstanbul Caddesi) ile Hacı Hasan Yokuşu/Sokağı köşesindeki alanda rastlanmıştır. İzmit Yeni Turan Ana Okulu'nun ve Hacı Hasan Yokuşu'nun doğusundaki Mehmet Nuri Kırıl ailesine ait “Mahzenli Ev” olarak bilinen evin, 1930 yılından itibaren yapılmış olan temel kazılarında, nymphaiona ait yapı kalıntıları ortaya çıkmıştır. Fıratlı'ya göre bu nymphaion Anadolu'nun en büyük anıtsal çeşmelerinden biridir. Yapının cephesinde korint tarzı sütunlar ile yazıtlı bir kemer olduğu anlaşılmıştır (Fıratlı,1971: 14). Nymphaion alanında yapılan kazılarda tuğla örgülü bir mahzen ve İmparator Traianus ile Hadrianus'un yapıyı onardıklarını belirten yazıtlarla birlikte mermer

yapı elemanları bulunmuştur. Bunlar İzmit Müzesi'ne taşınmıştır. Nymphahion alanı 26/4/1994 tarihinde taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.

4.2.1.4. Nikomedia Antik Tiyatrosu

Nikomedia Tiyatrosuna ait bilgiler Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross ve ekibi tarafından 2005 yılında İzmit içerisinde gerçekleştirilmiş olan Kocaeli İli ve İlçeleri Yüze Araştırmaları'nda elde edilen buluntulara ait görseller ve koordinat verilerine dayanılarak elde edilmiştir (Çalık Ross, 2007a: 97). Kocaeli İli ve İlçeleri Yüze Araştırması, 2005 yılı çalışmalarında, Orhan Mahallesi, Medrese ve Kalender sokaklarında gerçekleştirilen araştırmalar kapsamında elde edilen veriler ile tiyatroya ait cavea/theatron kısmı ve analemma¹⁰⁶ duvarına ait dış cephe keşfedilmiş ve doğu batı yönlü ölçümler ile tiyatroya ait dış çap uzunluğuna ulaşılmıştır. Tiyatro binasının yayılım alanı tespit edilmiştir. Yapının en son evresinde kuzeyinde bulunan sur duvarı ile birleşerek yeni bir işlev kazandığı belirlenmiştir. Topoğrafik haritalar ve uydu fotoğraflarından elde edilen veriler üzerine işlenen buluntu alanları tiyatroya ait olduğu düşünülen alanın üzerinde bulunan modern yapılaşmanın toprak altında bulunan tiyatro yapısının üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Tiyatroya ait mimari buluntuların Roma Dönemi strüktürlerine sahip olması ve çoğu malzemenin modern yapılaşmalarda devşirme olarak kullanılmış olması araştırma kapsamında ortaya çıkarılmıştır (Çalık Ross, 2007a: 112; Çomak, 2018: 46-47). Tiyatronun güney-doğu yönüne bakması ve bir yamaçtan yararlanılarak ana kayaya inşa edilmiş olması Hellenistik bir alt yapısı olduğunu göstermektedir. Fakat ele geçen strüktür elemanlarının Roma Dönemi özellikleri göstermesi, Roma Dönemi'nde tiyatronun yeniden inşa ya da güncelleme gördüğünün kanıtı olarak gösterilebilir. Yapılan ölçümlerde tiyatroya ait dış çapın 164 metre olduğu hesaplanmıştır. Bu hesaba göre yapının çap genişliği ile bilinen antik tiyatrolar içerisinde "en büyük tiyatro" olduğu sonucuna varılabilir (Çalık Ross, 2007a: 120-121). İzmit'in Orhan Mahallesi'nde yer alan tiyatronun varlığı Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 11.07.2003 tarihinde ve 9948 sayılı karar ile İç Kale ve Çevresi tescillenirken kayda

---

¹⁰⁶ Seyircilerin oturduğu basamakların bulunduğu theatron ya da cavea adı verilen alanı sınırlayan istinat duvarı.

geçmiş daha sonra ise, 10.06.2005 tarihli ve 318 No.lu karar ile İstanbul, 2 No.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından alanın yeniden tescilli kararı alınmıştır (**Lev. XIV, Res. 31, Res. 32; Lev. XV, Res. 33, Res. 34**) (Çomak, 2018: 46-47).

4.2.1.5. Agora ve Hamam Kalıntıları

1934-1938 yılları arasında yapılan SEKA inşaatı¹⁰⁷ temel kazıları esnasında, çok sayıda taşınır ve taşınmaz kültür varlığı açığa çıkmıştır. O yılların koşulları altında bu inşaat esnasında, bilimsel kurtarma kazısı yapılmamıştır. Ancak temel inşaatları devam ederken İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü yetkilileri incelemeler yapmıştır. Bu konuda çok az bilgi mevcuttur. Temel inşaatları esnasında yapılan arkeolojik inceleme ile ilgili tek bilgiyi, 1939 yılında, “Archäologischer Anzeiger” da yayınlanan Carl Dörner’in yazısında bulmak mümkündür. SEKA alanında ortaya çıkan mimari buluntular sadece bu rapor yardımıyla tanınmaktadır. Ancak bilimsel belgeleme tam olarak yapılmamış ve açığa çıkan antik duvar kalıntıları inşaat sürerken hemen kaldırılmıştır (Zeyrek vd 2005: 4).

SEKA alanının kuzey kısmında, Devlet Malzeme Ofisi’ne ait binanın bahçesinde yer alan üç kademeli doğu-batı yönünde mermerden yapılmış agora yapısı tespit edilmiş, fakat korunması sağlanamadığı için günümüze ulaşamamıştır. Yapıya ait mermer bloklar, bu alan üzerinde yer alan duvarlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır (Fıratlı, 1971: 16).

Roma Dönemi’ne tarihlenen hamam yapısına ait kalıntıların yanı sıra İmparator Diokletianus’a ait olduğu düşünülen saray kalıntılarının da bulunduğu SEKA alanında bugün SEKA Kâğıt Müzesi ve Bilim Merkezi yer almaktadır (**Lev. XVII, Res. 37, Res. 38**). Carl Dörner tarafından 1939 yılında yapılan kazıya ait bilgilerle birlikte dikkate değer bazı belge ve fotoğraflar SEKA Kağıt Müzesi’nin Şlayfer Salonu’nda sergilenmektedir (**Lev. XVIII, Res. 39, Res. 40, Res. 41**).

---

¹⁰⁷ Fabrika müdürü Mehmet Ali Kağıtçı, mühendisi E. Elgerus, inşaatın sorumlusu Dr. H. Heller idi. SEKA alanı kent merkezinin batısında, kıyıya cepheli olan bir alandır.

4.2.1.6. Çukurbağ Antik Roma Kompleksi

İzmit ilçesi, ukurbağ Mahallesi, Nikomedia kenti içerisinde özellikle Roma Dönemi'ne tarihlenen önemli yapıların var olduğu bir merkez konumundadır. 2001 ve 2009 yılları arasında kurtarma kazılarında anıtsal bir Roma yapısına ait mimari kalıntılar, çok renkli (polikrom) rölyefler ve heykeller ortaya çıkarılmıştır. Bu buluntular içerisinde 40 adet polikrom rölyef, en az 4 adet devasa heykele ait olduğu düşünülen mermer parçalar ve düzinelerce mimari yapı parçasına ulaşılmıştır. Yine bu alanda ulaşılmış olan 3,5 metre yüksekliğe sahip Herakles heykeli günümüzde İzmit Müzesine ait binanın girişinde ziyaretçileri karşılamaktadır. Alan 1. ve 3. Dereceden arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmiştir (**Lev. XIX, Res. 42, Res. 43; Lev. XX, Res. 44, Res. 45**) (Aksoy, 2011: 47; Şare Ağtürk, 2015).

4.2.1.7. Aziz Pantelemon Manastırı

İzmit'in batı cephesinde yer alan Bizans Dönemi'nden kalma, bir kilise yapısının üzerine birinci dünya savaşından önce inşa edilen manastır yapısı, savaş sırasında yıkılmıştır. Günümüzde yapıya ait kalıntıları görmek halen mümkündür. Yenidoğan Mahallesi, Manastır bayırında bulunan manastır alanı 1979 yılında tescil edilmiş. 1996 yılında ise 3. Dereceden sit alanı haline getirilmiştir. Kentleşmenin yoğun olduğu bir noktada bulunan bu sit alanının içindeki manastır duvarı ve sit alanı çevresinde kaçak yapılaşma tehdidi görülmektedir (**Lev. XXI, Res. 46, Res. 47, Res. 48**) (Fıratlı, 1971: 17-18; Aksoy, 2011: 44).

4.2.1.8. Eski Kilise (İstiklal İlkokulu)

10 Kasım 1979 tarihli 11612 No.lu karar ile tescil edilmiş olan İstiklal İlkokulu, Kapanca Sokak üzerinde İzmit Belediyesi'nin oluşturmuş olduğu tarih koridorunda yer almaktadır. 1906 yılında inşa edilmiş olan yapı, 1960 yılında yangın geçirmiş ve sonrasında yeniden inşa edilmiştir. 1922'de ilkokul olarak kullanılmaya başlayan yapının günümüzde adı İstiklal İlkokulu olarak bilinmektedir (**Lev. XXII, Res. 49**) (Aksoy, 2011: 91).

4.2.1.9. Orhan Cami

Günümüzde Orhan Caddesi üzerinde yer almaktadır. Bu cami 1332 yılında, Osmanlı padişahı Orhan Gazi'nin büyük oğlu şehzade Süleyman Paşa tarafından yaptırılmıştır. Sultan Abdülmecid Dönemi'nde onarım görmüş olan caminin avlu kapısında bu konuyla ilgili bir kaside yer almaktadır. 1938 yılında yapılan kazı sonucunda şuan ki cami yapısı çevresinde kale kalıntılarına rastlanmıştır. 3 Temmuz 1987 tarihli, 3448 sayılı karar ile tescil edilmiş olan bu yapı dikdörtgen plana sahiptir ve bahçesinde vafiz teknesi bulunmuştur. Bu noktada eski bir kilisenin var olmuş olma ihtimali düşünülmeyle beraber bu yönde arkeolojik kanıt bulunmamaktadır (**Lev. XXIII, Res. 51, Res. 52**) (Fıratlı, 1971: 23; Aksoy, 2011: 60).

4.2.1.10. Pertev Paşa Külliyesi

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde inşa edilmiş menzil külliyelerine ait günümüzde ayakta kalan tek yapı bu külliye'dir. Modern adı ile Yenicuma camidir. Pertev Paşa cami olarak da bilinen ve eski Bağdat yolu üzerinde yer alan külliye Osmanlı ordusunun konaklama ve ihtiyaç yeri olarak kullanılmıştır. Külliyenin mimarı hakkında net bir bilgi yoktur. Cami Mimar Sinan tarafından 1579 yılında yapılmıştır (**Lev. XXIV, Res. 53, Res. 54**) (Fıratlı, 1971: 17-18; Aktuğ, 1990: 24-26; Aksoy, 2011:59).

4.2.1.11. Sultan Abdülaziz Av Köşkü (Kasr-ı Hümayun)

İzmit'in merkezinde, Saray Bahçesi olarak bilinen, limana hâkim güzel bir manzarası olan bu alandaki ilk saray yapısının IV. Murat Dönemi'nde (1623-1640) yapıldığı düşünülmektedir. Bu yapının ahşap temeller üzerine inşa edilmiş ve duvarları çinilerle bezenmiş bir yapı olduğu bilinmektedir. Bu saray yapısı deprem ve yangın nedeni ile hasar görmüş ve yıkılmıştır. Sultan Abdülaziz Dönemi'nde (1861-1876) bu yerde yeniden bir saray inşa edilmiştir. Sultan Abdülaziz'in Av Köşkü olarak adlandırılan bu kasır günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Mimarı dönemin hassa mimarlarından, Balyan ailesi üyesi Karabet Amira Balyan'dır. Karabet Balyan hassa mimarı olarak Sultan II. Mahmut'a, Sultan

Abdülmecit'e ve Sultan Abdülaziz'e hizmet etmiş, Dolambahçe Sarayı, Salı Pazarı Sahil Sarayı (bugünkü Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi), Çırağan Sarayı, Ortaköy Cami, Harbiye Binası (bugünkü Askeri Müze) gibi önemli yapılar inşa etmiştir. Neo-Klasik üsluba sahip bu hünkâr kasrının mimarisinde Barok unsurlar da bulunmaktadır. İstanbul dışında inşa edilen saray yapısı olması önemli bir özelliğidir. Mustafa Kemal Atatürk 18 Haziran 1922 tarihinde burada İzmit Konuşmaları'nı yapmıştır. Cumhuriyet'in kurulacağını dile getirdiği ilk basın toplantısını da 16 Ocak 1923 tarihinde burada gerçekleştirmiştir. Kasr-ı Hümayun ve bahçesi 28 Haziran 1967 tarihinden 1993 yılına kadar arkeolojik buluntuların sergilendiği İzmit Müzesi olarak kullanılmıştır. 1993 yılında bina üzerinde restorasyon çalışmaları başlatılmıştır. 17 Ağustos 1999 depreminde ağır hasar gören bina 2002 yılında tekrar restorasyon altına alınmıştır. Yapı bugün Saray Müze olarak ziyarete açıktır (**Lev. XXV, Res. 55, Res. 56**) (Fıratlı, 1971: 32-33; Aksoy, 2011: 140).

4.2.1.12. Saat Kulesi

Sultan İkinci Abdülhamid'in cülûsunun 25. yılı şerefine İzmit mutasarrıfı Musa Kazım bey tarafından 1901 yılında yaptırılmıştır. Dört kata sahip olan yapının en üst katının her bir yüzünde saat bulunmaktadır. Zemin katta bir adet giriş kapısı ve diğer üç yüzde de çeşmeler yer almaktadır. 1902 yılında açılışı yapılan saat kulesi İzmit'in simgesi olmuştur (**Lev. XXVI, Res. 58**) (Fıratlı, 1971: 31).

4.2.1.13. Sırrı Paşa Konağı

Hacı Hasan Mahallesi, Yukarı Pazar Mevki, Sırrıpaşa Caddesi'nde bulunan konak 19. yüzyılın ikinci yarısında, Kocaeli'nin ilk mutasarrıfı Sırrı Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Ahşap ve kâgir olan yapı iki kat üzerinde yapılmış bir çatı katından oluşmaktadır. Önemli bir sivil mimari örneğidir. Konağın yüksek istinat duvarının dış yüzünde Roma Dönemi'ne ait kartal kabartması, bir medusa kabartması ve mimari bezemeler bulunmaktadır. Bu devşirme unsurların duvara sergileme amaçlı ve bilinçli olarak yerleştirilmiş olduğu görülmektedir. Bu unsurların bu şekilde yerleştirilmiş olması İzmit'te ilk modern müzecilik sergileme anlayışına örnek teşkil

etmektedir. Sırrı Paşa Konağı, 10 Kasım 1979 tarihinde 11612 No.lu karar ile kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (**Lev. XXII, Res. 50**) (Aksoy, 2011: 142).

4.2.1.14. Atatürk Heykeli

İzmit'in sembolü olan anıtlarından biri olan bu heykel 1933 yılında heykeltıraş Nijat Sirel tarafından yapılmıştır. Anıt Saray Yokuşu'nda, Saat Kulesi'nin bulunduğu parkın ön kısmındadır. Sağ eliyle batıyı işaret eden Atatürk Heykeli'nin yüzü İzmit Körfez'ine dönüktür. Bronzdan yapılmış olan heykelin önemi, mermer kaidesinin ön cephesinde Atatürk'ün İzmit Konuşmaları'ndan bölümler işlenmiş olmasıdır (Fıratlı, 1971: 31-32). Heykelin kaidesinde "*Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin 1339 Tarihinde İzmit'te Halka Söylediklerinden*" ibaresi ile başlayan şu sözler yer almaktadır: "*Ölmüş zannedilen milletimiz yeniden bunca kabiliyeti hayatiyesini ızhâr ederek kadınlar ile çocuklar ile ihtiyarlar ile elele vererek cihanda mevcut olduğunu ispat eden harikalar göstermiş ve bunun neticei kat iyesi olarak Lozan Konferansı'na davet olunmuştur. Lozan'da henüz müspet bir netice yoktur. Millet, Misakı Millinin medlulü hakikisini kuvveti ve süngüsü ile maddeten istihsal etmiştir. Şimdi Lozan'da yapılacak şey maddeten istihsal edilen bu netayıcı usulen ve resmen tespit ve tasdik ettirmekten ibarettir. Bu netice er geç istihsal edilecektir. Çünkü hukukumuz gayet meşru ve sarihtir. Bunu istihsal için kuvvetimiz de vardır. Kudretimiz de kafidir. Ordularımız ve ordularımızı vücade getiren milletimiz kuvvetlidir ve bu milleti yaşatan vatan namütenahi menabii servete maliktir. Bu kuvvetlerin fevkinde bir kuvvetimiz vardır ki o da idrak edip bilfiil elimizde bulundurduğumuz ve bulunduracağımızı fiilen ispat eylediğimiz hakimiyeti milliyemizdir. Hakimiyeti milliyemiz için tehlike var mıdır? dediler. Buna cevaben en katı bir surette derim ki Hayır. Hayır. Hayır.*" (**Lev. XXVI, Res. 57**).

4.2.2. İzmit'in Taşınır Kültür Varlıkları

Taşınır kültür varlıkları kavramının hangi eser gruplarını kapsamakta olduğu 4.1.3. Taşınır Kültür Varlıkları adlı bölümde aktarılmıştır. İzmit'te bulunan ve koruma altına alınmış olan taşınır kültür varlıklarının önemli bir bölümü, bugün İzmit'teki müzeler de sergilenmektedir. İzmit Müzesi'nin kurulduğu yıl olan 1967

yıldan önce bulunan taşınırın bir bölümü İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde, İstanbul Çevre Kültürleri, "Thrakia-Bithynia" Bölümü'nde yer almaktadır.

İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi İzmit'in arkeolojik ve etnografik taşınır kültür varlıklarına ev sahipliği yapmaktadır. Günümüz müze yerleşkesi Kozluk Mahallesi İstasyon Caddesi'nde bulunmaktadır. Müzenin içerisinde ve bahçe bölümünde çeşitli gruplara ve dönemlere ait kültür varlıkları sergilenmektedir. İç alanda yer alan vitrin eserleri: Paleolitik Dönem, Klasik - Hellenistik Dönem, Roma Dönemi, Ortaçağ Dönemi, Heykeltıraşlık Eserleri 1, Heykeltıraşlık Eserleri 2, Figürinler, Koku Şişesi - Kandiller, Kurtarma Kazıları 1, Kurtarma Kazıları 2, Kurtarma Kazıları 3, Kurtarma Kazıları 4, Bithynia'da İnanç, Sikkeler ve Etnografya bölümü başlıkları altında sınıflandırılmıştır (**Lev. XXVII, Res. 59 , Res. 60**). Müze bahçesinde ise heykeller, sütunlar, sütun başlıkları, mil taşları, lahitler, bir mezar odası ve Osmanlı Dönemi'ne ait eserler olarak kısaca örneklendirebileceğimiz kültür varlıkları yer almaktadır (**Lev. XXVIII, Res. 61, Res. 62**).

İzmit'in müzecilik tarihçesine baktığımız da Kocaeli/İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nden önce taşınır kültür varlıkları farklı noktalarda bulundurulmak durumunda kalmıştır. İzmit'te bir müzenin ihtiyaç haline gelişi, 1938 yılında SEKA Kâğıt Fabrikası inşaatı sırasında ortaya çıkan kültür varlıklarının bulunması ile gerçekleşmiştir. Bu tarihten önce ele geçen buluntular İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne götürülmüştür. SEKA inşaatı sırasında çıkarılan buluntuların çokluğu bu durumu değiştirmiştir. Bu sebeple İzmit Milli Eğitim Müdürlüğü'nün çabaları ile öncelikle eserlerin Merkez İlkokulu'na, daha sonrasında ise Sümer İlkokulu'na taşınması kararı alınmıştır ve eserler bu okullara yerleştirilmiştir. Sonrasında eserlerin yerleştirilip sergileneceği bir müze ihtiyacı adına İzmit Milli Eğitim Müdürlüğü müze memuru tayinini yapmış ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Arkeolog Mahmut Akok müze düzenini sağlamıştır. İzmit Müzesi 28.06.1967 tarihinde, İzmit'in kurtuluş gününde, "Hünkâr Köşkü" ya da "Sultan Aziz'in Av Köşkü" olarak bilinen Kasr-ı Hümayun'da açılmıştır. Müze bahçesinde Kanlıbağ Mahallesi'nde bulunan mezar odası, Roma ve Erken Bizans'a tarihlenen lahitler, mezar sunakları gibi birçok eser yer almaktaydı (Fıratlı,1971: 32-35). Av Köşkü'nün İzmit Müzesi olarak kullanıldığı tarihlerde bahçede sergilenen eserlerin çoğu günümüz İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi bahçesinde de

sergilenmektedir. Müzenin günümüzde ki konumunu alması 2007 yılında gerçekleşmiştir. Müze binaları, 1873-1910 yıllarında, mimar Alman Otto RITTER tarafından inşa edilen İzmit Tren Garı Kompleksine ait binalardır. Müze alanını oluşturan tarihi yapılar Tamir Atölyesi, Su Deposu, Lojman Binası ve iki adet Tekel Deposu'nun restorasyonu sonucunda ortaya çıkmıştır (KTB 2018h).

4.2.3. İzmit'in Somut Olmayan Kültür Varlıkları

Bithynia Krallığı, Hellenistik Dönem'de "*Cesur Bithynialılar*" tarafından kurulmuş bağımsız ve seçkin bir krallıktı (Harris ve North Ryde, 1980: 862). Bağımsızlığını, Roma'nın yönetimsel ve askeri gücü karşısında MÖ. 1 yy'a kadar sürdürmüştü. Bu krallığın epik tarihi Nikomedia/İzmit için somut olmayan bir kültür varlığı oluşturmaktadır.

Nikomedia, Byzantion kentinin Konstantinopolis oluşu sürecinde Roma İmparatorluğu'nun askeri ve yönetici gücünün ana üssü olmuştu. "Nova Roma"¹⁰⁸ kentinin oluşum ve çıkış noktası Nikomedia idi. Bu tarihsel gerçeklik İzmit için somut olmayan bir kültür varlığıdır.

Antik çağlarda Nikomedia'da yaşamış Aziz Barbara, Aziz George, Aziz Pantelemon gibi tarihsel ruhani kişiler ve onlar hakkındaki efsaneler İzmit'in somut olmayan kültür varlıklarındadır.

Atatürk'ün 18 Haziran 1922 ve 16 Ocak 1923 tarihlerinde, Kasr-ı Hümayun'da yapmış olduğu İzmit Konuşmaları ve vermiş olduğu iki nutuk (Narin ve İnan, 2012: 7-89) İzmit'in somut olmayan kültür varlığıdır.

Belli bir mekânda geçmiş zaman boyutunda cereyan eden önemli kültürel olaylar ve orada bulunan kişiler o mekânda daha ileri zaman boyutlarında oluşacak kültürlerin şekillenmesine etki ederler. Dolayısıyla somut olmayan kültür varlıkları olarak kabul edilirler. Bu bağlamda yukarıda belirttiğimiz tarihi ve efsanevi kültürel değerler İzmit'in somut olmayan kültür varlıkları hakkında sadece küçük bir örneklemedir.

---

¹⁰⁸ Byzantion'a İmparator I. Konstantinus zamanında verilen "Yeni Roma" anlamındaki isim.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARKEOLOJİK TURİZM

5.1. GENEL TANIMLAR

5.1.1. Turizm Kavramı

Etimolojik olarak incelendiğinde *turizm* kelimesinin kökeninin, Geç Hint Avrupa dillerinde bulunan *terə* kelimesine gittiği görülmüştür. Turizm kelimesinin, Grekçe'deki kökeni “*tornos*” Latince'deki ise “*tornus*” sözcükleridir. *Tornos / tornus* dairesel hareket yaparak çark şeklinde “*dönmek*” anlamını taşımaktadır. Bu sözcük İngilizce'ye “*turn*” şeklinde geçmiştir. 15. yüzyılda “*turn*” sözcüğü yol veya nehir gibi doğal oluşumların dönüş noktalarını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu sözcük etrafta gezinme, yolculuk anlamında ise ilk olarak 17. yüzyılda, “*tour*” şeklinde kullanılmıştır. Sözcüğün fiil olarak kullanımı ilk önce 18. yüzyılda Fransa ve İngiltere'deki yazılı metinlerde yer almaya başlamıştır. Tour kelimesinden, gezen, yolculuk yapan kişi anlamına gelen “*tourist*” kelimesi türetilmiştir. “*Tourist*” kelimesinin ilk modern kullanımı, Fransızca'da “zevk ve merak için gezen kimse”, İngilizce'de ise “Grand Tur'a katılan kimse” şeklinde olmuştur. 18 yy. İngiliz ve Fransız toplumlarında bir kişinin “*tour*” faaliyeti yapmış olması, prestij ve sosyo-kültürel seviye göstergesi olarak kabul edilmiştir.

“Tour” sözcüğü Türkçe'ye “tur” şeklinde geçmiştir. Bu sözcüğün Türkçe'deki ilk kullanımı, Recaizade Mahmut Ekrem'in “Araba Sevdası” adlı eserinde, 1887 yılında olmuştur. “Turist” kelimesinin Türkçe'de ilk kullanımı ise Ahmet İhsan'ın “Avrupa'da Ne Gördüm” adlı eserinde, 1891 yılında ortaya çıkmıştır. “*Tourism*” sözcüğünün Türkçe'ye uyarlanmış şekli olan “*turizm*” kelimesi en temel anlamda bir yolculuk ve dönüş hareketidir (Seyhan vd 2012: 220-221).

19 yüzyılın sonlarında, Avrupa'da yaşanan endüstriyel gelişmelerin ardından, oluşan bir kavram olan *turizm* kelimesinin, kavramsal olarak tanımı ilk olarak 1905 yılında Guyer-Feuler tarafından ortaya atılmıştır. Guyer-Feuler tanımına göre *turizm*

“gittikçe artan hava değişimi ve dinlenme gereksinimleri, doğa ve sanatla beslenen göz alıcı güzellikleri tanıma isteğine; doğanın insanlara mutluluk verdiği inancına dayanan ve özellikle ticaret ve sanayinin gelişmesi ve ulaşım araçlarının kusursuz hale gelmelerinin bir sonucu olarak, ulusların ve toplulukların biri birine daha çok yaklaşmasına olanak veren modern çağa özgü bir olaydır.”

Hunziker ve Krapf'a göre, bir seyahat faaliyetinin turizm faaliyeti olabilmesi için gelir sağlayıcı hiçbir uğraşı içermemesi gerekir ve yolculuk yapılan yerde sürekli kalışa dönüşmemesi gerekir. Bu tanıma göre turizm, geçici bir yer değiştirme faaliyetidir, gidilen yerde konaklamayı ve de başlangıç noktasına geri dönüşü içerir.

1980'li yıllarda, AIEST (Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği) tarafından turizm tanımı yeniden düzenlenmiştir. AIEST turizmi “İnsanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına seyahatleri ve gittikleri yerlerde, genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep ederek, geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünü” olarak tanımlamıştır (Kozak vd 2012: 1-3).

Turizm, sosyal, ekonomik ve antropolojik bir gerçek olarak çok eski ve dikkate değer bir tarihe sahiptir. İnsanoğlu sürekli olarak dağların, denizlerin ötesinde neler olduğunu merak etmiş ve ardından bu merakını giderecek edimlerde bulunmuştur. Günümüzde kitlesel bir nitelik kazanmış olan turizm etkinliğinin kökleri tarih çağlarının ilk dönemlerine hatta tarih öncesine kadar gitmektedir. MÖ. 3. binyıldan itibaren Mısırlılar¹⁰⁹, Asurlular, Sümerler, Çinliler, Fenikeliler denizden ve karadan yaşadıkları yerlerden uzak yerlere gitmişler, yeni diyarlar bulmuşlar, buralarda yaşayan insanlarla ve onların kültürleri ile karşılaşmışlar sonrada, kendi yaşadıkları yerlere geri dönmüşlerdir.

Antik çağlardan başlamak üzere, insanların ve toplumların yaşamlarında turizmin her zaman büyük bir yere sahip olarak önem taşıdığını ileri sürmek

---

¹⁰⁹ Mısır'da, MÖ. 3. binyılın ortalarına tarihlenen *mastabalar*'ın (tek katlı, büyük anıt mezar yapıları) duvarlarında, üzerinde çok sayıda küreğin bulunduğu, kürekli ve aynı zamanda yelkenleri de olan tekneler resmedilmiştir. Bu duvar resimleri, o dönemde deniz aşırı, uzak yerlere düzenli seyahatlerin yapıldığı yönünde arkeolojik kanıtlar olarak değerlendirilebilir. Resimlerin iyi korunmuş şekilde bulunduğu mastabalardan bir tanesi, Sakkara'da bulunan Mereruka mastabasıdır. Bkz. Alberto Siliotti ve Zahi Hawass (2003). The Illustrated Guide to The Pyramids. Cairo: The American University in Cairo Press.

mümkündür (Avcıkurt vd 2013: 1-5). Roma Dönemi'nde, İmparatorluk topraklarında ve Anadolu'da, Roma yolları üzerinde çok sayıda konaklama yapısının bulunduğu, bu yapıların yollar üzerindeki yerlerini gösteren Tabula Peutingeriana gibi bazı antik yolculuk haritalarından anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu konuya ışık tutan, Roma Dönemi'ne ait arkeolojik bulgular da mevcuttur (Casson, 1974: 197-225; Çiftçi Gökkadar, 2014, 60). Antik Çağ'da çok sayıda insan tapınakları ziyaret etmek için; Nikomedia'da yapılan Terminalia Festivali gibi (Ekin, 2014: 22) kutsal festivallere, Nikaia ve de Nikomedia'da¹¹⁰ düzenlenen agon'lar gibi (Özdizbay, 2011: 197-223) spor oyunları ile müzik festivallerine katılmak için; Hierapolis, Prusa gibi thermal merkezleri ziyaret ederek şifa bulmak için; Yeruşalem (Kudüs) gibi kutsal kentlere ulaşarak hacı olmak için yaşadıkları yerden uzak yerlere seyahat etmişler, turizm faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir (Seyhan vd 2012: 219-234; Çiftçi Gökkadar, 2014, 60).

19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan gelişmeler, buharlı gemiler, trenler ve demiryolları gibi toplu taşımayı kolaylaştıran ulaşım sistemleri çok sayıda insanın aynı anda yolculuk edebilmesine olanak tanımıştır. 20 yüzyılda daha da gelişen ulaşım sistemleri ile daha çok sayıda insan daha uzağa gidebilir hale gelmiştir. Aynı zamanda endüstriyel alanda çalışmaya ve kentsel bir yaşam sürmeye başlayan insan kitlelerinin çalışma zamanlarının dışında değerlendirilebilecek boş zamanları oluşmuştur. 21. yüzyıla gelindiğinde yaşanmakta olan tüm gelişim ve değişimlerin turizmde de yansımaları olmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, hava taşımacılığının hizmete girmesi ve bunun büyük kitlelerin kullanımına olanak sağlayacak şekilde gelişmesi, çok sayıda insanın yeryüzündeki birçok farklı yere hızla gidebilmesini sağlamıştır. Ulaşım sistemindeki gelişmelerin yanı sıra, turizmin temel unsurlarından bir diğeri olan konaklama sisteminde de gelişmeler yaşanmıştır. Gıda teknolojisindeki devrimler, iletişim teknolojilerindeki evrimler ve turizme hizmet veren diğer sektörlerdeki gelişmelerin hepsi birden turizmi insanların hayatlarında daha çok yer tutan bir noktaya taşımıştır (Var, 2004: 3-9). Bunların

---

¹¹⁰ Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Bithynia ve Pontus Eyaleti'nin başşehri olan Nikomedia'da agon adı verilen, bir tanrı ya da tanrıça onuruna yapılan, spor ve sanat yarışmaları şeklinde birçok yarışmadan oluşan halk eğlenceleri düzenlenmekteydi. Bu konuda bkz. Aliye Erol Özdizbay tarafından, 2011 yılında hazırlanmış olan Doktora Tezi: "Roma İmparatorluk Dönemi'nde Pontus-Bithynia Eyaleti'nda Agon'lar ve Agonistik Sikkeler".

sonucunda, küresel anlamda, dünya turizm hareketlerinde önemli gelişmeler ve sayısal büyümeler kaydedilmiştir (Akgül, 2004: 211).

Dünyadaki uluslararası turizm hareketleri sürekli bir büyüme göstermektedir. Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) verilerine göre, bu büyüme 2017 yılında, bir önceki yıla oranla % 7 lik bir artış kaydederek devam etmiştir. Uluslararası seyahat eden turist (uluslararası turist) sayısı, 2016 yılında 1 milyar 239 milyon kişi iken, 2017' de bu sayı 1 milyar 323 milyon kişiye çıkmıştır (UNWTO, 2018). 2017 yılında, dünyada yaşayan yaklaşık olarak her yedi kişiden birisi, yaşadığı ülke dışına çıkmış, başka ülkelere seyahat ederek uluslararası turizm faaliyetinde bulunmuştur. Daha çok sayıda insanın seyahat etme imkânı artmış olmakla birlikte gerçekleştirilen seyahatlerin süreleri de uzamıştır. Turizmdeki sayısal büyümenin yanı sıra ziyaret edilen yerlerin (çekim yeri) ziyaretçilere sunduğu ürünlerdeki kültürel öğelerin payı da giderek artmaya başlamıştır (UNWTO, 2018).

5.1.2. Kültür Turizmi

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanlar çok çeşitli amaçlarla seyahat etmektedirler. Günümüz toplumunda, değişik kültürleri tanıma ve anlama amacı ile seyahat etmek önemli bir olgudur. Salt dinlenme amaçlı seyahatler, doğal olarak turizm sektöründe önemli bir yer tutmaktadır, bununla birlikte günümüzde "*kültür turizmi*" adı verilen geniş çaplı bir turizm faaliyeti oluşmuştur (Akgül, 2004: 211). Doğaner'e göre *kültür turizmi*, insanların yeni bilgi, deneyim kazanarak kültür seviyelerini arttırmak ve kültürel farklılıkları tanımak amacıyla, kültürel mekânları görmek ve kültürel faaliyetlere katılmak üzere yer değiştirmesidir (Doğaner, 2013: 12). Turizmin hemen hemen her çeşidinde turistler, ziyaret ettikleri yerlerdeki kültürleri görür ve algırlar. Ancak kültür turizmini, diğer turizm çeşitlerinden ayıran özellik, turistin hareket amacının ziyaret ettiği yerdeki kültürü öğrenmek olmasıdır. Kültür turisti seyahat ettiği yerdeki kültürü tanımak ve anlamak amacıyla turizm faaliyetini gerçekleştiren ziyaretçidir.

5.1.3. Arkeolojik Turizm Tanımı

Yeryüzündeki insan kültürlerini, ilk çağlardan günümüze kadar gelen maddesel kültür izlerini bularak, kültür varlıkları üzerinden inceleyen arkeoloji bilimi kapsamında yapılan çalışmalar dünya genelinde artış göstermiştir. Dünyada yaşanan teknolojik ve bilimsel gelişmelere paralel olarak, arkeolojinin de diğer bilimlerle olan etkileşimi ivme kazanmıştır. Bu bağlamda, arkeoloji ve turizmin karşılıklı etkileşiminden kaynaklanan ve önemli bir kültür turizmi dalı olan arkeolojik turizm ortaya çıkmıştır (Özşahin vd, 2015: 84; Gezgin, 2004: 195-206).

Arkeoloji biliminin çabalarıyla ortaya çıkan kültür varlıkları kamuya aittir. Ancak Türkiye’de toplum kendine ait olan kültür varlıklarını gereğince tanınamamaktadır. Bu sebeple de sevgi göstermemekte, koruyamamakta ve sahip çıkmamaktadır. Kültür varlıklarının kendi öz kimliğimiz olduğunu tam olarak algılayamamaktadır. Bunu sağlamanın etkin bir yolu arkeolojik turizmdir. Bu nedendir ki arkeolojik turizm önemli olan bir kültür turizm dalı olarak kabul edilmektedir. Kısaca arkeoturizm olarak da adlandırılmaktadır.

Doğaner, önemli bir turizm çeşidi olarak gördüğü arkeolojik turizmi şu şekilde tanımlamaktadır: *“arkeolojik turizm, arkeolojik sit ve müzelere yapılan turlarla, kültürlerin gelişim sürecini öğreterek halkın kültür seviyesini arttıran, arkeolojik kalıntıları koruma bilincini geliştiren, ülkesel ve yerel ekonomik kazanç sağlayan turizm tipidir”* (Doğaner, 2013: 69-141).

Arkeoturizmin ana amacı, kültürlerin gelişim sürecini öğreterek halkın kültür seviyesini arttırmak, bu şekilde kültür varlıklarını ve arkeolojik mirası koruma bilincini geliştirmektir. Arkeolojik turizm, ekonomik açıdan yerel fayda sağlamayı ve yerel halkın refahını arttırmayı da hedefler. Ancak bu hiç bir zaman ana amacının önünde değildir. Arkeolojik turizm sürdürülebilir ve sorumlu bir turizm faaliyetidir.

Arkeolojik turizmin elemanları “mekâna bağlı olanlar” ve “mekâna bağlı olmayan” unsurlar olarak ikiye ayrılabilirler. Yerleşim yerlerinde konutlar, yapılar, kale, köprü tiyatro vb. yapılar mekâna bağlı yapılardır. Müzelere konan aletler, heykeller, takılar, eşyalar mekâna bağlı olmayan elemanlardır, ait oldukları yerden işlevinden uzakta bulunmaktadırlar, taşınmış ve yer değiştirmişlerdir.

Arkeolojik turizm için ziyaret edilen yerler ve unsurlar hakkında bilgiye ihtiyaç vardır. Arkeolojik sitin keşfi ve analizi arkeoloji bilimine aittir. Arkeoloji, geçmiş kültürlerle ait, yapı, alet, malzeme vb. kanıtları belli metotlarla ortaya çıkarır, yerini, zamanını, işlevini belirler, aslına uygun biçimde yeniden kurar ve yorumlar. Arkeoloji bilimi, sit alanlarını ziyaretçi ve turist için anlamlı kılar. Ancak arkeologlar turistin ziyaret ettikleri arkeolojik mekânlara ve elemanlara anlam yükleyebilirler. Arkeologların bu çabaları toplumun bilgilenebilmesi ile anlam kazanır. Arkeolog Ian Hodder'ın belirttiği üzere bir arkeolojik siti ziyaret eden insanlar yapılan arkeolojik çalışmaları anlamlı ve değerli kılarlar (**Lev. XXX, Res. 65**).

Arkeolojik turizm kaynağını arkeoloji biliminden alan bir turizm şeklidir. Fakat turizmin arkeoloji ile ilişkisi salt bilgi ile sınırlı değildir. Aynı zamanda, turizmin arkeolojik site getirdiği etkiler ve sorunlar söz konusudur. Bu sebeple arkeoloji bilimi ile turizm ve turizm yönetimi arasında kaçınılmaz bir ilişki söz konusudur (Gezgin, 2004: 195-206; Doğaner, 2013: 69-141).

5.1.4. Arkeoturizm ile Kültür Turizmi Arasındaki Fark

Arkeoturizm, arkeoloji ve korumanın turizmin önünde olduğu bir faaliyettir. Arkeolojik turizmde temel olarak amaç yerel, ulusal ve uluslararası toplumda arkeoloji bilincinin artırılması ve kültür varlıklarının korunarak sonraki nesillere aktarımının sağlanmasıdır. Kültür turizminde ise amaç ziyareti gerçekleştiren turistin kültürünü arttırmaktır.

Arkeolojik turizm spesifik, turizmin yapıldığı alanın arkeolojik dokusuna ve tarihine dayanır. Kültür turizmi ise spesifik olmamakla beraber, tek bir odak noktası yoktur, çok geniş kapsamlıdır.

Kültür turizmi günümüzde çok kapsamlı bir kitle turizmi haline gelmiştir. Arkeolojik turizm özel ilgi alanına yöneliktir. Özel ilgi turizmi yapısına sahip olması nedeniyle belli sayıda, sınırlandırılmış ziyaretçi grubu ile gerçekleştirilir. Bu gruplar 10-15, maksimum ise 25 kişiden oluşabilir. Arkeolojik turizm, kitle turizmi değil sorumlu ve sürdürülebilir şekilde yapılması önkoşul olan özel ilgi faaliyetidir.

Türkiye'de kültür turizmi yapılırken, gerçekleştirilecek olan turun ve ziyaretin uygulama kuralları kısmen bellidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgili kanunlarına

uygun şekilde seyahat acenteleri tarafından düzenlenen kültür turları, KTB ve yetkili seyahat acenteleri adına KTB'nın kokartlı profesyonel turist rehberleri tarafından, 6326 No.lu Turist Rehberliği Meslek Kanunu'na uygun şekilde yönetilir. Ancak belirlenmiş bir yönetim üslubu ve turu anlatım şekli yoktur. Turdaki anlatım metinleri net bir şekilde belirlenmiş olmayıp, rehberin bireysel tercihlerine göre şekillenir. Arkeolojik turizmde ise tur ve ziyaret kuralları net olarak önceden belirlenir. Ayrıca, tur oluşturulmadan önce, belirlenen kurallar net bir şekilde katılımcılara anlatılır. Arkeologlar, tur planlayıcıları ve rehberler arasında yapılan görüşmeler ile tur arkeoloji disiplinine uygun şekilde planlanır ve gerçekleştirilir. Müze, kazı alanı/ören yeri, koruma alanı, arkeolojik yürüyüş yolu (arkeo trail) gibi ziyaret yerlerinde takip edilecek tur kuralları ve anlatım metinleri belirlenir. Tur esnasında rehber belirlenen kurallara göre turu yönetir ve arkeolojik metinlere göre anlatım yapar. Rehber metinleri arkeologlar ve kazı yönetimi tarafından oluşturulur. Ören yeri hakkında ortaya çıkan yeni sonuçlar ile ilgili bilgilerin ve çalışmaların aktarılması kazı yönetimi tarafından belirlenir. Kazı olmayan ören yeri, sit alanı ya da koruma alanlarında rehber metinleri sorumlu müze tarafından oluşturulur (Korfmann, 1991: 30-33).

5.2. İZMİT'TE ARKEOLOJİK TURİZM

Türkiye güneş-deniz-kum temalı turizm anlayışının limitlerine ulaşmış, bu tarz bir kitle turizminin olumsuz yan etkilerine fazlaca maruz kalmıştır. Sınırsız büyüyen ve çevreye saygı göstermeyen kitle turizminin altın çağı sona ermiştir. Türkiye'de gelecek için amaçlanan turizm faaliyetlerinin başında sürdürülebilir kültür turizmi yer almaktadır. Genelde kültür turizmindeki turist daha güçlü bir ekonomik ve kültürel yapıya sahiptir; gittiği yerdeki öz değerleri ön planda gören, yerel hayata ve doğal çevreye saygılı bir ziyaretçi olma sorumluluğunu taşır. Bir bölgede turizm ancak belli bir gelişim planı içinde uygulanırsa bölgenin turizmin olumsuz etkilerine karşı korunması sağlanabilir. Türkiye'de turizm gelişim planı uygulanmayan alanların turizmden büyük zararlar gördüğü tespit edilmiştir (Pekin, 2011: 7-21). Bu sebeple İzmit için amaçlanan turizm faaliyetlerinin planlı uygulanması ve bir disiplin içinde arkeolojik turizmin geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Hellenistik Nikomedeia, Roma Dönemi'nin Nikomedia'sı, Osmanlı Dönemi'nin İznikmid'i ve geçmiş kültürleri, bugün somut olan ve de somut olmayan kültür varlıklarıyla birlikte İzmit'in içinde yaşamaya devam etmektedir.

Kültür varlıklarının tanıtımı ve korunması adına bireylerin bilinçlenmesi; kent arkeolojisini hissetmesi, sevmesi ve bu yönde bir kültür geliştirmesi için arkeolojik alanların ve müzelerin ziyareti önemlidir. Bu nedenle, İzmit'te arkeolojik turizm faaliyetleri gerçekleştirilerek, kent arkeolojisi hem yerel, hem ulusal hem de uluslararası platformlarda daha etkin bir şekilde topluma tanıtılabilir.

İzmit kentinin dünya ve Türkiye turizminde bilinçli ve planlı bir şekilde yer edinmesi sağlanabilir. İzmit'in kültür varlıkları kentte yaşayan insanlara arkeolojik turlar ile tanıtılabilir. İzmitli ilkökul öğrencilerinin beşinci sınıf eğitimleri çerçevesinde, yaşadıkları kentin tarihini, kentteki tarihi mekânları ziyaret ederek ve de Kocaeli/İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde aldıkları eğitim ile öğrenmeleri¹¹¹ daha yoğun ve sürekli bir şekilde sağlanabilir. İstanbul'dan gelecek kültür ve arkeoloji turları için öncelikle KTB'nın turist rehberlerine arkeolojik anlatım ve kent tanıtımı yapılabilir.

İzmit'te arkeolojik çalışmaların ve kent arkeolojisinin olumlu bir şekilde gelişebilmesi için kamu bilincinde kent arkeolojisi hakkında pozitif bir algı oluşması gerekmektedir.

Laodikeia, Denizli örneğinde olduğu gibi arkeolojik kent algısının İzmitli kimliği ve kültür bilincinde yer etmesi kent arkeolojisi için faydalı olacak bir ön adımdır. Örneğin, Prof. Dr. Celal Şimşek, Laodikeia'daki kapsamlı arkeolojik çalışmalarına başlamadan önce, 2001 yılında, tüm Denizli halkını, basını ve sivil toplum örgütlerini antik kent alanına davet etmiştir. Laodikeia antik kent alanında yapılan yürüyüş gezileri ile halkı arkeolojik açıdan bilgilendirmiş ve alakalandırmıştır. 19 Mayıs 2002'de yüzlerce Denizlili bir sel gibi Laodikeia'ya akmış, o zamana kadar, kendine özgü bir doğal çevre içinde sessizce uyumakta olan, sadece kertenkelelerin, akreplerin, nazlı çiçeklerin, kapari (gebere) toplayan köylü kadınların, koyun otlatan çobanların ve de kaçak kazıcıların uğrak yeri olan

---

¹¹¹ İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürlüğü, müzede çocuk eğitimleri yönünde çalışmalar ve uygulamalar gerçekleştirmiştir.

Bkz. Rıdvan Gölcük, Kocaeli Müzeciliği, <https://independent.academia.edu/rg%C3%B6lc%C3%BCk>.

Laodikeia, Denizliler'in kültür varlığı olmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra Laodikeia'da arkeolojik kazı çalışmaları başlatılmıştır (Şimşek, 2013: 15).

Modern İzmit kentinin altında ve içinde var olan antik Nikomedia kenti de uyanmaktadır. Kentsel arkeoloji çalışmaları için gerekli bilimsel ortam oluşmaktadır. Bu kapsamda, İzmit'te planlanarak yapılacak arkeolojik yürüyüşler ve arkeotur, koruma bilinci oluşmasına destek verecektir. İzmit'te arkeoturizm, arkeolojik bilimsel çalışmaların daha destekleyici bir kent ortamı ve toplumsal anlayış içinde yapılmasına katkı sağlayacaktır.

5.2.1. İzmit'te Arkeotur Rotaları

- Paşasuyu su yolunun, Topallar köyünden, İzmit Süleyman Paşa Hamamı'na kadar, Paşasuyu Arkeolojik Yürüyüş Yolu (Nikomedia Arkeo Trail Route I) olarak işaretlenmesi; bu alanın bir arkeoturizm yürüyüş alanı şeklinde düzenlenmesi ve arkeopark olarak korunması gerçekleştirilebilir. 2016 yılında İzmit Belediyesi tarafından düzenlenmiş ve günümüzde hâlihazırda kullanılmakta olan Paşasuyu Mesire Alanı ve 5 km. uzunluğundaki Paşasuyu yürüyüş parkuru bulunmaktadır. Paşasuyu su köprülerinin ilk üç tanesi restore edilmiş olup bu parkur üzerindedir. İzmit Belediyesi tarafından hazırlanmış olan bu parkur İzmit merkeze kadar Paşasuyu su yolunun bütününe takip edecek şekilde uzatılabilir. İzmit Kale İçinde oluşturulan İzmit Tarih Koridoruna bağlanarak, antik su yolunun bitiş noktası olduğu tespit edilen Süleyman Paşa hamamı noktasına kadar vardırılsa, bütünüyle su yolunu takip eden bir Arkeo Rota düzenlenmiş olur. Nikomedia Arkeo Trail Route I minimum 15 km. uzunluğunda bir yürüyüş parkuru ortaya çıkarır. **(EK-6)**.

- İzmit Suriçi Arkeolojik Yürüyüş Yolu (Nikomedia Arkeo Trail Route II), Bayraktar Burcu'ndan başlayarak SEKA alanına kadar işaretlenebilir. İzmit Belediyesi tarafından düzenlenmiş olan "İzmit Tarih Koridoru" alanını da içine alacak şekilde rota düzenlenebilir. Nikomedia Arkeo Trail Route II yaklaşık 7 km.' lik bir yürüyüş yolu oluşturur **(EK-7)**.

- Üçtepeliler ve Kabaoğlu Tümülüsleri Arkeolojik Yürüyüş Yolu (Nikomedia Arkeo Trail Route III) oluşturularak, bu yolun rotası işaretlenebilir. Bu alan arkeopark ve arkeoturizm alanı olarak değerlendirilebilecek önemli bir koruma

alandır. Nikomedia Arkeo Trail Route III, yaklaşık 5 km.'si kent içinde 3 km.'si Üçtepeler'de olmak üzere toplam 8 km.'lik bir yürüyüş yolu ortaya çıkarır **(EK-8)**.

5.2.2 İzmit'te Arkeoturlar

İzmit'te gerçekleştirilecek arkeoturlar için örnek teşkil edebilecek tur planları şu şekilde olabilir:

- Arkeotur Planı 1 **(EK 2, EK 6)**

Arkeotur Adı: *Su Olup Nikomedia'ya Aksam*

Arkeotur yeri: Paşasuyu Arkeolojik Yürüyüş Yolu (Nikomedia Arkeo Trail Route 1)

- Arkeotur Planı 2 **(EK 3, EK 7)**

Arkeotur adı: *Tarih Olup İzmit'i Kucaklasam*

Arkeotur Yeri: İzmit Suriçi Arkeolojik Yürüyüş Yolu (Nikomedia Arkeo Trail Route 2)

- Arkeotur Planı 3 **(EK 4, EK 8)**

Arkeolojik Gezi Adı: *Nikomedia Agora'sından Nekropollere*

Arkeolojik Gezi Yeri: İzmit SEKA Alanı, Kent Merkezi, Üçtepeler ve Kabaoğlu Tümülüsleri Arkeolojik Yürüyüş Yolu (Nikomedia Arkeo Trail Route 3)

- Arkeo Çocuk Turu Planı **(EK 5)**

Arkeo çocuk turları İzmit'te yaşayan ve ilköğretim okullarında okuyan, özellikle 5. Sınıf öğrenciler için planlanmıştır. Bu tur planı İstanbul Rehberler Odası tarafından, 2003-2005 yıllarında gerçekleştirilen (İstanbul Rehberler Odası, 2018), Çocuk-Müze Projesi'nde yapmış olduğumuz çalışmaları temel almaktadır.

5.2.3 İzmit'te Arkeotur Disiplini

Arkeolojik sitler ve tarihi yerler dünya genelinde, turistler için cazibe merkezleri haline gelmiştir. Uluslararası seyahatlerde turistlerin tercih ettikleri en öncelikli seyahat aktivitelerinden biri tarihi ve arkeolojik alanları ziyaret etmektir. Günümüzde her yedi insandan biri uluslararası turizm faaliyetinde bulunmaktadır. 1995 yılında

uluslararası seyahat eden kişi sayısı 531 milyon iken, 2017 yılında ise 1 milyar 322 milyon kişiye ulaşmıştır. Bu sayı günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık 7'de 1'ine tekabül etmektedir (UNWTO, 2018).

Arkeolojik alanları ziyaret eden turist sayısı her yıl sürekli olarak artmaktadır, ancak bu artışın arkeolojik alanlar üzerinde negatif etkileri bulunmaktadır. Kitle turizminin doğal çevreye ve arkeolojik alanlara, geri dönüşü olmayan zararlar vermesi söz konusu olmaktadır. Bilinçli turistler günümüzde sürdürülebilir turizm faaliyetlerini tercih etmektedirler. Doğal kaynakların tüketilmesi, destinasyonların ve arkeolojik alanların taşıma kapasitesi düşünülmeden, turizme açılması bu negatif etkileri ortaya çıkarmaktadır. Artık turizm arz potansiyelinin yüksek olduğu, korunmuş doğal, arkeolojik ve sosyo-kültürel çekiciliklere sahip olan ülkeler, kaynaklarını planlı bir disiplin içinde ve koruma ilkelerine bağlı kalarak değerlendirmeye özen göstermektedirler (Gölbaş vd 2016: 1211).

Günümüzde turizm, küresel ekonomi içerisindeki en büyük paya sahip sektörlerden birisidir. Aynı zamanda turizm yerel ekonomiler için de önemli bir finans ve kalkınma aracı olarak kullanılabilir. Turizm, dünyada o denli büyük bir kitle hareketi haline gelmiştir ki planlı ve disiplinli bir düzen içerisinde ele alınmazsa kontrolü zor bir güç haline dönüşebilir. Böylesine büyük bir kitle hareketi olan ve ekonomik kuvvet taşıyan turizm, kontrollü geliştirilmesi gereken bir faaliyettir. Hassasiyetle korunması gereken arkeolojik kaynakların turizm ile ilişkisinde dikkatli bir turizm yönetimi oluşturulması kaçınılmaz bir gerekliliktir. (Comer, 2012: 169-172).

Dünya'da arkeolojik turizm kurallarını oluşturmuş ve uygulamakta olan ülkeler bulunmaktadır. Örneğin; Amerika Arkeoloji Enstitüsü (AIA), turizm yöneticileri ve seyahat acenteleri ile birlikte ortak kurallar oluşturmuştur. Sorumlu ve sürdürülebilir turizm faaliyeti için, ziyaret kurallarının baştan belirlenmesi gerekmektedir. Arkeolojik alanlar ve yürüyüş yollarında rehberlerin turistlere ziyaret kurallarını önceden aktarmaları ve uygulamanın gerçekleştirilmesini sağlamaları gözetilmelidir. Ziyaret edilen arkeolojik alanın korunması esas amaçtır. Bu nedenle arkeolojik alanın fiziksel özelliklerine göre ziyaretçi sayısının sınırlandırılması ve ziyaretçi gruplarının belli bir sayıda tutulması gerekmektedir. Arkeolojik alanlar ve yürüyüş yollarında rezervasyonlu ziyaretler yapılması daha uygun olabilir. Buna örnek olarak

Japonya'da yer alan milli parklar sisteminde ziyaret günlerinde milli parklara giriş yapacak kişi sayısı bellidir. Arkeolojik turizmde, ziyaret edilen arkeolojik alandaki yerel halkın sosyo-kültürel yapısı ve günlük yaşamına karşı sorumlu davranılmalıdır. Arkeoturlara katılan turistlerin, bilinçli bir şekilde ziyaret ettikleri alanda, ekolojik yapıya zarar verilmemesi için hiç bir şekilde atık bırakmamaları gerekmektedir. Ziyaretçilerin alanda bulunan kültür ve tabiat varlıklarının hiç birine dokunmamaları gerekmektedir. Ziyaret edilen alan hakkındaki bilgilendirme, rehberler ve arkeologlar tarafından tur esnasında dikkatlice yapılmalıdır. Belirlenen arkeolojik yürüyüş rotalarının başlangıç noktalarında ziyaretçi merkezleri oluşturulmalıdır. Bu merkezlerde bilgilendirici harita ve panoların kurulması, bunun yanı sıra ziyaretçilerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak ünitelerin oluşturulması gerekmektedir. Oluşturulan her çeşit yeni ünite doğal malzemeden yapılmalı ve arkeolojik dokuya uygun duyarlı mimari tasarımları olmalıdır (AIA, 2018).

Bir alanda ortaya çıkarılan kültür varlıkları yabancıların ilgisini çekmekte, bu ilgi yerli halkın turizme yönelimini getirmekte, bu durum arkeologların da hoşuna gidebilmektedir. Ancak bu durum turizm, ekonomi ve arkeoloji arasında tehlikeli bir işbirliğinin ortaya çıkmasına sebep verebilmektedir. Hueber'e göre bu durum sadece tarih bilinci ve koruma anlayışı ile dengelenebilir. Tüm ziyaretçilere kültür varlıklarının özenle korunmasının gerekliliği titizlikle anlatılmalıdır. Kültür varlıklarının korunması algısı ve bilinci aşılmalıdır (Hueber, 1991: 37-41). Tez konusu kapsamında ele aldığımız İzmit arkeolojik yürüyüş yollarında, alanın ve kültür varlıklarının korunması için arkeotur kuralları uygulanması gerekmektedir.

Turizm gerçekte İzmit halkının yabancı olduğu bir sektördür. Kocaeli, Kartepe örneğinde olduğu gibi, halkın, yabancı olduğu bir sektörde hızla ve hevesle yol alması tehlikeli olabilir. Turizm ancak bilgi, görgü ve kurallar içinde yapılarak çevresel, tarihsel ve kültürel değerleri koruduğu sürece devamlı olabilecektir. Bu bağlamda İzmit'in öz değerleri olan kültür varlıkları da ancak sürdürülebilir ve sorumlu bir turizm çalışması olan arkeoturizm prensipleri içerisinde gelecek nesillere aktarılabilir.

SONUÇ

Arkeolojideki pozitivist yönelim, bilimin ve bilim insanının nesnellliğini esas kabul ederek, arkeoloji çalışmalarında “eski eseri” çalışmanın öznesi ve amacı haline getirmektedir. Oysa günümüzde İngiltere merkezli arkeoloji görüşlerinin ortaya koyduğu argüman, eski eserin çalışmanın öznesi değil nesnesi olduğu yönündedir. Bu nesne insana ulaşmak için bir araçtır. Arkeolojinin kazı bilimi ötesinde bir bilimsel çalışma olduğu göz ardı edilip, arkeolojik çalışmanın merkezine eski eserin konulması halinde tarih durağanlaşmakta, hatta ölmektedir. Hâlbuki tarih canlı bir yapı içindedir. Tarih mekânda süreklilik arz eder. Aynı zamanda dinamik bir oluşum içerisinde sürekli değişir. Bir mekândaki insan ve toplum ile o mekândaki tarih birbirleriyle etkileşim içindedir. Her ikisi de birbirini biçimlendiren ve yön veren ortak bir devinime sahiptir. Mekândaki geçmişin bilinmesi, anın iyi algılanmasına ve geleceğin şekillendirilmesine yardımcı olur (Gezgin, 2004: 196).

Arkeoloji eski eserleri sadece ortaya çıkarmak ve sergilemek için mi, yoksa insana ulaştırmak ve hayata geçirmek için mi yapılmalıdır?

Arkeolog Prof. Dr. Ian Hodder, 21 Haziran 2002 tarihinde, T.C. Kocaeli Üniversitesi Kartepe Turizm Meslek Yüksek Okulu Rehberlik Programı öğrencilerimiz ile zorunlu yurt eğitim gezisi kapsamında Çatalhöyük kazısını ziyaret ettiğimizde, kazı hakkında bize bizzat kendisi bilgi vermiş, kazı alanını tanıtmış ve gezi not defterimize şu ibareyi yazmıştır (**Lev. XXX, Res. 65**):

“Thank you for coming to Çatalhöyük and learning about this site. Your visit makes our work worthwhile.”¹¹²

Doğaner’in ifade ettiği şekilde *“Arkeoloji biliminin açığa çıkardığı bilginin topluma kazandırılmasının yollarından birisi, belki de en etkin yolu turizmdir. Bilimsel arkeolojik bilgi turizm yoluyla popüler olmaktadır. Arkeolojik bilgi turizm*

---

¹¹² “Çatalhöyük’e geldiğiniz, bilgi edindiğiniz ve bu sit alanını öğrenmek istediğiniz için teşekkür ederim. Sizin ziyaretiniz bizim çalışmalarımızı değerli kılmaktadır”.

yoluyla halkın kültürünü arttırır. Halk ancak turizm yoluyla müzelere gider.”
(Doğaner, 2013: 70).

Eski eserleri hayata geçirerek kültür varlığına dönüştürmenin ve topluma ulaştırmanın yöntemi arkeolojik turizmdir. Ancak bu yöntem, arkeoloji, turizm ve diğer ilgili bilimlerin birlikte oluşturacakları disiplinlerarası bir işbirliği ve çalışma ile sağlanabilir.

Toplumun bilgilendirilmesi, arkeoloji biliminin amaçları içerisinde yer almaktadır. Bu amaç arkeoturizm faaliyetleri ile hayata geçirilebilir. Ortaya çıkarılan bilginin, kültür varlıklarının tanıtılması yoluyla toplumsal hafızaya yerleştirilmesi ve bu şekilde geleceğe aktarılması arkeoturizm ile gerçekleştirilebilir.

Arkeolojik turizm, tarihi ve arkeolojik alanlarda ekonomik değer üreterek; kültür mirasına yatırımı teşvik ederek, yerel kültürleri, toplumları ve onların yaşamlarını destekleyebileceği gibi somut olmayan kültür varlıklarının da yaşamasına destek sağlayabilir. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken önemli bir durum ortaya çıkmaktadır. Arkeoturizmde kültür varlıkları turizmin hem öznesi hem de hedefi olmanın baskısıyla ve de turizmin getirebileceği diğer stresler ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Çekül, 2012: 13).

Kültür turizmi kapsamında, turizmin objesi olarak tarihin emtiaya, toplumsal hafızayı oluşturan kültür varlıklarının metaaya dönüştürülmesi tehlikesi, arkeolojik turizmi de özünden ilgilendiren önemli bir etik sorun teşkil etmektedir (Diaz-Andreu, 2013: 225-244). Bu sebeple, arkeolojik turizmde bütünsel ve tutarlı bir oluşum hedeflenmelidir. Arkeolojik turizm kendi içinde belli bir disiplinle uygulanması önkoşulunu taşımaktadır. Türkiye’de bu disiplini oluşturacak olan yetkililer arasında bilim insanları, arkeologlar, turizm yöneticileri, turist rehberleri, yerel yönetimler, yerel halk, ilgili kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Bu oluşum sağlanabilirse, arkeolojik turizm, toplumda tarih bilincinin inkişafı, mekândaki kültürel sürekliliğin algılanması, kültürel kimliğin kazanılması ve kültür varlıklarının korunarak gelecek nesillere aktarılması yönünde (Gezgin, 2004: 206), İzmit özeline de gayet uygun, etkin bir disiplinlerarası bilimsel ve toplumsal çalışma alanı haline gelebilir.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Ammianus Marcellinus (2000). Volume II. (Çev. C.J. Rolfe). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

Apollonius Rhodius (1912). The Argonautica (Çev. R.C. Seaton). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

Appianus (1962). Appian's Roman History in Four Volumes: II (Çev. H.White). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

Aristotle (1959). Politics (Çev. H. Rackham). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

Arrianos (1967). Anabasis Alexandri in Two Volumes: I.Books I-IV (Çev. E. I. Robson). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

Cassius Dio Cocceianus (1970). Dio's Roman History in Nine Volumes: II. (Çev. E. Cary). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

Eusebius (1942). The Ecclesiastical History, in Two Volumes: II (Çev. J.E.L. Oulton). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

Homeros (1928). The Illiad. I. (Çev. A.T. Murray). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

Homeros (2006). The Illiad (Çev. I. Johnston). Arlington, Virginia: Richer Resources Publications.

Homeros (2008). İlyada (Çev. A. Erhat, A. Kadir). İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Herodotos (1973). Herodot Tarihi (Çev. M. Ökmen). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Herodotos (1975). Herodotus in Four Volumes: I. Books I and II (Çev. A.D. Godley). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

Herodotos (1928). Herodotus in Four Volumes. II. Books III and IV(Çev. A.D. Godley). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

Herodotos (2004). *The Histories* (Çev. G.C. Macaulay). New York: Barnes & Noble Classics.

Ksenophon (1922). *Xenophon in Seven Volumes: III. Anabasis Books I-VII* (Çev. C. L. Brownson). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

Ksenophon (1961). *Hellenica, Books I-V* (Çev. C. L. Brownson). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

Ksenophon (1974). *Anabasis "Onbinlerin Dönüşü"* (Çev. T. Gökçöl). İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Lactantius L.C.F. (1782). *Of The Manner in Which The Persecutors Died. A Treatise.* (Çev. D. Dalrymple). Edinburg: Murray & Cochran.

Libanius (1907). *Libani Opera Volume IV. Orationes LI-LXIV.* (Çev. R. Foerster). Lipsiae: B.G. Teubneri.

Libanius (1798). *The Works of the Emperor Julian and Some Pieces of The Sophist Libanius, Volume The Second.* (Çev. J. Duncombe). London: T. Cadell.

Memnon (2007). *Herakleai Pontike Tarihi* (Çev. M. Arslan). İstanbul: Odin Yayıncılık.

Pausanias (1918). *Description of Greece in Six Volumes: I. Books I and II.* (Çev. W.H.S. Jones). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

Plinius (2001). *Genç Plinius'un Anadolu Mektupları: Plinius, Epistulae, 10. Kitap* (Çev. Ç. Dürüşken ve E. Özbayoğlu). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Plinius (1927). *Pliny, Letters in Two Volumes: II* (Çev. W. Melmoth). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

Plinius (2006). *Pliny The Younger, Complete Letters* (Çev. P.G. Walsh). New York: Oxford University Press Inc.

Plinius (1961). *Natural History in Ten Volumes: II. Libri III-VII.* (Çev. H. Rackham). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.

- Plinius (1960). *Natural History in Ten Volumes: IV. Libri XII-XVI.* (Çev. H. Rackham). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.
- Plutarch (1959). *Plutarch's Lives in Eleven Volumes: IV. Alcibiades and Coriolanus, Lysander and Sulla* (Çev. B. Perrin). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.
- Polybius (1979). *The Histories in Six Volumes: II-III.* (Çev. W.R. Paton). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.
- Skylaks (2012). "Pseudo-Skylaks: Periplous" (Çev. M. Arslan). *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1: 239-257.
- Strabon (1961). *The Geography of Strabo in Eight Volumes: V.* (Çev. H.L. Jones). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.
- Strabon (2005). *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap: XII-XII-XIV* (Çev. A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Thukydides (1958). *Thucydides in Four Volumes, II. History of The Peloponnesian War Books III and IV.* (Çev. C.F. Smith). London: Loeb Classical Library William Heinemann Ltd.
- Titus Livius (1905). *The History of Rome.* (Çev. C. Roberts). London: J.M. Dent & Sons, Ltd.
- Zosimos (2006). *Zosimos New History.*(Çev. R.T. Ridley). Canberra: Australian National University.

Modern Kaynaklar

- Akat, Altan (1990). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürü Altan Akat Konuşması, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, Ankara: 13-18.
- Akgül, Olcay (2004). “Kültür Turizmi”. Şu Kitapta: Ed Atila Yüksel vd. Turizm; İlkeler ve Yönetim. Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları, 196-208.
- Akkargan, Şahin (2005). İzmit Körfezi Sismik Verilerinin Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aksoy, Murat (2002). İzmit-Sapanca Arasının Genç Tektonik ve Paleosismolojik Özellikleri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aksoy, Taner (2000). İzmit Su Yolları. İzmit: Kocaeli Müzelerini Sevenler ve Dostları Derneği Yayınları.
- Aksoy, Taner (2011). Kocaeli Kültür Envanteri (KKE). Kocaeli: Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Kültür Yayınları.
- Aksoy, Taner (2015). “Nikomedea (İzmit) Suyolları”. Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 1/1, 187-239.
- Aksoy, Taner (2016). “Kocaeli Su Yolları”. (Ed.) Haluk Selvi vd. Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 149-179.
- Aktuğ, İlnur (1990). İzmit Pertev Paşa (Yeni Cuma Camii). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Arslan, Güzin (1991). “Arkeolojik Sit Alanlarının Belgeleme (Tespit-Tescil) Sorunları”. Arkeolojik Sit Alanlarının Korunması ve Değerlendirilmesi I. Ulusal Sempozyumu. Ankara. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü: 15-19.
- Arslan, Murat (2000). Antikçağ Anadolu’sunun Savaşçı Kavimi Galatlar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Arslan, Murat (2012a). “Küçük Asya Yerel Historiograflarına Bir Örnek: Herakleia Pontike’li Memnon ve Eseri”. OLBA, XX: 383-405.
- Arslan, Murat (2012b). “Pseudo-Skylaks: Periplous”. Mediterranean Journal of Humanities, II/1: 239-257.
- Asatekin, Gül (2004). Kültür ve Doğa Varlıklarımız; Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Atılgan, Cansu (2016). “Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler Işığında Türkiye’de Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması Üzerine Bir Değerlendirme”. *Art Sanat*, 6: 249-261.
- Avcıkurt, C., Ahmet Köroğlu, Mehmet Saroğlu (2013). “Türk Turizminin Dünya Turizmindeki Yeri”. Şu Kitapta: *Türk Turizm Tarihi; Yapısal ve Sektörel Gelişim*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aydın, Ş. G., Haldun Aydın (2013). “Erken Demir Çağ’da İstanbul Boğazı Üzerinden Trak/Frig Kavimlerinin Anadolu’ya Geçişine Ait İlk Bulgular”. *Arkeoloji ve Sanat*, 142: 65-78.
- Aydın, Ş. G., Volker Heyd, Hakan Öviz, vd (2014). *İstanbul Tarih Öncesi Araştırmalarından Tunç Çağı Verileri*, *Arkeoloji ve Sanat*, 145: 21-34.
- Aydın, Şengül G. (2017) “İstanbul Tarih Öncesi Araştırmalarının 2007-2015 Yılları Arası Sonuçları”. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 34. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 3491-1: 369-390.
- Bakan, Muhittin (1998). *Plinius - Nikomedia Mektupları, Bithynia Tarihi, Kocaeli Yöresi Tarihi*. İzmit: Hilmi Basımevi.
- Bekker-Nielsen, Tonnes (2008). *Urban Life and Local Politics in Roman Bithynia, The Small World of Dion Chrysostomos*. Denmark: Aarhus University Press.
- Bengisun, Onur (2010). *Antik Edebi Kaynaklarda Bithynia (İ.Ö. 333-İ.S. 284). Yüksek Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bosch, E. Clemens (1937). *İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi (Çev. Osman Nuri Arıdağ)*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Bosch, E. Clemens (1946). “Bitinya Tetkikleri”. *Belleten*, Cilt X, Sayı: 37, 29-53.
- Bostan, İdris (2001). “İzmit” TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 23: 536-541.
- Burrell, Barbara (2004). *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*. Lieden: Brill.
- Büyükakın, Tahir, Ömer Polat, Ali Yeşildal vd (2010). *Kocaeli Açık Hava Müzesi. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı Yayınları*.
- Büyükakın, Tahir, Ömer Polat, Ali Yeşildal vd (2013). *Kocaeli Turizm Rehberi. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı Yayınları*.

- Casson, Lionel (1967). *The Ancient Mariners; Mediterranean in Ancient Times*. New York: The Macmillan Company.
- Casson, Lionel (1974). *Travel in The Ancient World*. Toronto: Hakkert.
- Comer, Douglas C. (2012). *Tourism and Archaeological Heritage Management at Petra*. Baltimore: Springer.
- Çal, Halit (1997). "Osmanlı Devletinde Âsâr-ı Atıka Nizamnameleri." *Vakıflar Dergisi*, 26, 391-400.
- Çal, Halit (2003). "Osmanlı'dan Cumhuriyete Eski Eserler Kanunları." Şu Kitapta: Ed. Semih Yalçın. Prof. Dr. Kazım Yasar Kopraman'a Armağan, Ankara: Elektronik Basım Yayın, 234-270.
- Çalık Ross, Ayşe, Füsün Tülek, Ali Bora (2005). "Nikomedia (İzmit) Depremleri ve Arkeoloji". *Deprem Sempozyumu Kocaeli 2005*, Kocaeli, 763-767.
- Çalık Ross, Ayşe (2007). "İzmit'te Arkeoloji ve Yüzey Araştırmaları", Ed. Işıl Altun. *I. Uluslararası Kocaeli Kültür Sempozyumu Bildirileri. Cilt II. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 909-922.*
- Çalık Ross, Ayşe (2007a). *Antik İzmit Nikomedia*. İstanbul: Delta Yayıncılık.
- Çalık Ross, Ayşe (2007b). *Ancient İzmit Nikomedia*. İstanbul: Delta Yayıncılık.
- Çalık Ross, Ayşe (2008). "Recent Research in The Ancient City of Nikomedia (İzmit) and Its Environs". *Pontica 2008: Recent Research on the Northern and Eastern Black Sea in Ancient Times, International Colloquium at the Institute of Archaeology, Jagiellonian Üniversitesi, Krakov: 11.*
- Çalık Ross, Ayşe (2010). "Preserving in situ remnants of ancient Nicomedia (İzmit)". *16th Annual Meeting the European Association of Archaeologists Abstracts, Netherlands: 20.*
- Çalık Ross, Ayşe (2012a). "Nikomedia (İzmit) Arkeoloji Çalışmaları ve Kentin Vizyonu". (Ed.) Zeki Dilek. 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Tarih ve Medeniyetler Tarihi, III. Cilt. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 879-897.*
- Çalık Ross, Ayşe (2017). "Hoşgörü Başkenti Nikomedia ve Galerius'un Hoşgörü Fermanının Çeviri Denemesi". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6: 135-145.

- Çiftçi Gökkadar, Tulu (2012). “İzmit (Nikomedia) Tarihi Eserlerinin Aktif Dış Turizme Kazandırılması”. (Ed.) Nazmi Kozak vd. II. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı, Ankara: Detay Yayıncılık: 186 -192.
- Çiftçi Gökkadar, Tulu (2014). “Tourism in Bithynia Throughout Antiquity”. 20th Annual Meeting of The European Association of Archaeologists, İstanbul: 60.
- Çoban Zehra (2015). Kocaeli İlinin Turizm Potansiyeli ve Karşılaşılan Sorunlar. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Çolak, N. İlker (2012). “Kültür ve Tabiat Varlıklarının Milletlerarası Korunması Bağlamında Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Miras Komitesi”. Şu Kitapta: Prof. Dr. İlhan Unat’a Armağan. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayını, 229-254.
- Çolak, N. İlker (2015). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.
- Çolak, Kamil (2008). “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi”. SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, 2008-III: 141-183.
- Çomak, Ali Aytaç (2018). Nikomedia Tiyatrosu Üç Boyutlu Modellemesi Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kocaeli, 46-47.
- D’Andria, Francesco (2014). Cehennem’den Cennet’e Hierapolis (Pamukkale) Ploutonion-Aziz Philippus’un Mezarı ve Kutsal Alanı. İstanbul: Ege Yayınları.
- Demir, Zeynep (1993). “Kınalı-Sakarya Otoyolu 88. Km İzmit Kesimi Gültepe Park Alanı Nekropolü Kurtarma Kazısı”. III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi: 229-249.
- Demir, Zeynep (1994). “Kınalı-Sakarya Otoyolu 88. Km İzmit Kesimi Gültepe Park Alanı Nekropolü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı”. IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi: 357-375.
- Diaz-Andreu Margarita (2013). “Ethics and Archaeological Tourism in Latin America”. International Journal of Historical Archaeology. 17: 225-244.
- Doğan, Ezgigül (2015). Eski Yakınoğu’da Nehirler. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

- Doğancı, Kamil (2001). Nümizmatik ve Epigrafik Kaynakların Işığında Roma İmparatorluk Dönemi'nde Bithynia'nın Sosyo Ekonomik Durumu (Augustus'tan Diokletianus'a Kadar). Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Doğancı, Kamil (2007). Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğancı, Kamil (2016). "Antik Kaynaklar Işığında Eskiçağda Nikomedia (İzmit) Ve Civarını Etkileyen Depremler". (Ed.) Haluk Selvi vd. Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 87-98.
- Doğaner, Suna (2013). Türkiye Kültür Turizmi. İstanbul: Doğu Kitapevi.
- Duyuran, Rüstem (1951). "İzmit ve Silivri'de Yapılan Arkeolojik Araştırmalar: 1947-1948". Belleten, XV, Ankara: 213-217.
- Dönmez, Yusuf, Mutlu Güngördü (1985). "İzmit Körfezi Çevresinin İklim ve Bitki Örtüsü Özellikleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi, 1: 143-152.
- Ekin, Emre (2014). Nikomedia ve Çevresinden Roma Dönemi Pişirme Kapları. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Erdoğan, Ali, Oğuz Gündoğdu, Zuhâl Düzgüt, Nurdan Sayın (1997). "Kocaeli Üçtepelere Köyü Roma Devri Tümülüslerinde Jeofizik Araştırma" [Bildiri]. Kocaeli'de Arkeoloji Sempozyumu, Kocaeli.
- Erdoğan, Ali, Oğuz Gündoğdu (1995). "Kocaeli Üçtepelere Tümülüsünde Jeofizik Araştırma". Jeofizik, 9-10: 13-17.
- Erdoğan, Nihal, Sonay Ayyıldız, Mehtap Özbayraktar (2011). Tarihi İzmit Kent Merkezi Mahalleler - Sokaklar - Mimari Eserler. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Erdoğan, Nihal (2015). "Tarihi İzmit Kent Merkezi Geleneksel Mahalleleri". (Ed.) Haluk Selvi vd. Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 4: 1541-1553.

Erol Özdizbay, Aliye (2011). “Roma İmparatorluk Dönemi’nde Pontus-Bithynia Eyaleti’nde Agonlar ve Agonistik Sikkeler”. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi (1998) II. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 No.lu Yazmanın Transkripsiyonu (Çev. Z. Kurşun, vd.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Fairchild, Mark (2015). Christian Orijins in Ephesus and Asia Minor. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Fıratlı, Nezih (1953). “Bitinya Araştırmalarına Birkaç İlave”. Belleten, Cilt XVII, Sayı: 65, 15-25.

Fıratlı, Nezih (1959). İzmit Rehberi. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını.

Fıratlı, Nezih (1971). İzmit Şehri ve Eski Eserleri Rehberi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Fontenrose, Joseph (1988). Didyma, Apollo’s Oracle, Cult and Companions. California: University of California Press.

Foss, Clive (2002). Anadolu’daki Ortaçağ Kalelerinin İncelenmesi II (Çev. F. Yavuz Ulugün). İzmit: Kocaeli Gazetecilik ve Yayın A.Ş.

Galitekin, Ahmed Nezih (2006). Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla. Kocaeli: İSU Genel Müdürlüğü Yayınları.

Garipoğlu, Nuriye, S. Murat Uzun (2014). “İzmit Körfezi Kıyılarında Kıyı Alanı Kullanımı”, Türk Coğrafya Dergisi, 63: 9-22.

Gezgin, İsmail (2004). “Arkeolji ve Turizm: Eleştirel Bir Bakış”. Şu Kitapta: Ed Atıla Yüksel vd. Turizm; İlkeler ve Yönetim. Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları, 196-208.

Gezgin, İsmail (2007). Arkaik ve Klasik Dönemde Batı Anadolu. Ankara: Detay Yayıncılık.

Girgin, Onur (2014). Nikomedia ve Çevresinden Roma ve Bizans Dönemi Sütun Başlıkları. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Glew, Dennis (2005). “Nicomedes’ Name”, Epigraphica Anatolica, 38: 131-139.

- Gölbaş, Alper, Onur Atak (2016). “Arkeolojik Potansiyelin Kırsal Turizme Kazandırılması: Ortaca Örneği”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9-47: 1210-1223.
- Gölcük, Rıdvan (2017). “Nikomedia Lahitleri”. Aktüel Arkeoloji. Sayı 60: 54-57.
- Göney, Suha (1963-1964). “İzmit Körfezi Kuzey Kıyıların Jeomorfolojisi”. Türk Coğrafya Dergisi, 22: 187-204.
- Güçlü, Deniz (2007). Antik Bithynia Bölgesinin Tarihsel İçerikli Yazıtlar Kataloğu ve Tarihçesi. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Gülgeç, İlhan, Yılmaz Dikmen (1970). İzmit Analitik Etüdüleri. Ankara: Harita Genel Müdürlüğü Matbaası.
- Güney, Hale (2012a). “The Resources and Economy of Roman Nicomedia”. Doktora Tezi, Exeter Üniversitesi, İngiltere.
- Güney, Hale (2012b). “Antik Çağ’da Nikomedia (İzmit) Kenti’nin Jeopolitik Önemi”. (Ed.) Zeki Dilek.38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi). Tarih ve Medeniyetler Tarihi. III. Cilt. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 1467-1491.
- Güney, Hale (2014). “Hellenistik Dönem Öncesi Bithynia’da Hellen Kolonileri ve Bithynialılar Arasındaki İlişkiler”. Belleten, 282, Cilt: LXXVIII, Sayı: 282: 407-435.
- Güney, Hale (2015). “Poseidon as a God of Earthquake in Roman Asia Minor”. Revue Numismatique, Volume 172: 293-316.
- Head, B. Vincent (1889). Catalogue of Greek Coins, Corinth, Colonies of Corinth, Etc., Londra: Longmans&Co.
- Harris, B.F., North Ryde (1980). “Bithynia: Roman Sovereignty and the Survival of Hellenism”. Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt.7.2. Berlin: 857-901.
- Hueber, Freidmund (1991) “Arkeolojik Yapıların ve Alanların Koruma ve Restorasyon Sorunları”. Arkeolojik Sit Alanlarının Korunması ve Değerlendirilmesi I. Ulusal Sempozyumu. Ankara. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü: 37-41
- Hodge, A. Trevor (2002). Roman Aqueducts and Water Supply. Liverpool: MPG Books Group.
- Hoşgören, M. Yıldız (1996). “İzmit Körfezi Havzasının Jeomorfolojisi”. İzmit Körfezi Kuvaterner İstifi. Ed. Engin Meriç, İstanbul: Deniz Harp Okulu Komutanlığı Basımevi, s. 343-348.

- İlze, Suna (2013). İzmit Körfezi Havzası'nın Jeomorfolojisi. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnalçık, Halil (2009). Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jones, Arnold Hugh Martin (1998). Cities of the Eastern Roman Provinces. Great Britain: Oxford University Press.
- Kaçar, Turhan (2013). "Roma İmparatorluğu, Hıristiyanlar ve Milano Fermanı'nın 1700. Yılı". Toplumsal Tarih. Sayı 230, 46-50.
- Kanadoğlu, Sabih (2003). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Karaçoban, Turgut (2017). "Yüzyıllık Çınarların İzinden: Selim Sırrı Paşa ve İzmit-Ankara Demiryolu Serüveni." Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bilirileri. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları: 739-752.
- Karakılçık, Hatice (2016). "İzmit Körfezi'nin Sığ Sismik Verilerle Sismik Stratigrafik İncelenmesi". Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 31: 365-378.
- Kaya, Mehmet Ali (2005). "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi". Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı 38'den Ayrı Basım: 11-39.
- Kaya, Mehmet Ali (2014). Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları II. İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Kaya, Şennur (2009). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmit Kenti. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Katoğlu, Tuğrul (2017). Ceza Hukuku ve Kültür Varlıkları. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Keresztes, Paul (1983). "From the Great Persecution to the Peace of Galerius", Vigiliae Christiane, 37/4: 379-399
- Knipfing, John R. (1922). "The Edict of Galerius". Reveu belge de philologie et d'histoire. 1/4: 693-705.
- Koçel Erdem, Zeynep (2012). "Astakos Kazısı". Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler, 34: 23-25.

- Korfmann, Manfred (1991). "Antkent ve Turizm-Troia'nın Bugünkü Durumundan Örnekler". Arkeolojik Sit Alanlarının Korunması ve Değerlendirilmesi I. Ulusal Sempozyumu. Ankara. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü: 30-35.
- Kozak, Nazmi, Meryem Akoğlan Kozak, Metin Kozak (2012). Genel Turizm; İlkeler, Kavramlar. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Körpe, Reyhan (2011). "Büyük İskender'in Troas'ta İzlediği Rota ve Granikos Savaşı". Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığı, 10/11: 95-108
- Kürüm, Neslihan (2005). Uluslararası İlişkilerde Kültür Varlıklarının Yeri. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- KVMGM T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Müzeler Genel Müdürlüğü (2009). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.
- Levick, Barbara (1979). "Pliny in Bithynia and What Followed". Greece & Rome, 26/2: 119-131.
- Meriçboyu, Yıldız, Sümer Atasoy (1969). "İzmit Kanlıbağ Tümülüsü". İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yılığı, 15-16: 67-95.
- Magie, David (1950a). Roman Rule in Asia Minor; To the End of the Third Century After Christ. Volume I: Text. New Jersey: Princeton University Press.
- Magie, David (1950b). Roman Rule in Asia Minor; To the End of the Third Century After Christ. Volume II: Notes. New Jersey: Princeton University Press.
- Marek, Christian (2009). "Hellenisation and Romanisation in Pontos-Bithynia: An Overview". Şu Kitapta: Ed. Jakob Munk Højte. Mithridates VI and the Pontic Kingdom. Denmark: Aarhus University Press, 35-46.
- Millar, Fergus (2004). The Greek World, and the East. Volume 2. Government, Society, and Culture in the Roman Empire. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Mitchell, Stephen (1988). "Maximinus and the Christians in A.D.312: A New Latin Inscription". The Journal of Roman Studies, 78: 105-124.

- Mumcu, Ahmet (1969). "Eski Eser Hukuku ve Türkiye", Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, 26/3-4: 45-78.
- Narin, Resul, Arı İnan (2012). Cumhuriyete giden Yolda Atatürk'ün İzmit Konuşmaları. İzmit: İzmit Belediyesi Yayınları.
- Ortaylı, İlber (2018). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. İstanbul: Kronik Kitap.
- Ozener, S., Ayşe Çalık (1994). "New Thoughts on The Battlefield of Issus". (Ed.) İsmail Eroğlu vd. X. Arkeometri Sonuçları Toplantısı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 153-175.
- Oktan, Mehmet (2004). Lex Pompeia ve Bithynia-Pontos Eyaletinin Yönetimi. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Özdin, Yasemin (2014). Kocaeli Merkezde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özdoğan, Mehmet (2012). "Neolitik Dönemi Yeniden Düşünmek". Aktüel Arkeoloji, 27: 46-59.
- Özdoğan, Mehmet (2013a). "Neolithic Sites in the Marmara Region: Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme and Aşağı Pınar". Şu Kitapta: Ed. Memet Özdoğan, Nezir Başgelen, Peter Kuniholm. The Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research, Northwestern Turkey and Istanbul. İstanbul: Archaeology & Art Publications, 167-271.
- Özdoğan, Mehmet (2013b). "Pendik Neden Önemli". Aktüel Arkeoloji, 34: 33- 48.
- Özdoğan, Mehmet (2015). "Neolitik İlk Çiftçiler Neden Göç Etiler? Arkeolojik Veriler Açısından Bir Değerlendirme". Aktüel Arkeoloji, 54: 46-59.
- Özdoğan, Mehmet (1995). "Tarih Öncesi Dönemde İzmit Körfezi ve Çevresi". Şu Kitapta: Engin Meriç. İzmit Körfezi Kuvaterner İstifi. Kocaeli: Deniz Harp Okulu Komutanlığı Basımevi, 349-354.
- Özel, Sibel (1998). Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması. İstanbul: Alkım Yayınları
- Özşahin, Emre, Çağlar K. Kaymaz (2015). "Asi Nehri Deltasının (Hatay) Arkeolojik Turizm Potansiyelinin Coğrafi Açısından Değerlendirilmesi". International Journal of Social Science, 34: 83-101.

- Öztüre, Avni (1969). Resim - Fotoğraf - Belgelerle Nicomedia İzmit Tarihi. İstanbul: Çeltüt Matbaacılık.
- Pekin, Faruk (2011). Çözüm: Kültür Turizmi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peyssonnel Charles (2005). 1745 Yılında İzmit ve İznik'e Yapılmış Bir Gezi'nin Öyküsü (Çev. F. Y. Ulugün). İzmit: Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği Tarih Yayınları.
- Polatel, Oğuz (2012). "Nikomedia'dan İzmit'e Bir Kent Adının Dönüşümü". History Studies International Journal of History, 4 (Özel Sayı): 279-295.
- Robert, Louis(1978). "Documents d'Asie Mineure; V. Stèle funéraire de Nicomédie et séismes dans les inscriptions", Bulletin de Correspondance Hellénique, 102-1: 395-408.
- Sarı, Emre (2016). Türkiye'nin Adaları. Antalya: Net Medya Yayıncılık.
- Sarıkaya Levent, Yasemin (2011). "Kültür Mirasına İlişkin Koruma Politikaları ve Uygulamalarında Kamu Yararı İlkesi". Toplum ve Demokrasi, Sayı 11, 115-132.
- Sevin, Veli (2016). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Seyhan, Barış, Seçkin Evcim (2012). "Antik Çağ'da Anadolu'da Turizm". (Ed.) Nazmi Kozak vd. II. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı, Ankara: Detay Yayıncılık: 219-234.
- Shervin-White, A. Nicholas (1966). The Letters of Pliny: A Historical and Social Commentary. Great Britain: Oxford University Press.
- Şahin, Sencer (1973). Neufunde von antiken Inschriften in Nikomedeia (İzmit) und in der Umgebung der Stadt. Doktora Tezi, Westfälischen Wilhelms-Universität, Münster.
- Şahin, Sencer (1984). "1983 Yılında Bithynia ve Lycia-Pamphylia'da Yapılan Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları". II. Araştırma Sonuçları Toplantısı, İzmir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 113-117.
- Şahin, Sencer (1987). "Yazıtların Diliyle İznik'te (Nikaia) Tarih". V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü. 369-374.
- Şahin, Sencer (2000). "Antik Kaynaklar Işığında Tarihte Bithynia Depremleri". 1. Uluslararası İznik / Nikaia Sempozyumu, İznik.

- Şimşek, F., Güven Dinç (2009). "XIX Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Bu Alanda Uygulanan Politikalar." Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16: 101-127.
- Şimşek, Celal (2013). Laodikeia (Laodicea ad Lycum). İstanbul: Ege Yayınları.
- Tekin, Oğuz (2010). Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Texier, Charles (1997). "Küçük Asya" Bithynia (Çev. R. Kaplıanoğlu). Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı.
- Texier, Charles (2002). Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi. (Çev. A. Suat). Birinci Cilt. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Tuncel, Metin (2015). "Tarihî Coğrafya Açısından İzmit Şehrinin Ayrıcalıkları". (Ed.) Haluk Selvi vd. Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 1: 35-39.
- Tuncel, Metin (2001). "İzmit" TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 23: 541-542.
- Turgut, Mehmet. Taner Aksoy (1996). "Kocaeli İli, Üçtepelere Köyü, Büyük Tümülüs Kurtarma Kazısı". VI. Müze Kurtarama Kazıları Semineri. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 399-413.
- Ulugün, F. Yavuz, Taner Aksoy, Muhittin Bakan vd (2004). Kocaeli ve Çevresi Tarihi: Tarih Öncesi ve Hellenistik Dönem Bithynia. İzmit: Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği Tarih Yayınları.
- Ulugün, F. Yavuz (2007a). "Bithynia'da İnanç Kültürleri". Ed. Işıl Altun. I. Uluslararası Kocaeli Kültür Sempozyumu Bildirileri. Cilt II. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 1215-1222.
- Ulugün, F. Yavuz, Taner Aksoy, Muhittin Bakan (2007b). Kocaeli ve Çevresi Tarihi; Roma Dönemi Bithynia. İzmit: Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği Tarih Yayınları.
- Ulugün, F. Yavuz (2008). Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi. İzmit: İzmit Rotary Klübü Yayınları.
- Ulugün, F. Yavuz (2009). Kocaeli ve Çevresi Denizcilik Tarihi. İzmit: İzmit Rotary Klübü Yayınları.

- Umar, Bilge (1981). Eski Esreler Hukuku. İzmir: Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- Umar, Bilge (1993). Türkiye'deki Tarihsel Adlar. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Umar, Bilge (2004). Bithynia. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Uzun, Murat (2015). "İzmit Körfezi Kıyılarında, Kıyı Jeomorfolojisi-Kıyı Kullanımı İlişkisinin Coğrafi Analizi". Zeitschrift für die Welt der Türken, 7/2: 351-375.
- Uzun, Murat, Sibel Özcan (2014). "Belediye Logolarındaki Coğrafi Sembollerin Analizi: Kocaeli Örneği". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7:272-287.
- Ünal, Müzeyyen (2001). İzmit Antik Su Sistemleri ve Paşasuyu. İzmit: Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yayınları.
- Yıldız, Selin, Fatih Döker (2016). "İzmit Şehrinin Nüfus Gelişimi". İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi, 32: 33-47.
- Yılmaz, Mustafa (1997). Kocaeli ve Çevresinin İklimi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Wilson, Mark (2006). "The First Culture War; Caesar Versus Christ in Ancient Nikomedia". (Ed.) Işıl Altun. I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu. II. Cilt. Kocaeli: 1240-1249.
- Wilson, Mark (2014). Biblical Turkey; A Guide to the Jewish and Christian Sites of Asia Minor. İstanbul: Ege Yayınları.
- Var, Turgut (2004). "Turizmin Tarihsel Gelişimi". Şu Kitapta: Ed Atila Yüksel vd. Turizm İlkeler ve Yönetim. Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları, 3-10.
- Zeyrek, H.Turgut (2005). Nikomedeia (İÖ 264/263-İS 358) Arkeolojik Açından Genel Bir Değerlendirme İstanbul: Ege Yayınları.
- Zeyrek, Turgut H., Rahmi Asal (2005). "İzmit (Nikomedeia) Seka-Fabrikası Buluntuları 2003 Yılı Çalışmaları Ön Raporu" 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 1. Cilt. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Basımevi: 1-11.

Elektronik Kaynaklar

- AIA Archaeological Institute of America (2018).
<https://www.archaeological.org/pdfs/AIATourismGuidelines.pdf>
- Arrianos, Bithynica, Fragment 29, <http://www.attalus.org/translate/fgh.html#156.28> / 22.02.2018.
- Campbell, Mike (1996). Behind The Name.
<https://www.behindthename.com/name/nikomedes> / 10.01.2018.
- Çalık Ross, Ayşe (2016). “A Tale of Two Roman Cities: Nicomedia and Thessaloniki in the Time of Galerius” [Elektronik Sürüm]. I. International Thessaloniki Art & Design Symposium, Thessaloniki, Greece, 331-342.
<https://www.docdroid.net/56HYd2s/i-uluslararası-selanik-sanat-ve-tasarm-sempozyumu-tam-metin-kitab.pdf.html> / 12.03.2018.
- Çelik, Abdurrahman (2017). İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu.
www.istanbulkulturturizm.gov.tr/TR,173346/istanbul-turizm-istatistikleri---2017.html / 20.08.2018.
- Çetintaş, Cüneyt (2013). “Kocaeli Kent Merkezinde Alternatif Ulaşım Sistemlerinin Mikroskopik Etkileri Üzerine Bir Araştırma”.
https://www.slideshare.net/Cuneyt_Cetintas/kocaeli-kent-merkezinde-alternatif-ulam-sistemlerinin-mikroskopik-etkileri-zerine-bir-aratirma / 01.02.2018.
- Çibuk, Kemal ve Rıdvan Gölcük (2018). “Nikomedia’nın Roma ve Bizans Dönemine Ait Mezar Bulguları Işığında Toplum Yapısının Analizi”
<https://independent.academia.edu/rgölcük> / 10.03.2018.
- Doğaner, Suna (2017). “Marmara Bölgesi Coğrafyası” [Elektronik Sürüm].
<https://www.academia.edu> / 03.02.2018.
- Erdoğan, Nevnihal (2015).
“Tarihi İzmit Kent Merkezi Geleneksel Mahalleleri” [Elektronik Sürüm].
Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, 1541.
<http://www.kocaelitarihsempozyumu.com> / 08.02.2018.
- Google Maps (2018). <https://maps.google.com> / 10.01.2018.
- Grout, James (2017). Encyclopaedia Romana. 1997-2017
http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/aconite/aconite.html / 9.04.2018.
- Harita Genel Komutanlığı Ulusal Haritacılık Kurumu [HGK]. (2014).
https://www.hgk.msb.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf / 03.02.2018.

- İzmit Su Anonim Şirketi [İSAŞ]. (2014). <http://www.izmitsu.com.tr> / 06.02.2018.
- ICOMOS (2018a). <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icerik&ayrinti=Icomos&dil=tr> / 15.04.2018.
- ICOMOS (2018b). https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf / 22.04.2018.
- İstanbul Rehberler Odası (2018).
<http://iro.org.tr/tr/92-page-cocuk-ve-muze-projesi.aspx> / 20.08.2018.
- Karayolları Genel Müdürlüğü [KGM]. (2015). <http://www.kgm.gov.tr> / 15.11.2016.
- Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2018).
<http://www.kocaelikulturturizm.gov.tr> / 05.02.2018.
- Kocaeli Valiliği Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü (2014) Faaliyet Raporu.http://kocaeli.tarim.gov.tr/Belgeler/pdf_dosyalar_/KOCAEL%C4%B0%202014%20FAAL%C4%B0YET.pdf / 19.12.2016.
- Kuzey Marmara Otoyolu (2018). <http://www.marmaraotoyolu.com> / 08.02.2018.
- KTB (2018a). <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14270/silahli-bir-catisma-halinde-kultur-mallarinin-korunmasi-.html> / 20.04.2018.
- KTB (2018b). <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44423/dunya-miras-listesi.html> / 21.05.2018.
- KTB (2018c). <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44799/illere-gore-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-i-.html> / 21.05.2018.
- KTB (2018ç). <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,50837/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi-hak-.html> / 10.05.2018.
- KTB (2018d). <http://www.korumakurullari.gov.tr/TR,90406/tescil-kararlari.html> / 12.08.2018.
- KTB (2018e). <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44974/illere-gore-sit-alanlari-istatistigi.html> / 12.08.2018.
- KTB (2018f). <http://www.korumakurullari.gov.tr/TR,130690/sit-alanlari.html> / 12.08.2018
- KTB (2018g). <http://www.korumakurullari.gov.tr/TR,130691/tescilli-yapilar.html> / 12.08.2018.
- KTB (2018h). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kocaeli/gezilecekyer/kocaeli-arkeoloji-ve-etnografya-muzesi-zmit> / 18.08.2018.

- KTB (2018i). <http://www.kultur.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0> / 2.04.2018.
- KTB (2018i). <http://www.dosim.gov.tr/assets/documents/2017.pdf> / 28.08.2018.
- MBS T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi. (2018a) <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch> / 20.05.2018.
- Mapszoom (2018). <http://mapszoom.com/tr/gps-coordinates.php?town=%C4%B0zmit> / 16.02.2018.
- Orman Atlası, Orman Genel Müdürlüğü (2013). <https://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Yayinlar/Orman%20Atlasi.pdf> / 12.04.2018.
- Oxford Living Dictionaries (2018). <https://en.oxforddictionaries.com> / 01.02.2018.
- Özturan, Murat ve Mehmet Şimşek vd (2007). “İzmit Körfezi'nin Batimetresi ve Dip Sediment Dağılımı” [Elektronik Sürüm]. Kocaeli Deprem Sempozyumu, 154. http://kocaeli2007.kocaeli.edu.tr/kocaeli2005/deprem_sempozyumu_kocaeli_2005/1_bolgesel_jeoloji_tektonik_ve_sismotektonik/d_09_kiyi_ve_deniz_jeolojisi/izmit_korfezi_nin_batimetrisi_ve_dip_sediment_dagilimi.pdf / 17.09.2016.
- Ruge, W. (1936). “Bithynia'da Şehir: Nicomedia” [Elektronik Sürüm] (Çev. A. Ayvaz). Pauly-Wissowa-Kroll XVII, s. 468-492. http://www.academia.edu/12576094/Bithyniada_%C5%9Eehir_Nikomedia_W._Ruge_-_%C3%87eviri_Ali_Ayvaz / 10.02.2018.
- Şahin, Sencer (2000). “Antik Kaynaklar Işığında Tarihte Bithynia Depremleri” [Elektronik Sürüm]. 1. Uluslararası İznik / Nikaia Sempozyumu. <https://akdeniz.academia.edu/SencerSahin> / 01.02.2018.
- Şare Ağtürk, Tuna (2015). “Painted reliefs from Nicomedia: Life of a Roman Capital City in Colour”. Antiquity Project Gallery, 89 (346). <https://www.antiquity.ac.uk/projgall/sare346>. / 21.08.2018.
- TDK T.C. Türk Dil Kurumu (2018). Güncel Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts. / 20.04.2018.
- TDK (2018a). Güncel Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GT.S.5b7284b5e39f10.61429719 / 20.04.2018.
- TDK (2018b). Güncel Türkçe Sözlük.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GT.S.5b72868691c170.30608748 / 13.05.2018.

TÜİK Türkiye İstatistik Kurumu (2014). Seçilmiş Göstergelerle Kocaeli 2013 [Elektronik Sürüm]. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. <http://www.tuik.gov.tr/ilGostergerleri/iller/KOCAELI.pdf> / 15.02.2018.

TÜİK (2017). www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1591 / 08.02.2018.

TÜİK (2018). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> / 03.02.2018.

Türkeş, Murat (2013). “İklim Değişiklikleri: Kambriyen’den Pleyistosen’e, Geç Holosen’den 21. Yüzyıl’a” [Elektronik Sürüm]. Ege Coğrafya Dergisi, 22/1: 1-25. http://cografya.ege.edu.tr/22_1_1_turkes.pdf / 10.12.2016.

TÜRSAB (2018). https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turist-sayisi-ve-turizm-geliri/2003-2017-gelirsayi-ve-ortalama-harcama_68.html / 9.7.2018.

Uludağ, Musa (2003). “Adapazarı Ovası Fan Deltası” [Elektronik Sürüm]. İTÜ Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü Kuvaterner Çalıştayı IV, 134. http://www.eies.itu.edu.tr/docs/librariesprovider31/turqua/turqua_iv_2003_kuvaterner_calistayi.pdf?sfvrsn=4 / 15.12.2016.

UNESCO(1954). Conflict. <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/armed-conflict-and-heritage/convention-and-protocols/1954-hague-convention/> 20.04.2018.

UNESCO (2018a). <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/armed-conflict-and-heritage/convention-and-protocols/1954-hague-convention/> 29.03.2018.

UNESCO (2018b). <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/> 22.03.2018.

UNESCO (2018c). <https://ich.unesco.org/en/oral-traditions-and-expressions-00053/> 18.05.2018

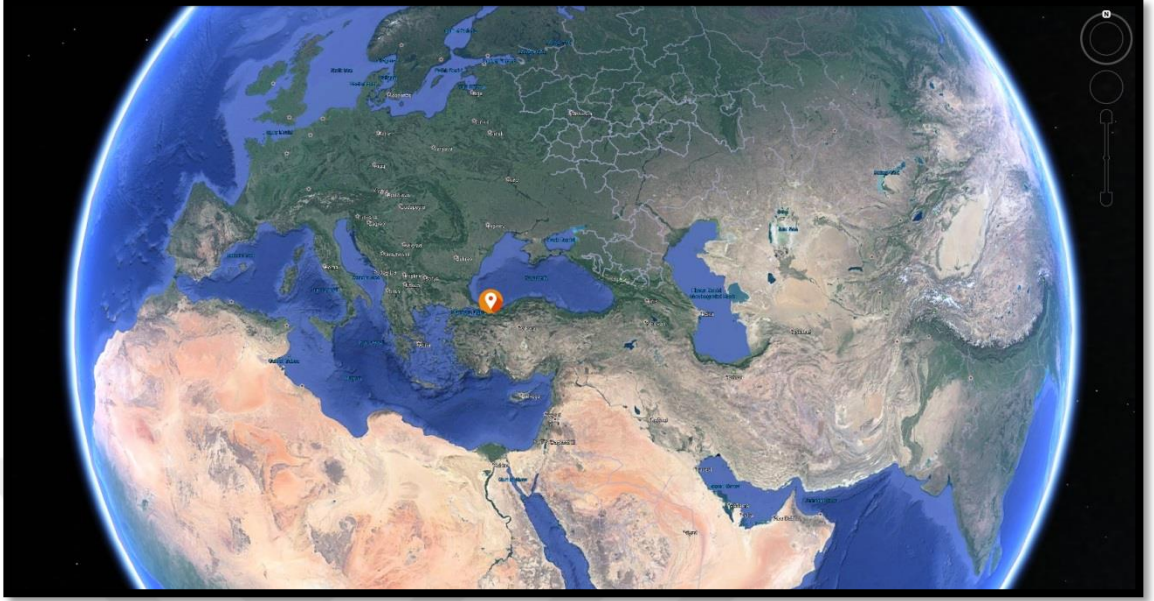
Yıldız, Selin ve Fatih Döker (2016). “İzmit Şehrinin Nüfus Gelişimi” [Elektronik Sürüm]. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi, 32:33,47. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iucografya/article/viewFile/5000189984/5000168681> / 01.12.2016.

UNWTO (2018) UNWTO Tourism Highlights, 2018 Edition, UNWTO, Madrid, <https://doi.org/10.18111/9789284419876> / 20.06.2018.

HARİTALAR

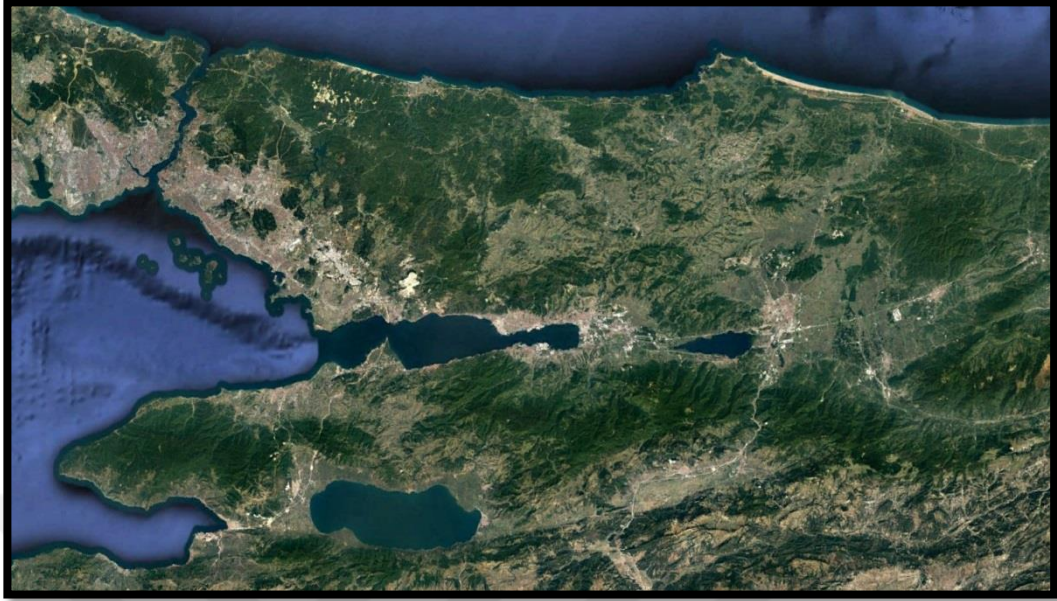
LEV. I

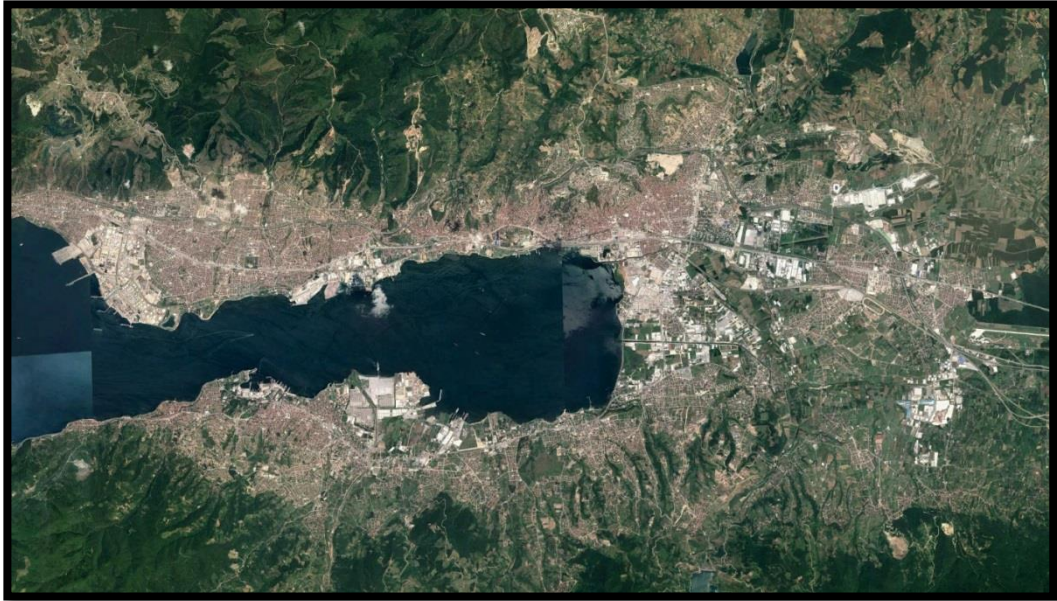
Har. 1 – İzmit'in Yerküredeki Konumu

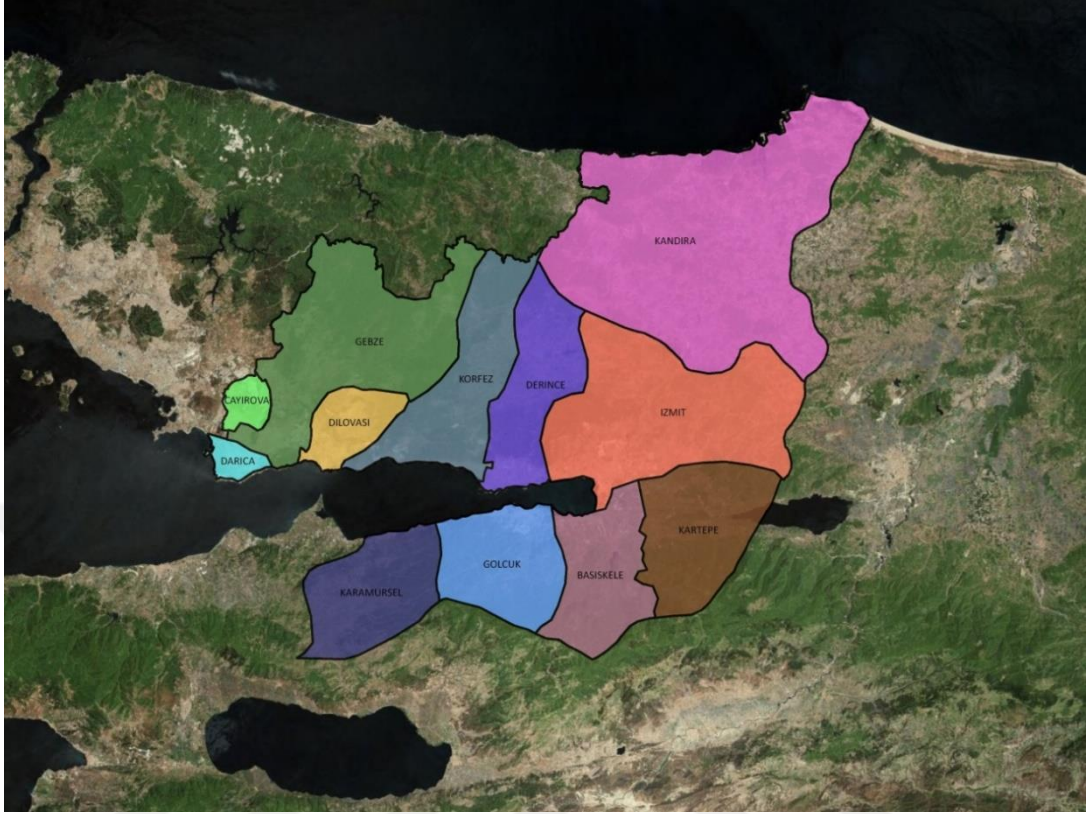
Har. 2 – İzmit'in Türkiye'deki Konumu

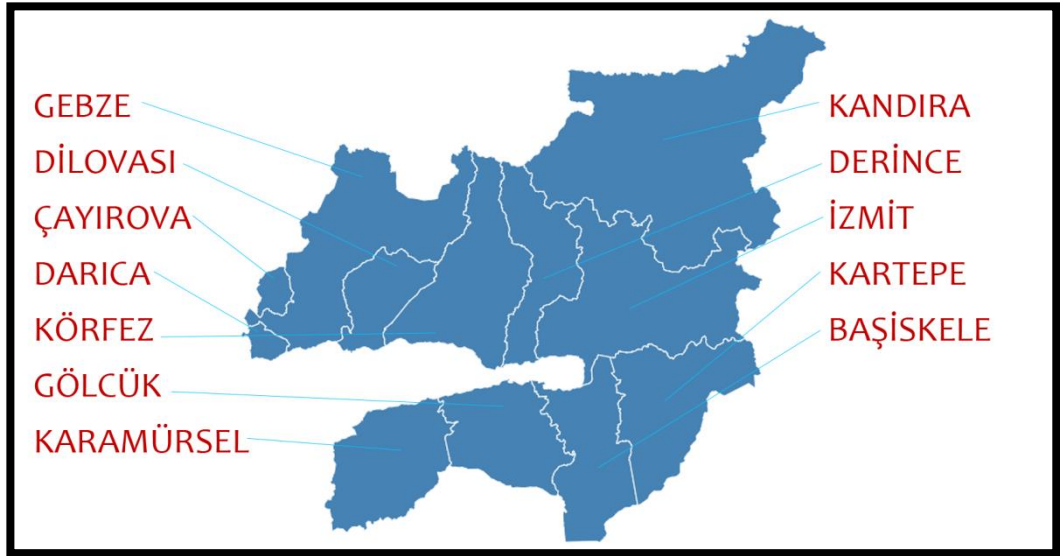
Har. 3 – İzmit Körfezi'nin Uydudan Görünümü

Har. 4 – İzmit Körfezi ve İzmit'in Uydudan Görünümü

Har. 5 – Kocaeli İli ve İlçeleri Genel Görünümü

Har. 6 – Kocaeli İli ve İlçeleri

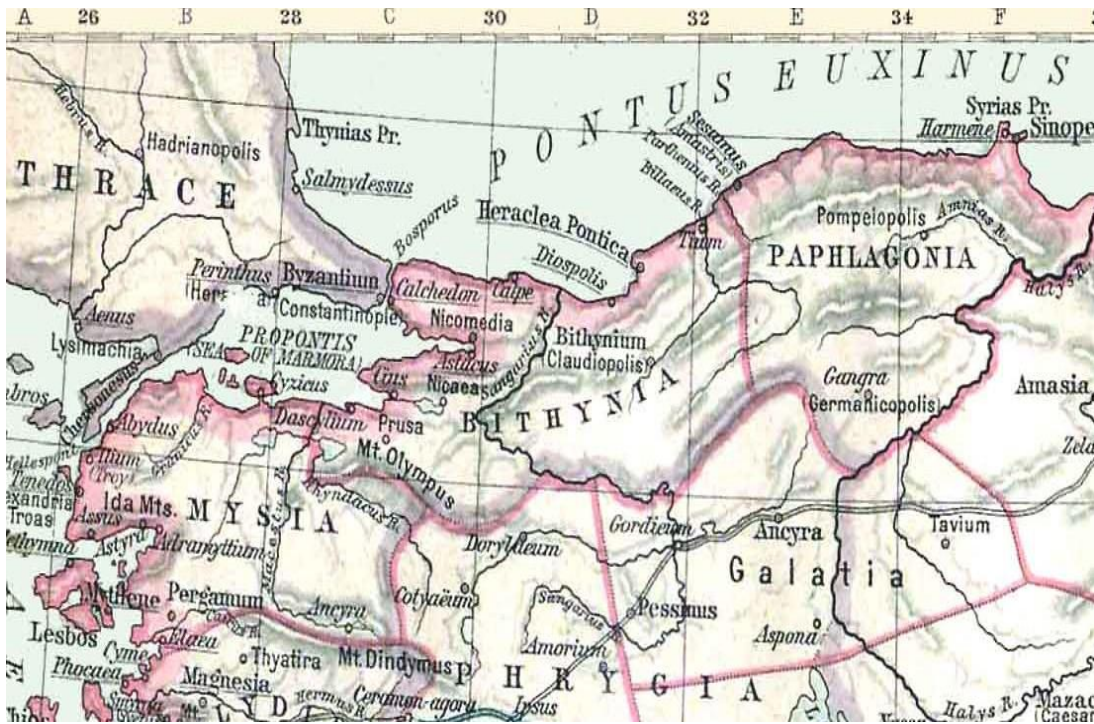
Har. 7 – Antik Çağ'da Anadolu ve Trakya

Har. 8 – Antik Çağ'da Anadolu ve Trakya

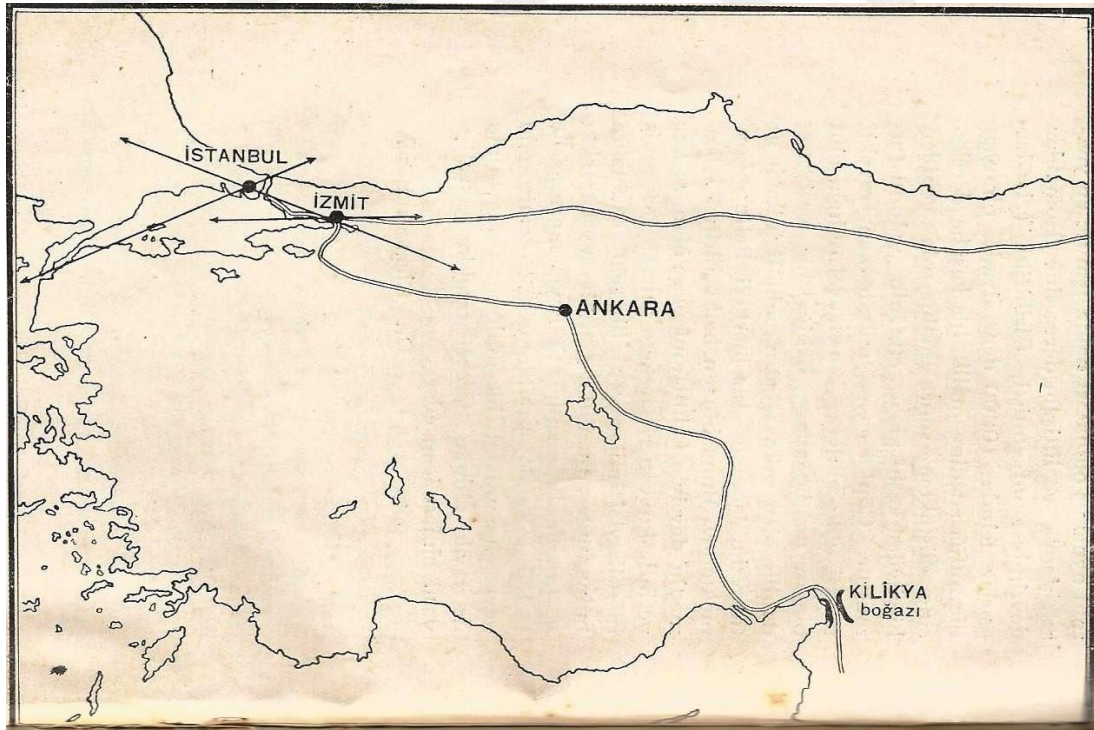
Har. 9 – Antik Çağ'da Nikomedia ve Çevresi

Har. 10 – Antik Çağ'da Bithynia ve Çevresi

Har. 11 – Roma Dönemi'nde Ana Yol Ağı

Har. 12 – İzmit'in Geçiş Güzergâhları Üzerindeki Konumu

Har. 13 – Hellenistik Dönem’de Bithynia ve Anadolu

Har. 14 – Hellenistik Dönem’in Sonuna Doğru Roma Yönetimi Altında Anadolu

Har. 15 – Roma Yönetimi Altında Anadolu ve Bithynia

Har. 16 – Diokletianus ve Tetrarşi Dönemi'nde Roma İmparatorluğu

RESİMLER

LEV. I

Res. 1 – İzmit Kentinin İzmit Körfezi'nden Genel Görünümü

Res. 2 – I. Nikomedes Sikkesi

Res. 3 – I. Prusias Sikkesi

Res. 4 – II. Prusias Sikkesi

Res. 5 – II. Nikomedes Sikkesi

Res. 6 – III. Nikomedes Sikkesi

Res. 7 – IV. Nikomedes Sikkesi

Res. 8 – Hadrianus Dönemi'ne (MS. 117-138) ait Sikke, “Restitutori Nicomedeia”

Res. 9 – Nikomedia'nın “Üç Kez Neokoros” Olarak Betinlendiği, I. Valerianus Dönemi'ne (MS. 256-258) ait Sikke

Res. 10 – İmparator Commodus Dönemi'ne (MS. 180-192) ait Sikke

Res. 11 – Diokletianus Dönemi'ne (MS. 284-305) ait Sikke

Res. 12 – Diokletianus Portre Başı

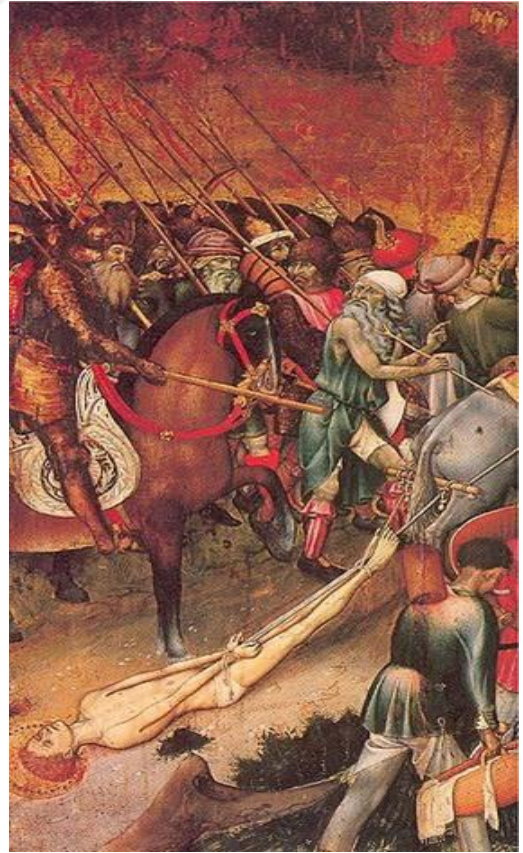
Res. 13 – Porfir Tetraşı Heykel Grubu

Res. 14 – II. Basileos'un Menologion'undaki Diokletianus Zulmü Tasviri

Res. 15 – Nikomedia ve Aziz George
Paolo Veronese Tablosu, 16 yy.

Res. 16 – Aziz George'un Şehit Edilişi
Bernardo Martorell Tablosu, 15 yy.

Res. 17 – Nikomedia Surları / Bayraktar Burcu

Res. 18 – Nikomedia Surları / Bayraktar Burcu Batısı (Dış Surlar)

Res. 19 – Bayraktar Burcu’ndan Güneydoğuya Doğru Bakış (Dış Surlar)

Res. 20 – Nikomedia Surları / Bayraktar Burcu Güneydoğusu (Dış Surlar)

Res. 21 – Kanlıbağ Tümlüs Kazısı, Arşiv Görüntüsü

Res. 22 – Zincirlikuyu Tümlüsü Mezar Odası

Res. 23 – Gültepe Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı ve Martyrion (Önceki Görünümü)

Res. 24 – Gültepe Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı ve Martyrion (2018 Yılı)

Res. 25 – Gültepe Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı ve Martyrion

Res. 26 – Üçtepeler, Aytepe Tümülüsü (7 No.lu Tümülüs)

Res. 27 – Kabaoğlu Su Kemerı

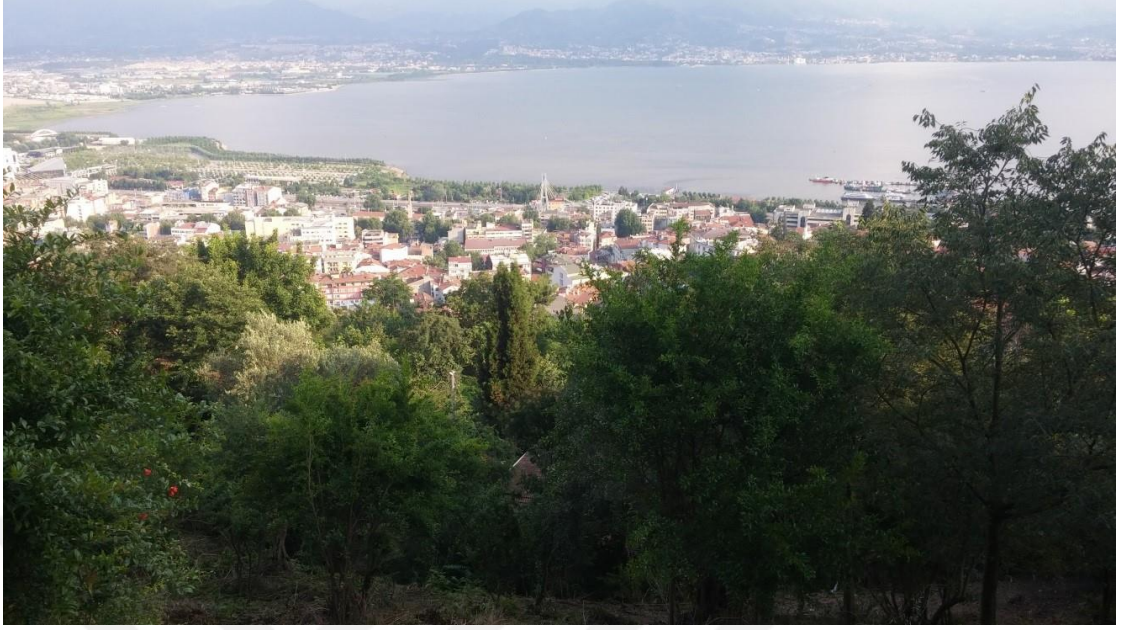
Res. 28 – Paşasuyu 14 No.lu Su Kemerı

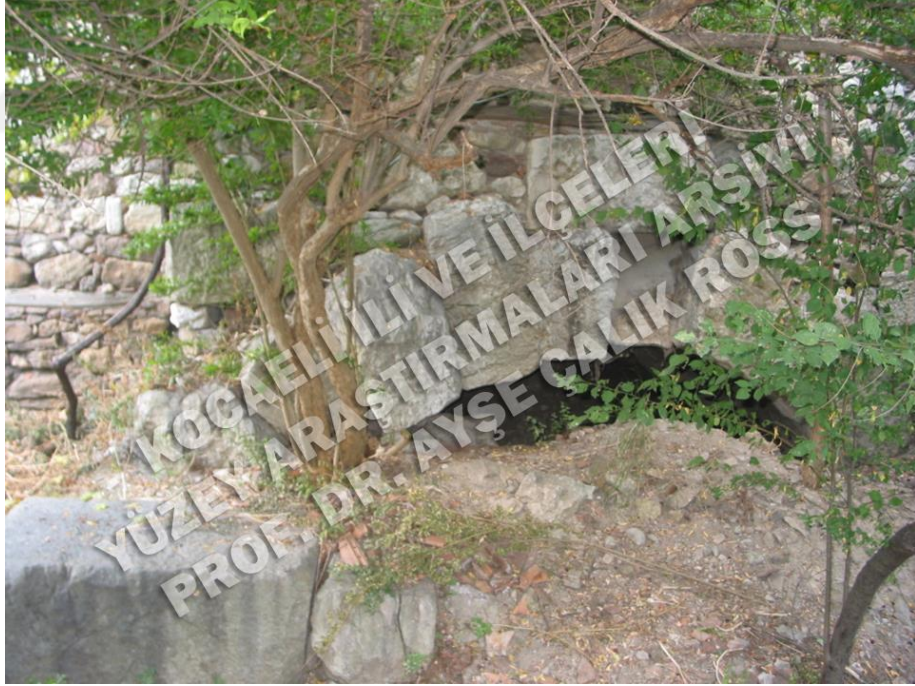
Res. 29 – Paşasuyu 18 No.lu Su Kemer

Res. 30 – Paşasuyu 11 No.lu Su Kemer

Res. 31 – Nikomedia Antik Tiyatro Alanı

Res. 32 – Nikomedia Antik Tiyatrosu

Res. 33 – Nikomedia Antik Tiyatrosu Doğu Yönü

Res. 34 – Nikomedia Antik Tiyatrosu Güney Yönü

Res. 35 – SEKA Arazisi, Agora/ Liman Alanı Yapı Kalıntıları

Res. 36 – Agora/ Liman Alanı, Gemi Sahibi Stration'un Oğlu Ioustos Onuruna Yazıt

Res. 37 – Orhan Mahallesi / İç Kale'den SEKA Arazisinin Görünümü

Res. 38 – SEKA Kağıt Müzesi'nden İzmit Kale'sine Doğru Bakış

Res. 39 – SEKA Kağıt Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi

Res. 40 – SEKA Kağıt Müzesi

Res. 41 – SEKA Kağıt Müzesi Şlayfer Salonu

Res. 42 – Çukurbağ Antik Roma Kompleksi Alanı

Res. 43 – Çukurbağ Antik Roma Alanı Buluntularından Polikrom Rölyef

Res. 44 – Diokletianus Dönemi'ne Tarihlenen Çukurbağ Buluntusu Polikrom Rölyef

Res. 45 – Çukurbağ Buluntularından Polikrom Rölyef

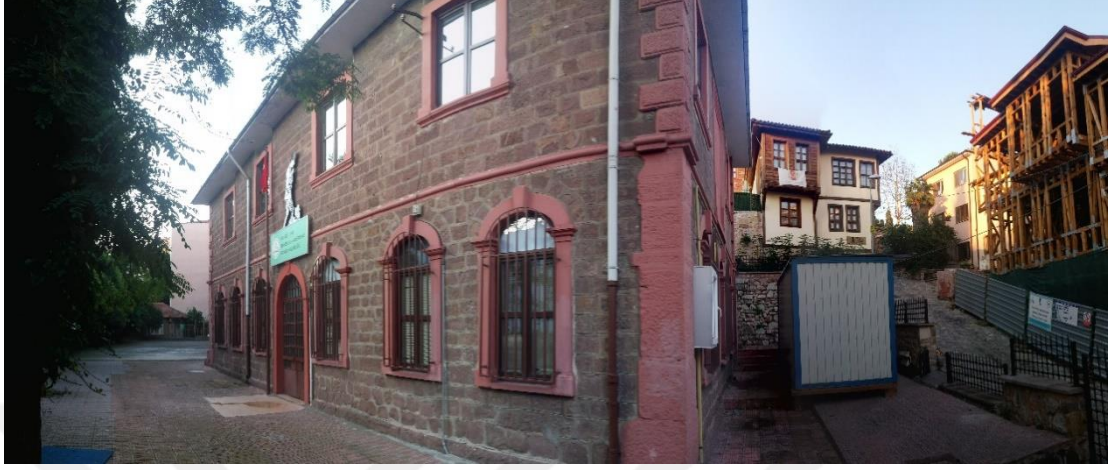
Res. 46 – Aziz Pantelemon Manastırı

Res. 47 – Aziz Pantelemon Manastırı Kalıntıları

Res. 48 – Manastır Kalıntıları

Res. 49 – Eski Kilise (İstiklal İlkokulu) ve Kapanca Sokak

Res. 50 – Sırrı Paşa Konağı

Res. 51– Orhan Cami Genel Görünüm

Res. 52 – Orhan Cami’nden İzmit Körfezi’nin Görünümü

Res. 53 – Pertev Paşa Külliyesi (Yeni Cuma Cami) Eski Görünümü

Res. 54 – Pertev Paşa Külliyesi (Yeni Cuma Cami)

Res. 55 – Sultan Abdülaziz Av Köşkü (Kasr-ı Hümayun) Eski Görünümü

Res. 56 – Sultan Abdülaziz Av Köşkü (Kasr-ı Hümayun) Bugünkü Görünümü

Res. 57 – İzmit Atatürk Heykeli

Res. 58 – İzmit Saat Kulesi

Res. 59 – İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesi

Res. 60 – İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi - Taşınır Kültür Varlıkları Örnekleri

Res. 61 – İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi - Taşınır Kültür Varlıkları Vitrinleri

Res. 62 – İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi - Taşınır Kültür Varlıkları Örnekleri

Res. 63 – Kocaeli İli ve İlçeleri YüzeY Araştırmaları, 2005 Yılında İzmit'te Taranan Alan

Res. 64 – Kocaeli İli ve İlçeleri YüzeY Araştırmaları Ekibi – 2011 Yılı

Date 21. Haziran 2002 Place KONYA OVASI, CATALHÖYÜK
Day .....

Thank you for coming
to Catalhöyük & learning
about this site. Your visit
makes our work worthwhile

Ian Hodder
21-6-02
IAN HODDER

Res. 65 – Ian HODDER Tarafından Yazılan Not

EKLER

EK-1

NİKOMEDİA DEPREMLERİ

No	Tarih	Etkilenen Bölge	Tahmini Şiddet
1	MS. 19	Nikomedea, Nikaia	VI
2	24 Kasım 29	Nikomedea, Nikaia	IX
3	MS. 32	Nikomedea, Nikaia, Prusa	VIII
4	02 Ocak 69	Nikomedea, Nikaia	VII
5	MS. 120	Nikomedea, Nikaia	VIII
6	MS. 128	Nikomedea, Nikaia	?
7	MS. 170	Ephesus, Nikomedea	VIII
8	3 Mayıs 181	Nikomedea	?
9	MS. 269	Nikomedea, Dacibzya	?
10	03 Ekim 350	Nikomedea, Nikaia	VII
11	MS. 355	Nikomedea	?
12	24 Ağustos 358	Nikomedea, Nikaia, Konstantinopolis	IX
13	10 Aralık 362	Nikomedea, Nikaia, Konstantinopolis	VIII
14	11 Ekim 368	Nikaia, Nikomedea	VII
15	08 Aralık 447	Nikomedea, Konstantinopolis, Nikaia	IX
16	25 Eylül 478	Hellenopolis, Nikomedea	?
17	MS. 480	Konstantinopolis, Nikomedea, Hellespontus	IX
18	MS. 488	Nikomedea, Perinthus	VIII
19	MS. 551	Nikomedea	?
20	MS. 553	Nikomedea, Konstantinopolis	VIII ?
21	14 Aralık 557	Konstantinopolis, Nikomedea	IX

Kaynak: Doğancı, 2016: 95

ARKEOTUR PLANI 1

Arkeotur adı: *Su Olup Nikomedia'ya Aksam*

Arkeotur Rotası 1: Bkz. EK-6

- 08:00 İzmit'ten Hareket
- 08:30 Paşasuyu Mesire Alanı ve Yürüyüş Parkuruna varış
- 09:00 Paşasuyu'nun çıkış noktası olan ana su kaynağına yürüyüş
- 10:00 Parkur üzerinden 1, 2 ve 3 No.lu su köprülerini görerek yürüyüş
- 11:30 4, 5, 6,7,8 ve 9 No.lu su köprülerini izleyerek yürüyüşün sürdürülmesi
- 12:30 Sepetçi köyüne varış, piknik molası
- 13:15 Sepetçi köyünden 10 No.lu su köprüsüne doğru yürüyüş
- 14:15 10 No.lu su köprüsüne varış ve yürüyüşün sürdürülmesi
- 15:15 16 No.lu su köprüsüne varış
- 15:30 Tur aracı ile Dünya Bankası Konutları, 19 No.lu su köprüsüne hareket
- 16:30 20, 21 No.lu su köprülerini izleyerek yürüyüşün devam ettirilmesi
- 17:00 Tur aracı ile Bağçeşme Mevki, Bayraktar Burcu'na varış
- 17:30 Süleyman Paşa Hamamı (Yukarı Pazar) ve çevresi ziyareti

ARKEOTUR PLANI 2

Arkeotur adı: *Tarih Olup İzmit'i Kucaklasam*

Arkeotur Rotası 2: Bkz. EK-7

- 09:00 Bayraktar Burcu (Şehitlik Korusu Parkı)
- 09:30 Antik Tiyatro Alanına yürüyüş
- 10:00 Orhan Cami ve Canfeda Hatun Çeşmesi'ne yürüyüş
- 10:30 Karaburç'a yürüyüş
- 11:00 Süleyman Paşa Hamamı (Yukarı Pazar), Akçakoca (Dere) Cami
- 11:15 Sırrı Paşa Konağı'na yürüyüş
- 11:30 Basın Müzesi, İstiklal Okulu'na (Eski Kilise) yürüyüş
- 11:45 Redif Müzesi Binası'na yürüyüş
- 12:00 Kültür Tepesi, Kasr-ı Hümayun ve Kapısı
- 12:30 Saat Kulesi, Atatürk Heykeli'ne yürüyüş
- 13:30 Eski Fransız Mektebi'ne ve İzmit Eski Çarşı'ya yürüyüş
- 14:30 Eski Tren Yolu'ndan Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ne yürüyüş
- 15:00 Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Konferans Salonu Sunum: "Nikomedia"
- 15:45 Müzedeki eserlerin tanıtımı, bahçe ve iç mekânların ziyareti
- 16:30 Gar, Gayret Gemisi, tersane ve liman alanı ziyareti
- 17:00 SEKA Alanı ziyareti

ARKEOTUR PLANI 3

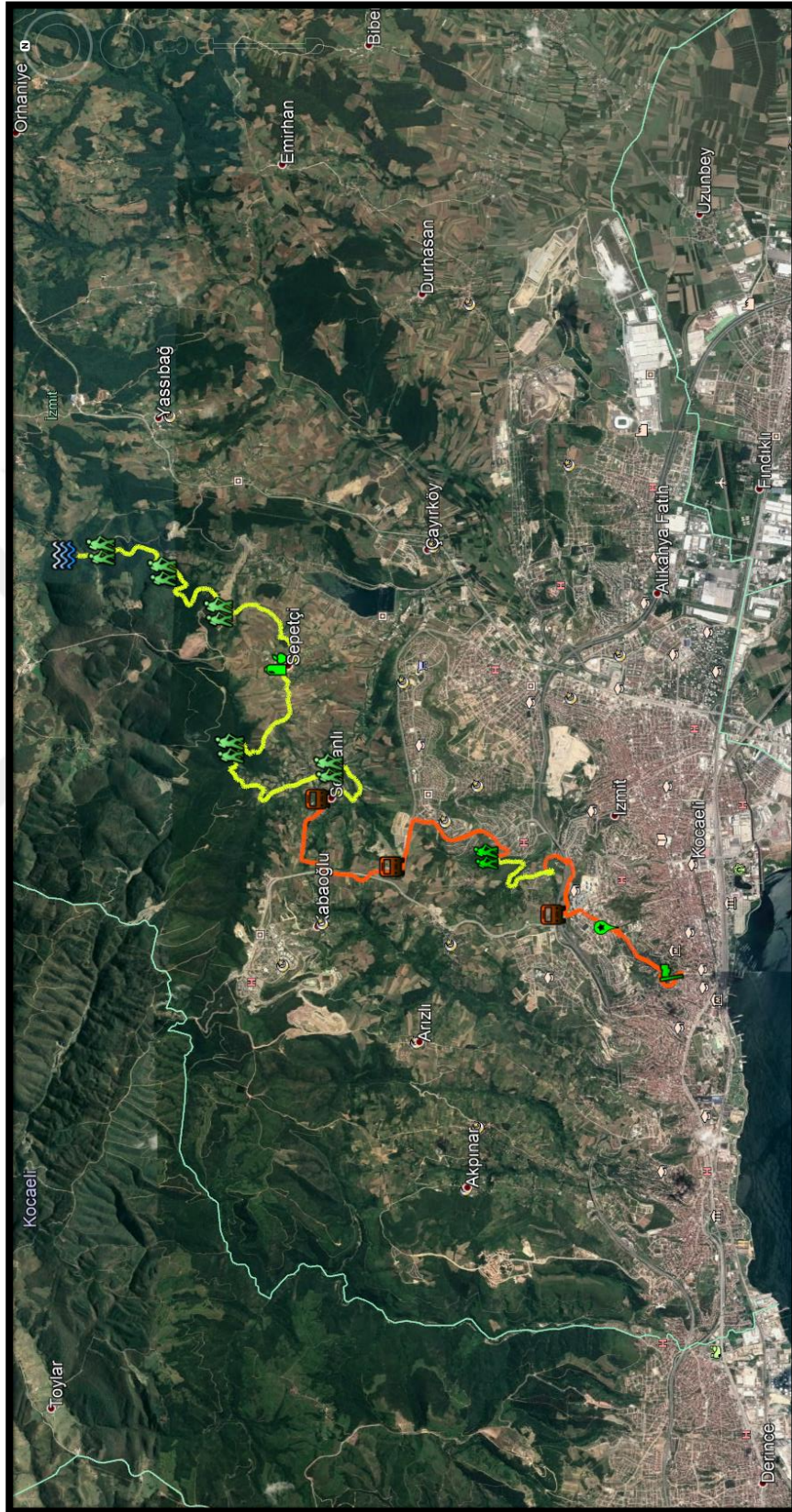
Arkeotur adı: *Nikomedia Agora'sından Nekropollere*

Arkeotur Rotası 3: Bkz. EK-8

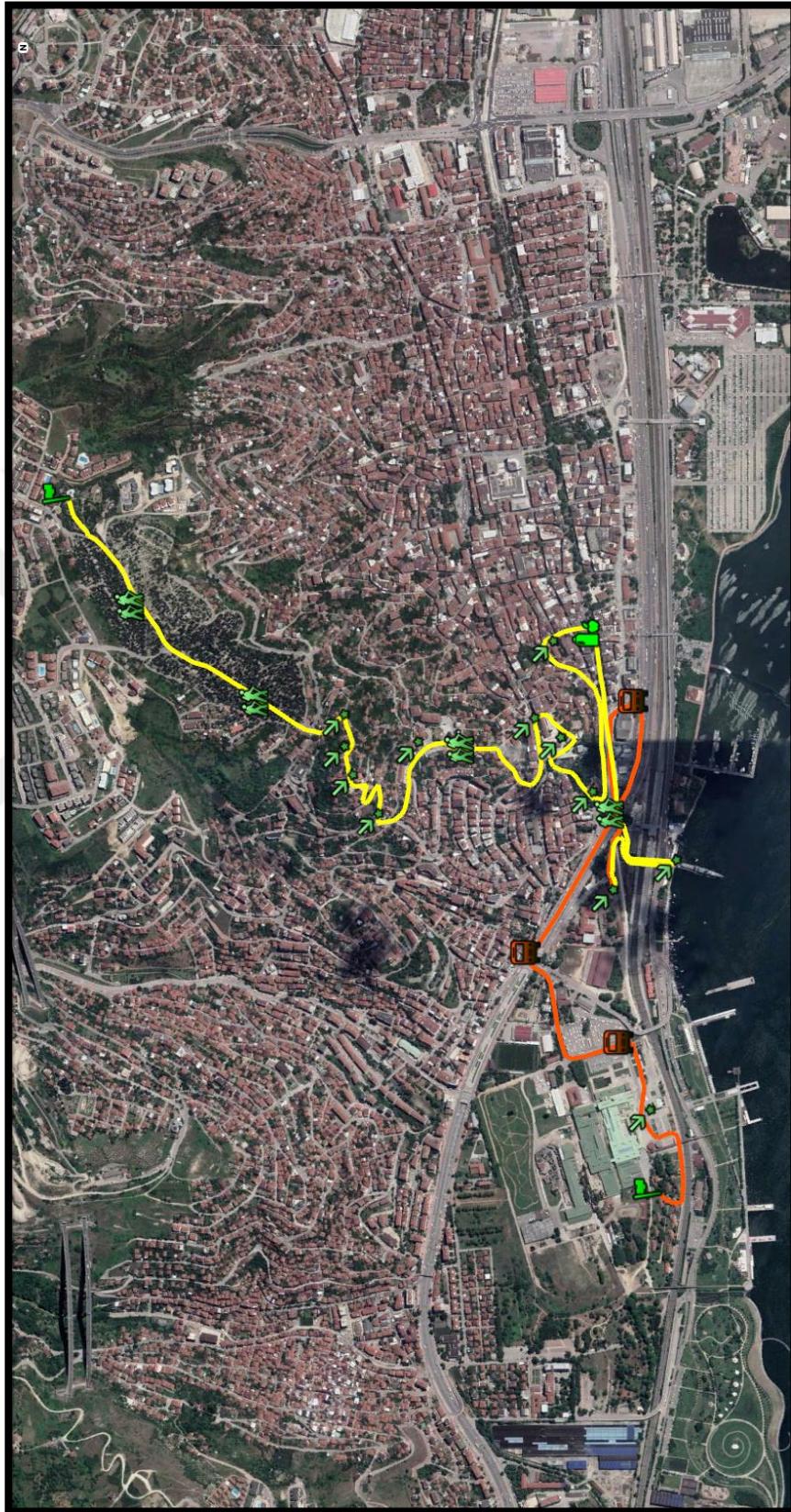
- 08:30 SEKA Park Alanı Arkeolojik Yapı kalıntılarının ziyareti
- 09:00 SEKA Kâğıt Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi ziyareti
- 10:30 İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi ziyareti
- 12:00 Müzeden şehir merkezine yürüyüş
- 13:00 Pertev Paşa Külliyesi ziyareti
- 14:00 Çukurbağ Antik Roma Kompleksi alanına yürüyüş
- 14:30 İn Bayırı Sarnıcı'na yürüyüş
- 15:00 Araç ile Kanlıbağ Mevki ve Hastahane Bayırı üzerinden Gültepe'ye çıkış
- 16:00 Üçtepeler ve Kabaoğlu Tümülüsleri alanında yürüyüş

ARKEO ÇOCUK TURU PLANI

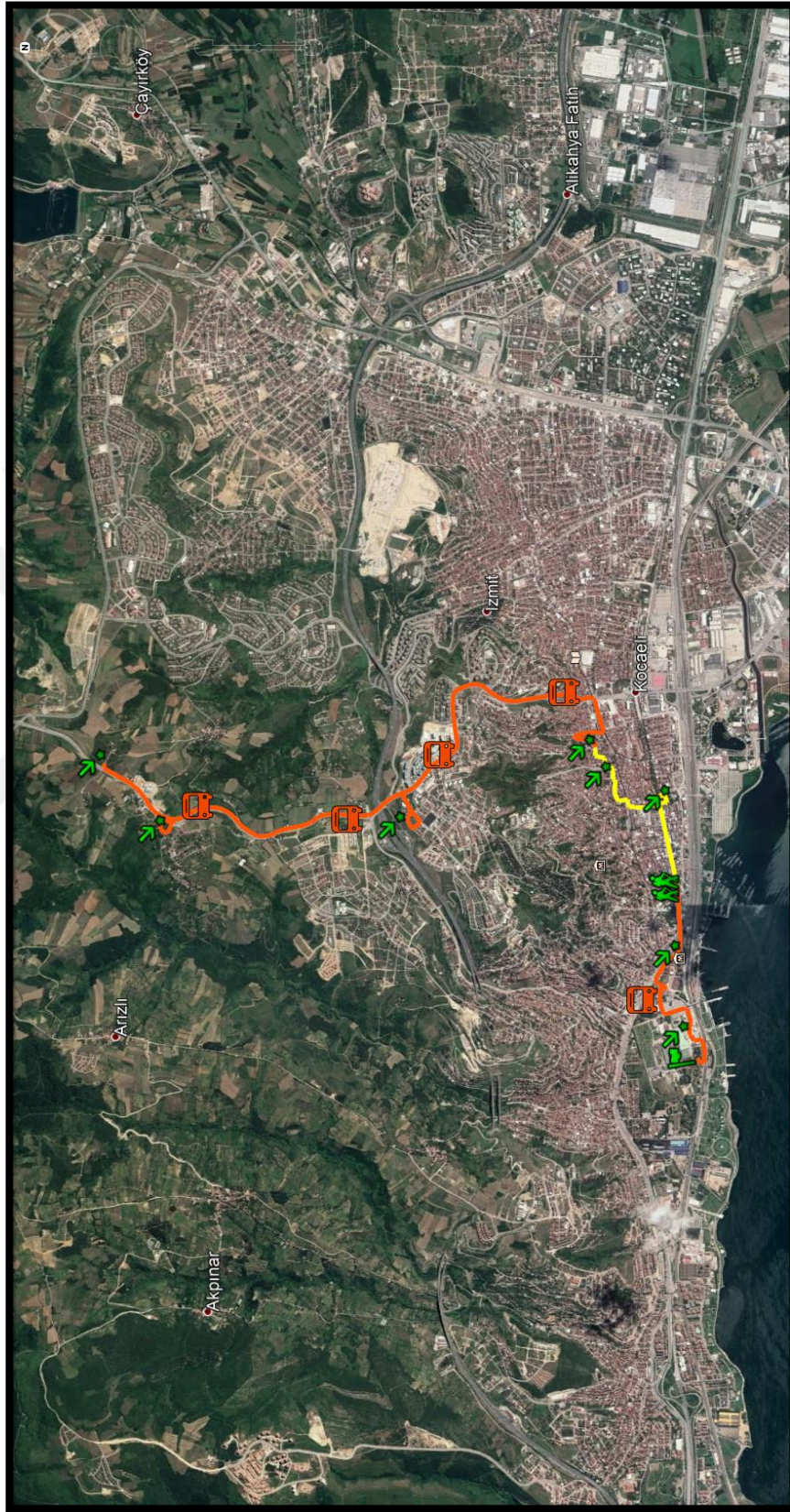
- 09:00 İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi ziyareti
- 09:30 Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Konferans Salonu'nda çocuklar için arkeoloji üzerine eğitim çalışması yapılması. Arkeolojinin ne olduğunun anlatılması ve İzmit tarihinin görseller yardımı ile anlatılması
- 10:30 Müze'nin görülmesi, kültür varlıklarının açıklanması
- 11:00 Müze'de bilgilendirici ve eğitici oyun faaliyetleri
- 12:00 Öğle yemeği
- 13:30 SEKA Kâğıt Müzesi ve Bilim Merkezi ziyareti

Arkeotur Rotası 1 – *Su Olup Nikomedia'ya Aksam*

Arkeotur Rotası 2 – *Tarih Olup İzmit'i Kucaklasam*

Arkeotur Rotası 3 – *Nikomedia Agora'sından Nekropollere*

ÖZGEÇMİŞ

Tulu ÇİFTÇİ GÖKKADAR

Kişisel Bilgiler	E-posta: tgokkadar@gmail.com Doğum Tarihi: 20.04.1966 Doğum Yeri: İzmit
Eğitim Bilgileri	1982 - 1988 Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü, Lisans. 1976 - 1982 Kadıköy Kız Lisesi.
Katıldığı Kurs ve Seminerler	<ul style="list-style-type: none"> • 2016. Huntington University, Seminer. “Early Christians in The Seven Churches of Revelation”. İzmir. • 2012. KOÜ, Arkeoloji Bölümü. Uluslararası Hava Arkeolojisi Eğitim Semineri. Kocaeli. • 2006. KTB. GAP Uzman Rehberlik Eğitim Programı. Gaziantep. • 2004. Turist Rehberleri Vakfı. Çocuk ve Müze Projesi Eğitim Programı. İstanbul. • 2004. Turist Rehberleri Birliği. Yurtdışı Turlar Mısır Eğitim Programı. İstanbul. • 2004. American Safety and Health Institute. Temel İlk Yardım Kursu. İstanbul. • 2003. Çatalhöyük Dostları Derneği. Çatalhöyük Rehber Bilgilendirme Programı. Konya. • 2000 T.C. Turizm Bakanlığı ve İstanbul Rehberler Odası. İnanç Turizmi Semineri. İstanbul. • 1998. PADI (Professional Association of Diving Instructors) Dalış Kursu. Kaş, Antalya. • 1996 Southern California Institute of Architecture. Making and Meaning Program. Los Angeles. • 1989. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Profesyonel Turist Rehberliği Kursu. Ankara. • 1987. University of Cambridge, Board of Extra Mural Studies. “Contemporary British Society”, “Britain’s Economic Relations”. Cambridge.
Bildiği Diller	İngilizce (İleri seviyede), Almanca (Temel Seviyede).

<p>Katıldığı Sempozyum Kongre Panel ve Projeler</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Uluslararası Gülnar 2017 Sempozyumu. Mersin. 25-30 Ağustos 2017. Bildiri: “Gülnar ve Çevresinde Sürdürülebilir Turizm”. • Tutku Tours Guide Seminars. İzmir. January 14th, 2016. Sunum: “Nicomedia: The Senior Capital City of the Roman Empire in the East”. • 1st International Art Festival. March 3-5, 2016, Thessaloniki. Poster: “From Nicomedia to Thessalonica the Works of Galerius”. • 20th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists, 10-14 September 2014 Istanbul. Bildiri: “Tourism in Bithynia Throughout Antiquity”. • KOÜ Kartepe MYO. Nisan 2013. Turizm Haftası Etkinliği. Sunum: “Turizm’de Markalaşma Yolunda Ağaç Denizi Kartepe”. • KOÜ Derbent MYO. 4 Aralık 2013.Çevre Bilinci ve Sürdürülebilir Turizm, Panel. Sunum: “Evimiz, Çevremiz ve Eko Turizm”. • KOÜ Derbent MYO.Nisan 2013 Turizm Haftası Etkinliği. Sunum: “Antik İzmit, Nikomedia Tarihi ve Kocaeli’nde Kültür Turizmi Potansiyeli”. • 17th Symposium on Mediterranean Archaeology. Moscow, 25- 27 April, 2013. Poster: "Management of Cultural Heritage in the Coastal Zone". • The International Colloquium, Tulcea, 4th - 9th of June, 2012 Tulcea Romania. Poster: “The Romans During The Time of Augustus in The Black Sea Region of Anatolia”. • II. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, 12-15 Nisan 2012. Kemer, Antalya. Bildiri: “Antik İzmit (Nikomedia) Tarihi Eserlerinin Aktif Dış Turizme Kazandırılması”. • KOÜ Derbent MYO. 2009. Turizm Rehberliği Programı Yeterlilikler ve Ders Planı Çalışması. • KOÜ Derbent MYO. 2008. “Birlikte Güzel Kütüphanemizi Kuralım” Proje Yürütme Kurulu Üyesi. • Turist Rehberleri Vakfı. 2003-2006. Çocuk ve Müze Projesi. Proje Uygulayıcı Rehber. • KOÜ Derbent MYO. 8 Mart 2001. Kocaeli ve Sakarya İlleri Turizm Faaliyetlerinin Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Aracılığı ile Finansmanı. Spor Turizmi ve Spor Klüp Otelleri.
---	---

<p>Kitap İçinde Teşekkür</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Schlaepfer, Rene (2015). The Seven: Hope From Jesus in The Book of Revelation. Santa Cruz: Community Printers. • Jackson, Andrew (2016). The Christian Saints of Turkey. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
<p>Mesleki Deneyim</p>	<p>2002 - Halen. TUTKU Tours İzmir, Yurtdışından Gelen Kültür Turları Rehberliği.</p> <p>2011- 2014. Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması.</p> <p>2004 - 2014. KOÜ Derbent MYO Öğretim Görevlisi. Verdiği dersler: Rehberlik Meslek Dersi, Turizm Coğrafyası, Turizm Çeşitlendirmesi, Tur Planlaması ve Yönetimi, Dünya Turizm Merkezleri, Turizmde Rehberlik.</p> <p>2002 - 2008. KOÜ Derbent MYO, Yurt Turları Eğitmen Rehberliği.</p> <p>2006 - 2009. SEA SONG Tours İstanbul, Yurt Dışından Gelen Kruvaziye Turlar Rehberliği.</p> <p>2005 - 2009. TIAMO Tur İzmir, Yurtdışına Giden Mısır Turları Rehberliği.</p> <p>2002 - 2005. ETS Turizm İstanbul, Yurtdışına Giden Mısır Turları Rehberliği.</p> <p>1995 - 2000. TEKSER Turizm İstanbul, Yurtdışından Gelen Anadolu Kültür Turları Rehberliği.</p> <p>1993 - 1995. BALTAÇ Turizm İstanbul, Yurtdışından Gelen Elderhostel Turları Rehberliği.</p> <p>1992 - 1994. VİSTA Turizm İstanbul, Kongre ve Şehir Turları.</p> <p>1989 - 1991. VİP Turizm İstanbul, Yurt Dışından Gelen Anadolu Kültür Turları Rehberliği.</p> <p>1988 - 1989. Ankara Hilton Oteli, Green House Restaurant Yöneticiliği.</p>
<p>Gönüllü Çalışma</p>	<p>2003-2005. Turist Rehberleri Vakfı, “Çocuk ve Müze Projesi” Gönüllü Eğitmen Rehber.</p> <p>2001-2003. İstanbul Rehberler Odası, Dünya Rehberler Günü, “İstanbul Kültür Hazinesini Tanıyalım” Halk Turları Rehberi.</p> <p>2001- 2002. Derbent MYO, Turist Rehberliği Bölümü, Turizm Rehberliği Dersi Eğitmeni.</p> <p>1986 -1987. Whitmore Vale House, Surrey, United Kingdom. IVS (Uluslararası Gönüllü Hizmetler) Sosyal Hizmet Görevlisi.</p>

